Kronotaksa solinskih biskupa

uz dodatak

Kronotaksa spljetskih nadbiskupa

(od razorenja Solina do polovice XI. v.)

Napisali

Don Fr. Bulić i Dr. J. Bervaldi.

Preštampano iz „Bogoslovske Smotre“
god. 1912. I.—IV. sv. god. 1913. I.—II. sv.

Zagreb, 1912.—13.

KRONOTAKSA SOLINSKIH BISKUPA

[Uz dodatak Kronotaksa splјetskih nadbiskupa od razorenja Solina do polovice XI. v.]

NAPISALI:

DON FR. BULIĆ I DR. J. BERVALDI.

PREŠTAMPANO IZ „BOGOSLOVSKE SMOTRE“.

U ZAGREBU.
TISKARA HRVATSKOG KAT. TISKOVNOG DRUŠTVA.
1912.

SOLINU

PRIGODOM NJEGOVA PODIGNUĆA

NA SAMOSTALNU ŽUPU

GODINE MCMXI.

NA BLAGDAN SV. VENANCIJA

BISKUPA I MUČENIKA SOLINSKOGA

PISCI.

Kronotaksa solinskih biskupa.

„Sunt qui in sua fide constantes critices disciplinae, quasi demolienti succensent; quae quidem ipsa per se culpa vacat, legitimeque adhibita conducit ad investigandum felicissime".

Encycl. Pii X. 12. III. 1904.

Uvod.

Solin, glavni grad stare rimske Dalmacije, koja se je protezala od rijeke Raše (Arsa), na istočnoj obali Istre, do Lješa (Lissus) u Albaniji, na sjeveru malne do Save, a na istoku čak do Rudnika u Srbiji, nema još, prema današnjim zahtjevima znanosti, svoje povijesti. Istina, učeni Farlati u svome Illyricum sacrum (I.-II. sv.) napisao je mnogo toga o Solinu, mnogo je on dragocjenih vijesti i dokumenata iznio na vidjelo; ali ne samo da u tomu ima dosta legendarna, nego i koješta nije bilo njemu poznato, što mi sada znamo. Arheološke iskopine vogjene u Solinu (vidi Tablu I.) prošloga vijeka na duge razmake, a zadnjih trideset i nešto više godina intenzivnije i sustavnije, izniješe toliko toga na vidjelo i osvjetlaše mnoge tamne stranice povijesti ovoga grada, da se može nekim pouzdanjem pristupiti sada pisanju iste, barem za neke periode, i to poglavito iz kršćanske dobe. Tri cemeterijalne bazilike sa mnogobrojnim sarkofazima i natpisima, dvije gradske bazilike sa velikim brojem arhitektonskih ulomaka i natpisa, razbistriše mnoga zamršena pitanja crkvene povijesti ovoga grada: svjedok tomu časopis „Bullettino di archeologia e storia dalmata". U njemu su kroz trideset i tri godine njegova opstanka obragjene znanstveno iskopine

i iz njih se izvelo mnogo važnih rezultata za povijest Solina. Nego članci u „Bullettinu" bijahu pisani, kako je prigoda donašala, kako bi iskopine jedno ili drugo pitanje potakle. Sustavne povijesti nema, ne samo, nego za nekoja pitanja nemamo ni monografija, koje bi nam služile kao podloga opširnijoj povijesti.

Godine 1906. izašio je na francuskom jeziku djelo profesora na sveučilištu u Friburgu u Švicarskoj Jacques Zeiller-a: „Les origines chrétiennes dans la province romaine de Dalmatie", koje se bavi poviješću kršćanstva u Solinu, ponajviše na temelju „Bullettina". Mnogo je dobra u ovom prvom pokušaju crkvene povijesti Dalmacije. Ali budući da je zahvaćen velik djelokrug, ostala su mnoga pitanja nejasna. Stoga je od potrebe povratiti se na nekoja pitanja i prije svega obraditi pojedine vijekove i važnije osobe, oko kojih se vrte povjesnički dogagjaji. Iz ovih posebnih monografija ne će biti teško sastaviti povijest Solina, iz kojega je luč kršćanske vjere i prosvjete prodrla u svu rimsku Dalmaciju.

U nizu ovih radnja prva i najvažnija, cijenimo, ima da bude Kronotaksa ili Kronologija solinskih biskupa. Treba ustanoviti naime historičnu opstojnost pojedinih biskupa i što je moguće tačnije utanačiti dobu njihova biskupovanja, jer se oko ovih vrstaju svi važniji dogagjaji cijele pokrajine Dalmacije zadnjih vijekova rimskoga vladanja u našoj zemlji. —

Ako pogledamo Škematizam biskupije Spljetske i Makarske i njegovu Series chronologica Antistitum Salonitanorum, opaziti ćemo, da je sve ovo u njoj već po tenanu učinjeno: u njoj su biskupi poredani od prvog vijeka po Krstu pa sve redom do razorenja Solina, tobože do g. 638. Nema tu nijedne praznine, sve je popunjeno i svakomu su biskupu tačno označene godine biskupovanja, tako da bi, na prvi mah, mogla izgledati ova naša radnja posve suvišna. Ali uprav ta prevelika tačnost za ono tamno doba dostatna je, da pobudi u svakomu, tko je iole upućen u staru povijest, neko nepouzdanje i da ozbiljno posumnja o tačnosti kronologije solinskih biskupa, kako nam ju donosi spljetski Škematizam. Oni, koji se bave iskopinama u Solinu, pa i oni učenjaci po Europi, koji proučavaju rezultate ovih istraživanja, odavna su na čistu sa ovom Series chronologica Antistitum Salonitanorum.

Iskopine solinske nijesu nam, istina, pružile baš u svakom pogledu dovoljno podataka, da bismo mogli svugdje istinu od neistine odijeliti i udariti svugdje granice povijesti i legendi o svakomu biskupu. Ali po iskopinama ipak danas imademo utvrgjenu činjenicu, starim piscima nepoznatu, koja nam pruža mogućnost da popunimo bolje historičnim osobama biskupâ vijekove kršćanstva u Solinu, nego li je to bilo starijima moguće. Oni su naime bili mnijenja, da je kršćanstvo u Solinu bilo uregjeno hijerarhički još u prvomu vijeku po Krstu, te su prema tomu bili prisiljeni popuniti seriju biskupa za punih šest vijekova. A baš u tomu leži glavna pogrješka i pometnja ove „Series“. Nama, kojima su iskopine jasno posvjedočile, da utemeljenje kršćanske crkvene hijerarhije u Solinu pada tek u drugoj polovici trećega vijeka, nama je mnogo lakše urediti ovu Kronotaksu i popuniti tri puna vijeka historičnim osobama biskupa solinskih.

Ovoj se povjesnički utvrgjenoj istini ne mogu prilagoditi nekoji branitelji tradicije spljetske crkve, po kojoj bi utemeljenje biskupske stolice u Solinu padalo pod konac I. v. po Krstu. Svjetlost povjesničke istine, koja je prosinula iz iskopina solinskih, te obasjala mnoge krajeve i bila prihvaćena od svih krugova učenjačkih u Europi, i ako je prodrla kroz debele zidove Dioklecijanove palače, nije još doprla do svakoga zakutka grada, u njoj ugnjezdena. I van Dioklecijanove palače pojavio se u ovo zadnjih desetak godina po Dalmaciji koji glas negodovanja, ali ti glasovi bili su ili neznanja, ili osobnog slabog raspoloženja. Na ove se zadnje glasove mi ne obaziremo ovdje: oni su bili dovoljno oprovrgnuti od učenjaka po Europi.

Mi, držeći se historički utvrgjene istine o dobi utemeljenja crkovne hijerarhije u Solinu, nastavljamo pisanjem povijesti i počimljemo Kronotaksom solinskih biskupa, oslanjajući se na izvore dviju kategorija.

Izvori prvoga reda, koji su nad svakom sumnjom, jesu: natpisi biskupâ našasti u Solinskim iskopinama i odnosne kritične vijesti u savremenim dokumentima.

Izvori drugoga reda jesu: *a)* Katalozi solinskih biskupa, četiri na broju, ili tačnije jedan Katalog u četiri redakcije; *b)* tako zvani Rimski katalog; *c)* Series chronologica Antistitum Salonitanorum u Škematizmu

biskupije Spljetske i Makarske; *d)* Historia Salonitana Tome Arcidjakona; *e)* Illyricum Sacrum O. D. Farlati-a (sv. I.—II.). Ovi izvori drugoga reda biti će nama od pomoći u koliko se, naravski, budu slagali sa onima prvoga reda. U nestašici boljih dokumenata i ove ćemo upotrijebiti, ali ovi sami nijesu dovoljni, da se po njima svugdje ustvrdi povjesnička istina.

Načela, koja nas vode i pri ovomu radu, bila su već višekrat istaknuta prigodimice u samomu „Bullettinu". A ova načela rasvijetljuju donekle one riječi, kojim je g. 1911. Msgr. Duchesne, član francuskoga Instituta, auktor mnogih učenih radnja, bio prigodom njegova uvedenja u francusku akademiju pozdravljen, a koje riječi glase:

„Vjerovati bez dokaza, znači odreći se samoga sebe, a to čovjek duguje Bogu i jedino Bogu. Ovom odrekom samoga sebe čovjek nema prava da zaustavi, kada se ne radi o dogmi, svoje sposobnosti, da djeluje kao inteligentan i slobodan čovjek. U povijesti, pa bila ona i crkvena, izručiti naučni dio vjeri, znači osiromašiti tradicije, podržavane jedino auktoritetom i lišiti ih one izvjesnosti, koje bi im umni rad mogao pribaviti: ako pak usprkos tomu razumno proučavanje tradicija iznese dokaza njoj protivnih, tada bi se ovo proučavanje uslijed predrasuda moglo okrenuti protiv same nepogrješivosti Crkve. Ne podupirati ove pometnje, ne unašati duh istraživanja u carstvo vjere, niti duh auktoriteta u carstvo povijesti: ovo je Vaša misao vodilica. Vi primate dogmu bez oklijevanja, bez reserve, zatvorenih očiju na koljenima kao vjernik; ali povijest nalazi Vas, gdje sjedite, otvorenih očiju, kao suca. Povijesti primjenjujete pravila povijesti. Njezina je dužnost upoznavati činjenice, njezino je pravo tumačiti ih, a nije joj dopušteno nit ih sakrivati, niti zasužnjivati u druge svrhe. Nije da bi Vaša savjest bila indiferentna prama pomagalima ili zaprekama, što ih Vaše istraživanje može da donese Vašoj vjeri; ali Vi ste osvjedočeni, da se Bog ne vrijegja, kada se pripovijedaju dogagjaji onako, kako ih je on dopustio. Osokoljeni istom ovom vjerom, Vi podvrgavate strogom istraživanju čak i ono, što vam se kao historičaru svojim ugledom nameće: čupate troskot, koji obavija, izobličuje, duši realnost; pitate u legenda njihov postanak, u pobožnim ustanovama razlog opstanka, u dogagjajima dokaze. Vama je do toga, da megju vjernicima budete što je moguće manje, da tako rečem, lakovjeran.

Gledati stvari kakove jesu, prikazivati ih, kakove se vide, to je najsigurniji način, da čovjek stvori sebi neprilika; tako ste Vi i podigli južnu Francusku, ne brojeći k tomu i ostala nezadovoljstva u drugim krajevima".

I ako ovaj citat nije teološki ispravan, ipak nalazimo u njemu riječi, koje se sa povjesničkog gledišta mogu na naš rad primijeniti. Jer ako smo i mi, gledajući solinske biskupe i mučenike, kakovi jesu, i prikazavši ih, kakove ih vidjesmo, sebi stvorili neprilika, pa ako i ova Kronotaksa podigne amo tamo po koje nezadovoljstvo, biti će s druge strane ugogjeno mnogima, kojima je do povjesničke istine i do pravog ugleda spljetske crkve. Ako ugasismo koju svijećicu malih kapelica, raspalismo za to velike baklje crkve solinske, koje razsvijetljuju noć na dugom putu njezine slavne povijesti; ako udarismo sumnjom, dapače ako uništismo koju pobožnu tradiciju: učvrstismo za to bitne temelje crkvene povijesti našega Solina; ako napokon pomutismo neke predsude, mile kojoj nježnoj dušici, nametnusmo za to istinitost crkvene povijesti Solina vjeri mnogih naših, a i mnogih učenih ljudi u Europi.

Tješi nas misao — ma kako se ovdje i ondje shvatila i prosudila ova radnja o solinskim biskupima — da smo svojim radom i trudom okolo porijetla crkve solinske, o njezinim mučenicima i biskupima, iskazali uslugu svojoj crkvi spljetskoj, jednom solinskoj. „Jer niti slava knjige, niti sjaj znanosti nemogu da zadovolje svećenika. On je izgubio pravo da radi za sama sebe i znade, da su njegovi darovi zajmovi, da će biti sugjen, kako bude te zajmove upotrijebio i da ga svaka vrlina, koja ga nad ostale diže, tereti još većom odgovornošću."

Tješi nas misao, da će Kronotaksa solinskih biskupa iznijeti ipak na vidjelo za ono tamno doba mnogo više biskupa — i slavnih biskupa — više nego li to druge glasovite biskupije po Europi mogu pokazati; da će ova Kronotaksa pronijeti slavu solinske crkve u narodu, kojega smo sinovi, pa i dalje, pa da napokon ovim radom iskazujemo — a ovo nam je milo opetovati — uslugu crkvi spljetskoj, ovoj baštinici stare solinske crkve.

Primus Episcopus.

Počimljemo Kronotaksu ovim biskupom, koji ie bio do sada sasvijem nepoznat u crkovnoj povijesti Solina, jer je on polazna tačka za uregjenje ove Kronologije.

Natpis na njegovu sarkofagu (vidi Tab. VI.), našastu u groblju mučenika na Manastirinama (v. Tab. IV. i V.) g. 1900. glasi:[1]

DEPOSITVS PRIMVS EPI
SCOPVS XII KAL· FEBR· NE
POS DOMNIONES MARTORES

T. j. *Depositus Primus Episcopus XII Kal(endas) Febr(uarias), nepos Domniones martores.*

U natpisu nije rečeno, kada je Primus živio, ali imamo dovoljno dokaza, da ga metnemo u prvu polovicu IV. v. U ovomu pogledu bilo je — uz ostalo — pisano i ovo u „Bullettino di archeologia e storia dalmata“ god. 1900. na str. 277: „Sudeći po paleografiji ovaj natpis, uzevši ga svega na oko, ne može biti raniji od IV. v. Da se o tome osvjedočimo, dosta je pogledati mnoge natpise IV. v., našaste u groblju mučenika u Manastirinama (v. Tab. IV. i V.) i u onomu u Marusincu (v. Tab. VII.) Specifično kršćanska epigrafička formula *depositus, depositio*, počimlje na kršćanskim natpisima III. v., a postaje običnom kroz IV. v Dapače van Rima, u pokrajinama, ova osobitost bi kašnje uvedena i sačuvala se za duže vremena. U Africi dolazi n. pr. u IV. v. U datiranim solinskim kršćanskim natpisima nalazimo za prvi put *depositio* u jednom natpisu iz god. 359—360 (Bull. Dalm. XI. str. 97. br. 41; CIL. III. 9503); zatim god. 360. (Bull. Dalm. VII. str. 113. br. 53; CIL. III. 9504) i god. 372. (Bull. Dalm. VII. str. 115. br. 56; CIL. III. 9505). Petoga stoljeća pak ova je riječ običnija. Dočetak genitiva singulara treće deklinacije na *es*

[1] Bull. Dalm. 1900. p. 273. sl. Tabla XII.; Nuovo Bullettino di archeologia cristiana 1900. p. 275 sl.

(Domniones martores) mjesto na *is*, i ako nalazimo u republikanskim, ipak je mnogo češći u kršćanskim natpisima, navlastito u IV. v. u Galiji. Oblik *Martor* ili *Martur* u običaju je od IV. do VII. v. mjesto *Martyr*.

Iz svega ovoga jasno je, da natpis biskupa Primus-a ne može pripadati nego IV. stoljeću, dotično da je njegov stric Dujam morao biti mučen za cara Dioklecijana. Ovo je uprav u suglasju sa viješću, što nam donosi Chronicon Paschale govoreći o Dujmu (v. na str. 11.). Imademo još jedan dokaz, da natpis biskupa Primus-a spada u IV. vijek.

Crkveni povjesničar O. Grisar (Analecta Romana I. sv. str. 264.) tumačeći jedan natpis veoma sličan onome, o kome je de Rossi (Bullettino di arch. cristiana 1883. str. 152. sl.) raspravljao, opaža: „Epiteti presbyter i martyr stoje ovdje još na svom mjestu, iza imena, i (De Rossi) izveo je iz ovoga jedan dokaz više, da natpis pripada prvoj dobi iza progonstva".

To je upravo slučaj našega natpisa, gdje naslov MARTYR dolazi iza imena DOMNIONIS.

Nema dakle dvojbe, da je ovaj biskup obnašao svoju čast u IV. v. i to po svoj prilici u prvoj polovici istoga.

Imamo još jedan dokaz, koji će nam bolje ograničiti dobu biskupovanja biskupa Primus-a, a razjasniti, zašto ga nema u nijednom Katalogu solinskih biskupa i zašto je njegov pretšasnik i stric Dujam morao biti ne samo mučenik, nego i biskup.

U dugoj seriji solinskih biskupa, kako nose Škematizam Spljetski (v. Prilog A.) i razni Katalozi, ima mnogo imena, od kojih se nekoja opetuju više puta, a ima i takovih, za koja ne možemo znati, da li su ikad bili biskupi u Solinu. Ali ne znamo za nijedno historično ime solinskoga biskupa, koji ne bi bio imenovan u jednomu ili drugomu Katalogu: više puta nije ubilježen na svom pravom mjestu; ima razlike u dobi, ali u popisu ne fali. Začudno je samo, da ni u najstarijim Katalozima nema spomena o biskupu Primus-u. Zašto baš jedino njega nema?

Biskupa Primus-a nema u Katalozima s razloga, što se je zvao: PRIMVS.

Od mnogo vijekova govorilo se i čitalo DOMNIVS PRIMVS (Episcopus Salonitanus). Onaj PRIMVS, koji je naslijedio kao biskup svoga strica na solinskoj biskupskoj stolici, uzet je od Kronista ne kao ime, da li kao redni broj: primus (prvi). Usljed ove pogrješke nestalo je njega jedinoga iz popisa so

linskih biskupa, a Dujam, Domnius, postao je primus — prvi solinski biskup. Usljed ove pometnje nastale su sve ostale i Dujam postade prvim biskupom i utemeljiteljem crkovne hijerarhije, dok u istinu bijaše u Solinu biskupa prije njega, a poznat nam je jedan, i to Venancij, mučenik, kako ćemo vidjeti.

Lijepi analogon za ovaj slučaj, ali obratno, imamo u Kronotaksi rimskih Papa. Sve do godine 1903. u *Series Romanorum Pontificum* bilo to u: „*La Gerarchia Cattolica*", ili u „*Status personalis et localis*" raznih katoličkih biskupija, Pape bili su ovim redom poredani: Sv. Petar (18 I. 43—30. VI. 67); Sv. Linus (30. VI. 67—76); Sv. Cletus (24. IX. 76—88?); Sv. Clemens I. (23. I. 88 ili 89—97); Sv. Anacletus (novembar 97). Nego kritičnim istraživanjem zadnjih se je godina dokazalo, da je ime Anacletus, grčki *'Ανάκλητος* postalo od *ἀνὰ Κλήτου* t. j. po Kletu, iza Kleta sjedio taj i taj Papa toliko godina. Počamši od god. 1904. ista „*La Gerarchia Cattolica*", a za njom i „*Status personalis*" raznih biskupija, pa i onaj spljetske, izostavljaju ime tobožnjega Pape Anakleta. U našem slučaju isčeznuo je pogrješkom jedne riječi u katalozima jedan biskup, t. j. Primus, a u slučaju rimskom jedan je Papa pridodan, t. j. Anacletus.

Ovo bi nam bio takogjer dokaz, da je stric ovoga Primus-a bio ne samo mučenik, nego i biskup. Da u Katalogu biskupa za Dioklecijanovo doba ne bude bio upisan jedan Dujam biskup, za kojim je slijedio Primus, ne bi Dujam bio postao prvim — Primus — solinskim biskupom.

Kada su se početkom srednjega vijeka, ili malo kasnije, pojavile i u spljetskoj crkvi ambicije za apoštolskim porijetlom, tada ovaj Dujam, tobože primus Episcopus Salonitanus, bi prebačen naprosto u prvi vijek i postade utemeljiteljem solinske crkve.

Uzevši u obzir sve, što dosad rekosmo, možemo ograničiti biskupovanje biskupa Primus-a na prvu četvrt četvrtoga stoljeća i staviti ga neposrednim nasljednikom strica mu Dujma, dakle od g. 304.—325. po prilici.

Domnius ili Domnio Episcopus Martyr.

Pošto utanačismo dobu biskupovanja biskupa Primus-a red je da govorimo o njegovu neposrednomu pretšasniku. Već smo rekli, da nas sam natpis ovoga biskupa upućuje na nje-

gova strica Dujma[2]. Da ovaj nije mogao biti mučen nego za Dioklecijanovo doba, jasno je iz toga, što je on bio stric onoga biskupa, koji je u prvoj četvrti IV. v. biskupovao u Solinu.

Izim ovoga dokaza imademo još jedan u Chronicon Paschale iz IV. v. gdje se čita: *„Diocletiano septies et Maximiano sexies consulibus* (a. 229) *Christiani persecutionem sextam passi sunt. In ea persecutione passi sunt Petrus et Marcellinus Romae, et Domnius et Felix martyres passi sunt Salona."*[3]

Imademo dakle dva dokaza, nadgrobni natpis Primus-a i Chronicon Paschale, da je za Dioklecijana bio mučen u Solinu jedan mučenik, po imenu Dujam. Chronicon Paschale ne kaže nam — istina — je li ovaj Dujam pripadao crkovnoj hijerarhiji i je li obnašao u njoj koju čast. Ali nam ne govori ništa ni o Petru i Marcelinu. Ipak nitko ne dvoji, da je jedan od ovih bio svećenik a drugi exorcista[4]. Jedan dokumenat popunjuje prazninu drugoga. Tako i u našem slučaju: drugi izvori popunjuju manjkavost u Chronicon Paschale u pogled sv. Dujma.

Isto tako može se reći o natpisu Primus-a, gdje se za Dujma ne kaže, da je bio biskupom. Sarkofag Primus-a nije sarkofag Dujma, da bi bilo trebalo navesti sve časti Dujma; to je grob njegova sinovca, pa je dovoljno bilo dodati, da je njegov stric bio mučenik, da tako otskoči njegovo ime i ostane dublja i trajnija uspomena njegova sinovca Primus-a.

Biti sinovac jednoga biskupa nije baš tako važno, da se je to moralo u nadgrobnomu natpisu istaknuti. Znamo sigurno da je biskup Esychius — o komu kasnije — bio sinovac biskupa Symferija, ali u nadgrobnom natpisu Esychija to se ne spominje. Biti sinovac jednoga mučenika, i to baš iz zadnjega

[2] Bull. Dalm. 1900. str. 89 sl. str. 280 sl. — *Domnio* ili *Domnius* jedno je te isto ime, samo što je prvi oblik grčki *(Domnio-nis)*, a drugi latinski *(Domnius-ii)*. U dokumentima pako dolazi pod ovim raznim oblicima: *Domnus, Domnius, Domus, Donus, Domninus, Doumninus, Dopninus, Dompninus, Dopnus, Dypnus, Dypnius, Dopynus, Doninus, Domenaeus, Duimus, Duymus, Doimus Domio, Domnio, Dominio, Dominionus, Dompnius. Duiona* je valjda žensko ime od *Duionus*. Sr. Farlati o. c. I. str. 427; Bull. dalm. 1903. str. 102. Hrvatski je *Dujam* i *Duje*. A blagdan sv. Dujma u Spljetu i okolici zove se *Sudajma* i *Sudamnja*.

[3] Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi T. IX. Chronica Minora T. I. p. 738. — Bull. Dalm. 1900. p. 89.

[4] Allard, La persécution de Dioclétien I. p. 363.

i najokrutnijega progonstva, značilo je nešto, pa se stoga to jedino spominje u nadgrobnom natpisu Primus-a. „Naslov martyr u sličnim natpisima ili inim dokumentima“ — kako dobro opaža Delehaye u članku „Sanctus“ (Analecta Bollandiana 1909. str. 175) — „stoji mjesto svih drugih naslova i reasumira sve pohvale.“

Da je pak Dujam bio biskup, očito nam kaže rimski Martyrologij, koji ga zove: episcopus, i mozaik Lateranski, gdje je predstavljen u biskupskom odijelu. (vidi Tablu II. i III.)

Nastaje pitanje: nije li ovaj Dujam, za koga nam Martyrologij kaže, da je bio biskup i mučenik, i koga nam kao takova predstavlja mozaik Lateranski, bio učenik sv. Petra prvaka Apoštola, t. j. je li živio u I. v., kako spljetska legenda hoće, ili je pak ovo onaj isti, o kome smo do sada govorili, naime stric Primus-a?

Da stvar bude jasnija, potrebito je da ovdje u kratko iznesemo pitanje sv. Dujma. Po legendi iz srednjega vijeka bio bi sv. Petar, prvak Apoštola, još u Antiohiji pokrstio, sobom uzeo i poveo u Rim dječaka Dujma. Tu bi ga bio posvetio biskupom i poslao u Solin, da propovijeda kršćansku vjeru, Za cara Trajana, godine 107. po Kr., na 7. svibnja on bi bio umro mučeničkom smrću. Njegovo je tijelo počivalo u Solinu za više vijekova. Po razorenju grada bio bi godine 650. došao u Solin prvi nadbiskup spljetski Ivan Ravenjanin i odanle prenio u Spljet kosti sv. Dujma, koje se i danas štuju u spljetskoj stolnoj crkvi. — Protiv legende bila je utvrgjena historična istina, da je Dujam bio u istinu biskup i mučenik, ali ne za cara Trajana, nego za Dioklecijana; da je papa Ivan IV. rodom Dalmatinac, po razorenju Solina, dao prenijeti g. 641.—2. u Rim kosti njegove i ostalih solinskih mučenika, te podignuvši uz Lateranski baptisterium kapelu sv. Venancija, da je pod oltarom postavio njihove svete ostanke, a povrh u apsidi dao napraviti veliki mozaik sa slikama mučenika i njihovim imenima, kako se to i danas vidi u spomenutoj kapeli. (vidi Tabl. II. i III.)[5]

[5] Bull. Dalm. 1898. str. 113. sl.; 1900 str. 95 sl.; 273 sl.; 1901. Supplemento al nro. 12. Storia e leggenda di S. Domnione o Doimo, vescovo e martire di Salona e delle sue reliquie i *passim* u Bullettinu; J. S. B. L. Sveti Dujam biskup i mučenik solinski. — Analecta Bollandiana 1899. str. 369–411; 1904. str. 13 sl.: 1908. str. 75. — Zeiller J. Les dernières fouilles de Salone (Melanges d'archéologie et d'histoire XXII. (1902.) str. 430.

I u istinu za Dujma, učenika sv. Petra, nitko u starin ne zna: ne Martyrologium Hieronymianum, ne Romanum, ne Menologiji grčki, niti ijedna od isprava, koje nabrajaju razne učenike sv. Petra. Nema u kamenu, nema u povijesti, a ma baš nigdje ništa ob ovom Dujmu, tobožnjem učeniku sv. Petra Apoštola i prvomu biskupu solinskomu koncem I-ga i početkom II-oga v.

Nema dakle nikakva valjana razloga, koji bi nas mogao uoblastiti da pomislimo, te je ovaj Dujam nešto drugo od onoga, koga nam spominje natpis Primus-a i Chronicon Paschale. Dapače ono malo, što o njemu znamo, sili nas, da ga metnemo u IV. v.

U Žiću sv. Dujma čita se, da je on bio sin Teodozija, da je u Solinu sagradio crkvu i posvetio ju Bl. Dj. Mariji, da se je javno prepirao sa filozofom Pyrgom o sv. Trojstvu, da je bio optužen kao protivnik zakona i naredaba rimskih careva i da ga je na smrt osudio prefekt Maurilius. Ovdje ima dosta historičnog zrnja, ali se sve ovo ne može odnositi na Trajanovo doba.

Ne, jer tada nije bilo u porabi imena Teodozija, nijesu se gradile kršćanske crkve, nije opstojao javni kult Bl. Dj. Marije, nije se raspravljalo javno o sv. Trojstvu, ne znamo u tomu vijeku za prefekta Maurilius-a, nego da je bio koncem III. v. i početkom IV. v. namjesnikom u Solinu M. Aurelius; nijesu opstojali zakoni dvaju careva protiv kršćana — što se se sve pripovijeda o Dujmu za doba Trajana. Sve je ovo bivalo koncem III. v. i početkom IV. za Dujma, strica biskupa Primus-a, te ova Žića — da zaglavimo — sadržavaju u sebi historičnog zrnja, ali sve za Dioklecijanovo doba[6].

Još jedan dokaz, da je Dujam biskupovao koncem III. i početkom IV. v., nalazimo u tradiciji.

— Isti, Les relations de l'ancienne Église de Salone avec l'Église romaine (Bessarione 1903 p. 239). — Isti, Les origines chrétiennes dans la province romaine de Dalmatie, Paris 1906. — Revue de synthèse historique, Paris 1907. str. 375. — Revue critique d' histoire et de litterature, Paris 1907. str. 505. — Bulletin critique, Paris 1907. p. 322. — Revue Benedictine 1907. str. 430. — Etudes, Paris 1907. str. 569. — Revue Augustinienne 1907. str. 96. — Revue des questions historiques, Paris 1907. str. 770; 1910. janvier. — Revue d'histoire ecclésiastique, Louvain 1907. str. 770; 1910. str. 170. — Hagiographischer Jahresbericht für die Jahre 1904.—1906. str. 124.

[6] Sr. Bull. Dalm. 1898. p. 125 sl. opširno ob ovomu; — 1900. p. 280

Tradicija neprekidna kroz sve vijekove i u svim spomenicima, ma koje vrsti i koje vrijednosti bili, ne zna nego za jednoga Dujma mučenika. Da je taj Dujam bio biskup, svjedoči nam Martyrologij rimski, a potvrgjuje mozaik Lateranski; da je taj mučenik živio u Dioklecijanovo doba, kaže nam nadgrobni natpis Primus-a i Chronicon Paschale. A pošto po tradiciji nije bio nego jedan Dujam, taj je morao živjeti koncem III. v. i početkom IV. v.

Po Chronicon Paschale imalo bi se zaključiti, da je Dujam bio mučen god 299. Ipak nije tako. Poznato je, da su progonstva za Dioklecijana počela god. 303[7], ali protiv svećenstva, istom god. 304., te se smrt Dujma mora postaviti u ovu godinu. Na to nas uoblašćuje sama smrt Petra i Marcelina, koji poginuše iste godine kad i naš Dujam; a po drugim izvorima znamo, da ovi bijahu mučeni god. 304[8].

Ovu pogrješku u Chronicon Paschale lako je protumačiti ako se pogleda na rimske brojke. U izvorniku je stala prava data označena po konsulatima: Diocletiano VIIII et Maximiano VIII. U prepisivanju lako se je mogla potkrasti pogrješka te se napisalo **VII** mjesto **VIIII**, a dosljedno **VI** mjesto **VIII**. Smrt Dujma slijedila je dakle god. 304.

Od ovoga Dujma našao se slijedeći ulomak nadgrobnog natpisa u konfesiji cemeterijalne bazilike u Manastirinama (Vidi Tab. VIII.)

⳩ DOMN
⳩ IIII ⳩ ID

Pošto je ovaj natpis Dujma važan i o njemu se dosta pisalo, potrebito je da se ovdje opširnije na nj osvrnemo.

Ulomak je natpisa krnjast te ga se je pokušalo višekrat popuniti. Još godine 1891. dr. Jelić (u Römische Quartalschrift 1891. str. 19. pa u Bullettino 1892. str. 173, zatim u Ephemeris Salonitana 1894. str. 28, a ponovno u Bullettino 1898. str. 94.) iznio je mnijenje, kako da se popune manjkavosti na temelju ostataka slova. Zatim je Bulić (u Bullettinu g. 1898. str. 105. pa g. 1900. str. 280.) pokušao opet da popuni ostatke te zaključio, da u prvoj brazdi ostatak slova jest T, i popunjivao

[7] Cfr. Allard, La persécution de Dioclétien I. str. 148 sl. — Duchesne, Histoire ancienne de l'Église II. p. 12.

[8] Cfr. Allard o. c. I. p. 363.

sa *deposi*]*t(io),* a ostatak slova u drugoj brazdi čitao sa *di*]*E,* ali istodobno opažao, da je ovaj zadnji ostatak radje jednoga T nego li od E. Ovo je popunjenje odobrio Delehaye u Analecta Bollandiana 1899. str. 399.

Nego ovaj ulomak natpisa, od bijeloga kararskoga mramora, krupna zrna, mi smo podvrgli ponovnomu pregledanju, te ga dajemo na Tabli VIII. u većoj i boljoj fotografiji nego li to dosada bilo. Ulomak je visok 27 cm., širok 19 cm., debeo pri dnu 28 mill., a pri vrhu 36. Ostali ulomci ruba ovoga pluteja, koji se vide u slici (v. Tab. IX. sl. 1.), po materijalu, po izradbi, osobito straga, pripadaju ovomu natpisu. Opažamo, da su slova u obedvijem brazdama urezana megju linijama, t. j. interlinirana; da je povrh prve brazde prostora od 5 cm., takogjer interlinirana, te stoga je urezač natpisa — *lapicida* — namjeravao početi natpis u gornjoj brazdi, što nije izveo, valjda stoga što mu natpis nije dolazio u sredinu velike mramorne ploče. Jer od gornje pisane brazde do vrha ulomka ima 16 punih centimetara. Koliko je prazna prostora imalo biti od zadnje pisane brazde do podanka ploče neznamo, ali najmanje toliko, zbog simetrije. Po ovomu ploča imala je biti prilično velika, a natpis morao je stati po sredini iste.

Izvan su svake sumnje slova, dotično riječi DOMN IIII ID. Od N fali druga noga, ali joj se vidi dio poteza. Sva su slova u drugoj brazdi malo manjkava, ali sva sigurna. Iza D u drugoj brazdi vidi se mali ostatak ureza, što ne može biti od V, i ako je nagnut, jer ne dopire do crte i počimlje mnogo niže od ostalih slova, nego od tačke — *hedera distinguens.* Važni su ostaci dvaju početnih slova u prvoj i u drugoj brazdi. U drugoj je brazdi ostatak slova T siguran, jer mu se vidi cio desni poprječni i malne cio okomiti potez. U prvoj brazdi vidi se ostatak poprječnog desnog poteza, koji tiče gornju brazdu, a nemože biti nego od T. Ostatak ovoga slova mogao bi biti na oko valjda samo od slova C. Ali to je isključeno s razloga, što ostatak brazde nije nimalo zaobljen, nego je potpun pravac i što doli nema nikakva traga od C, a moralo bi ga biti i morao bi se vidjeti, kako se vidi i gornji ostatak. Uz ovo, ako pogledamo na slova obla u ovom natpisu, i to na O i na dva zaobljena trbuha od D, vidimo, da zavoji ne idu od vrha linije, dočim u ovom natpisu sva ostala uspravna slova idu do brazde kao i u ovom slovu. I s ovog razloga prvo slovo prve brazde

nemože biti C, nego jedino — *per exclusionem* — T. Ustanovivši da su obadva početna slova T, cijenimo da se moraju dvije prve riječi ovako popuniti i čitati:

Deposi]t(us) Domn[io
Ep. Mar]t. IIII Id[us Apr.

ili, što je malne sve isto:

Deposi]t(io) Domn[ionis Ep.
Mar]t. IIII Id[us Apr.

T. j. *Deposi]t(us) Domn[io Ep(iscopus) mar]t(yr) IIII Id[u Apr(iles).*

Depositus, dotično *depositio* nalazi se na mnogobrojnim solinskim natpisima. I na natpisu sinovca ili nećaka Dujmova, biskupa Primus-a, vidjeli smo gori (na str. 8.) pred njegovim imenom *depositus.*

Epitet *episcopus* stavljamo odmah iza imena, jer ga tako nalazimo u ostalim natpisima solinskih biskupa na pr. Primus-a (str. 8.), Symferija, Esychija (str. 28.), Justina i u mnogim drugima (sr. De Rossi, *Roma sotter. crist.* II. p. 59.; Syxtus, *Notiones archaeologicae christ.* II. 1. p. 175 sl.)

Na drugom mjestu iza imena stavljamo njegovu čast mučenika *martyr*, jer tako se nalazi i u natpisima drugih biskupa mučenika, kao kod imena Papâ iz III. v. Poncijana, Fabijana i t. d. (Syxtus o. c. p. 176.).

Kratica *mart.* za *martyr* nije neobična u kršćanskoj epigrafiji: nalazimo ju u natpisu Apoštola Pavla, našastu u njegovoj bazilici na *Via Ostiensis:* PAVLO APOSTOLO MART (Röm. Quartalschrift 1911. II. str. 83 sl. Grisar, Anal. Rom. I. p. 259 s Marucchi, Le Catacombe romane str. 88.) iz dobe Konstantinove; pa na natpisima Pape Poncijana: *ΠΟΝΤΙΑΝΟΣ ΕΠΙΣΚ* $\overline{\text{ΜΡ}}$ *Ποντιανὸς ἐπίσκ(οπος) μ(ά)ρτ(υρ)* (Syxtus o. c. p. 176), kod Pape Fabijana: *ΦΑΒΙΑΝΟΣ ΕΠΙ* $\overline{\text{ΜΡ}}$ = *Φαβιανὸς ἐπί(σκοπος) μ(ά)ρτ(υρ).* (Syxtus o. c. p. 176; De Rossi o. c. II. p. 59).

Ne mećemo sanctus ni pred imenom ni iza njega, jer to nije bio običaj, kako ćemo vidjeti, prije druge polovice IV v.

U natpisu fali mjesec, u kojem je biskup Dujam bio mučen, ali Martyrologij Jeronimski kaže da je to bilo mjeseca travnja. No ova se dva izvora, Martyrologij i natpis, ne slažu glede

dana: prvi ga meće na 11., (III. Id. Apr.) drugi na 10. travnja *(IIII Idus Apr.)*. U izboru megju pergamenom i kamenom mora se dati prednost kamenu.

Poznata nam je dakle ne samo godina, da li mjesec i dan smrti Dujma, ne tako početak njegova biskupovanja. Valjda se ne bi pretjeralo, kad bi se ograničilo na dvadeset godina, te njegovo biskupovanje stavilo od god. 284—304, baš malne toliko, koliko je i Dioklecijan vladao (284—305.).

Kako je pak došlo do toga, da se sv. Dujam slavi u Spljetskoj crkvi dne 7. svibnja, a ne 10. travnja, to je jasno. Dan 10. travnja pada često u zadnje korizmene dane, u sedmicu dviju nedjelja Glušnice ili Cvjetnice, te se višekrat ova svečanost nije mogla slaviti ni crkvenim ni izvanjskim sjajem. Stoga bi prenešena na 7. svibnja[9].

Venantius Episcopus Martyr.

Mozaik Lateranski (v. Tabl. II. i III.) nosi na počasnom mjestu jednoga biskupa po imenu Venancija. Ne samo to, da li cijela kapela solinskih mučenika njemu je posvećena i nosi njegovo ime: Oratorio di S. Venanzio presso il Battistero Lateranense.

Nastaje pitanje, je li ovaj mučenik bio solinski biskup i kada je biskupovao?

Škematizam i ostali Katalozi ubrajaju ga megju solinske biskupe. U iskopinama u Solinu nije se našao natpis ovoga biskupa, ali u konfesiji bazilike na Manastirinama otkrivena je jedna mramorna ploča (v. Tabl. X.), na kojoj stoje tri slova:

IVS.

Ime je dakle moralo svršavati na IVS. Ovaj dočetak bio je popunjen imenom: VENANT-IVS. I ako ovaj dopunjak nije izvan svake sumnje, opet je vjerojatan, kako opazi Bollandista

[9] Storia e leggenda di S. Domnione o Doimo, Vescovo e Martire di Salona e delle sue reliquie. Saggio storico-critico. Supplemento al No. 1—2 del Bullett. di arch. e stor. dalm. Spalato 1901. — Analecta Bollandiana 1899 Delehaye, Saints de l' Istrie et de Dalmatie p. 369.—411; Bull. Dalm. 1900. p. 85—109, p. 91. Ibidem. Delehaye, L' hagiographie de Salone d' après les dernières découvertes archéologiques, p. 5. ss.

*

Delehaye[10], ako se uzme u obzir da je našast u konfesiji i da stoji u sredini velike mramorne ploče. Stoga je ovo čitanje bilo uopće prihvaćeno u znanstvenom svijetu.

U životu biskupa Venancija imademo takogjer nekoliko elemenata, po kojim ga možemo ubrojiti megju solinske biskupe. Istina je, da se u lokalnoj tradiciji nije ništa sačuvalo ob ovomu mučeniku, da ga spljetska crkva nije ni spominjala u svom „Directorium Liturgicum", a niti svetkovala, sve do dobe Farlatia, koji je tomu prigovorio[11]. Uslijed ovoga prigovora, od god. 1800. po prilici, uvedeno je njegovo ime u „Directorium" te ga crkva i dijeceza spljetska štuju dne 6. travnja; dok u istinu najstariji Martyrologiji, kao Adonov i Usuardov, nose ga na 1. travnja; a tako isto i sadašnji Rimski i Colettijev ilirski, te se ovaj dan ima smatrati ispravnim. Ali je Farlati dobro uvidio, da su Žića našega mučenika sačuvana u jezgri kod jednoga istoimena biskupa, koga je Toletanska crkva u Španjolskoj sebi prisvojila. Španjolski kroničari pripovijedaju ob ovomu biskupu, da se njegova slika nalazi u mozaiku Lateranskom i da je Papa Ivan IV. dao onamo prenijeti njegovo tijelo i napraviti njegovu sliku. Da je taj Venancij u mozaiku Lateranskom mučenik solinski, a ne španjolski, proizlazi iz „Liber Pontificalis"[12]. O Venanciju kroničari španjolski vele: „Cum in Galliam Narbonensem, negotiis instantibus, Pannoniasque lustraturus abiisset, apud Dalmatas Martyr effectus aeternam remunerationem promeruit"[13]. I Farlati je uvidio, da za ovog biskupa mučenika, koji je u Dalmaciji bio mučen, ne može doći u obzir Gallia Narbonensis ili Narbona, nego Narona, dosljedno Naronensis. Pogrješka se lako uvukla u kodekse: Narbona mjesto Narona (= Nar(b)ona)[14].

Nema dakle dvojbe, da je Venancij bio biskup u Dalmaciji, i to uprav solinski, i da je sličnost u imenu Salonitanus i Toletanus zavela španjolske kroničare, koji ga megju svoje biskupe uvrstiše. Ali iz ovih oskudnih vijesti možemo još nešto ustanoviti, a to od prilike dobu njegova biskupovanja.

[10] Anal. Bolland. 1899. p. 397; Bull. Dalm. 1900. p. 92.

[11] Farlati, Illyr. Sacr. I. p. 563.

[12] Duchesne L. Liber Pontificalis. I. str. 330; Mommsen, Libri Pontificalis Pars I. — Gestorum Pontificum Romanorum vol. I. str. 177.

[13] Farlati o. c. I. str. 563, 589.

[14] Bull. Dalm. 1905. p. 29; 1908. p. 172. sl.

U ovim legendama Venancij je prikazan kao biskup, koji putuje kroz Dalmaciju, Naronu, Panoniju, dakle kao biskup-misijonar. Trećega vijeka poslano je iz Rima više biskupa-misijonara u razne krajeve svijeta, da navještaju novu vjeru ili da ju učvršćivaju ondje, gdje je zbog progonstva bila malaksala[15]. Po svoj prilici bijaše u to doba i Venancij poslan u Solin, da propovijeda novu vjeru. On je odavle zalazio i u dalje krajeve, u Neretvansku dolinu, kuda je jedino i u staro rimsko doba, kao i sada, vodio glavni udobni put u unutrašnjost rimske Dalmacije, u Hercegovinu, u Bosnu, u Delminium, (D'lmno Dumno, Duvno), u kojem gradu je bio i mučen Venancij. Mir, koji je tada vladao u rimskom carstvu, dopuštao mu je, da slobodno širi novu vjeru. Progonstva su počela tek oko godine 257. za cara Valerijana[16], te bi se u to vrijeme imala staviti njegova mučenička smrt. Moglo bi se dakle nekom sigurnošću zaključiti, da je Venancij bio utemeljiteljem crkve u Solinu i dosljedno njegovim prvim biskupom. Mozaik Lateranski, na komu Venancij stoji na počasnom mjestu, pred sv. Dujmom, na desnu Djevice Marije, dalo bi ovoj hipotezi još jačeg oslona.

I ako smatramo Venancija utemeljiteljem crkovne hijerarhije u Solinu, ne isključujemo stoga prije njega, do ciglog kršćanina iz Solina, a niti iz ostale prostrane rimske Dalmacije Glavni grad rimske pokrajine i uz to trgovačko središte za cijelo bogato zalegje, kakav bijaše Solin, primao je u svoje krilo, s Istoka i sa Zapada, ljudi raznih jezika i raznih vjera. Moguće da je megju onim došljacima bilo i kršćana, koji su vjeru kršćansku ne samo čuvali u svom srcu nego ju i širili. U ono doba bio je svaki kršćanin, prama prigodi i prama potrebi, i dobar misijonar. Sv. Pavao piše god. 58./59. Rimljanima (XV 19.), da je od Jerusolima do Ilirika napunio sve Evangjeljem Krstovim „ita ut ab Jerusalem per circuitum usque ad Illyricum repleverim Evangelium Christi". Isti Apoštol naroda piše godine 66./67. Timoteju, da je Tito pošao u Dalmaciju „Titus abiit in Dalmatiam" (II. Ep. IV, 10.). Dokle je Tito dopro, gdje je propovijedao i kojim uspjehom, nije nam do sada poznato. Moguće da dalnje iskopine po rimskoj Dalmaciji iznesu kakav

[15] Duchesne, Histoire ancienne de l'Église II. p. 359 sl; A. Harnack, Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten. II. Aufl. 1906. S. 270 sl. Bull. dalm. 1906. str. 99. sl.

[16] Allard, Les dernières persécutions du III. siècle p. 55.

dokaz o Titovu djelovanju. Za Solin možemo nekim razlogom sumnjati o takovu otkriću. Važniji kršćanski spomenici već su otkriveni. Nema sumnje, da će se još gdje i gdje štogod naći, ali u glavnom, kako rekosmo, mi smo sa kršćanskim iskopinama u Solinu pri svršetku. Nije dakle misliti, da bi ovo naše razlaganje moglo biti u temelju uzdrmano, da bi naime moglo izaći na vidjelo solinskih biskupa prvog, drugog ili prve polovice trećega vijeka. Ako je Tito i bio u Solinu, ako je štogod uspio u propovijedanju, njegovi uspjesi nijesu mogli biti veliki, a i onakovi kakovi su bili, lako je, da su bili ugušeni od prvog progonstva Neronova, koje je nastalo malo poslije nego je Tito otputovao za Dalmaciju (Sr. Bull. Dalm. 1905., str. 26. sl. 1909. str. 11 i. sl.).

Škematizam spominje biskupa Venancija samo jedan put i bilježi njegovo biskupovanje megju godinama 150—155. Ta je doba preuranjena prama razvitku kršćanstva u Solinu, a da bi se je moglo uzeti u obzir. On je sigurno biskupovao sto godina kasnije.

Začudno je, da Venancij u nijednom Katalogu ne stoji na prvom, nego tek na petom ili šestom mjestu, dapače u nekojim zove se Valentinus, mjesto Venantius. Lako je razumjeti, da je pogrješka u imenu nastala pometnjom prepisivača. Nešto je teže rastumačiti, kako se Venancij ne nalazi na svom pravom mjestu, t. j. kako on ne stoji na prvom mjestu u crkvenoj hijerarhiji Solina, kada je bio i njezin utemeljitelj. Pokušat ćemo da i ovo razjasnimo.

Odavna se je u legendama prikazivalo Dujma osnivačem biskupske stolice u Solinu i prvim vjesnikom kršćanstva u našim krajevima. Kako je došlo do toga, da je u pučkoj tradiciji postao prvim biskupom Solina, nije ovdje da razlažemo. Mi smo već o tome rekli, govoreći o Dujmu. Svakako je fakat, da se je od IX. v. unaprijeda smatralo Dujma utemeljiteljem crkve u Solinu. Po tom je on morao doći na prvo mjesto i tako oduzeti prvenstvo Venanciju. Ali Venancij nije mogao doći ni na drugo, pa ni na treće mjesto. Po nekim starim legendama Dujam bio bi redio za biskupe Gajana i Symferija, koji su ga, po istoj legendi, jedan za drugim naslijedili na biskupskoj solinskoj stolici (Farlati, Illyr. Sacr. I. p. 417). Naravno da je pred ovima morao uzmaknuti Venancij, o kome se malo pomalo gubio svaki spomen u našim stranama, jer nije bio mučen

pod Dioklecijanom, čije je veliko progonstvo iznijelo na glas i naše mučenike, a što je poglavitije, bio je mučen van Solina, u Delminium-u, a tek kasnije prenešen u Solin.

Ali Venancij ne dolazi ni na četvrtom mjestu u Katalozima, t. j. on ne slijedi iza Symferija, nego za ovim dolazi Esychius. I to je razumljivo. Stari su Solinjani znali veoma dobro ono, što mi tek zadnjih godina po solinskim iskopinama saznadosmo, da je naime Esychius bio sinovac Symferija i da ga je naslijedio na biskupskoj stolici. Zato je i u Katalozima morao doći za Symferijem Esychij, a ne Venancij. Iza Esychija nije bilo ni u tradiciji ni u legendama čvrste veze u kronologiji biskupâ, pa je za to mogao doći na petom mjestu Venancij, kako je doista u nekim Katalozima i došao. U drugim pak Katalozima vigjamo ga na šestom mjestu. Ali pred njim ni tu ne stoji nitko drugi nego sam Esychij. Ovaj dolazi u nekim Katalozima dva put jedan za drugim. Nemamo od nikud dokaza, da bi dva Esychija jedan za drugim bili biskupi u Solinu. U ovim Katalozima dogodila se ona ista pogrješka, koja i u popisu rimskih Papa. Od pape Kleta, kako rekosmo, stvoren je jedan Papa iz grčkoga predloga *ἀνὰ* Kletos — iza Kleta — koga nije bilo. Tako i u našem slučaju iz izraza — iza Esychija kojim se je izrazom dvaput reklo isto ime, došla su u Kataloge dva biskupa istoga imena. Zašto se baš dogodilo jedino sa Esychijem, a nije sa nijednim drugim? Na to nema odgovora, kao što nema ni za slučaj, koji se kod rimskih Papa jedino sa Papom Kletom zbio. Jer se dakle u nekim Katalozima Esychij podvostručio, za to Venancij dolazi u njima na šestom mjestu.

Moglo bi se primjetiti da Katalozi nose mnoge druge biskupe prije Dioklecijanova progonstva i prije Venancija i da će se bar za kojega od njih moći dokazati, da je u istinu bio biskupom u II. ili III. v. po Krstu.

Istina je, da se mnogi spominju, dapače Spljetski Škematizam ih nabraja do dvadeset. Neka su imena doista historična. Ali baš za to, izim Dujma i Venancija, možemo biti sigurni da spadaju četvrtomu, petomu, pa čak i šestomu vijeku. Farlati — inače veoma zaslužan za našu crkvenu povijest — govori ob ovim tobožnjim biskupima na dugo i široko, ali nam čisto i bistro kaže, da su se njihova Akta izgubila — „Acta perierunt“.

Stoga o njima piše jedino na temelju opće crkvene i svjetske povijesti. Što može Farlatijeva mašta da napiše, ojačana poznavanjem opće povijesti i hagijografije, dakako prema ondašnjim kriterijima, dokazom je Juraj, biskup i mučenik solinski. O njemu povijest solinska ne bilježi ništa: to priznaje sam Farlati. Katalog rimski nosi njegovo biskupovanje megju god. 285—296. Da sastavi povijest ovoga biskupa, Farlati utječe se glasovitomu Jurju, mučeniku i vitezu iz Kapadocije, veoma dobro poznatomu svecu i kod našega naroda, te na temelju maštanja on napisa o njemu ništa manje nego 106 stupaca in folio.

Od god. 301. Katalog rimski broji ove biskupe u Solinu: Petra, Frontinijana, Ivana III., Marina ili Maura i Martina. Za ovim dolazi Maxim, i to po redu treći ovoga imena. Ovaj je zadnji historička osoba, dočim za gornje povijest do sada nezna ništa.

Maximus I. Episcopus.

Sa koncila Sardicejskoga (Sredec — Sofija) odjeljuje se jedan dio istočnih biskupa i prije nego otigjoše u Plovdiv (Philippopolis), upravljaju mnogim odsutnim biskupima kolektivno pismo. Megju ostalim tu se čita: „Maximo Salonarum Episcopo Dalmatiae.[17] Držalo se je prije, da je ovaj koncil bio sakupljen god. 347., dočim se je ustanovilo, da je to bilo god. 342 ili 343.[18] Ove godine bijaše dakle sigurno solinskim biskupom Maximus. Katalog rimski bilježi njegovo biskupovanje od godine 340—350. Da li je pak u istinu toliko biskupovao ili preko toga, nije moguće ništa reći, ali nema dvojbe, da je u tom razdoblju bio biskupom u Solinu. O njegovu životu nije nam ništa pobliže poznato, niti se je u Solinu išta dosad otkrilo, što bi moglo njegovu ličnost razjasniti.

Sv. Atanazij veli, da su i biskupi Dalmacije bili prisutni Sardicejskomu koncilu.[19] Je li megju njima bio Maxim? Sva je

[17] Farlati o. c. II. p. 8 sl; Duchesne o. c. II. p. 218. — Zeiller Les Origines itd. str. 100 sl.

[18] Duchesne o. c. II. p. 215.

[19] Farlati o. c. II. p. 10.

prilika da nije, kad mu raskolnici Sardicejskoga koncila upravljaju pismo, ili ako je bio, došao je valjda kasnije, kad se je saborisanje bilo već uputilo.

Leontius Episcopus.

Iza Maxima Katalog rimski donosi Teodora II., Petra II. i Leona. Prva dva sigurno nijesu historična, a za trećega Leona neda se svom sigurnošću dokazati, da je bio biskupom u Solinu. Ako je bio, a sva je prilika da jest, tad se je imao zvati Leontius, a ne Leo.

Do nedavna nije se o njemu ništa znalo. Nazad nekoliko godina bi našasta jedna rasprava nekoga Maximina proti Ambroziju „*Dissertatio Maximini contra Ambrosium*“. Tu je govor o sinodu držanu u Akvileji god. 381. te se veli, da je neki „Leontius Salonitanus“, osudjen prije od jedne biskupske sinode milanske Crkve, ušao u milost pape Damaza[20].

Nije u ovoj vijesti jasno rečeno, da je ovaj Leontius biskup ali ako se uzme u obzir, da ga se zove po imenu, nadodavši ime grada, da se je šnjime bavio jedan pokrajinski koncil držan u

---

[20] Cfr. Kaufmann, Texte und Untersuchungen zur altgermanischen Religionsgeschichte I. Bd. Aus der Schule des Wulfila. Strassburg 1899. p. 87: „Denique, ut Urbani Parmensis episcopi, ceterorumque causas pretermittamus, certe Leontium Salonitanum ex e*i*us audistis mandato, auditum gradu sacerdotali ut reum de*ie*cistis, et quomodo? a uobis deiectum ipse in conmunionem sine uestro reatu suscepit, sicuti id tempore conspirationis uestrae aput Aquileiam idem, cum spe etiam aput uos reparationis illo aduenisset, publicis auribus intimasse cognoscitur, sed nec uos iudicii uestri iniuriam estis religioso dolore persecuti, sed in Leontium quidem quam ille in destructionem vestri iudicii recepit sententiam inmobilem cens*uistis manere*

. . . .

humiles tenaci ac indiuidua societate in esistis, cum utique aut pro mal iudicii uestri conscientia Leontium ab eodem in conmunione recte susceptum etiam nos tam in reuerentiam iusti indultoris quam «in» uestri iudici emendationem recipire debu*issetis*, quippe ut quod a uobis in eum perperam factum inueniebatur es*set* humani erroris, cui tamen emendatio cum uestro ipsorum athiberetur consensu ; aut certe, si iustitia iudicii uos animaret, eum, qui indigna reparatione non solum iudicio uestro, sed etiam ipsi sacerdotio grauissimam et indignam intulit iniuriam, conmunione uestra arcer*etis*, ne, quos meritissimum iudicium a consortio criminoso separauerat Leonti, Damasi, quem reatus participem *in*licita gratia fecerat, ind*ign*a conmunio macularet.“ Zeiller o. c. p. 102.

Milanu, da se je sam Papa Damaz zauzeo za nj i da se napokon u Katalogu rimskomu nalazi biskup Leo, i to baš oko god. 381., tada cijenimo, da se ne griješi o povijest, kada se tvrdi, da je ovaj Leontius bio doista biskup u Solinu.

Katalog rimski bilježi njegovo biskupovanje od godine 380—395. Nemože se potpuno vjerovati ovomu datumu. On je morao prije te godine zasjesti biskupsku stolicu, jer se po disertaciji Maximinovoj dade naslućivati, da je Leontius prije 381. bio osugjen od Milanske sinode, dapače već te godine bio u milosti Papinoj. Što potanje o godinama njegova biskupovanja nije moguće kazati.

Solinske iskopine ne izniješe ništa na vidjelo ob ovom biskupu. Ime Leontius nije pak novo u epigrafiji Solinskoj: Sr. C. I. L. III. 6399.

Gaianus Episcopus.

Leona, ili korektnije Leoncija, naslijedi Ivan IV., a ovoga Hesichij III. Tako Katalozi, ali se povijest šnjima ne slaže. Leoncijev nasljednik imao je biti Gaianus. Na Manastirinama našao se je natpis slijedećega sadržaja:[21] (v. Tab. IX. sl. 2)

DEPOS[*iti*]O SCI GAIA[*ni epis(copi)*] . . . I KAL SEP.

Pošto je ovaj natpis sačuvan samo u ulomcima, fali uprav onaj dio istoga, koji je imao nositi naslov biskupa. Ali epitet SANCTI pred imenom u nadgrobnom natpisu ne bi imao za ono doba označiti nikoga drugoga nego biskupa.[22]) Isti epitet imamo kod drugih dvaju biskupa, naslijednika Gajanovih, nadgrobni natpisi kojih su se našli na istom grobištu na Manastirinama. Biskupa Gajana spominje Škematizam, ali samo jedan put, te stavlja njegovo biskupovanje od god. 104. do god. 115.

Ovaj Gajanus nije mogao biskupovati prije IV. vijeka. Poznato je, da je epitet SANCTVS uveden kao službeni naslov stoprv drugom polovicom IV. v. i stavlja se pred imenom, kako je u ovomu slučaju. Zato na nadgrobnom natpisu biskupa Primus-a, o komu smo govorili, nenalazi se epitet *sanctus*; što je jedan dokaz više, da je Primus biskupovao u prvoj polo-

[21] Bull. Dalm. 1900. p. 282; 1901 p. 195; C. I. L. III. 14663¹.
[22] Analecta Bolland. 1909 p. 159sl; Zeiller o. c. str. 101.

vici IV. v. a ne kasnije. Iz paleografije natpisa takogjer se jasno razabire, da ova slova ne mogu biti iz prve polovice II. v. da li iz kasnije dobe, te nemože ovaj natpis svjedočiti za Gajana iz II. v., kako nosi Škematizam Spljetski, nego za biskupa, koji je živio po prvoj polovici IV. v.

Nije moguće tačno ustanoviti godine biskupovanja ovoga Gajana, jer o njegovu životu neznamo uprav ništa. U nekim legendama se kaže, da je Dujam redio za biskupe Gajana (u nekim katalozima se čita ovo ime pogrješno Gargan) i Symphorijana, koji ga, jedan za drugim, i naslijediše.

Uzevši u obzir ovu legendarnu vijest, da je naime za Gajanom slijedio Symphorijan; da nam to isto potvrgjuje Škematizam solinskih biskupa, i znajući da je Symphorijan bio biskup koncem IV. i početkom V. v., te sudeći po paleografiji i po sadržaju natpisa, običajnom u drugoj polovici IV. stoljeća, mi Gajana radije mećemo neposrednim pretšasnikom Symphorijana nego li Leoncija, kako su to drugi učinili.[23]

Ovdje moramo napomenuti, da imamo još dva natpisa, koji spominju ime Gaianus, našasta u Solinu na istom mjestu gdje je i prvi, da isto ime Gaianus dolazi i na Lateranskomu mozaiku u Rimu (vidi Tablu II. i III.), koji nam svjedoči, da je u Solinu bio jedan vojnik i mučenik istoga imena.

Na jednom sarkofagu (v. Tab. XI. sl. 1.), koji i sada leži u konfesiji cemeterijalne bazilike na Manastirinama, čita se slijedeći natpis:[24]

DEPOSTIO | GAIANI | DIE

De Rossi je opazio, da je ovaj sarkofag pripravio Gajan za sebe živa i da je stoga morao biti ispušten nadnevak smrti. Sa strana natpisa ovoga sarkofaga uklesana su dva monograma (v. Tab. XI. sl. 2.), kojih je riješenje veoma teško. Bijaše pisano, da bi se imalo čitati: *Natale tertio aprilis.* Ako je ovo čitanje ispravno, tada je ovdje govor o Gajanu, t. j. ob onom vojniku, koga nosi mozaik Lateranski. Sva je prilika, da ona četiri vojnika, megju kojim je i Gajan na Lateranskom mozaiku, dva zadnja na strani jednoj i drugoj, bijahu mučena u doba sv. Dujma, kako Martyrologij Jeronimski nosi na 12 aprila. Cod.

[23] Zeiller o. c. p. 177.

[24] Bull. Dalm. 1884. str. 186; 1900. str. 90; C. I. L. III. 9548.

B(ernensis). SALONA. *Dalmacie. Dominionis epi et miliar VIII.* — Cod. E(pternacensis) *Salona dalmat dominionis epi et milit trium* Cod. W(issenburgensis). *In salona dalmacię domionis epi VIII et milia VIII.* (Acta SS. novembris T. II. P. I. p. [41]). Samo što ovaj kaže, kako vidimo, da ih je bilo osam sa Dujmom u društvu. Broj je mogao veoma lako da bude pogriješen, te se ovdje mora dati prednost broju mozaika Lateranskoga prema onomu Martyrologija.

Ali, kako rekosmo, čitanje monograma nije sigurno, a ni drugo ništa nas ne uoblašćuje, da držimo onaj sarkofag kao počivalište mučenika Gajana. Jedino mjesto, gdje se sarkofag nalazi, naime konfesija, nuka nas da mislimo na kojeg odličnog crkvenog dostojanstvenika ili mučenika, ali kojega? Na to pitanje nema do danas sigurna odgovora.

Nego rekosmo, da ima još jedan natpis, koji spominje Gajana uz druga četiri imena, a imao bi se popuniti[25]: (v. Tab. XII. 1.)

[*Ant*]IOCHIAN[*us* | *Gaia*]NVS TELIV[*s*] | [*Paulinia*]NVS ASTE[*rius*]

Ovo su bez sumnje imena solinskih mučenika, kako nam ih mozaik Lateranski nosi. Onaj NVS u drugoj brazdi ne bi se dao drugačije popuniti nego sa GAIANVS. Stoga je daleko vjerojatnije, da se ovdje radi o mučeniku i vojniku Gajanu, a ne na onom natpisu, što ga na sarkofagu vidjesmo. O ovim trima natpisima, koji nose ime Gajana, samo bi se prvi imao odnositi na biskupa Gajana.

Moguće je, da ova zadnja dva natpisa, koja spominju Gajana, ne govore nego o jednoj te istoj osobi, naime o Gajanu mučeniku. S početka mučenik Gajan bio je pokopan u sarkofagu, koji nosi njegovo ime, a sva je prilika, da su koncem V. ili početkom VI. v., kada je velika bazilika bila podignuta, njegove kosti bile prenešene u bližnju „tomba trisoma“ sa ostalim mučenicima, imena kojih smo vidjeli. Povrh Gajanova sarkofaga bi metnut pločnik, koji je pokrivao srednji i cio lijevi dio presbiterija. A jer se nije moglo više vidjeti Gajanov sarkofag i jer je ovaj bio djelomice razbijen, mučenik bi prenešen na vidljivije i odličnije mjesto.

Ali prije nego se je ovo zbilo, opstojahu same basiliculae, deset ih na broju, u kojima su ležali mučenici. Kad su one bile

[25] Bull. Dalm. 1900. str. 92; C. I. L. III. 12839.

oko polovice V. v. porušene i groblje od varvara oskvrnuto tad, iza kako neprijatelji bijahu protjerani, kršćani podigoše posred ovih bazilikula veliku cemeterijalnu baziliku, dugu 41 m., a široku 21 (v. Tab. IV. i V.).

Esychius Episcopus.

Za Gajanom slijede druga dva biskupa, za koja možemo svom sigurnošću ustanoviti doba, u koje su biskupovali, a donekle i godinu, bar za drugoga, a to su : Symferius i Esychius.

Govoriti ćemo najprije ob ovomu zadnjemu, jer je za ustanovljenje kronologije podesniji od prvoga.

Esychius bijaše poznat u kršćanskomu tadašnjem svijetu. Sv. Ivan Zlatousni iz zadnjega svoga progonstva piše pisma raznim biskupima. Medju inim ima jedno upravljeno Esychiju, biskupu solinskomu. U pismu sv. Ivan ga potiče da poradi za slogu crkava pa veli : „*Ioannes Hesychio Episcopo Salonensi . . . Atque ad haec vos hortamur, non quasi admonitione nostra indigeatis; si quidem antequam nostras litteras accepissetis, quae vestri muneris erant, ipsi praestitistis, sed quia nondum sublata sunt mala, sed adhuc vigent, et urgent, oramus vos . . .*“[26] Iz ovoga se pisma razabire, da mu je sv. Ivan i prije pisao, da se je biskup Esychij i prije za stvar zauzimao, da je njegovo nastojanje došlo do ušiju samoga sv. Ivana, koji se je u progonstvu nalazio. Esychij dakle bijaše biskup već koju godinu prije, nego li mu je sv. Ivan Zlatousni pisao. Zato godina ovoga pisma služiti će nam da ustanovimo početak Esychijeva biskupovanja.

Sv. Ivan Zlatousni umrije g. 407., a pismo je Esychiju pisano iz Kukusa u Kapadociji godinu prije, naime g. 406. Bilo pismo i koncem te godine pisano, opet se mora početak Esychijeva biskupovanja zabilježiti bar g. 405., u koju godinu uprav Škematizam spljetske biskupije bilježi Esychija, tobože trećega ovoga imena.

Esychij biskupovaše još god. 418. U to doba piše mu pismo Papa Zosim — „*Zosimus episcopus urbis Romae Hesychio episcopo Salonitano*“ — o primanju svetih redova nekim stanovitim redom, da se naime od nižega mora postepeno ići na više redove i da o tom obavijesti ne samo biskupe svoje pokrajine, da li i one bližnjih pokrajina.[27]

---

[26] Farlati, o. c. II. p. 72.
[27] Idem p. 78.

Pitanje je, kada je ovaj biskup umro.

Sv. Augustin u svojoj knjizi De civitate Dei pisanoj od god. 413.—426.[28] spominje Esychija, solinskoga biskupa, ali ga već ubraja megju mrtve govoreći: *quod facere utcumque curari in quadam epistola, quam rescripsi ad beatae memoriae virum Hesychium, Salonitanae urbis episcopum, cuius epistolae titulus est: de fine saeculi*[29]. Knjiga *De civitate Dei* dokončana je g. 426., dakle prije te godine Esychij mora da je umro. Stoga se ne može njegovo biskupovanje produljiti do g. 428., kako hoće spljetski Škematizam, a još manje do g. 440., kako stoji u Rimskom Katalogu.

Pismo Augustina *De fine saeculi* pisano je oko god. 420[30]. Konac dakle biskupovanja Esychija mora se ubilježiti megju god. 420. i 426.

Iskopine solinske iznliješe takogjer na vidjelo ime ovoga biskupa. Nadgrobni natpis (v. Tab. XIII.), našast u konfesiji bazilike na Manastirinama, glasi:[31]

DEPOSIT(*io*) SCI ESYCHI EPISC(*opi*) DIE XIII KA(*lendas* . . .

Ne treba ovdje opetovati, što smo rekli o epitetu *sanctus* i o njegovu mjestu pred i za imenom, kada smo govorili o biskupu Gajanu, da se dogje do zaključka, da se biskupa Esychija mora staviti poslije prve polovice IV. v., jer nosi epitet *sanctus* i ovaj mu stoji pred imenom. Zato ovaj nadgrobni natpis ima se odnositi na onoga biskupa Esychija, o komu sada govorimo, a ne na ona druga dva, o kojima zna jedino Spljetski Škematizam.

Pri otkrivanju gradske bazilike u Solinu god. 1903. bi našast ambulatorij apside, mozaikom popločen, i u istomu mozaiku natpis imenima onih, koji podigoše crkvu i Krstu je posvetiše. Natpis glasi (v. Tab. XIV.):[32]

[28] Ebert, A. Allgem. Geschichte der Literatur des Mittelalters im Abendlande. 1889. I. p. 223. — Dombart, S. Augustini Ep. De civitate Dei vol. II. l. XXII. p. 414.

[29] Farlati o. c. II. p. 83. — Bull. Dalm. 1883. p. 113. 1900. p. 92. — Zeiller o. c. p. 104.

[30] Farlati o. c. II. p. 80.

[31] Bull. Dalm. 1883. p. 113; 1900. p. 285; C. I. L. III. 14662.

[32] Bull. Dalm. 1903. p. 71 sl. — god. 1904. Tabla XIV—XV.

NOUA POST UETERA
COEPIT SYNFERIUS
ESYCHIUS EIUS NEPOS
C[U]M CLERO ET POPUL[O FE]CIT
HAEC MVNERA
DOMUS $\overline{\text{XPE}}$ GRATA
TENE.

Nova (munera) *post vetera coepit Synferius, Esychius eius nepos c[u]m clero et popul[o fe]cit. Haec munera domus, Christe, grata tene.*

Esychij dakle, izim što se je bavio učenom knjigom i bio u dopisivanju sa najglasovitijim ljudima svoje dobe, sagradio je sa stricem Sympherijem, iza starije gradske bazilike novu *„nova munera post vetera"* itd., kakvoj po veličini nema danas para u Dalmaciji.

Za to ovaj natpis nije samo važan, što nam spominje jednog od najglasovitijih biskupa na solinskoj biskupskoj stolici, da li nam ujedno datira vrijeme i skoro godinu, u kojoj je ova bazilika sagragjena. Imamo i drugih arhitektonskih elemenata, koji nas upućuju na vrijeme, u kojem je ova bazilika podignuta, t. j. u V. v., ali natpis koji spominje biskupe, koji baziliku sagradiše, a za koje znamo iz drugih savremenih dokumenata, da su živili u prvoj četvrti V. v., kaže nam, da je bazilika sagragjena prvih decenija istoga vijeka.

Moramo napomenuti, da o gradnji ove crkve nijedan Katalog biskupa, niti ikoji drugi izvor išta govori, pa ni sam Farlati o tomu ne zna ništa. Ova bazilika Symferijo-Esychijeva, bila je duga 58. 20 m., a široka 28. 50 m. Četiri reda stupova dijelila su je na pet brodova. Cijeli joj pod bijaše od mozaika, a kako se ovaj vremenom mjestimice istrošio, tako je bio kašnje nadomješten ovećim kamenim pločama. Na sjeveru iste dizala se je krstionica, a uza nju s lijeve i s desne strane Catechumeneion i Consignatorium. O čemu svemu govorit ćemo opširnije drugom prigodom. Jedino iskopinama dugujemo ovo važno otkriće. Ali niti o drugim radnjama solinskih biskupa, izim što su iskopine u Solinu iznijele, nema ni najmanjeg spomena u nijednom dokumentu.

Natpis Esychijev za nas je takogjer važan, jer nam spominje još jednoga solinskoga biskupa, naime Symferija.

Symferius Episcopus.

Svi Katalozi spominju Symferija samo jednom, i to uprav kao neposredna pretšasnika Esychijeva, kako nam i natpis gradske bazilike kaže. Neke legende hoće dapače, da je bio posvećen za biskupa od samog sv. Dujma, koga je poslije biskupovanja Gajana na istoj stolici i naslijedio.

Katalog Rimski, dotično Spljetski Škematizam, stavljaju biskupovanje Symferija od god. 115—125, a Esychija od god. 125—134.

Ovaj datum apsolutno isključuje gradnja gradske bazilike u Solinu, koju je započeo da gradi biskup Symferij: „*nova post cetera coepit Symferius . . .*“ Bazilika apsolutno nije mogla biti podignuta početkom drugoga vijeka, u koje doba Škematizam hoće da su živili ovi biskupi, sinovac i stric. Protive se tomu ne samo arhitektonski razlozi, da li i ista povijest kršćanskih bazilika. Ove su se počele mnogo kasnije graditi, nego li bi to morali datirati po vremenu, u kojemu Katalog Rimski hoće da su ova dva biskupa živjela. To jedino može pristajati V. v., kao što u istinu pristaje, i to uprav prvim decenijima ovoga vijeka.

Da isključimo drugi vijek, nuka nas i sam nadgrobni natpis (v. Tabl. XV.) ovoga biskupa, našast na više puta spomenutom groblju na Manastirinama[33]:

Depo]SIT·*(io)* SCI· SYMFERI EPISC[*opi die . . . K*]AL*(endas)*
IANVARIAS ☧

Razlozi, koje navedosmo pri datiranju biskupovanja biskupa Gajana, i to uprav obzirom na naslov „sanctus“ i na mjesto gdje se ovaj nalazi, vrijede i ovdje: ne može ovaj biskup, o čijemu nadgrobnomu natpisu ovdje govorimo, biti raniji od druge polovice četvrtoga vijeka, obzirom i na riječ „depositio“ i na samu paleografiju itd.

Uzevši dakle sve u obzir moramo zaključiti, da su sinovac Esychij i stric mu Symferij biskupovali od konca četvrtoga vijeka do god. 425. Za Esychija ustanovismo dosta tačno doba. Nije tako lako odrediti ovo za Symferija. Iz natpisa u bazilici vidi se, da je on započeo ovu graditi. Sva je prilika, da je više godina biskupovao, dok je došao do toga, da počme gradnjom

[33] Bull. Dalm. 1900. p. 284; 1907. p. 35; C. I. L. III, 14662.

tako velike crkve i dok ju je doista dijelom i dogradio. Mi ipak ne ćemo ni da približno odredimo godine njegova biskupovanja. Rekli više ili manje godinâ, ostajemo uvijek u granicama vjerojatnosti, koju opet može drugi suziti ili raširiti, a da mu se ne bi moglo s razlogom prigovoriti.

Prije nego nastavimo kronologiju solinskih biskupa, moramo učiniti jednu općenitu opasku.

Esychij kao neposredni nasljednik Symferija, nalazi se samo jedanput ubilježen u Katalozima solinskih biskupa, i to u prvoj polovici II. v. Vidjeli smo, da je i biskup Gajan ubilježen u početku II. stoljeća, kao neposredni nasljednik sv. Dujma. Vidjeti ćemo, da su biskupi Honorij, Maximus, Iustinus i Petrus ubilježeni u doba pred-Konstantinovo. Za trojicu, t. j. za Gajana, Symferija i Esychija, već smo dokazali, da su živjeli poslije Dioklecijanova progonstva, a dokazat ćemo i za ostala historična imena, da dolaze u kasnijim vijekovima.

Ako mi ipak ova historična imena, sa sv. Dujmom na čelu, nalazimo u pred-Konstantinovo doba, tada ovo još jasnije dokazuje, da crkovna hijerarhija u Solinu nije započela sa Dujmom, tobožnjim učenikom Petrovim, nego mnogo kasnije, t. j. drugom polovicom III. v. U srednjem vijeku, u doba svakojakih borba, Spljetska crkva, baštinica Solina, da učvrsti i proširi svoje prvenstvo nad Dalmacijom i Hrvatskom, uteče se najjačemu oružju onoga doba, naime apoštolskomu porijeklu i prebacivši Dujma, koji je bio PRIMUS biskup solinski, iz trećega u prvi vijek, prebaci više ili manje tačno i ostale biskupe iz četvrtoga, petoga i šestoga vijeka u drugi i treći vijek. Uz ova poznata imena, uz druga nova, uz podvostručenje, trostručenje, dapače i četverostručenje nekih, popunila se je praznina, koja je morala nastati, kada se je htjelo imati biskupa u Solinu u Apoštolsko doba.

Paschasius Episcopus.

Iskopine solinske izniješe jedan natpis, koji bi se imao odnositi na jednoga biskupa solinskoga umrla god. 443.

Katalog Rimski, dosljedno Spljetski Škematizam, ne znadu za nijednoga biskupa, koji bi bio baš ove godine umro. Natpis (v. Tab. XVI.) glasi:[34]

[34] Bull. Dalm. 1900. p. 224; 1901. p. 203; C. I. L. III. 13126; Anal. Boland. 1904. p. 9.

*d*EP · SANC M
DIE XVIII KAL
CONS· MAXI*mo* ITERVM
ET PATERIO VV C · C

D]ep(ositio) sanc(tae) m(emoriae)... die XVIII. Kal(endas)... cons(ulibus) Maxi[mo] iterum et Paterio v(iris) c(larissimis) c(onsulibus).

Na ovomu nadgrobnom natpisu, koji se nalazi kao ploča nad sarkofagom, fali ime biskupa, koji je bio pokopan u Marusincu za konsula Maxima po drugi put i Paterija, t. j. g. 443. U ovom natpisu razbijenu na četiri komada, fali uprav onaj ulomak, koji je nosio ime dotičnika pokopana u sarkofagu.

Katalozi nam u ovom slučaju malo mogu pomoći, da mu za ime doznamo. Rimski bilježi u ovo doba biskupovanje Ivana V., i to baš od god. 428—450. Ne treba dokazivati, da je ovaj datum skroz pogrješan. Konzulat Maxima po drugi put i Paterija pada — kako je rečeno — god. 443. Ako je u to doba biskupovao Ivan, tada je on te godine imao biti već umro, obzirom na *sanc(tae) m(emoriae).* Na ovoj praznini ima mjesta za osam do deset slova, pa bi se moglo popuniti i sa IOANNIS EP.

Ali nije isključena mogućnost, da bi onaj M mogao biti početak imena dotične osobe. U ovom slučaju mogla bi se praznina popuniti sa MAVRI EPISC ili MARTINI EP ili pak MARINI EP.

Katalog rimski nosi sva ova imena, i bilježi Marina ili Maura mučenika od g. 316—328. Da mučenika u to doba nije moglo biti, to je poznato svakomu iz crkovne povijesti; da pak nije uopće bilo biskupa toga imena u Solinu kroz to razdoblje, znamo po tomu, što je uprav tada biskupovao Primus. Jednako je nevjerojatan i Martinus od god. 328—340. U stārijem dijelu onih prvih četiriju Kataloga nigdje se ne spominje ni jedno ni drugo ni treće ovo ime. Pa u nestašici drugih dokaza za opstojnost solinskih biskupa ovih imena, moramo biti veoma oprezni prama ovim poznijim svjedočanstvima. Stoga i ono M kao početak imena čini nam se nevjerojatno.

Protivi se ovom čitanju takogjer i sama forma ovakih solinskih natpisa. Neposredno pred imenima prije navedenih biskupa Gajana, Esychija i Symferija stoji SCI, dok ovdje SANC. Ovake kratice SANC M stoje u natpisu solinskoga biskupa

Justina, koje se M bez svake sumnje ima čitati *Memoriae*, o čemu niže.

Stoga bi se imalo čitati i ovdje *sanctae memoriae*... A ovo je uprav službeni naziv, koji se je davao biskupima na njihovim nadgrobnim natpisima, dok se je ostale vjernike redovito označivalo sa *beatae memoriae*.

Kojim bi se dakle imenom imala popuniti praznina u gornjem natpisu poslije SANC M...?

Vidjesmo, da nema temelja za ime ni Maura, ni Martina pa teško i Ivana, jer, i ako Katalog rimski bilježi u to doba nekog biskupa Ivana, to se ipak ne bi dala popuniti ova praznina ovim imenom, jer je i ovaj Ivan, kao i svi ostali njegovi imenjaci, po svoj prilici, kasnije umetnut u Kataloge solinskih biskupa. Ali ovi stari Katalozi nose megju Esychijem, koji je umro god. 426. i Justinom iz druge polovice V. v., biskupa Paschasija. Farlati ga takogjer nosi, ali inače o njemu nezna ništa. Uzevši u obzir da Paschasij po starim Katalozima pada u doba onoga natpisa, mogli bismo ispuniti ovu prazninu sa imenom biskupa Paschasija. Ovo je ime poznato u kršćanskoj epigrafiji solinskoj. Sr. C. I. L. III. 9542, 14305.

Ako je ovaj biskup bio neposredni nasljednik Esychija, što je vjerojatno, tad bi morali staviti njegovo biskupovanje od god. 426—443.

Ovaj natpis bio je i od drugih učenjaka uzet za natpis jednoga biskupa, pa ga i mi kao takva prihvatismo. Ali moramo ovdje iznijeti neke poteškoće u ovakomu tumačenju.

Epitet *sanctae memoriae* jest redovito službeni naslov umrlih biskupa, ali katkada, i ako dosta rijetko, nalazimo ga kod prostih svećenika, pa reg'bi i kod samih vjernika[35]. Obzirom na ove iznimke nije isključena mogućnost, da se ovdje ne radi o kojem solinskom biskupu, nego o kojem svećeniku. Doista mnogo je vjerojatnije, da je u ovom sarkofagu bio pokopan biskup Solina, jer, kako rekosmo, samo iznimno vigjamo ovaj naslov na grobovima svećenika. U Solinu jedino nalazimo jednom naslov svete uspomene na sarkofagu jednog svećenika: *sanctae memoriae presbyteri Anastasii* (natpis će do malo biti objelodanjen i nosi broj spljetskog Muzeja 4419 A). U Slanomu

[35] Anal. Boll. 1909. str. 172 i sl.

*

kod Dubrovnika bi našast sarkofag ovim natpisom: *Depositio et requies sancti ac venerandi Anastasii presbyteri* (C. I. L. III. 14623) Ali, iz nekih iznimaka ne smijemo stvarati pravilo, pa bez boljih protivnih dokaza moramo uvijek *sanctae memoriae* uzeti za naslov jednoga biskupa, a ne svećenika.

Još je jedna poteškoća u čitanju ovoga natpisa.

Biskupi su se redovito, po svemu kršćanskom svijetu, pokapali na njima osobito opredjeljenomu mjestu, na okupu. Položaj, gdje je našast spomenuti natpis, ostaje na sjeverozapadu bazilike sv. Anastazija na Marusincu, ogragjen je zidom i u njemu ima do sedam sarkofaga. Izim navedenog natpisa, sačuvao se je samo još jedan, a to je nekog Anijana, sina Lampridijeva, roda senatorskoga. Kako je mogao ovaj biskup biti pokopan megju svjetovnjacima? Imamo jednu iznimku, veoma sličnu, i to baš u Rimu. Pape trećega vijeka pokapali su se u Kalistovu groblju, samo papa Cornelius bi pokopan dalje od njih, megju svjetovnjacima. Ovaj, član bolje rimske obitelji, bijaše od njegove rodbine pokopan u njihovo groblje[36]. Nije isključeno u našem slučaju, da je obitelj Lampridijeva, odličnijeg roda, koje je član Anianus umro g. 428., primila u svoje groblje biskupa Paschasija, koji je umro g. 443. i valjda bio u rodu sa spomenutom Lampridijevom obitelju.

Smatrali smo potrebitim iznijeti sve razloge za i proti opstojnosti ovoga biskupa. Uzevši u obzir sve dokaze za i proti, mi smo mnijenja, da se ovdje ipak radi o jednom solinskom biskupu.

Kada je govora o natpisu jednoga biskupa, kome uprav ime fali, ne će biti neumjesno, ako baš ovdje rečemo koju i o drugim sličnim natpisima u Solinu, na kojima fali ime biskupa.

Na istoku kršćanskoga groblja u Manastirinama bi našast god. 1896. ulomak natpisa, koji je nosio samo rimski broj ..XVI. Godinu kasnije bijaše porušen na jugu spomenute cemeterijalne bazilike jedan poljski zidić, i megju ostatim epigrafičnim ulomcima iskoči i slijedeći prvi dio[37] (v. Tabl. XII. sl. 2.):

I EPISC DIE XVI

[36] Marucchi, Le Catacombe Romane str. 158. i sl., str. 195. i sl.

[37] Bull. Dalm. 1898. p. 108. — Bull. Dalm. 1900. p. 288—9; C. I. L. III. 14899.

I ovaj natpis bio je urezan na pluteju kao i onaj Gajana, Symferija i Esychija. Bilo je dakle ovdje govora o nekom biskupu solinskom, koji je umro od 14. do 18. uključivo jednoga mjeseca, nezna se kojega, niti je moguće znati, koji je to biskup bio. Bilo je pisano, da bi taj natpis pripadao jednomu biskupu poslije Paschasija, t. j. poslije onoga koji je umro god. 443. Mi smo nasuprot drugoga mnijenja, da je to nadgrobni natpis kojega biskupa, koji bi bio biskupovao prije spomenute godine.

Formula natpisa u kratici EPISC, pa sama slova veoma su slična onima natpisa Symferija i Esychija.

Uz to valja uzeti u obzir, da je Esychij zadnji biskup, kojega se je nadgrobni natpis našao na Manastirinama, a da je umro god. 426. Od biskupa, koji su poslije njega umrli, otkrivena su još samo dva nadgrobna natpisa, i to rečenoga Paschasija i Justina. Oba ova natpisa našasta su na Marusincu. Rekli smo da za ukop Paschasija kod Anijana vojuju valjda obiteljski razlozi, ali to se ne može reći za Justina. Sva je prilika dakle, da sa Esychijom prestaju biskupi pokapati se na Manastirinama, jer je tu bilo odviše tijesno, a da su se možda opet tamo povratili, kad je na razmaku V.—VI. v. bila podignuta velika bazilika. S ovih razloga cijenimo, da gornji ulomak nebi mogao pripadati nego jednomu biskupu, koji je biskupovao prije god. 443. Njegovo ime je valjda nama već poznato i mi smo o njemu govorili, ali nam nije dano identifikovati ga ovim nadgrobnim natpisom.

Još na jednoj ploči dolazi jedan biskup, a imena mu nema. (Vidi Tab. XVII. sl. 1.) Natpis glasi:[38]

☧ *Per manus* . . .]I· EP[*i*]SC[*op*]I· V· KAL· I[*anuarias*]

[*depositio reliquiarum beati Petr*]I APOSTOLI ⸙ *A* ☧ [*Ω*

Ovaj natpis našast je u konfesiji cemeterijalne bazilike na Manastirinama, i to baš u južnom njezinu djelu, u dubini od 1·50 m. Ovo je otkriveno god. 1900., a dvije godine kasnije u istoj dubini, bi otkrivena mala olovna kutija, *capsella reliquiarum*, u kojoj su bile položene moći — dakako ne kosti, nego *brandea, palliola* — onoga Apoštola, o kome govori spomenuti natpis. Razna je nagagjanja iznio „Bullettino“ kojeg bi Apoštola mogle biti ove moći. Ova su se nagagjanja na zadnju svela na sv. Petra. Mali ostatak u drugoj brazdi onog slova pred I nije tako jasan,

[38] Bull. Dalm. 1904. p. 3. sl. — Röm. Quartalschrift 1904. p. 153. — Nuovo Bullet. di archeol. crist. 1904. p. 279; C. I. L. III. 14898.

da bi se morao uzeti za R, ali se je — *per exclusionem* — zaključilo, da ne može biti obzirom na Apostoli, drugoga slova nego R, dakle izključivo Petri.

U ovomu se natpisu spominje neki biskup, koji je ove moći položio. Koji je to biskup?

I ovdje je „Bullettino" iznio hipoteza, pa se napokon zaljučilo, da bi to mogao biti Honorij, koji je bio biskupom u Solinu oko god. 500.

Ne može se apsolutno isključiti ni ova konjektura, ali bi bila vjerojatna samo kada bi se dokazalo, ne samo da do tada nije bila podignuta velika bazilika na Manastirinama, nego da su do konca petoga vijeka još stojale sve bazilikule ovoga groblja.

Po datiranim natpisima na Manastirinama rekao bih da već u drugoj polovici V. v. bijaše ovaj dio Solina opustošen i djelomice porušene *basiliculae,* te da se za neko vrijeme više tu nije pokapalo. Kada su neprijatelji bili protjerani i nastao podulji mir, tada kršćani na ruševinama ovoga groblja i povrh bazilikula podigoše veliku baziliku. Za ovu baziliku nijesu bile donešene moći spomenutog Apoštola, niti su u nju bile postavljene. Onaj dio zemljišta, gdje je ovaj natpis našast i dotična olovna kutijica za moći, pripadao je jednoj maloj bazilikuli, pa je taj dio zemljišta, a šnjime i kutijica i natpis, bio zasut, kad su kršćani podigli veliku baziliku. Dakle još tada bilo je zatrpano sve ovo u dubinu od jednoga metra i po. Sva je prilika, da su varvari ne samo porazbijali natpis, dali i kutijicu ispraznili, te sve ovo kršćani ne imajući za nje nikakve važnosti, naprosto zatrpali.

Biskup dakle, koji je te moći tu položio, morao je živjeti prije porušenja bazilike, dosljedno prije druge polovice V. v.

Da je Esychij, ili koji drugi njegov neposredni nasljednik, primio ove moći iz Rima, sva je prilika, da bi ih bio položio u veliku gradsku baziliku. Stoga mi držimo, da se ovdje ima tražiti ime kojeg biskupa, koji je živio prije nego je podignuta gradska bazilika, t. j. prije početka V. v. Vidjeli smo gori, da je Leontius bio osugjen od Sinoda biskupa u Milanu, da je kasnije ušao u milost pape Damaza. Nije li ovaj papa u znak izmirenja podao Leontiju moći sv. Petra? Paleografija slova ne bi se ovoj dobi protivila.

Još jedan ulomak natpisa, našasta u blizini cemeterijalne bazilike u Manastirinama mogao bi biti jednog biskupa. On glasi[39]:

[39] Bull. Dalm. 1890. str. 82 n. 45 (1581); 1891. str. 149. C. I. L. III. 9691.

EL ∵ A ∴ SA
EPISC · IN
ECAVIT

Ovaj natpis bijaše se pokušalo ovako pročitati: *Micha*]EL A SA[*rsitero?*] EPISC[*opus*] IN[*clitus?*] [*ded*]ECAVIT.[40] Sva je prilika da ovo čitanje nije uspjelo. Biskup po imenu Mihovio nije nam poznat ni u Solinu ni drugdje, pa ni u Sarsiteru, mjestu napomenutu u Koncilima držanim u Saloni početkom šestoga vijeka, o kojim kasnije. Nego bile ovako ili onako popunjene praznine, vjerojatno je da se i ovdje radi o jednom biskupu, koji bi po svoj prilici bio posvetio — *dedecavit,* koju crkvu u Solinu, možda samu cemeterijalnu baziliku u Manastirinama. Drugo za sada ne možemo reći ob ovom biskupu nepoznata imena. Možemo još napomenuti, da neki Katalozi bilježe takogjer biskupa Saviliana i stavljaju ga pred Stjepanom, početkom VI. v. Je li onaj SA početak imena Savilianus? Teško je to kazati i mislimo, da nije vjerojatno, i ako je u to doba mogla biti dogragjena i posvećena velika bazilika mučenika na Manastirinama. Ipak se ne možemo složiti sa nadopunjkom Sarsiterus, kao da bi drugi biskup a ne Solinski bio posvetio tu veliku crkvi[41]. Tako važan čin, naime posvećenja bazilike Mučenika, nije mogao obaviti nego biskup mjesta. Ne radi se dakle u ovom našem slučaju nego jedino o biskupu Solina, pa za to i ovaj ulomak jednoga biskupa, i ako nepoznata imena, donosimo ovdje.

Iskopine izniješe dakle na vidjelo četiri natpisa, koji nam bez dvojbe govore o solinskim biskupima, ali im ne znamo za ime. Nije još isključena mogućnost, da nam koji sretan slučaj ne iznese iz vinograda, poljskih zidova, zidića i pregrada naokolo groblja na Manastirinama, koji ulomak, te nam popuni dosadanje natpise i donese imena biskupa, koje mi valjda već znamo, ali nam nije dano, da ove natpise njima pripišemo i tako doznademo, bar za ova dva zadnja, nešto novoga iz njihova života.

Iustinus Episcopus.

Za biskupom Paschasijem, koji je po navedenomu natpisu umro god. 443, rimski Katalog bilježi Petra III., za koga

[40] Bull. Dalm. 1892. str. 191.
[41] Bull. Dalm. 1892. str. 191.

ništa ne znamo u povijesti. Za ovim dolazi Glycerij, historična osoba. Nego prije ovoga, naime Glycerija, nalazimo u svim četirima Katalozima Justina kao desetoga ili jedanaestoga biskupa Solina. Tako bilježi i Škematizam, te stavlja njegovo biskupovanje od god. 212.—229. Farlati zna za ime ovoga biskupa, dapače učini ga mučenikom god. 229[42]. Drugdje o njemu ništa. Nu ipak sigurno znamo za njega iz jednoga natpisa (v. Tab. XVII. sl. 2.), koji je bio god. 1898. u dva navratka otkriven na groblju u Marusincu blizu konfesije cemeterijalne bazilike sv. Staša. Natpis glasi[43]:

Depositio sa]NC(*tae*) M(*emoriae*) IVSTINI EP(*iscopi*)
DIE II NON(*as*) SEPT(*embres*).

U ovom je natpisu govora o jednom biskupu. Je li ovaj mogao živjeti početkom III. vijeka, kako spljetski Škematizam nosi? Dosta nam se je pozvati na ono, što već rekosmo o Gajanu, kada govorismo u koje doba dolazi na kršćanskim natpisima epitet Sanctus, da ovo nagagjanje zabacimo i stavimo biskupa Justina u koji vijek kasnije.

Pri objelodanjenju ovoga natpisa bilo je opaženo, da je njegova paleografija iz V. ili VI. v., da su tačke postavljene bez ikakva stalna pravila, da su učinjene na način malih križića, ponešto nagnutih, da tačke ove vrsti za prvi put nalazimo u Solinu u ovom natpisu. I u natpisu jednoga namjesnika Dalmacije, koji je iz V.—VI. v. — ne sigurno iz prvih triju vijekova, jer mu je naslov *praeses*, a to je *Apollonius Phoebadius pr(aeses) pr(ovinciae) Dalm(atiae)*, — nalaze se tačke u obliku ovako nagnutih križića[44]. Nije lako utanačiti godinu biskupovanja Justina. Mnijenja smo, da ga se ima staviti iza god. 443., u kojoj za prvi put nalazimo jednoga biskupa pokopana u Marusincu. Justinom bi se imala bar donekle popuniti praznina od te godine do biskupovanja Glycerija, t. j. do g. 473. Cijenimo, da se Justina ima držati pretšasnikom Glycerija, jer je kao takav ubilježen u svim Katalozima. Uz to, poslije Glicerija tako nam se redaju povjesničke osobe na solinskoj biskupskoj stolici, i tako nam lijepo ispunjuju doba, da bi uprav bilo teško naći mjesta za Justina poslje smrti Glycerija.

[42] Farlati, o. c. I. str. 599.

[43] Bull. Dalm. 1898. str. 44; 1900. str. 290. — Analecta Bolland. 1899. str. 408. — CIL. III. 14895.

[44] Bull. Dalm. 1909. str. 7.—8.

Dakle Justina, tobože iz II. v. i mučenika treba prenijeti u V. vijek. Godine se ne dadu ustanoviti, ali je već dosta ograničeno njegovo doba, kad ga postavimo kao neposredna Glycerijeva pretšasnika megju god. 460. i 474.

Branitelji spljetske predaje mogli bi nam prigovoriti, ako je i postojao jedan biskup po imenu Justinus u V. ili VI. v., da je mogao još jedan, istog imena, opstojati i u II. v. Mogao je, odgovaramo, jer je sve moguće; ali gdje su za to dokazi? Svi Katalozi ne znadu nego za jednoga biskupa ovog imena. S ovim jednim učinilo se je ono, što se je uradilo sa Gajanom, Symferijom, Esychijom i drugima. Prenijevši Dujma iz III. u I. v. trebalo je prenijeti i ove u dva vijeka ranije, naime iz IV. i V. u II. i III. vijek po Krstu.

Glycerius Episcopus.

U trima najstarijim Katalozima, iza Justina dolazi Glycerij. Katalog rimski bilježi njegovo biskupovanje od g. 474. do 480.

Ovaj je, po rodu, najznamenitiji biskup, što je zasjeo na solinsku biskupsku stolicu. Po smrti rimskog cara Olibrija, bijaše u Raveni, dne 13. ožujka 473., proglašen carem Glicerij. Ali Leo, car Istoka, nije trpio na Zapadu Glycerija, koji se protiv njegove volje bio zacario, te imenova carem Nepota i velikim brodovljem posla ga u Italiju. Nepos predobi Glycerija i prisili ga da se odreče prijestolja, dade ga herediti svećenikom i biskupom solinskim. Carevanje Glycerijevo trajalo je jedva godinu dana, te je on već 474. bio biskupom Solina. U to doba mora da je crkva solinska bila obudovjela, te bi se u ovoj godini imala bilježiti smrt Justina[45].

Koliko je godina Glycerij biskupovao nije lako tačno ustanoviti. Katalozi nose sedam godina i stavljaju njegovu smrt god. 480. Ove godine mjeseca lipnja poginu u Solinu Nepos, koji bijaše prisilio Glycerija da se odreče prijestolja. Ne pune dvije godine kasnije nego ovaj bijaše prisilio Glycerija na odreku, bijaše Nepos na isto prisiljen od Oresta, pa se i Nepos zakloni u Dioklecijanovu Palaču, blizu Solina. Dva njegova dvorjanika, Viator i Ovida, ubiše ga iz zasjede. Neki stari pisci tvrde, da je to učinjeno po nagovoru samoga Glycerija,

---

[45] Ammiani Marcellini Rer. gest. lib. II. p. 289. (ed. Teubner). — Farlati, o. c. II. p. 114. sl.; Jordanis Romana p. 43.

Vijest je moguća, a još je vjerojatnije po tomu, da je on nešto dulje biskupovao, nego li to rimski Katalog nosi[46].

Prije nego idemo dalje, još jednu opasku, koja nam služi dokazom, da su biskupi kasnijih vijekova bili, sa Dujmom na čelu, prenešeni u pred-Dioklecijanovo doba.

Sva četiri prva najstarija Kataloga bilježe Glycerija na dvanaestom ili jedanaestom porednom mjestu. Ako je Dujam biskupovao prvoga vijeka, tada nije mogao po nijedan način jedan biskup iz druge polovice V. v. biti dvanaestim nasljednikom Dujma. Prama našem stanovištu, da je Venancij u III. v. bio prvi biskup u Solinu i da je za njim slijedio Dujam, nema osobitih poteškoća, da se Glycerija stavi zbilja dvanaestim biskupom Solina. Moguće da baš ni ovo nije potpuno tačno, da je još koji biskup bio pred Glycerijem, ali je sva prilika da je ovo ovako, kada ga u Katalozima vigjamo na dvanaestom mjestu.

Svi Katalozi spominju još jednoga biskupa po imenu Caesarius i ne bilježe ga neposrednim pretšasnikom Glycerija, nego megju njima postavljaju Justina. Moguće je, da ovaj Caesarius nije opstojao, za nj nemamo nigdje nikakvih historičkih podataka, te da je on postao iz naslova, što ga je Glycerij nosio, naime Caesar Glycerius. Moguće, da ovaj naslov uzeše prepisivači Kataloga kao ime. Ali opet je vjerojatnije, da je ovaj biskup opstojao. I ako ime Caesarius ne dolazi u Solinskim natpisima, ipak u prvom provincijalnom Koncilu, držanu u Solinu god. 530. čita se megju ostalima i potpis jednoga svećenika po imenu Caesarius. Ime Caesarius nije dakle bilo neobično u Solinu, a u općoj crkvenoj povijesti nalazimo ga već oko polovice IV. v. (V. De Vit Onomasticon s. v.). U našem slučaju nameće se po sebi prigovor: ako su prepisivači od Glycerius Caesar učinili dva imena, kako je to, da naslov Caesar ne dolazi kao ime neposredno pred ili iza Glycerija, nego da je megju njima umetnut Justin? A uprav tim redom dolazi Caesarius u onoj najstarijoj jezgri, koju nalazimo u svim Katalozima. Uz to je opaziti, da je Glycerius nosio naslov Augusta, pa je prije ovo ime moglo ući u Kataloge solinskih biskupa, nego li ono Caesarius-a. Vjerojatno je dakle, da je i ovaj biskup opstojao, ali mi, jer za nj ne svjedoči ni jedan

[46] Chronica Minora I. p. 92; II. p. 92; III. p. 423. — L. M. Hartmann Geschichte Italiens im Mittelalter I. p. 51. sl. — Guida di Spalato e Salona p. 65. sl. — Jireček, Geschichte der Serben I. p. 51.

izvor prvoga reda, ne govorimo o njemu u tekstu pod njegovim imenom, dočim ga donosimo u našemu Popisu solinskih biskupa i to sa znakom upita.

Honorius I. Episcopus.

Iza smrti Glycerija, koja je uslijedila godine 480., Škematizam bilježi interregnum, i to za trinaest godina. Moguće da je taj interregnum trajao i više, ali mi nemamo nikakvih podataka da to ustvrdimo ili zaniječemo.

Poslije ovoga interregnum-a izabran je god. 493. biskupom Honorij, za koga Katalog kaže, da je drugi ovoga imena, te mu produljuje biskupovanje do god. 505.

O prvom Honoriju, upisanu u Katalogu rimskomu megju god. 155.—166. ne znamo ništa. Za nas dakle ovaj bi bio prvi toga imena i u istinu je historična osoba. Iskopine nijesu nam ništa otkrile, što bi se moglo reći, da se na nj odnosi. Neki su[47] pak htjeli vidjeti u onom manjkavom natpisu, gdje je govora o moćima jednoga Apoštola, (str. 38.) biskupa Honorija, koji bi te moći bio ondje položio. Rekosmo da se ovomu tumačenju protivi povijest bazilikula i gradnja velike bazilike na Manastirinama. Ne možemo dakle ništa za nj ubilježiti.

Da je u istinu Honorij opstojao i biskupovao, svjedoči nam papa Gelazij, koji mu god. 493. upravlja prvo pismo. Iz ovoga bi se dalo zaključiti, da je Honorij prije te godine zasjeo solinsku biskupsku stolicu. Do Rima bijahu naime doprli glasovi, da se je hereza Pelagijanaca raširila po Dalmaciji i dubljeg korjena zahvatila: „*Dilectissimo fratri Honorio Gelasius*... *tantumque illic eorum praevalere blasphemiam, ut simplices quoque mortiferi furoris insinuatione decipiant*...“ Papa hoće da ovim pismom opomene preko biskupa cijelo svećenstvo njegove biskupije, za koga drži, da ga je hereza zahvatila zajedno sa njegovim biskupom. „*An fortasse nescitis hanc haeresim, de qua loquimur, et ab apostolica dudum sede per beatae memoriae Innocentium ac deinde Zosimum, Bonifacium, Caelestinum, Sixtum, Leonem continuis et incessabilibus sententiis fuisse prostratam, nec tantum ecclesiae Catholicae legibus, sed principum quoque Romanorum eo tenore damnatam, ut nec usquam terrarum vivendi locum sectatores eius habere sinerentur?*“[48]

[47] Zeiller, o. c. p. 139.
[48] Farlati o. c. II. p. 134.

Opetujemo da se iz ovoga dade sve prije zaključiti, nego li da je Honorij počeo te godine biskupovati, kako hoće Škematizam. Sva je prilika, da nije bilo nikakva **interregnum-a**, a da su ga pozniji sastavljači Kataloga izmislili, jer su htjeli, da je Glycerij umro god. 480. a da je Honorij zabiskupovao god. 493, što se historički ne dade dokazati, dapače bi se reklo, da je koju godinu prije postao biskupom.

Na ovo pismo Honorij odgovori Papi i posla mu svoje poslanike. Do nas nije dopro ovaj odgovor, ali za to imamo drugo pismo Papino upravljeno Honoriju. Iz njega se vidi, da Honorij nije primio baš na ugodno znanje list Pape Gelazija, dapače da mu je donekle prigovorio, što se pača u posle njegove dieceze. Papa počimlje drugo pismo ovako: „*Miramur dilectionem tuam fuisse miratam curam sedis Apostolicae, quae more maiorum cunctis per mundum debetur ecclesiis, pro vestra quoque regionis fide fuisse sollicitam.*“[49] Ali pismo rimskoga Pape nije bilo indiferentno Honoriju, te uz onakav odgovor Papi, ipak mu šalje svoje poslanike, da se bolje opravda. Uzprkos tomu Papa se ne uvjerava, da baš u Dalmaciji nema hereze Pelagijanske, te opet to ističe: „*De quibus autem ii, quos tua caritas destinavit, si plenius instrui voluerint, sequentes tituli, cum suis responsionibus intimabunt*“.

Iza ovog drugog pisma, koje nije moglo uzslijediti nego godinu, najviše dvije iza prvog, nije nam ništa drugo sa sigurnošću ob Honoriju poznato, što bi moglo ograničiti dobu njegova biskupovanja.

Ime se Honorijevo spominje u Aktima drugog provincijalnog koncila držana u Solinu god. 533. Tu Andrija, Zadarski biskup, zagovarajući potrebu osnivanja novih biskupija, pozivlje se na Honorija ovim riječima: „*Sicut etiam in baroensi ecclesia predecessore vestro, beate recordationis Honorio, est provide ordinatum; quia in tanta distensione locorum rarius consignationem Chrismatis populus renatus adsequitur.*“[50]

Ne znamo, gdje se je nalazila biskupija **Baroe**, koju ovdje spominje biskup Andrija. Valjda je **Baroe**, *Baloe*, *Βάλκης* (?) — Bilaj u Bosni[51], jer je po svoj prilici ime od prepisivača is-

[49] **Idem** p. 135.

[50] Historia Salonit. ed. **Rački** p. 15. Nota.

[51] **Rački**, Documenta etc. p. 252. — Vjesnik hrv. arheološkoga društva 1880. p. 108. sl. — **Nodilo**, Znanstvena djela za opću naobrazbu III. str. 108. — **Jireček**, Geschichte der Serben I. str. 90.

krivljeno. Ali Akta Koncila ispravna su, kako ćemo vidjeti. I tako i na polju osnivanja novih biskupija upoznasmo rad biskupa Honorija, za koga Katalog nosi, da je umro god. 505.

Ianuarius Episcopus.

Honorija naslijedi Ianuarius. Ovako svi Katalozi, a rimski stavlja njegovo biskupovanje megju god. 505.—515. Po ostalim Katalozima on je dvanaesti ili trinaesti nasljednik Dujmov.

O njemu znamo samo ono, što piše kralj Teodorik u jednom pismu, upravljenu mu, čim je posvjedočena njegova historična opstojnost i to baš početkom IV. v.

Ianuarius bijaše kupio od nekoga trgovca, po imenu Ivana, nekoliko mjera ulja — „sexaginta orcas olei" — ali mu ih nije bio platio i na dugo je otezao isplaćivanjem, dok napokon Ivanu dodijalo, te ga tužio kralju Teodoriku. Kralj na to pisa biskupu: *„Ianuario viro venerabili Episcopo Salonitano Theodoricus rex. Omnes quidem iustitiam colere et observare praecipimus, sed eos maxime, qui divinis honoribus eriguntur . . ."* pa ako je istina, da je Ivanu dužan, naregjuje, da mu što prije isplati dug: *„quatenus nullus ingemiscat illata sibi per vos fuisse dispendia, quos decet potius praestare iuvamina. Quapropter studete ut qui non soletis pro magnis rebus excedere non videamini, quam absit, in parvitate peccare."*[52]

Šezdeset orcae olei bila je znatna kolikoća ulja. Na sjeveru gradske bazilike Symferio-Esychijeve, bjehu otkrivene god. 1908. tri kamenice uljene u obliku sarkofaga i nekoliko velikih kamenih žara, koje su za istu svrhu služile, te je Januarij imao gdje da crkovno ulje salije. A trebalo ga je dosta za dvije gradske i tri cemeterijalne bazilike u Solinu, u kojim zadnjima bilo je pokopano više mučenika, oko grobova kojih gorjele su mnogobrojne uljenice, za koje — „in luminaria sanctarum ecclesiarum" — Januarij bijaše ulje kupio.

Pismo kralja Teodorika nalazi se u Variae Kasiodora. Nije tu rečeno, koje je godine pisano, ali jer dolazi pred pismima istoga kralja upravljenim god. 508. upravitelju vectigalia u Dalmaciji, to Farlati, ne bez razloga, zaključuje, da je ono pismo Teodorika moralo biti pisano god. 507.[53] Neki

[52] Cassiodori Opera (u Mon. Germ. Hist.) p. 83. — Farlati o. c. II. p. 151.

[53] Farlati o. c. II. str. 152.; Monum. Germ. Hist. Auct. Antiq. XII. str. 83.

pako stavljaju ovo pismo megju god. 507.—511. Nije dakle isključena mogućnost, da je on doista biskupovao od god. 505. —510., ali ne do 515., kako kaže rimski Katalog, što ćemo dokazati govoreći o njegovu nasljedniku Stjepanu.

Stephanus Episcopus.

Januarija naslijedi Esychij IV., kako kaže Škematizam, a za ovim dolazi Stjepan. Svi ostali Katalozi ne znadu za ovoga Esychija IV., nego odmah za Januarijem nose Stjepana. Ovo i povijest potvrgjuje, ne samo, da li svi Katalozi, držeći se historije, nose Stjepana petnaestim ili šesnaestim biskupom po redu, dok ga Škematizam hoće trideset i sedmim. Po ovima bi njegovo biskupovanje bilo trajalo samo jednu godinu i to ne punu. Rimski Katalog nosi, da je Esychij biskupovao od 515—527., a te godine postade biskupom Stjepan, pa iste godine bilježe Honorija III.

Kako nijedan Katalog ne zna ništa za Esychija IV., tako ni povijest ne znade za kojeg Esychija, koji bi u ovo doba bio biskupom Solina. Stjepan je historična osoba, samo što je njegovo biskupovanje daleko više trajalo, nego to rimski Katalog hoće, te pokriva i sve godine biskupovanja tobožnjega Esychija IV., koji, i s ovog razloga, mora da ispane iz popisa Solinskih biskupa.

Za ovoga Stjepana sastavi Dionizij Mali (Dionysius Exiguus) dvije recenzije Kanona i pisa istome pismo u kojemu kaže, da mu je bio težak ovaj posao: *Domino venerando mihi Patri Stephano archiepiscopo Dionysius Exiguus in Domino salutem. Quamvis carissimus frater noster Laurentius assidua et familiari cohortatione parvitatem nostram regulas aecclesiasticas. de greco transferre perpulerit confusione credo priscae translationis offensus nihilominus tamen ingestum laborem tuae beatitudinis consideratione suscepi. cui Christus omnipotens Deus, solita populis pietate prospiciens, summi sacerdotii contulit dignitatem*"[54]. Povjesnički je ustanovljeno, da je druga recenzija Kanona sastavljena za Pape Simacha, koji je sjedio na Petrovoj stolici od god. 498.—514., dok je treća uregjena za njegova nasljednika Pape Ormizde[55].

[54] Spicilegium Cassinense complectens analecta sacra et profana. 1888. Tom. I. p. 197. — Farlati, o. c. II. p. 160. — Migne, Patrologiae Tom. LXVII. p. 139.

[55] Spicileg. Cassinense etc. I. p. LXXIX. — Bull. Dalm. 1895. p. 39. sl.

Biskupovanje Stjepanovo, kome je druga recenzija posvećena, moralo je dakle započeti bar god. 514., t. j. godinu dana prije nego li Katalog rimski bilježi Esychija IV. Ali ako uzmemo u obzir, da je za Pape Simacha bio jedan dio tih Kanona gotov, da se je za taku radnju htjelo više vremena, i da je na taj rad bio Dionizij Mali potaknut od solinskoga biskupa Stjepana, tada možemo svom sigurnošću ustvrditi, da je Stjepan bio izabran biskupom oko god. 510., pa stoga razloga moramo i biskupovanje Januarijevo smanjiti za kojih pet godina, kako je već i učinjeno.

Treća recenzija Dionizijeve zbirke Kanona, sastavljena za Pape Ormizde, koji je živio do 523., sili nas, da Stjepanovo biskupovanje produljimo do ove godine. Valjda je živio sve do g. 527., u kojoj godini Škematizam bilježi početak i svršetak njegova biskupovanja.

Ove dvije recenzije, t. j. druga i treća, posvećene Stjepanu, pridodavaju njegovu imenu jedan naslov, koji nijesmo do sada vidjeli kod solinskih biskupa, a to je naslov Nadbiskupa — Archiepiscopus — ali koji se naslov u istinu nalazi samo u trećoj recenziji. U drugoj se naime piše: „*Stephano episcopo Salonitano*“, a u trećoj „*Stephano Archiepiscopo Salonitano*“[56].

Iz ovoga različitoga naslova htjelo se je zaključiti, da su dva biskupa istog imena, jedan za drugim, sjedili na stolici Solinskoj[57]. No ova hipoteza nije bila prihvaćena, a i nama se ne čini vjerojatna. Obe posvete odnose se na jednog te istog biskupa solinskoga, samo je donekle začudno, da ga se drugi put zove nadbiskupom. Ova je čast bila velika u kršćanskoj crkvi i nadvisivala je onu metropolite[58]. Nije lako pomisliti da bi ovaj naslov pometnjom došao u uvod treće recenzije, jer se posveta „*Stephano Archiepiscopo*“ nalazi najmanje u pet kodeksa[59]. Da ovoga naslova ne bude bilo u izvorniku, ne bi se tako lako bio potkrao na svih pet mjesta. Dakle Stjepan bijaše prvi biskup solinski, koji je nosio naslov nadbiskupa, što nam je dosad poznato. Dva pokrajinska Sinoda držana u Solinu god.

---

[56] Spicileg. Cassinense p. LXXI. — Bull. Dalm. 1895. p. 40, — Duchesne Liber Pontif. I. p. CXXX.

[57] Jelić u Bull. Dalm. 1895. str. 40.

[58] Kraus, Realencyclopaedie der christl. Altertümer I. p. 88.

[59] Spicileg. Cassinense etc. p. LXXI., LXXIV., LXXIX. Nota 3.

530 i 533. daju ovaj naslov i Honoriju III. — po nama II. — neposrednomu nasljedniku Stjepanovu.

Benediktinac Monte Cassina O. Amelli pokušao je razjasniti, s kojega je historičkog razloga Solinska crkva bila podignuta na ovu čast, te napisa: „*Quod si aliquam hac de re coniecturam exponere licet, nobis haud omnino improbabile videtur, quod occasione schismatis Dorothei Tessalonicensis episcopi (an. 516.—520), cum quadraginta Illyrici et Greciae episcopi a suo metropolita secedentes ad Romanum Pontificem pro re definienda preces obtulerunt, hoc titulo primum donaretur episcopus Salonitanus, tamquam totius Dalmatiae metropolita*".[60]

Po mnijenju Amelli-a bio bi dakle Stjepan primio iz Rima naslov nadbiskupa, stoga što se je on sa drugih četrdeset biskupa Illyrika i Grčke odvratio od skizme Doroteja biskupa Tesalonike megju god. 516.—520.

Toma Arcidjakon u svojoj Historia Salonitana zove još Glycerija biskupom, dok Natala i Maxima zove nadbiskupima[61]. U jednom listu upravljenu biskupu Natalu, Papa Grgur Veliki zove ga nadbiskupom, ali u ostalim pismima ovoga naslova nema, pa je opravdana sumnja, da je i ovaj jedan krivnjom prepisivača tu došao[62].

U jednom natpisu spljetskoga Muzeja (v. Tab. XXI.) stoji da je neki *Vita* (?) pokopan za nadbiskupa Maxima: *Depositus Vita Maximo Archiepiscopo*[63].

Po ovomu nema dakle sumnje, da su se solinski biskupi, počam od Stjepana, smatrali nadbiskupima i da im je ta čast bila bar donekle u Crkvi priznata, kako svjedoči posveta Kanona Dionizija Maloga, pa i od samoga puka solinskoga, kako bi se po ovom natpisu dalo zaključiti.

Nastaje pitanje, je li ovaj naslov bio priznat od Rima, dosljedno je li temeljito nagagjanje Benediktinca O. Amelli-a?

Regbi da Rim nije nikada držao Solin za nadbiskupsku stolicu. U nijednom pismu, bilo kojega Pape, u kojem se — bilo direktno, bilo indirektno — govori o Dalmatinskoj Crkvi, ne kaže se, da bi Solin bio sijelom nadbiskupa. Pa ni u ciglom

[60] Bull. Dalm. 1895. p. 41.

[61] Histor. Salonit. ed. Rački p. 12.—13.

[62] Jaffé Evald, Regesta Roman. Pontif. Ep. III. 8. — Zeiller, Les origines chrétiennes itd. p. 143.

[63] Bull. Dalm. 1904. Suppl. 1 3. p. 14; CIL. III. 13131.

od trideset i sedam pisama, pisanih od Pape Grgura Velikoga biskupima solinskim, pa biskupima po Dalmaciji, namjesnicima itd. — izim jednoga biskupu Natalu, i to veoma sumnjiva — u sporu, koji bijaše nastao megju Solinom i Rimom, o komu niže, nema ob ovomu nikakva spomena. Ipak od nekog doba biskupi Solina smatrali su se nadbiskupima, o čemu nema sumnje. Da je ova čast njima došla od Rima, kako hoće O. Amelli, nema dvojbe, da bi to Pape bili bar gdjekad u svojim pismima spomenuli, ili bar tim naslovom počastili biskupe Solina. A oni ih uvijek i samo zovu biskupima.

Kada im Rim taj naslov nije dao, a oni se ipak njime služe, morao im ga je neko drugi podijeliti. A taj drugi ne bi mogao biti za ono doba, nego Patrijarhat carigradski. Kada i kojom prigodom to bijaše, ne da se tako lako ustanoviti. U onim vremenima za vjerskih raspra, Dalmacija, na granici megju Istokom i Zapadom, često je naginjala sad na jednu, sad na drugu stranu. U jednoj od tih zgoda, za sad potanje neodregjenih, kada je crkva Solinska jače prionula uz Carigrad, lako da je njezinu biskupu bio od carigradskih patrijarha, u sporazumljenju sa Carem, podijeljen naslov, kojim se Solin svegjer ponosio, ali koji mu od Rima ne bijaše priznat.

I nije se čuditi da od Rima nije bio priznat Solinskim biskupima naslov nadbiskupa. Ako pogledamo na mnoge važne biskupije po Italiji, vidjet ćemo, da je ondje ova čast bila podijeljena veoma kasno. Na pr. biskup Kapue postade nadbibiskupom istom god. 966. (Gams, Series Episcoporum ecclesiae catholicae str. 868.); onaj Salerna god. 982. (Gams o. c. s. 919.); Brunduzija god. 996. (Gams o. c. s. 862.); Pize god. 1092. (Kehr, Regesta Pontificum Romanorum III. s. 316.); Firence i Bologne poslije XII. v. (Kehr o. c. III. s. 7., V., s. 242.). Jedino biskupe Ravene nazivlju rimski Pape nadbiskupima, ali i to poslije Grgura Velikoga, t. j. okolo polovice VII. v. (Kehr o. c. V. s. 15.), kada je već Solin ležao u ruševinama. Ako se uzme u obzir, da tako veliki i znameniti gradovi u kršćanskom, a i u poganskom svjetu, kao što su gori navedeni nijesu te časti uživali nego u prvim vijekovima srednjega vijeka, teško je vjerovati, i kad ne bi bilo već napomenutih poteškoća, da je rimski Papa podijelio solinskim biskupima još i naslov nadbiskupa. Ali jer su oni bez dvojbe, bar za biskupa Maksima, ovaj naslov nosili, tada je vjerojatnije, da im je ta

čast u kojoj prigodi bila podijeljena od carigradskog Patriarke, kako je već rečeno. Naslov nadbiskupa dolazi na Istoku već IV. v. (Kraus RE II. s. 393.).

Honorius II. Episcopus.

Škematizam nosi, da je Stjepana naslijedio Honorij III. Ova je osoba historična, ali kao drugi ovoga imena. Njegovo biskupovanje pada od prilike u ono doba, kad ga i Škematizam stavlja.

Papa Vigilij, boraveći u Carigradu god. 550., piše iz ovoga grada djakonu Sebastijanu, upravitelju dobara sv. Stolice — patrimonium S. Petri — u Dalmaciji. U ovome pismu kori njega i biskupa Honorija s raznih nereda, te Sebastijanu predbacuje: „*Quos Honorius tunc praedictae civitatis, idest Salonitanae, episcopus contra consuetudinem Romanae vel suae ecclesiae et Sedis Apostolicae constituta sacris ordinibus applicaverat, non solum prohibere penitus noluisti, sed nec illi (idest Vigilio) de hac causa vel scripto referre, vel quando Thessalonice eidem occurrerat, memor conscientiae suae, ne verbo quidem suggerere voluit, et cum illis tamquam cum legitimo et rationabili ordine factis, cupiditatis spiritu acquievit procedere, et eorum sociis est communionis venalitate repertus*[64].

Papino pismo pisano je, kako rekosmo, god. 550., ali govori o Sebastijanu, kada je njemu došao u susret u Tesaloniku i o dogagjajima, koji su se uprav tada zbili. Bilo je to koncem god. 546., kada je papa hodio u Carigrad[65]. Te godine dakle bijaše još na životu biskup Honorij. Ne može se dakle uzeti god. 544. kao godina smrti Honorijeve, kako to hoće Škematizam.

Kada je Honorij počeo biskupovati? Katalog rimski nosi god. 527. i tako bi njegovo biskupovanje imalo trajati skoro dvadeset godina. Valjda nije ovaj datum posve tačan, ali opet nije daleko od istine.

Iskopine solinske ne izniješe na vidjelo nadgrobni natpis Honorija. Ali zato na drugom mjestu, mnogo važnijemu, našlo se u više ulomaka njegovo ime u monogramu (v. Tab. XVIII.).

[64] Farlati o. c. II. p. 193.

[65] Hartmann o. c. I. p. 386.

Pokraj Sympherio-Esychijeve gradske bazilike našlo se god. 1906. i sl. više mramornih ulomaka, na kojima je sprijeda urezan monogram Honorijev, a straga križ. Jasno je, da su ovi ulomci bili vidljivi s jedne i s druge strane, stoga su služili za ogradu na plutejima oko presbiterija, ili na kojemu drugomu mjestu bazilike, sagragjene pokraj Symferio-Esychijeve bazilike. Ova je bila podignuta na način grčkoga križa, te je, ne uračunavši apsidu, bila duga i široka po 40 metara. Od ulaza prama apsidi dijelila su ju na tri broda dva reda stupova; a tako isto njezina širina u križu bila je razdijeljena od dva reda stupovlja. Ova Crkva sagragjena je povrh jedne starije bazilike iz konca IV. v., koja je opet, regbi, stajala nad jednom drugom još starijom, ali mnogo manjom crkvom (v. Tab. XIX.). (W. Gerber: Untersuchungen und Rekonstructionen an altchristlichen Kultbauten in Salona. Wien 1911. str. 1.—72.)

Dakle biskup Honorij podigao je ovu sjajnu baziliku na oblik grčkoga križa. U Solinu imamo dva biskupa ovoga imena, koji se u dobi ne odijeljuju mnogo jedan od drugoga, da bismo mogli nekom sigurnošću pripisati, po stilu arhitekture, jednomu ili drugomu, gradnju ove crkve. Nego pošto je Honorij II. biskupovao dugo i pošto nam je njegova radinost poznata i po dvama Koncilima, koja je u Solinu držao, to smo mnijenja da je on, a ne Honorij I., podigao ovu lijepu baziliku.

Ali imamo drugih izvora, koji će nam nešto kazati o Honoriju II. i tako utanačiti početak njegova biskupovanja.

Tako zvana Historia Salonitana maior, t. j. Kodeks Barberinov Solinske povijesti Tome Arcidjakona, nosi jedan dodatak, koji se u drugim Kodeksima ne nalazi, niti je napisan rukom Tome Arcidjakona[66]. Megju ostalim stvarima tu se nalaze Akta dvaju solinskih Koncila držanih za Honorija II.

Nekoji smatraju ova Akta sumnjivim[67] te im ne pripisuju nikakve važnosti. Farlati nasuprot uzimlje oba Koncila za autentična i opaža: *„Mirari autem satis non queo in uno eodemque codice Barberiniano ac duobus reliquis tantam stili et dictionis varietatem reperiri ut satis appareat opus non esse unius et ejusdem auctoris. Nam quae his communia sunt cum exemplari Luciano typis edito, simpliciter quidem exponuntur, et sine ulla exornatione*

[66] Historia Salonit. ed. Rački p. 12.
[67] Zeiller o. c. p. 149.

*

sed nulla latini sermone barbarie infuscantur, nihil habent a Gramaticis praeceptionibus abhorrens, nulla denique indigent sive correctione sive explicatione. ita pura sunt, emendata perspicua. Contra vero quae super addita sunt, desuntque Luciano codici, si vitam Sancti Domnii excipias, caetera omnia illis quae dixi, vitiis laborant, totque ac tantis corruptelis, et depravationibus obvoluta sunt, ut nisi emendentur et explicentur intelligi nullo modo possint[68].

Ne samo da ovi od Farlatia navedeni razlozi vojuju za vjerojatnost Akata Solinskih Koncila, nego i sam predmet o kome se bave, pruža nam dovoljno dokaza za istinitost istih.

Prvi Koncil govori o dilapidaciji crkovnog imanja, o svećeničkim zajmovima, o skrbi za siromahe, o regjenju svećenika po nekom stalnom redu, po kanoničkim propisima, da se ne podižu crkve i oltari ako nijesu dovoljno oskrbljeni za pristojno uzdržavanje, i napokon odregjuju neke stvari glede pokore i odrješenja za razne grijehe itd. Sve se ovo odregjuje u trinaest kanona.

Moguće da se o svemu ovomu nije raspravljalo, moguće da je koji kanon unešen od prepisivača iz kojih drugih Koncila, ali stvari o kojima se ovdje govori, jesu uprav pitanja, koja su u ono doba bila veoma živa i zadavala Crkvi dosta brige[69]. Takogjer ne može se razlogom sumnjati, da bi bili podmetnuti potpisi biskupa. Za veći dio onih biskupija, koje se tu spominju, znamo iz drugih izvora, da su doista opstojale. Imena potpisanih biskupa sva su latinska. Da se je ovaj Koncil držao koji vijek kasnije, ili da su Akta bila poznijih vijekova od koga sastavljena, lako da bi se bilo potkralo koje ime slavensko ili langobardsko[70]. Ako pogledamo samo natpise prvih vremena hrvatske dinastije, VIII. i IX. v., naći ćemo mnogo nelatinskih imena. I samo datiranje po konzulima u ovim Aktima daje razumjeti, da su ona autentična. Da su ona kasnije izmišljena, falsifikator bi bio jamačno označio godine drugačije. Tko bi htio ostati pri tome, da su Akta krivotvorena, trebalo bi da nagje bar razlog radi kojega se je falsifikator dao na ovaj posao. Ali u istinu nemamo nikakva razloga, koji bi nas uvjerio, da tu sumnju prihvatimo. Nitko ovim Aktima ne dobiva ništa, da-

[68] Farlati o. c. II. p. 162.

[69] Idem ib. p. 164.

[70] Glede imena u dokumentima početkom srednjega vijeka sr. Jireček, die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters I. p. 25, 66. sl.

pače Crkva gubi na ugledu, jer Akta iznašaju mnoge mane, koje su bile zarazile svećenstvo i vjernike Crkovne pokrajine Dalmacije.

Kada je ovaj Koncil držan? — Akta počimlju ovako: „*Honorius (II) iunior archiepiscopus salonitanus XXI. Iste fecit concilium solemne, ut infra, sub die XVII. kal. iuliarum, consulatus vero Lampadii et F. Oresti. Congregatis beatissimis viris episcopis presbyteris, dyaconibus, nobilibusque filiis et cuncti ordinis clero, Honorius dixit* . . ."[71]

Spomenuti konzuli Lampadij i Orestes bili su u vlasti godine 530.; te godine dakle na 15 srpnja držan je prvi Koncil i dosljedno već te godine Honorij bijaše biskup solinski, a sva je prilika i koju godinu prije; možda već 527. kako bilježi Katalog rimski, jer nije vjerojatno, da se je odmah prve godine svog biskupovanja dao na ovaj posao.

U Aktima Koncila piše se, da je Honorij bio dvadeset i prvi biskup solinski. Katalog rimski i Škematizam hoće, da je bio tridesotosmi; odlučuju uvijek isti razlozi, koji bijahu mjerodavni i za druge biskupe. U ostalim starijim i vjerodostojnim Katalozima ovaj je biskup ubilježen kao šestnaesti ili sedamnaesti po redu. U tom broju on je nasljednik Stjepanov i to neposredni. Kada se pomisli, da se je u staro doba bilježilo brojeve sa latinskim brojkama, tada se razumije, da je lako bilo od XVI. napraviti XXI.

Honorij II. držao je još jedan Koncil, kojega su se Akta sačuvala. On je držan: „*Post iterum atque iterum Lampadi(i) et Oresti sumens (consul?) sub die IIII nonis Maias facto sacerdotali concilio* . . ."

Do sada se je cijenilo, da je ovaj Koncil bio držan godine 532. Ali to je pogrješno, jer u Aktima ne stoji *iterum,* dali *iterum atque iterum,* što označuje treću godinu konzulata, dakle god. 533. Sličnih datiranja imademo u nekim kršćanskim natpisima Rima sa oznakom: *et iterum,* i označuju god. 533. Maffei pak donaša jedan natpis datiran skroz kako je i naš Koncil, naime — *iterum atque iterum post consulatum Lampadi et Orestis* — i kaže, da je iz god. 533[72].

---

[71] Histor. Salonit. ed. Rački p. 13; Kukuljević, Codex Diplom. I. str. 195. sl.

[72] De Rossi, Inscript. Christ. Urb. Romae I. p. 470. — Vaglieri, I Consoli di Roma p. 310.

Ovaj se Koncil bavio osnivanjem triju novih biskupija i imenovanjem dotičnih biskupa. Prepisivači su nam imena mjesta tako nagrdili, da nije baš lak posao utanačiti sjedišta novih biskupija i neka važnija mjesta, koja su imala pripasti ovim novoustrojenim biskupijama, a koja dotična Akta spominju. Savjetnik Alačević pokušao je u „Bullettino" da razjasni ova imena i utanači njihovu ubikaciju, te je za jedan dio lijepo uspio[73]. Buduće iskopine po mnogim mjestima rimske Dalmacije unijeti će uhvano svjetla i u ova zamršena pitanja.

U potpisima nalazimo jedanaest imena i to sve samih biskupa, od kojih pet dolazi u prvom Koncilu.

Držimo, da je i ovaj Koncil bio u istinu držan i da se Akta ne mogu ubrojiti megju krivotvorena[74]. Da se ovo posljednje ustvrdi, moralo bi se najprije u njima naći nešto, što bi bar dalo slutiti korist, koju su neki morali imati da to urade. Tomu ne možemo naći traga, a datiranje Akata, osobito ono sa *iterum atque iterum*, varvarska latinština, imena biskupa i način zaključaka, a nada sve sadržaj, govore nam dovoljno za njihovu vjerodostojnost.

Iz navedenih Akata razabire se, da su tada u području Metropolije solinske opstojale slijedeće biskupije, a na čelu im ovi biskupi. Pri moru bile su ove: 1. Arba (Rab) sa biskupom Tycianus, prisutnim jednomu i drugomu Koncilu. 2. Jader (Zadar) sa biskupom Andreas, prisutnim jednomu i drugomu

[73] Bull. Dalm. 1897. p. 102. sl.

[74] Dr. S. Ritig, koji je god. 1910. pregledao rukopise vatikanske Historiae Salonitanae (vat. lat. 7019. i Barb. lat. 828.) piše u opasci 10. str. 118. „Bogoslovske Smotre" god. 1911. ovo o Aktima prvoga Koncila držana pod Honorijem: „Istina, Acta ovoga Koncila ne nalaze se u izvornoj Historiji Solinskoj Tome Arcidjakona († 1268.), nego su očito interpolovana. Boraveći zadnje jeseni u Rimu proučavao sam radi kanona splitskoga sabora od 925. god. vatikanske rukopise Historiae Salonitanae: Vat. lat. 7019. i Barb. lat. 828., ter sam došao do sigurna rezultata, da pomenute interpelacije ne mogu biti nipošto formalne patvorine, proizvod kasnijega falsifikata, nego ih je neki našinac iz autentičnih dokumenata uvrstio u svoj prijepis Tomine solinske povijesti, da bi mu bila što punija. Šteta je, te Rački za svoje izdanje Historia Salonitana, Zagreb 1894. (Monumenta, Scriptores III.) nije dospio napisati predgovor i svoje konačno mnijenje reći o tim interpolacijama". Ovdje se dr. Ritig ne izrazuje o Aktima drugoga Koncila, jer ih valjda nije opazio, ali o prvom je mnijenja kojega smo i mi pa da bude i druge vidio, sva je prilika, da bi se i u tome s nama slagao. Sr. Dr. I. Kršnjavi. Zur Histor. Salonit. des Thomas Archidiaconus von Spalato. Zagreb 1900. str. 7.

Koncilu. 3. Scardona (Skradin) sa biskupom Constantinus, prisutnim prvomu Koncilu. 4. Narona (Vid u Neretvi) sa biskupom Marcellus, prisutnim jednomu i drugomu Koncilu. 5. Epidaurum (Cavtat, Stari Dubrovnik) sa biskupom Fabrianom, prisutnim prvom Koncilu. 6. Muccur (Makarska) sa biskupom Stephanus, koga je drugi Koncil izabrao za biskupa, ustanovivši biskupiju Makarsku. Odregjeno je tom prigodom da ovoj biskupiji ima pripadati predio Montanense (Zagvozd), Delminense (Delminium, Dumno, Duvno), Onestinum (Oneum, Omiš) i Redditicum (Riditae, Danilo-Kraljice, megju Perkovićem i Šibenikom). U Zagori pak ležale su ove biskupije: 7. Ludrum (ne zna se gdje je uprav bilo to mjesto). Ova je biskupija bila utemeljena u drugom Koncilu i biskupom bio joj izabran Celianus. Njoj su pripadali ovi predjeli: Magnoticum (Municipium Magnum, Kljake-Drniša). Equitinum (Colonia Cl. Aequum, Ćitluk kod Sinja), Salviaticum (Glavica kod Glamoča) i Sarziaticum (valjda visočina Glamoča). 8. Sarsenterum (po svoj prilici okolica današnjeg sela Aržano, Općine Imotske). I ova je biskupija bila utemeljena u drugom Koncilu, a prvi joj je biskup bio Paulinus. Ovoj su biskupiji bili odregjeni ovi predjeli: Novense (municipium Novae, Runovići kod Imotskoga)[75], Rasticiarium (? Rastok kod Vrgorca), Delontinum i Stantinum (mjesta nepoznata, sva je prilika da su bila megju Runovićem i Triljem), te Beuzavaticum (Bužan-grad) i Potuaticum, (nepoznata položaja). 9. Martaritana (sa sjedištem u Martar, Mostar?) sa biskupom Victor, prisutnim prvomu Koncilu. 10. Bestoensis (sa sjedištem u Bistue, Šuica na Duvanjskom polju), sa biskupom Andreas, prisutnim jednom i drugom Koncilu. 11. Siscia (Sisak) sa biskupom Joannes, prisutnim prvom Koncilu, a Constantinus, prisutnim drugom Koncilu. 12. Baroensis (u kotaru Pečkom blizu izvora rijeke Sane). Biskup, ovoga mjesta nije bio prisutan ni jednom ni drugom Koncilu ako nije jedan od onih dvaju biskupa koji su na drugom Kon-

[75] Nedaleko sela Runovića kod Bublina, ispod gomile Dikovače u Zmijavcima, bila je otkrivena god. 1897. bazilika na tri broda a na dvije apside, duga 25 m, široka 14 m, po svoj prilici iz VI. v. (Bull. Dalm. 1899. str. 211; Starohrvatska Prosvjeta 1900. str. 93; Glasnik Zemaljskoga Muzeja u Sarajevu 1900. str. 333.—337.). Lako da je ovo bila bazilika ovoga municipija, koji je pripadao novoustrojenoj biskupiji Sarsenterum. I ovdje bi bilo umjesno kopati.

cilu potpisani, ali im nije naznačeno, koje su biskupije bili. Ova zadnja biskupija bila je utemeljena za biskupa Honorija[76].

Možemo dakle sigurno držati, da je Honorij II. dugo biskupovao u Solinu, da je svoj rad započeo izvrsno i mnogo toga htio da uredi, što je u Dalmaciji na crkovnom polju bilo neuredna, ali da se malo po malo odalečio od prave staze i zaslužio da bude ukoren od Pape Vigilija.

Frontinianus Episcopus.

Frontinijana spominju po više puta Kalalog rimski i Škematizam. U ovima kao nasljednik Honorijev dolazi trideset i deveti na broju, ali je on toga imena prvi. U ostalim Popisima kao Honorijev nasljednik stoji osamnaesti ili sedamnaesti na redu. Još jedan dokaz, da su biskupi kasnijih vijekova bili prebačeni u prve vijekove kršćanstva.

Za ovoga biskupa svjedoči nam Victor Tonnenensis, biskup Tunes-a (Tunis) u Africi, koji nam veli, da je god. 554. bio Frontinijan potjeran u progonstvo i to baš od cara Justinijana: „*Post consulatum Basilii v. c. anno XIV Frontinus episcopus ad urbem regiam evocatus pro defensione trium eorumdem capitulorum Antinoensi primae Thebaidae civitatis exilio deputatur.*“[77] Ovdje je ostao osam godina, pa je odanle izagnan u Ancyru: „*Post consulatum Basilii v. c. anno XXII*“ (g. 562.), veli isti kroničar, „*Frontinianus Salonensis episcopus de exilio Antinoensi Ancyram Galatiae transmutatur.*“[78]

Nije nam poznato, kada je umro, ali se vidi iz spomenute kronike, da je g. 554. prestao biti biskupom solinskim, a bio je još u životu, u progonstvu g. 562.

Kada je počeo biskupovati? Na ovaj upit nije moguće dati tačan odgovor, ali mislimo, da ne griješimo, ako ga metnemo

[76] Bull. Dalm. 1878. str. 21. sl; 1895. str. 57, 100; 1891. str. 48; 1897. str. 102. sl; Dr. Jelić u Glasniku Zemaljskoga Muzeja u Sarajevu 1898. sl; Dr. Patsch ibid. 1900. str. 555 sl; Cons, la province romaine de Dalmatie, Paris 1881. str. 184. sl; Tomaschek, Die vorslavische Topographie str. 497. sl.

[77] Monum. Germ. histor. Auct. Antiq. Victoris Episcopi Tonnenensis Chronica XI. I. p. 203.

[78] Idem p. 205. — Frontinus ili Frontinianus ime je jedne te iste osobe, kako proizlazi iz ovoga dokumenta, jer se u njemu govori, da je ovaj biskup bio prognan iz jednoga u drugi grad. Jireček, Die Romanen etc. I. p. 22.

neposrednim nasljednikom Honorija II., te stavimo početak k njegova biskupovanja god. 547.

Življaše ovaj biskup u doba, kada je u kršćanskom svijetu podigla veliku buku raspra o trim Kapitulima — Schisma trium Capitulorum.[79] Biskupi na Istoku bili su za to, da se osude ova tria Capitula, te car Justinijan god. 546. izdade odluku u tomu smislu. Biskupi na Zapadu držahu razne Sinode, pa i oni Ilirika god. 549., te osudiše odluke cara Justinijana. Da se strasti umire, bi god. 553. sazvan peti ekumenski Koncil u Carigrad, na koji biskupi Ilirika i Dalmacije ne htjedoše pristupiti.[80] U ovomu Koncilu biše osugjena tri Kapitula, koju osudu potvrdi i Papa Vigilij. Mnogi biskupi ne pristadoše na to, te se odijeliše od Rima. U ovom kolu vodi glavnu riječ Akvilejska crkva, koja u skizmi ustraja 150 god., do blizu 700. po Kr. Ali i u Dalmaciji bijaše mnogo pristaša triju Kapitula, a megju njima i sam Solinski biskup Frontinijan, te je volio ostaviti biskupsku stolicu i otići u progonstvo, nego li se pokoriti zaključcima ekumenskoga Koncila.

Rekao bih, da većina pučanstva Solina nije bila uz svoga biskupa. Ali u Dalmaciji bilo je mnogo pristaša njegove nauke i po njegovu imenu zvali su se kod nas sljedbenici triju Kapitula: Frontinianistae. Oni ostadoše vjerni ovoj nauci i poslije njegove smrti za više godina, kako nam svjedoči pismo Grgura Velikoga, upravljeno solinskom biskupu Maximu g. 600.: „*De Frontinianistis autem Fraternitas tua sit omnino sollicita, et, sicut coepit, studeat, quatenus ad sinum sanctae ecclesiae revocentur. Si qui vero ad me venire voluerint, et rationem recipere, prius jusjurandum praebeant, quia non permittunt suis quod in eorum errore, etiam ratione recepta, persistant. Et postmodum eis tua sanctitas promittat quia a me nullam violentiam patientur, sed rationem reddo. Si veritatem cognoverint, suscipiam, si non cognoverint illaesos dimittam. Si qui vero contra vos ex eis ad nos venire voluerint, minime eos fraternitas tua retineat, quia venientes aut rationem recipiant, aut scito quia profecto terram illam ulterius non videbunt.*“[81]

Frontinijan imao je dakle biti na glasu sa svoje učenosti i radinosti, kada su se branitelji triju Kapitula njegovim ime-

---

[79] Farlati, o. c. II. p. 195. sl. Hartmann o. c. I. p. 385. sl.

[80] Farlati o. c. II. str. 198. — Leclercq, L'Afrique chrétienne II. str. 268.

[81] Bull. Dalm. 1904. Suppl. 1—3 p. 46.

nom nazivali, i kad je car cijenio potrebitim da ga u progonstvo potjera, ne bi li se tim crkovni odnošaji u Solinu uredili. O njemu dosad nije ništa našasto u solinskim iskopinama.

Petrus Episcopus.

Frontinijana naslijedi Petar, koji bi po rimskom Katalogu imao biti četvrti ovoga imena, a četrdeseti po redu. U drugim popisima prvi je ovog imena i sedamnaesti ili osamnaesti po redu. Za nj svjedoči isti Viktor Tonnennensis, da je naime godine dvadesetičetvrte poslije Bazilijeva konzulata bio poslan u progonstvo Frontinijan, te nadodaje istoj vijesti: „*et pro eo ab haereticis Petrus Salonensis ecclesiae ordinatur.*“[82] Njegovo biskupovanje počimlje dakle god. 554. kako stoji i u Rimskomu Katalogu.

Kroničar veli, da je Petar bio od heretika regjen solinskim biskupom, a taj izraz daje nam uprav razumjeti, da je pristao uz odluke petoga Koncila Ekumenskoga. Viktor Tonnennensis imagjaše veliki udio u raspri o trim Kapitulima i bijaše velik njihov zagovornik, te je bio poslan u progonstvo kao i Frontinijan. Za njega i njegove privrženike svi protivnici triju Kapitula bijahu heretici, stoga on smatra i Petra takim.

Po istom Kroničaru znamo i godinu smrti ovoga biskupa. On piše: „*Post consulatum Basilii v. c. anno XXII Frontinianus Salonensis Episcopus de exilio Antinoensi Ancyram Galatiae transmutatur. Petrus eius incubator ecclesiae moritur.*“[83] Dakle god. 562. biskup Petar bijaše umro.

Iz izraza, što ga ovdje rabi Kroničar, dalo bi se zaključiti, da je Petar bio silom nametnut crkvi Solinskoj. On ga zove „incubator ecclesiae“, a tako se obično označuje onoga, koji je nedopuštenim sredstvima došao do vlasti.[84] Ako uzmemo u obzir, da je Dalmacija do kasnijih vremena pristajala uz Frontinijanov nauk, da je Solin bio sijelom mnogih državnih činovnika, koji su, naravski, morali biti protivnici triju Kapitula, kako je bio i njihov car, tada je lako razumjeti, kako je Petar mogao doći do solinske biskupske stolice i na njoj se održati.

Kratko bijaše biskupovanje Petrovo: ne punih osam godina. Ali ipak on ostavi znatnih tragova svoje djelatnosti u

[82] Monum. Germ. hist. XI. 1. p. 203.

[83] Idem ib. p. 205.

[84] Forcellini, Lexicon s. v.; Du Cange, Glossarium mediae et infimae latin. s. v.

Solinu, koji nam tragovi takogjer svjedoče, da je uprav u ovo doba morao živjeti.

O njegovu djelovanju za iskorenuće shisme triju Kapitula nemamo podataka, ali se po sebi razumije, da je u tom smislu morao mnogo raditi, kada ga je onako okrstio Viktor Tonnenensis. Iskopine pak zasvjedočiše njegovu djelatnost na graditeljskom polju.[85]

Godine 1905. i susljedne, na istoku i sjeveroistoku gradske bazilike Symferio-Esychijeve, megju ostalim zgradama bi otkriven jedan veliki hodnik, u dužini od 140 m i širini od 4 m 50. cm. Na trim Kapitulima i na trim arhitravima u ovomu hodniku urezan je monogram imena PETRVS (V. Tabl. XX. sl. 1. i 2.) i isto ime dvakrat imenovano u jednom natpisu u istom hodniku.[86]

Da se u ovomu monogramu ima čitati ime Apoštola Petra, nije vjerojatno, jer ispred monograma fali slovo S; da se ima onaj S od Petrus tumačiti S[*anctus*], nije ni to vjerojatno. Pa kad bi se i to htjelo učiniti, onda opet fali Apostolus, ili barem A, kao početak te riječi. Nije vjerojatno, da bi se bila izostavila oznaka Apostolus, kad bi se onaj monogram imao odnositi na Apoštola Petra. Uz to imamo uzeti u obzir, da se svi oni monogrami ne nalaze u crkvi nego vani, u jednom hodniku.

Ne možemo misliti ni na koju privatnu osobu, pa ni na samog graditelja toga hodnika. Da bi se privatnici ili arhitekti ovjekovječavali kojim znakom u bazilikama ili pokraj njih, to nije bio običaj nego kasnije, u srednjem vijeku, ali ni tada onako izrazito na najodličnijim mjestima, kao na arhitravima i kapitelima, kako ovdje nalazimo. Osoba, koja je dala, da se njezino ime do šest puta ureže na tako izloženim mjestima, tik uz samu crkvu, morala je u crkvi Solinskoj imati veoma odlično mjesto, a to nije mogao da bude nitko drugi nego sami biskup. Da bude i koji drugi crkveni ili svjetovni dostojanstvenik dao svoje ime uklesati, on ne bi bio propustio, bar iz počasti, da koji put ukleše i ime onoga biskupa, pod kojim se to dogradilo. Ali mi nijedno drugo ime ne nalazimo, nego samo i jedino Petrus. Ne može dakle monogram nikoga drugoga da označi nego solinskoga biskupa Petra. Radnja hodnika i vrst monograma odgovara šestomu vijeku, kada je Petar biskupovao

[85] Bull. Dalm. 1906. p. 153. sl.
[86] Idem p. 167.

i kad je bilo ušlo u običaj, da se na kapitelima uklesaju imena biskupa, kako nalazimo i u crkvi sv. Sofije u Carigradu. Petar dakle okoristi se mirom, koji je bio zavladao u rimskom carstvu, iza kako Justinijan poslije dvadesetgodišnjeg ratovanja uništi silu Gota, za ovu gradnju. Ovaj mir koristio je u velike umjetnosti, te ne samo u Carigradu, da li po svoj carevini opaža se novi život na umjetničkom i književnom polju.[87]

Ova radnja biskupa Petra bijaše takogjer uzveličana osobitim natpisom u dvama distisima. Od ovoga važnog natpisa našasto je samo nekoliko ulomaka, koje je teško skupa sastaviti. Dva prva stiha nije uspjelo pročitati, jer je ostalo samo malo slova. Dva zadnja stiha dobro su pročitana i glase[88] (V. Tabl. XX. sl. 3.)

„ . . . *per quam gressum ad coelestia tendat*
qua duce per lucem plebs ferat ampla Petri."

U početku ovog natpisa nalazi se takogjer ime PETRVS, ali dalje samo pojedina slova, iz kojih se ne da ništa razabrati. Svakako se natpis odnaša na veliku zgradu, koju je Petar podigao. Moguće da se u prvim dvama stihovima ovog natpisa isticao na osobiti način sv. Petar, prvak Apoštola, da se jače pokaže vez, koji mora da Solin spaja sa Rimom, a koji je vez bio prekinut za doba Frontinijana, neposrednog pretšasnika biskupa Petra.

Probinus Episcopus.

Petra naslijedi Probinus. Tako svi Katalozi, tom razlikom, da ga neki zovu Prodianus, drugi Proclinius ili Proclinus, a neki opet Probinus, koja je zadnja prava ortografija ovog imena.

Katalog rimski, a po njemu i Škematizam, kažu, da je bio četrdesetiprvi biskup solinski, dok ga ostali popisi nose devetnaestim ili najviše dvadesetim biskupom solinskim. Svi pak samo ga jedan put spominju.

I za ovoga biskupa jamči nam Viktor Tonnennensis: „*Post consulatum Basilii v. c. anno XXII. Frontinianus Salonensis episcopus de exilio Antinoensi Ancyram Galatiae transmutatur. Petrus eius incubator ecclesiae moritur et pro eo Proclinus substituitur.*"[89]

---

[87] Diehl, Justinien et la civilisation byzantine au VI. s. Paris 1901. p. 315. sl..

[88] Bull. Dalm. 1906. p. 167. sl.

[89] Monum. Germ. hist. v. c. p. 205.

Nema dakle dvojbe, da je ovaj Probinus biskupovao u Solinu i da je njegovo biskupovanje započelo god. 562. O smrti njegovoj nije nam ništa poznato, niti su iskopine do danas išta o njemu iznijele na vidjelo. Katalog rimski te tako i Škematizam stavljaju konac njegova biskupovanja oko god. 566. Je li u istinu te godine umro ili je samo prestao biti solinskim biskupom?

Filippus a Turre, biskup Adrije (Adriensis) ostavio nam je napisano:

„Probinus Salonitanus a Paulino Schismatico consecratus cuius successor fuit“.[90]

Ako su ove vijesti vjerodostojne, tada bismo mogli reći, da je Probinus bio izabran biskupom od svećenstva i puka solinskoga, koji je prijanjao uz nauku o trijem Kapitulima, t. j. uz tako zvane Frontinijaniste. Da su ovi u istinu bili jaki u Dalmaciji, svjedoči nam spomenuto pismo Grgura Velikoga, upravljeno biskupu Maximu. Petar, koji sa Papom i carem Justinijanom osugjivaše nauku triju Kapitula, nije mogao kroz kratko vrijeme svog biskupovanja da raščisti zemlju od toga korova. Protivnici bili su dosta jaki i nadvladali su, te izabrali svoga biskupa, koji je bio posvećen od Paulina biskupa Akvileje. Ali rekao bih, da su se kasnije stvari okrenule, te da je predobila struja neprijazna trijem Kapitulima. Nije se čuditi. Solin bijaše sijelo mnogih državnih činovnika, pa ovi naravno bili su uz cara, te su krivo gledali Probina i napokon ga prisilili, da ostavi Solin. On pobježe u Akvileju, gdje je našao još Paulina, koji ga bijaše redio biskupom solinskim. Valjda se to dogodilo god. 566., kada Škematizam bilježi početak biskupovanja drugoga biskupa na solinskoj biskupskoj stolici.

Paulinus biskupovaše u Akvileji još četiri godine, do 570., a poslije njegove smrti naslijedi ga Probinus, kako svjedoči Filippus a Turre. I Gams bilježi ove godine Probina. Čini se, da se nije dugo uzdržao na tako uzvišenoj stolici, po Gamsu niti punu godinu.

Vijest dakle Filippa a Turre nije nevjerojatna, a po njoj možemo takogjer zaključiti, da je Probinus morao uživati glas vrijedna čovjeka, kada gragjanstvo i svećenstvo Akvileje bira njega, stranca, svojim biskupom.

---

[90] Farlati, o. c. II. p. 209.

Natalis Episcopus.

Katalozi, izim onoga pod E, bilježe poslije Probina Honorija i Damijana te stavljaju njihovo biskupovanje od god. 566. do 569. Nemamo nikakvih vijesti o njima, da bismo ih mogli ubrojiti megju solinske biskupe. Farlati ih samo spominje, te o njima govori općenitih stvari. Pada osobito u oči, što ime Honorijevo dolazi do četiri puta u Katalozima solinskih biskupa. Dva smo Honorija obistinili i dokazali, da su doista u Solinu biskupovali, ali druga dva nije moguće ubrojiti megju povjesne osobe. Damianus se samo tu spominje, ali je ipak sumnjiv. U Solinu ne nalazi se ovo ime na nikakvom natpisu.

Natalis nam je zajamčen pismima Pape Grgura Velikoga. Katalog rimski bilježi njegovo biskupovanje od god. 580. do 595. a Škematizam od god. 580. do 594.

Nemamo podataka, da kontrolišemo godinu početka njegova biskupovanja, ali imamo pri ruci tvrdih dokumenata, da utanačimo godinu njegove smrti.

God. 593. mjeseca ožujka piše Papa Grgur Veliki u Solin podđakonu Antoninu, upravitelju crkvenog patrimonija u Dalmaciji, pismo, koje ovako počimlje: *„Natalem Salonitanae Ecclesiae fratrem et coepiscopum nostrum obiisse, discurrens in partibus istis fama vulgavit“*[91].

Natalis bijaše dakle već umro god. 593. Ako pak uzmemo u obzir, da je stoprv u ožujku dopro glas do Rima o njegovoj smrti, tada možemo zaključiti, da je umro koji mjesec prije, valjda već godine 592. i to u novembru ili decembru. Jer imamo još jedno pismo Pape Grgura, upravljeno istomu Antoninu, mjeseca oktobra, u kojem govori o Natalu živu. Prama ovim podacima treba, da se ispravi Škematizam i Katalog, te da se smrt Natala ubilježi godine 592.

Kada je Natalis počeo biskupovati, nije nam poznato. Škematizam nosi godinu 580. Listovi Grgura Velikoga upravljeni Natalu počimlju koncem godine 590. i već ga pretpostavljaju biskupom od više vremena. Moguće, dakle, da je baš počeo biskupovati 580., kako nosi Rimski Katalog.

O njegovu životu poznato nam je dosta, jer imamo jedanaest pisama Pape Grgura Velikoga, koja se bave crkovnim odnošajima u Solinu. Ne pišemo sada crkvenu povijest ovoga gra-

[91] Bull. Dalm. 1904. Suppl. 1—3 p. 26.

da, da bi trebalo potanko opisati ondašnje stanje ove crkve, ali ipak je potrebno za razumijevanje stvari, da u kratko prikažemo život ovoga biskupa onako, kako ga nalazimo opisana u pismima Pape Grgura Velikoga, a iz kojih je opširno crpio i Spljetski Arcidjakon Toma u svojoj Historia Salonitana, kojemu su, kako iz nje proizlazi, bila poznata i nekoja pisma Pape Pelagija.

Još za Pape Pelagija II. nastade spor medju Solinskim biskupom Natalom i Papom. Natal se bijaše sasvijem zaboravio: znanja ne imao, knjigom se ne bavio: *„sed epulis et cotidianis conviviis cum cognatis et amicis vacabat“*. Išao Natal i dalje: blago i posugje crkovno razdavao suplemenjacima i prijateljima; ne bojao se on prigovora, jer uza se imao bogatu i uplivnu rodbinu. Sami arhidjakon Honoratus, upravitelj crkovnog solinskog imanja, ne uzbojao se pred njegovom silom, već mu u oči prigovarao. To Natal ne primio na dušu, da li jače zamrzio Honorata i upro sve sile, da ga se riješi: htio naime, po što po to, da ga zaredi svećenikom. Bijaše bo običaj u staroj crkvi, da upravitelj crkovnih imanja ne bude misnik; pa Natal cijenio, da će se na ovaj način osloboditi Honorata. Ovaj se potuži Papi, koji pozva njega k sebi i pisa biskupu Natalu, da se dade zastupati na parnici, koja je imala njima suditi.

Natal ne posluša nalog Pape Pelagija, koji megjutim umre. Naslijedi ga Grgur Veliki. Ovo doba upotrebi Natal te nešto milom nešto silom zaredi Honorata, a u isto doba digne mu upraviteljstvo crkovnih dobara i namjesti drugog skroz sebi slična. Tada Honorat prikaza novome Papi sva nedjela i bezakonja Natalova, koja ovaj bijaše počinio na njegovu štetu. Papa naredi, da se Honorata uspostavi u službi, a razmirice, koje nastadoše megju njim i biskupom, da će sam Papa suditi u Rimu. Ali Natal ne haje za papine opomene, nastavlja lakoumno živjeti, progoni neprestano Honorata, tako da na posljetku Grgur Veliki bi prisiljen, poslati u Solin svoga poslanika, podjakona Antonina, nalogom da biskupu Natalu, ako uzslijedi u neurednom življenju, zabrani porabu pallium-a, pa ne bude li ni to dosta, da ga još strožije kazni: *„Dominici quoque corporis ac sanguinis eumdem antistitem participatione privabis“*. Bojeći se Papa, da svjetovna vlast ne uzme Natala u zaštitu, pisa Jobinu, prefektu Ilirika, da se u crkovne posle ne pača *„quia tanto necesse est, ut canonicae ultionis vindictam (Natalis) sentiat, quanto et ipsam*

regulam canonicam ignorat". Natal stisnut sa svih strana, opravda se kod Pape, a ovaj se radova, što se je biskup svidio, te svojoj radosti dade oduška u pismu upravljenu Ivanu biskupu Ravene pa i samomu Natalu.

Kratko bijaše radovanje Grgura Velikoga! Skoro bo dopre do Rima glas, da Natal kao metropolita bijaše svrgnuo sa biskupske stolice Epidaura biskupa Florentia, optužena s nekih zločina, nimalo nedokazanih. Papa naredi Natalu i podjakonu Antoninu, da biskup Florentius bude uspostavljen u prvašnju čast: „*quia non debet is poenam sustinere canonicam in cuius damnatione non est canonica prolata sententia*", a tada neka proti njemu provede kanonički postupak. U to biskup Natal umre i obudovi solinska biskupska stolica.[92]

Maximus II. Episcopus.

Natala naslijedi Maximus. Tako u svim Popisima. Katalog rimski, a tako i Škematizam, stavljaju njegovo biskupovanje od g. 594.—620. Ni jedna ni druga godina nisu tačne.

O početku njegova biskupovanja imademo dovoljno podataka, po kojima možemo doći do sigurnih zaključaka. Za to nam jamče pisma Grgura Velikoga, iz kojih ćemo donijeti veoma kratak odnosni izvadak.[93].

Iza smrti Natalove ne promijeniše se prilike solinske crkve, dapače pogoršaše. Grgur Veliki kao da je to predvigjao, te netom doču, da je Natal umro, pisa subdjakonu Antoninu, upravitelju patrimonija sv. Petra, da bi se pobrinuo za redoviti i zakoniti izbor novoga biskupa, koji bi imao biti regjen papinom privolom, kako je to bio običaj od starine, „*sicut priscis fuit temporibus*". Istodobno mu preporuči, da pazi na imanje solinske crkve, da se sve u redu popiše i preda novoimenovanomu biskupu. Na osobiti pak način papa mu naloži, da ne dopušta biskupu Malchu, da se pača u izbor novoga biskupa.[94] U prvom

[92] Thomas Archidiac. o. c. p. 13—21; Bull. Dalm. 1904. Suppl. 1—3. S. Gregorio Magno nelle sue relazioni colla Dalmazia.

[93] Bull. Dalm. 1904. Suppl. 1—3. p. 7—11. — Wisbaum W. Die wichtigsten Richtungen und Ziele der Tätigkeit des Papstes Gregor des Grossen, Köln 1884. — Hartmann o. c. II. p. 160. — Grisar. S. Gregorio Magno, Roma 1904. p. 180. sl.

[94] Godine 591., mjeseca ožujka, piše Grgur Veliki biskupu Malku: „Gregorius Malcho episcopo Dalmatiensi." Farlati (Illyr. Sacr. IV. str. 170.) i Rački (Docum. str. 237.) htjedoše u naslovu „dalmatiensi" vidjeti iskvarenu

i zakonitom izboru svećenstvo i puk izabraše za biskupa arhidjakona Honorata *„expertum virum et gravem moribus“*, kojemu se Papa radova i tako isto čestita svećenstvu na sretnom izboru, preporučivši, da se ne daju zavagjati od nepozvanih smutljivaca. Na žalost ovih bijaše mnogo u Solinu i van Solina, i što je još gore, ljudi velika upliva. Uz ove prionuše biskupi pokrajine, kojima Papa pisa oštro pismo, izjavljujuć, da je spravan da potvrdi i drugoga za biskupa, kad baš ne bi bili složni u osobi Honorata, samo ne nekog Maxima. A uprav ovaj bi izabran i posvećen biskupom. Izbor bi obavljen uz oružanu silu, pomoću Exarhe Romana i uz zlostavljanje Honoratovih pristaša. Netom papa za ovo dozna, pisa mjeseca travnja g. 594. samomu Maximu *„praesumptori in Salona“*: spočitava mu bezakonja učinjena prigodom njegova izbora i njegova regjenja i naregjuje mu, da se ne bi usudio ni on niti oni, koji su ga redili, obaviti ikakav svećenički čin, pa niti misiti. List Papin bijaše u Solinu izložen na javnim mjestima, a Maxim ga dade javno razdrijeti i nastavi obavljati svoju biskupsku vlast. Na to Grgur Veliki pisa Sabinijanu djakonu, papinskomu poslaniku na Carigradskom dvoru, carici Konstantini i Marcelu skolastiku, pravničkomu savjetniku kod namjesnika. Sve nastojanje Grgura Velikoga išlo je za tim, da bi se jednom uredile nesretne prilike solinske crkve. Ništa ne pomoglo, jer svjetovna vlast bila pri ruci Maximu. U rujnu godine 595. pozva papa posebnim pismom Maxima, da bi došao ad limina na opravdanje. Ali Maxim ne haje za papine pozive, nego traži, da se njegovo pitanje riješi u Solinu. Papa na to ne pristade i dade mu rok od trideset dana, kroz koji bi se imao njemu predstaviti, u protivnom slučaju zaprijeti mu daljnjim kaznama. U istomu smislu pisa Papa istodobno svećenstvu i plemstvu Solinskom, pozivajući ih, da se kane biskupa Maxima, koga nazivlje *„praesumptor“* i *„praevaricator“*. Glas Papin nije našao odaziva u Solinu, jer, kako

riječ „Dalminiensi“ (Delminiensi) i uzeše Malchus-a za biskupa staroga Delminium-a (Dumna, Duvna). To nije tačno. Kako vidjesmo iz Koncila držanog u Solinu god. 532., Delminium nije bio sijelo biskupije, nego je bio podregjen biskupu Muccura (Makar povrh Makarske). Malchus bijaše upravitelj patrimonija sv. Petra za svu rimsku Dalmaciju, kako proizlazi iz drugog dokumenta: „Malchus episcopus rector patrimonii apostolici“ (Farlati, o. c. p. 171. — Hartmann o. c. p. 117.) i u ovom svojstvu on je od Pape nazvan „Episcopus Dalmatiensis“. Prvi biskup Dumna poznat nam je stoprv iz godine 1337. (Gams o. c. p.406.)

rečeno, svjetovna vlast bila je uz Maxima, a osobito se za nj zauzimao Marcelin, namjesnik Dalmacije, brat svećenika Ivana, čuvara bazilike sv. Staša na Marusincu. Iste godine obrati se Papa Julijanu, upravitelju vojničkog erara (scribo), svećenstvu, puku, plemstvu, vojništvu Zadarskomu pa i samom biskupu Zadra Sabinijanu, prigovarajući im, da se zavode za Maximom, protiv koga njega ne vodi strast, da li zloporabe Maximove. Sabinijan se pokaja i okrene legja Maximu, a ovaj se na nj razljuti te mu poče praviti neprilika. Da ovo žalosno stanje solinske crkve dalje ne potraje, pristade Papa, da se Maxim predstavi u Raveni ondašnjemu biskupu, gdje bi do potrebe imao doći i milanski nadbiskup Konstancij, te da ovi ispitaju Maxima, i izreku osudu, koju će Papa potvrditi. Uvidio Maxim, da se drugačije ne može, pa otide u Ravenu, gdje javno izjavi, da se kaje za sve, što je zla počinio *„et jactavit se tensus intra civitatem in media silice, clamans et dicens: Peccavi Deo et beatissimo papae Gregorio. Et acta penitentia per tres horas . . . ad sanctum corpus beati Apollinaris, et iuravit de omnibus quae adversus eum dicta de mulieribus vel ex schismate simoniaco fuerant, mixtum se non esse.“* Obaviješten o njegovu pokajanju, Papa Grgur pisa mu utješljivo pismo, primi ga u crkvenu zajednicu i pozva ga da pošalje osobu, po kojoj bi mu mogao poslati pallium, kako je to bio običaj „ex more“. Šaljući mu pallium, ponovno mu Papa preporuči uredno življenje, a na osobiti način stavi mu na dušu biskupa Sabinijana i arkidjakona Honorata. Na ovaj način poslije sedam godina trzanja nastade mir i crkva solinska imala je svoga biskupa. U predzadnjem pismu god. 600. preporuči Papa Maximu, da svojski poradi oko toga, da privede u crkvu Frontinijaniste, kojih je još u Dalmaciji bio velik broj. Zadnje Papino pismo na Maxima, mjeseca studenoga godine 602. daje razumjeti, da se biskup Maxim ne bijaše sasvim popravio; tu se govori naime o nekim nepravdama, koje bi on bio počinio, na štetu svećenika Veterana i Optata, branitelja crkvenih dobara. Kako je ovo pitanje svršilo, nije nam poznato, jer se nije sačuvalo više nijedno pismo Papino na Maxima, ili na ikoju osobu crkvene dalmatinske pokrajine. Na 12. ožujka 604. papa Grgur Veliki bijaše umro.

Iz svega ovoga slijedi, da je Maxim počeo biskupovati istom god. 598. Katolička Crkva ne može priznati jednoga biskupom, dok ga Papa izričito odbija, pa je začudno, što se, pro-

tiv toga opće priznatog pravila, ipak u Škematizmu Spljetske biskupije bilježi početak biskupovanja Maxima od onoga doba, od kad je bio god. 593. izabran za biskupa u Solinu i posvećen od biskupa dalmatinskih. Ovo je posvećenje bilo u istinu u svakom pogledu redovito, jer metropolita Solinski nije bio dužan dati se posvetiti od Pape, kao što ni onaj Milana i Akvileje, ali je za njegovo posvećenje trebala Papina privola.[95] A Grgur nije mogao niti smio da prizna Maxima; njegov izbor, kako vidjesmo, bio je obavljen silom i stoprv god. 598. postade pravim biskupom Solina, kada ga naime Papa prizna.

Iz ovoga se svom sigurnošću može ustanoviti, da od smrti Natala t. j. od god. 592. do 598., kad je Maxim bio priznat od Pape, ima se u Škematizmu Spljetskom ubilježiti interregnum ili sedis vacantia.

Zadnje iskopine Solinske nijesu nam ništa iznijele o biskupu Maximu, ali imamo jedan natpis iz Solina iz starije dobe, koji nam spominje ovoga biskupa i zove ga Archiepiscopus. Natpis glasi:[96] (Vidi Tabl. XXI. sl. 1.)

DEPOSITVS VITA MAXSIMO ARCHIEPISCOPO.

Kako već na drugom mjestu rekosmo, ovo nam je nepobitni dokaz, da su Solinjani smatrali svoje biskupe — nadbiskupima. Biskupi Solinski bili su metropolite cijele Dalmacije, kako svjedoči spomenuto pismo Pape Zosima na biskupa Hesychija god. 418.[97] Ali u ono doba bijaše šira vlast nadbiskupa nego li metropolite.

Sa Maximom svršava serija Solinskih biskupa.

* * *

Prema znanstvenim načelima istaknutim u Uvodu, da ćemo se u Kronotaksi držati izvora prvoga reda, mogli bismo zaključiti ovu sa biskupom Maximom i produljiti njegovo biskupovanje do razorenja Solina, koje je povjesnički utvrgjeno, da se je

[95] Bull. Dalm. 1901. Suppl. I. str. 26. Doc. XI; Paschini, Sulle origini della Chiesa di Aquileia 1904. p. 4. — Bull. Dalm. 1906. p. 103.; 1907. p. 158. — Duchesne, Liber Pontif. P. CXXIX. Note 1. — Wisbaum o. c. p. 39.

[96] Bull. Dalm. 1892. p. 129.; 1900. p. 292. — Anal. Boll. 1904. p. 9. CIL. III. 13131.

[97] Kraus, Realencyclopaedie etc. I. p. 88.

*

zbilo oko godine 614 po Kristu.[89] Dakako da se godina smrti nadbiskupa Maxima može samo približno ubilježiti, jer nam o tome stari dokumenti ništa ne govore.

U istom Uvodu bilo je pak naglašeno, da ćemo se obazrijeti i na izvore drugoga reda, koji nam sami po sebi ne mogu pružiti sasvijem sigurnih podataka, ali ipak uzevši ih skupa na oko, mogu nam nekom vjerojatnošću istinu pokazati.

Govoreći o Glyceriju istakli smo, da pred njime i to neposredno, dolazi u Katalozima biskup Caesarius; rekli smo, da za opstojnost ovoga biskupa nemamo pozitivnih dokaza, ali da sama činjenica, što njegovo ime dolazi u sva četiri Kataloga, i to u njihovu najstarijem dijelu, recimo u njihovoj jezgri, dovoljno je, da ga se ne izbaci na laku ruku iz kataloga solinskih biskupa.

Najstariji dio ovih Kataloga (B. C. D. E.) kako ćemo to dokazati u Opaskama o Katalozima, počimlje Dujmom, a svršava ondje, gdje se za prvi put spominju Natal i Maxim. Za ova dva zadnja znamo sigurno, da su biskupovali koncem VI. i početkom VII. v. U ovom najstarijemu dijelu, jezgri, ima 23—24 biskupa.

Mi smo do sada govorili o svim biskupima, koji dolaze u jezgri svih četiriju Kataloga i to u svakome napose pod dotičnim imenima, izim Caesarija, o kome smo samo u tekstu raspravljali, jer nam izvori prvoga reda za nj ne jamče. Ali imamo opaziti, da nijedan Katalog ne svršava kronologiju solinskih biskupa sa Maximom, nego svi sa biskupom Teodorom. Jedno te isto svjedočanstvo iz četiriju raznih Kataloga mora se uvažiti. Biskup, za kojega bijaše razoren Solin, bez dvojbe usjekao se je dobro u pamet ondašnjih ljudi, pa kada Katalozi jednoglasno bilježe pod njim razorenje Solina, tada bi se moglo i njega ubrojiti megju solinske biskupe. Jedina je poteškoća sa Tomom Arcidjakonom, koji na dugo govori o razorenju Solina, a ne kaže, da se je to zbilo za biskupa Teodora. Ali je opet opaziti, da on ne kaže, tko je tada bio biskupom Solina. A kako u ovomu, tako je Toma u opće veoma mršav u imenima Solinskih biskupa: on ih spominje samo četiri, i to Dujma, Glycerija, Natala i Maxima.[90]

Dakle i ako ne možemo svom sigurnošću ubrojiti megju solinske biskupe ni Caesarija ni Teodora, te nijesmo o njima

[89] Bull. Dalm. 1906. p. 268.: „Sull'anno della distruzione di Salona"; 1910. p. 136. sl.

[90] Thomas Archidiac. o. c. cap. III., V., VI.

kao takovim u Kronotaksi napose govorili, opet ne bi se moglo pravom prigovoriti onima, koji ih takovim smatraju. Mi ih ne izbacivamo sasvim, pak ćemo ih uvrstiti u našem Popisu, ali sa znakom upita.

A jer Teodora uzimljemo kao najzadnjega biskupa Solina, to se konac biskupovanja Maximova ne bi mogao staviti u god. razorenja ovoga grada. On je morao umrijeti prije godine 614. pa zato smrt Maximovu bilježimo oko godine 610., a Teodorovu 614., te bi on bio našao smrt u ruševinama svoga grada.

Napomenuti ćemo još i ona imena biskupa, koja dolaze bar u trim Katalozima, dakako u njihovu najstarijemu dijelu, u jezgri, a koje nijesmo ubrojili megju solinske biskupe.

Esychius dolazi po dva puta u Katalozima C. D. E. Dolazi i u Katalogu B., ali prvi put na četvrtom, a drugi na četrnaestom mjestu, dok u ostala tri već spomenuta dolazi jedan za drugim. Mi znamo samo za jednog Esychija. Pošto u većini Kataloga dolazi Esychij jedan za drugim, to je temeljita sumnja, da je historični Esychij bio podvostručen, pa stoga držimo, da se ne može uvrstit u Popis solinskih biskupa, nego samo jedan put. Iza biskupa Probina bilježe Katalozi B. C. D. Honorija i Damjana. Megju Maximom i Teodorom nose pak spomenuti Katalozi Frontinijana. Katalog E., koji je po svoj prilici najstariji, ne zna za ove zadnje biskupe.

Van jezgre, osim Teodora, ima dosta biskupa, koji se više puta spominju, kao biskup Teodor pet puta, Ivan šest puta, Petar pet puta, Maxim četiri puta itd. Ova se imena nalaze samo u Katalozima B. C. D. Katalog E. iza Teodora nosi odmah Ivana Ravenjanina, prvog spljetskog nadbiskupa, za kojim slijedi praznina od jedno dvijesto godina.

Na sve ove biskupe, koji se nalaze izvan jezgre, ne možemo se nimalo, barem za sada, obazirati.

I ovim bismo mogli ovu radnju zaključiti. Nego smatramo potrebitim reći malo riječi o jednom biskupu — chorepiscopus — koji nije u Solinu biskupovao, nego u okolici, te bio u Solinu pokopan. Solinske iskopine izniješe njegov sarkofag na vidjelo, a to je:

Eugraphus Chorepiscopus.

Biskup Eugraphus poznat nam jedino iz njegova nadgrobna natpisa, uklesana na sarkofagu, koji i sada leži u kon-

fesiji cemeterijalne bazilike na Manastirinama. Natpis glasi:[100] (Vidi Tabl. XXI. sl. 2.)

DEPOSITIO EVGRAFI
CHORE EPISCOPI D · X · K ·
NOVEMBRES ·

Ovaj biskup morao je živjeti prije nego je bila podignuta velika bazilika na Manastirinama, jer se njegov sarkofag nalazi ispod donjega praga ulaza u lijevi brod bazilike. Pošto je ova podignuta u dobi od god. 431. do 500. po prilici, sigurno je, da je Eugraf morao umrijeti prije te dobe, ali ne mnogo prije. Ne samo da nas paleografija natpisa nuka da ne idemo ispod IV. v., da li nas na to uoblašćuje i sama formula natpisa. Natpis počimlje sa DEPOSITIO, a ovaj izraz počeli su kršćani rabiti koncem III. vijeka i to samo u Rimu, po pokrajinama počelo se nešto kasnije. Najraniji datirani natpis u Solinu sa DEPOSITIO jest iz god. 359.—360.[101] Imademo DEPOSITUS kod biskupa Primusa, koji je nešto raniji, ali opet iz prve četvrti IV. v. Uzevši u obzir sve ovo i vrst slova može se ustanoviti, da je Eugraphus živio V. vijeka.

Eugraphus, kako već kazasmo, nije bio biskup Solina. To nam veli sam natpis, koji kaže, da je on bio Chorepiscopus. Tako se nazivlju oni biskupi, koji su van grada — *ἐν χώρᾳ ἐπίσκοπος* — vršili svoju vlast. Nije ovdje mjesto da govorimo o vlasti ovih biskupa, da istaknemo kako nje nalazimo još u III. vijeku, kako je malo po malo njihova vlast padala, te napokon potpuno spala pod onu biskupa bližnjega grada i kako se na taj način širila vlast metropolita, a ograničivala ona chorepiscopa.[102] Jedan od tih, nazovimo ih nižim biskupima, bijaše i naš Eugraphus. To je sve što o njemu znamo.

Istočni Menologiji spominju na 10. decembra ime jednog Eugrafa zajedno sa mučenicima Menom i Hermogenom,[103] koji je zadnji bio po Martyrologium Hieronymianum solinski mučenik.

[100] Bull. Dalm. 1884. p. 17. 1900. p. 102. sl; CIL. III. 9547. — Zeiller, le Chorevêque Eugraphus u „Revue d' histoire ecclesiastique“ 1906. p. 27. sl.

[101] Bull. Dalm. 1900. p. 277.

[102] Gillmann, Das Institut der Chorbischöfe im Orient, München 1903. p. 50 sl. — Paschini, Note sull'origine della chiesa di Concordia della Venezia ecc. Memorie storiche Forogiuliesi 1911. p. 11 Nota 3.

[103] Anal. Boll. 1899. p. 406. — Bull. Dalm. 1900 p. 102.

Ali su ova Menologija tako u ovom pogledu zamršena, da nije moguće ustanoviti po njima ništa jasna i konkretna.[104] Svakako Chorepiscopus Eugraphus ne bi mogao biti mučenik, jer ne samo što je on morao živjeti u doba mira, da li na njegovu nadgrobnom natpisu nema o tomu spomena, što ne bi bilo izostalo, da je on doista taki bio. Ova tri imena ovako spojena u istočnim Menologijima na 10. decembra, a sva su tri imena i solinska, zadala su i zadati će do konačnog rješenja dosta muke hagiografima.[105]

* * *

Za preko tri vijeka crkvene hierarhije u Solinu nismo mogli historično utvrditi, prama rezultatima današnjega povjesničkoga istraživanja, nego samo dvadeset, dotično dvadeset i dva biskupa. Moguće da ih je bilo više. I mi smo uvrstili još dvojicu u popis solinskih biskupa. Ako pogledamo na pr. Škematizam Spljetske biskupije vidjet ćemo, da u obilatih devetsto godina, od g. 1000 do g. 1910., nije u Spljetu biskupovalo nego šezdeset i šest biskupa. Na svako trista godina otpada ih po dvadeset i dva. Nebismo imali dakle biti daleko od istine, kada bismo ostali i na samih dvadeset biskupa u Solinu za razdoblje od nešto više od trista godina. Nadati se je, da će valjda daljne skopine, ili kakva druga otkrića popuniti s vremenom i ove praznine, koje sada uvigjamo u našoj Series, a koje su najveće polovicom V. vijeka. Ali već s ovim brojem biskupa, povjesnički utvrgjenih, može Crkva solinska biti veoma zadovoljna. Ako pogledamo biskupe po ostalim biskupijama Dalmacije kroz spomenuto razdoblje, za koje znamo da su već u to doba opstojale, vidjet ćemo, da za svaki vijek nijesu poznata nego dva ili tri biskupa. Ako pak bacimo pogled van Dalmacije, na pr. na Akvileju, Padovu, Veronu i na druge gradove znamenitije od Solina, osvjedočiti ćemo se, da od god. 300. do 600. ne mogu ni oni da popune sve praznine u kronotaksi svojih biskupa. Ove biskupije mogu nabrojiti daleko manje biskupa nego li solinska. Ovi su podatci uzeti za prispodobu iz Gamsa,[106] koji nije sastavio strogo kritično popis biskupa katoličke crkve, nego ih samo pokupio po Škematizmima raznih biskupija. Kada kritika

[104] Martyrol. Hieronym. ed. Duchesne et De Rossi p. (46).

[105] Delehaye u Anal. Boll. 1899. p. 405. sl. — Bull. Dalm. str. 103 sl. — Anal. Boll. 1904. p. 14 sl.

[106] Gams P. B. Series Episcoporum Ecclesiae Catholicae. Ratisbonae 1873.

prorešeta kronotaksu njihovih biskupa, tada će ovi još otančati i biti još redji nego li smo mi povjesnički ustanovili za Solinske biskupe. Crkva Solinska može se dakle pravom ponositi, što je uspomena tolikih njezinih biskupa do nas doprla, čime se ne mogu pohvaliti mnogi odličniji gradovi nego li je bio Solin.

Priglavljujući dakle Kronotaksu dodajemo prema ovoj radnji u slijedećem obrascu Popis solinskih biskupa.

POPIS SOLINSKIH BISKUPA

po rezultatima arheoloških iskopina u Solinu i po kritičnomu istraživanju pisanih dokumenata.

Redni broj.	Godina izbora.	Biskupi	Godina smrti.
1.	c. 250.	S. Venantius Martyr	c. 257.
2.	c. 284.	S. Domnius ili Domnio Martyr	304. (10. travnja)
3.	c. 305.	Primus	c. 325.
4.	c. 326.	Maximus I.	c. 346.
5.	c. 365.	Leontius	c. 381.
6.	c. 381.	Gaianus	c. 391.
7.	c. 391.	Symferius	405.
8.	405.	Esychius	426.
9.	c. 426.	Paschasius	443.
10.	c. 443.	? Caesarius	c. 460.
11.	c. 460.	Iustinus	c. 473.
12.	c. 474.	Glycerius	c. 480.
13.	c. 481.	Honorius I.	c. 505.
14.	c. 505.	Ianuarius	c. 510.
15.	510.	Stephanus	527.
16.	528.	Honorius II.	547.
17.	547.	Frontinianus	554.
18.	554.	Petrus	562.
19.	562.	Probinus	c. 566.
20.	c. 582.	Natalis	592.
	593.	Interregnum	598.
21.	598.	Maximus II.	c. 610.
22.	c. 610.	? Theodorus	c. 614.

Opaske o Katalozima.

U ovoj Kronotaksi imali smo više puta prigode, da govorimo o Katalozima solinskih biskupa i na temelju historičnih činjenica, da dokažemo, kako su oni doprli do nas netačni i pobrkani. Sve što rekosmo nije dostatno. Moramo se na koncu osvrnuti na same Kataloge, raščiniti ih, da tako rečemo, te vidjeti s bližega, koju historičnu vrijednost oni imaju.

Mi posjedujemo više Kataloga solinskih biskupa. Najprije ćemo ih ovdje nabrojiti, a tada ćemo potanje o njima govoriti.

Katalog solinski, kako ga Farlati zove, ili još bolje Propagande, — jer se nalazi pridodan onome rukopisu Tome Arcidjakona, koji se nalazi u Biblioteci *de Propaganda fide* u Rimu, — dopire do god. 1512. (Farlati, Illyr. Sacr. I. str. 319.). Mi ga donosimo u Prilogu B.

Drugi Katalog, naš C, dosiže do godine 1568. i napisan je od spljetskog plemića A Cutheis (porodica Geremia) polovicom XV. v. Prvobitni dio ovoga Kataloga ne dopire nego do god. 1452., ostalo sedam biskupa napisano je, kako Farlati tvrdi, drugom rukom (Illyr. Sacr. I. 323.). Ovaj Katalog izdan je i od Lučića u djelu: „De regno Dalmatiae et Croatiae“ str. 383.

Treći Katalog, naš D, dopire do god. 1720. i našast je megju spisima spljetskog nadbiskupa Ponzoni-a, koji je umro god. 1640. Zadnjih osamdeset godina ovoga Kataloga napisano je drugom rukom (Illyr. Sacr. I. str. 327.).

Četvrti Katalog, naš E, našast je megju spisima — *Collectanea* — Modruškoga biskupa Šimuna Begne, koji je umro godine 1536. Svršava sa biskupom Petrom, t. j. dopire do god. 1184. (Illyr. Sacr. I. str. 395.).

Peti Katalog, Rimski, naš F, koji bi po Farlatu bio sastavljen na temelju dokumenata iz rimskog Arkiva, dosiže do godine 1719. (Illyr. Sacr. I. str. 329.).

Farlati donaša još dva ulomka, kako ih on zove Fragmenta, Kataloga solinsko-spljetskih biskupa. Ne ćemo govoriti ovdje ni o jednom ni o drugom. Ne o prvom, jer je to izvadak iz povijesti Tome Arcidjakona, koji, kako rekosmo na str. 237. ne spominje nego samo četiri biskupa: Dujma, Glycerija, Natala i Maxima. Ne ćemo govoriti ni o drugomu, izvagjenu *Ex Tabulario Coenobii Spalatensis Virginum Ordinis Benedictini sub titulo Raynerii,* jer on počimlje sa godinom 1188., kada je Solin odavna u ruševinama ležao. Ne ćemo uzeti u pretres ni *Chronicon Pontificale Salonitanum et Spalatense,* jer kako sam Farlati opaža, ne razlikuje se od drugih nego što, uz nekoja imena, kano ona Dujma, Glycerija, Natala i Maxima, nadodaje nekoliko riječi o njihovu životu. Od drugoga Kataloga, našega C, t. j. A Cutheis, razlikuje se ovaj u toliko, u koliko donaša na 16.mu mjestu, iza Stjepana, biskupa Savilianus-a.

Iza kako nabrojismo sve Kataloge i njihove fragmente, kako ih donaša Farlati u „Illyricum Sacrum", red je, da se osvrnemo na njihov sadržaj, i vidimo, što je u njima povjesničkoga.

Katalozi B, C, D, nijesu sastavljeni od osoba, kojima se oni pripisuju, čija naime imena nose. Ove su samo prepisale Kataloge, koji su iz starijih vremena do njih doprli. Farlati kaže za ova tri, da nijesu stariji od XIII. vijeka. Sva je prilika, da sva tri izvornika, iz kojih su dotičnici prepisali, nijesu ni toliko stari, ali nema sumnje, da su auktori ovih triju Kataloga crpili vijesti iz još starijih dokumenata, a što je još važnije, ne sva tri iz istoga izvora. Oni se megju sobom malo razlikuju, ali ipak toliko, te se može ustvrditi, da je u neko doba kolalo više Kataloga solinskih biskupa. A to je i posve naravno.

Biskupi su imali u staro doba odličan položaj ne samo u crkvi, nego i u državi, pa su se stoga njihova imena brižno čuvala i potomstvu na uspomenu predavala. Razorenjem Solina i dolaskom u naše krajeve naroda druge krvi, tada poganskoga naroda, ta se je predaja pretrgla. Kada su Hrvati primili kršćansku vjeru, tada su oni poprimili kršćanske bi-

skupe staroga Solina, uspomenu kojih, bar donekle, bijahu sačuvali solinski bjegunci, koji se bijahu razbjegli najviše po otocima. Broj solinskih biskupa ne bijaše velik: najviše ih bilo trideset. Pa kada ovaj popis sa tolikim brojem biskupa, pade u ruke ljudi, koji su htjeli okruniti svoju crkvu slavom apoštolskoga porijekla, te ne mogli sa ono malo biskupa da popune šest vijekova, naime od druge polovice I. v. do preko početka VII. v., t. j. do razorenja Solina, tada nadodaše mnoga druga imena i podigoše njihov broj, neki na 58, drugi na 63. Ali kako tada nije bilo prave kritike u rasugjivanju i rasporegjivanju historičnih činjenica, tako su ovi nadopunjci učinjeni nepromišljeno i bez zdravih kriterija. Danas, kada se kritična nauka u velike izoštrila, kada iskopine solinske uniješe nove svijetlosti u povijest crkvenu Solina, nije baš teško odijeliti historična imena od nehistoričnih, povijest od legende.

Ako pogledamo sva tri Kataloga B, C, D, vidjet ćemo, da na prvom mjestu oni bilježe Dujma i za nj tvrde, da je bio prvim biskupom Solina. I mi se djelomice s tim slažemo, jer pred Dujmom ne stavljamo nego Venancija. Dujam je dakle bio ili prvi, ili drugi biskup Solina.

Prije nego nastavimo navagjanjem ostalih biskupa spomenutih Kataloga, pogledajmo malko, koji su bili zadnji biskupi Solina, ili bar megju zadnjima.

Vidili smo, kako je povjesnički utvrgjeno, da su Natal i njegov nasljednik Maxim biskupovali koncem VI. i početkom VII. vijeka. To je tako nedvojbena činjenica, da se o njoj ne smije ni iz daleka sumnjati, jer nam za ove biskupe svjedoče pisma, njima upravljena od pape Grgura Velikoga, koji je umro god. 604. S ovim se slažu i Katalozi, jer neki, kao D, nosi da je Natal bio biskupom oko god. 592, a Maxim oko 600. Katalog B, kaže o Maximu, da je bio skizmatik, i tim ga karakteriše.

Vidimo sada, u kojem redu dolaze ova dva biskupa u spomenutim Katalozima. Ako pogledamo ponovno sva tri Kataloga, vidjeti ćemo da ova dva biskupa dolaze u njima jedan za drugim i to samo jedan put, i da se sa spomenutim bilješkama nalaze na redu 22.i i 23.i, ili 23.i i 24.i. Dakle za šest vijekova nemamo nego 23 ili najviše 24 biskupa u Solinu. Nije moguće ni pomisliti da su ova 23 ili 24 biskupa mogli biskupovati jedno šesto godina. Uz to mi smo, barem za sedamnaest

od njih, nepobitno dokazali, da su biskupovali poslije god. 300. Gdje su onda biskupi prvih triju vijekova? Ako uzmemo da je Dujam biskupovao za Dioklecijana, tada ova 23 ili 24 biskupa mogu da više manje popune sve vrijeme do razorenja Solina, ali nikako šest vijekova.

Istina je, da sva tri Kataloga, iza Natala i Maxima, pa do razorenja Solina bilježe drugih 35 do 38 biskupa. Solin je mogao biti razoren najkasnije god. 639. Ali nam povjesni dogogjaji na Balkanu skraćivaju to vrijeme za nekoliko godina, te je Solin pao — kako je to dokazano — oko god. 615. (Bull. Dalm. 1906. p. 268 sl.; g. 1910. p. 136). Maxim je biskupovao još mjeseca studenoga god. 602., kako svjedoče pisma pape Grgura Velikoga (Bull. Dalm. 1904. Suppl. 1—4 p. 47).

Kada bi već te godine bio Maxim umro, tada bismo morali zaključiti, da je u dvanaest godina biskupovalo u Solinu preko trideset biskupa, što je apsolutno nemoguće. Ne samo, da li je teško dokazati za ijednoga od ovih, da je ikad bio biskupom Solina.

Moglo bi se opaziti, da Kataloge ne treba dijeliti na dva dijela, nego da ih treba uzeti onako, kako su napisani i da su biskupi biskupovali kroz šest vijekova onim redom, kako to u Katalozima stoji. Da to nije tako, svjedoče nam sami Katalozi. Na pr. Katalog B. veli za Hesychija, po redu četrnaestoga biskupa, da mu je papa Zosim pisao pismo god. 418. Isto veli Katalog D. za Esychija četvrtoga po redu. A za Glycerija, dvanaestoga po redu, kaže da je biskupovao god. 474. Za Stjepana, petnaestoga po redu, rečeno je, da je biskupovao god. 527.; za Natala, dvadesetdrugoga po redu, oko god. 592., a za naslijednika mu Maxima oko god. 600. Dakle ove biskupe, za koje sami Katalozi tvrde da su biskupovali petoga i šestoga vijeka, morali bismo prebaciti u prve vijekove kršćanstva, kada ne bismo imali dijeliti Kataloge solinskih biskupa na dva dijela, nego ih uzeti onim redom kako su napisani.

Ova rasporedba u Katalozima i ove date, izvagjene iz samih Kataloga, posvjedočuju, da je njihov prvobitni dio imao biti u istinu veoma star i da se baš taj najstariji dio, ta j e z g r a, mora prenijeti u IV., V. i VI. vijek, te da su ostala imena, iza Natala i Maxima, nadodana kasnije bez ikakove historične podloge i pridodana jedinom namjerom, da se ispuni praznina, koja je nastala u Katalozima, kad se je Dujma prenijelo u I. vijek.

Imamo još dokaza za ovu našu tvrdnju.

Poslije ovih triju Kataloga B, C, D, nalazimo u Farlata još jedan Katalog, naš F. koji, kako vidjesmo, on zove Rimskim i o kojemu kaže: „*Hujus Catalogi auctorem fuisse comperio Dalmatam quemdam, virum doctrina et eruditione insignem, qui Romae cum esset, nomina omnium episcoporum, qui Salonae vel Spalati Pontificatum gesserunt, e tabulariis Romanis, haud majori studio et labore, quam fide ac diligentia collegit; seriemque Pontificalem recte atque ordine distributam, et inde usque a principio Christiani nominis ad sua tempora perductam, quam accuratissime contexuit. Id docet titulus eidem Catalogo praepositus, in quo tamen Auctoris nomen reticetur; ex optimis autem tabulis, maximeque ad fidem faciendam idoneis descriptum esse declarat schaedula quaedam in meis Collectaneis Mss. reperta cum hac nota: Catalogus Romanus ex Archivis Romanis, puta Indice Archivi Avenionensis, Actis Consistorialibus antiquis, Actis Consistorialibus novis, seu Libris Provisionum Apostolicarum. Hunc porro Catalogum, quamvis omnium fortasse recentissimum, caeteris tamen praeferendum censeo ob eam causam potissimum, quod in aliis ita confusa est series successioque veterum Episcoporum, ita perturbata, ut inferiores aetate atque ordine antepositi cum sint Episcopis superiorum temporum, hique in posteriora saecula detrusi, eorum plerique in alienum locum ac numerum invaserint: contra vero in Catalogo Romano & temporum servantur gradus, & Episcoporum in ordinem Chronologicum distributio, sic apta & cohaerens, nihil ut sit praeposterum, nihil absurdum, nihil a recta temporum ratione discrepans. Tota enim continuatio seriesque Antistitum adeo praeclare ordinata est, suisque aetatibus distincta, ut satis appareat & suum cuique locum ac numerum redditum fuisse, & neminem ab illis, quibus affixus est, temporibus dimoveri posse: omnes vero superiorum aetatum spatia sic implent occupantque, nihil ut vacuum reliquant, nullus ut praetermissus, nullus intrusus esse videatur*". *(Farlati o. c. I. p. 329).*

Po Farlatu dakle auktor ovoga Kataloga bio bi neki učeni Dalmatinac, koji boraveći u Rimu, bio bi sakupio imena solinskih biskupa iz rimskih *Tabularia*, te ih uredio kronološkim redom. Suviše Farlati kaže, da se ne zna za ime ovog Dalmatinca, ali da jedna bilješka — *schaedula* — našasta megju njegovim rukopisima, nosi da je ovaj Katalog sastavljen po rimskom Arkivu, t. j. na temelju Kazala Arkiva Avinjonskoga, starijih i novijih konsistorijalnih Akata, ili knjiga, zvanih Apoštolske *Pro-*

visiones. Ovaj Katalog Farlati pretpostavlja svima, jer i ako je najnoviji, ipak je najuredniji i kronološki sastavljen, dok su u drugima biskupi ispremiješani u vremenu i redu. U Katalogu Rimskom ne možeš, tvrdi Farlati, premjestiti nijednoga biskupa od vremena, u kojem je postavljen: sva su vremena ispunjena, ništa nije prazno, nijedan biskup nije izostavljen, nijedan umetnut.

I u istinu Rimski Katalog lijepo je uregjen; u njemu se bilježe ne samo kronološki godine, nego su nadodani i Pape i Carevi, koji su za vrijeme naših biskupa upravljali duhovnim i svjetovnim poslima. Zadnji biskup, koga ovaj Katalog spominje, jest Stjepan IV. Cupilli, koji je biskupovao od godine 1708. do 1719.

Vidi se po svemu, da je Katalog Rimski sastavljala marna ruka, koja je poznavala crkovnu povijest Solina i, prama ondašnjem razvitku povjesničke nauke, shvaćala važnost kritike u rasugjivanju povjesničkih činjenica. Dok su ostali Katalozi, kao B, C, D, bili prepisani, bez drugotnih namjera, onako kako su doprli do ruku prepisivača, kojima je mogla izbjegnuti kakva pogreška s neznanja ili s nemara, ali ne s namjere, da što isprave ili urede, Rimski Katalog nije prepisan, nego je sastavljen izvjesnim, jasnim ciljem, da se nered drugih Kataloga razbistri i uredi. Mi dakle u Katalozima solinskih biskupa imamo u glavnom dvije struje: jedna radi svjesno, prama stanovitu cilju, hoće da metne reda u kronologiji solinskih biskupa, a toj je struji prototip Rimski Katalog, F. Svi drugi Katalozi B, C, D, E, pa i *Chronicon* pod uplivom su druge struje: oni prepisuju onako kako nalaze, da su drugi prije njih prepisivali, bez drugotne namjere, samo da prepišu što tačnije. Na ove dvije struje ili kategorije treba dobro paziti, da se shvate i procijene Katalozi solinskih biskupa i njihova historična vrijednost.

Tko je sastavio Rimski Katalog? Farlati nam ne kaže tko, ali veli, da je to bio neki Dalmatinac: „*vir doctrina et eruditione insignis*". U istinu sastavljač ovoga Kataloga morao je biti ne samo dobar poznavalac opće svjetovne i crkvene povijesti, nego još više i naše domaće, kršćanske i političke. A koji je taj čovjek, koji bi bio na osvit XVIII. vijeka, ili prije, živio i tako dobro poznavao našu prošlost, da je mogao sve one biskupe onako lijepo urediti? Valjda povjesničar Ivan Lučić? Ovaj je doista poznavao našu povijest i živio je u Rimu više vremena, ali povijest Solina, osobito kršćanski njezin dio i nje-

gove biskupe, nije Lučić ni iz daleka tako poznavao, da je mogao popuniti i urediti Kataloge solinskih biskupa. Njegova djela svjedoče nam, da u povijest Solina nije on bio dobro upućen. Imamo još jedan dokaz, koji Lučića isključuje, da bi on mogao biti sastavljač ovoga Kataloga. U Rimskom Katalogu dopire se s biskupima do god. 1719., a Lučić je umro u Rimu na 3. siječnja g. 1679., dakle 40 godina prije zadnjega biskupa, o kome se u Rimskom Katalogu govori.

Istina je, ne fali ni poslije Lučićeve smrti učenih Dalmatinaca, koji su se bavili našom poviješću i koji su se na osobiti način istakli u radu oko samoga „Illyricum Sacrum“. U ovomu je sve nadmašio Pacifik Bizza, rogjen u Rabu g. 1696., nadbiskup spljetski od g. 1746.—1756.

Koliko je ovaj čovjek zaslužan za našu povijest, jasno je iz Predgovora, koji je Farlati tiskao u prvom svesku svoga djela. Predgovor nije upravio čitatelju, dali samomu Pacifiku Bizzi, koji, ako svojom prokušanom i zrelom mudrošću, *approbatione sapientissima et gravissima dignam esse censueris,* odobri zamisao i raspored ove povijesti, tada će doista svak odobriti. U Predgovoru Farlati piše: *„Historia Illyrici Sacri jamdiu a multis expetita, cum Tibi plurimum debeat, Pacifice Bizza Archiepiscope, et Primas amplissime, tum vero sibi maximopere gratulatur, quod nunc demum, Te videlicet ad regimen antiquissimae, ac nobilissimae totius Illyrici ecclesiae, paucis ante annis assumpto, in publicum prodire incipiat.“* Poslije ovih riječi uvoda, Farlati nastavlja, da ima oko sebe mnoštvo kodeksa napisanih rukom P. Bizze, koji svjedoče o njegovu radu, trudu i brigama, koje je na se naprtio, da svugdje traži sve, što se odnosi na povijest Ilirika. *„Quantum vero studii operaeque ad Historiam Illyricam apparandam ipse contuleris, domesticos testes habeo codices bene multos, tua manu descriptos, in quos lectissimam rerum Illyricarum suppellectilem congessisti, nullis neque itineribus, neque laboribus, aliisve incommodis parcens, ut regionibus illis semel atque iterum obeundis, publicis privatisque tabulariis accurate perscrutandis, monumentis omnibus, quae in rem nostram esse viderentur, summa cum fide ac diligentia exscribendis, quam plurimam posses materiam, & copiam nobis colligeres, adornares, instrueres. Quamobrem haec historia, cum ortus suos & progressus Tibi potissimum acceptos ferat, nihil habuit antiquius, quam ut Te principio ac statim, veluti parentem alterum, & auctorem agnosceret, tuaque erga se singularia beneficia, tuamque*

operam & multam & laboriosam, sibi studiose impensam, aperte ac palam praedicaret. Nec vero dubitat, quin Tibi pergratum perque iucundum futurum sit hoc qualecumque officium iustum et debitum, cum summa testificatione tuorum in se meritorum; idque ab tua singulari humanitate etiam atque etiam postulat, ut se, tamquam tuorum laborum, ac vigiliarum exoptatum foetum in tuam fidem recipere velis; & quam dignam esse olim putaveras, cui partem non exiguam tuae vitae privatae seiunctaeque a muneribus publicis impenderes, eamdem nunc ex illo editissimo fastigio dignitatis, & auctoritatis ecclesiasticae, quo non hominum favor, sed tua Te virtus evexit, perbenigne respicias; neque indignam existimes, ad cuius decus, ac praesidium, tuam gratiam ac benevolentiam impertiaris."

Napominje zatim Farlati rad Bizzin oko povijesti Ilirika, u zajednici sa Filipom Riceputijem i veli, da kadgod je on boravio u Padovi ili u Mlecima, da nije nikad ostao, a da ne bi priljеžnim radom poradio oko ovog velikog djela. On je dvadesetih godina osamnaestoga vijeka zajedno sa Riceputijem, a preporukom Pape Klementa XI., obašao Dalmaciju, Hrvatsku, Slavoniju, Istru, Korušku i Kranjsku, te skupio mnogo materijala za gragju *Illyricum Sacrum.* Zatim g. 1725. opet je sam, na svoje troškove i velikim trudom, proputovao cijelu Dalmaciju, da ponovno pregleda sve javne i privatne biblioteke i sravni sa sakupljenim materijalom iz prvoga putovanja, te izvede potrebite popravke. Tada je opet pošao u Padovu, gdje je u velike bio pri ruci Riceputu.

Kad je pak Bizza postao nadbiskupom spljetskim, na povratku iz Rima, svratio se u Padovu, da ponovno vidi, dokle se je radom doprlo i da u ime svoje, a osobito Pape Benedikta XIV., koji bijaše uzeo na se pokroviteljstvo ovog djela, preporuči, da se brže igje k cilju i počme objelodanjivanjem crkvene povijesti Ilirika. Toliko je on zaslužan za „*Illyricum Sacrum*", da ga Farlati nazivlje drugim otcem i stvoriteljem ovog znamenitog djela. „*Iure igitur ac merito haberi ac dici potest alter veluti parens et conditor Historiae Illyricae.*" (III. str. 558).

O Pacifiku Bizzi moglo se je dakle punim pravom reći, da je učeni Dalmatinac. Je li pak on onaj „*vir doctrina et eruditione insignis*", koji je sastavio Rimski Katalog? Mislimo, da ne. — Farlati je smatrao Rimski Katalog veoma važnim i njegova sastavljača u velike zaslužnim za povijest solinskih biskupa, s čega ga na osobiti način hvali. Da je Bizza sastavio

ovaj Katalog, nema sumnje, da bi Farlati bio to istaknuo na njegovu veću slavu. On bi bio poznao Bizzin rukopis, a i inače bio bi Farlati doznao, da ga je on sastavio. Kada Farlati ovo nigdje ne spominje, niti u Predgovoru prvog sveska, koji je upravio nadbiskupu Bizzi, niti u prvom svesku, gdje govori o svim Katalozima, a napose i osobito o Rimskom, niti u životu njegovu, o komu već mrtvu piše pri koncu trećeg sveska, tada ne možemo Pacifika Bizzu smatrati sastavljačem Rimskog Kataloga.

Tko je dakle sastavio Rimski Katalog?

Cijenimo, da za ovaj posao nije bio nitko drugi sposobniji, niti se nitko nije mogao dati na ovo djelo, i teško da bi se itko bio usudio da ovu neurednost raščisti i uredi, nego samo ili Riceputi ili Farlati. Mi držimo veoma vjerojatnim, da Rimski Katalog nije nitko drugi sastavio, nego jedan od ove dvojice. Njima je trebalo čvrsta temelja i oslona, na kome da razviju crkovnu povijest Solina. Pošto su oni na temelju do onda poznatih izvora dobro proučili našu prošlost, te pregledali sve Kataloge solinskih i spljetskih biskupa, oni su nastojali, da sve ovo urede, te da razborito, i ako ne historički tačno, popune sve praznine. Da se ovomu Katalogu dade većega auktoriteta u svijetu, prozvalo ga se je Rimskim, te o njemu Farlati veli, da je sastavljen „*ex Archivis Romanis*". Ali je značajno, da dok o drugim Katalozima Farlati govori potanje gdje, kada, kako i na čemu su napisani, ob ovomu Rimskomu, najvažnijemu, ne govori ništa, da li se samo poziva na neku *škedu* našastu megju svojim rukopisima „*declarat schedula quaedam in meis Collectaneis Mss. reperta cum hac nota: „Catalogus Romanus ex Archiviis Romanis, puta Indice Archivi Avenionensis, Actis Consistorialibus antiquis, Actis Consistorialibus novis, seu libris Provisionum Apostolicarum.*" (Illyr. Sacr. I. p. 329.).

Da još bolje dokažemo, kako ovaj Rimski Katalog nije sastavljen po Aktima iz rimskih Arkiva, istaknuti ćemo i činjenicu, da u Arkivima vatikanskim nije nitko ni prije ni kasnije Farlatija našao kakvih podataka za kronologiju solinskih biskupa, ni za onu poznijih vijekova, a kamo li za prvo doba kršćanstva.

Ali o svemu ovome najvažniji i najveći dokaz našoj tvrdnji, nalazimo u Rimskom Katalogu iz koga se vidi, kako je Far-

lati, ili njegov predšasnik Riceputi, postupao pri uregjenju Kataloga solinskih biskupa.

U svim Katalozima poslije Justina, desetoga biskupa po redu, dolazi Glycerij, koji je sigurno biskupovao god. 474. Glycerija, bivšeg rimskog cara, nije se moglo prenijeti u drugi ili treći vijek. Justina da, jer o njemu Farlati ne zna ništa stvarna. Samo nadgrobni njegov natpis, koji je nazad nekoliko godina bio otkriven u Solinu, svjedoči nam, kako smo već dokazali, da je ovaj biskup biskupovao V. ili VI. vijeka. Sastavljač Rimskog Kataloga promislio je, da može Justina prebaciti u pred Dioklecijanovo doba, a s njime i sve ostale biskupe, koji su u trim spomenutim Katalozima pred njim ubilježeni. Na ovaj način sa Justinom i njegovim predšasnicima došlo se do god. 229. Da se popuni praznina do god. 474., t. j. do Glycerija, umetnulo se dvadeset i jednoga biskupa, i baš one biskupe, koji u svim trim Katalozima B, C, D, slijede redom iza Teodora, koji bi po Farlatu, imao biti zadnji biskup solinski. Jedino je nadodan početkom V. vijeka Esychij, jer se je znalo, da je njemu pisao Papa Zosim i da je bio u dopisivanju sa sv. Augustinom. Na ovaj način Esychij je bio potrostručen. Nadodalo se još Maxima od god. 340. do 350., jer je iz crkvene povijesti bilo poznato, da su ovomu biskupu raskolnici Sardicejskoga Koncila, držana g. 342—3. pisali pismo. Na ovaj način i Maxim biva potrostručen. Za ova dva biskupa, koja su morala biti nadodana, izostavljena su dva od onih biskupa, koji su bili u Katalozima upisani poslije Teodora.

Iza Glycerija dolazi u Rimskom Katalogu petnaest biskupa; skoro onoliko ih i onim redom, kako nose ostali Katalozi. Ovako se je došlo u ovom Rimskom Katalogu do 48 biskupa, dok ih spljetski Škematizam nosi 47, jer ovaj izostavlja Honorata, koji je bio poslije smrti Natala izabran biskupom Solina, ali ne bio nikad posvećen, buduć se je, kako je bilo rečeno, dao Maxim silom izabrati, pa i ne čekajući papine privole, dao odmah posvetiti.

Sa četrdesetisedam ili četrdesetiosam biskupa moglo se je popuniti šest vijekova i prikazati, da je crkovna hierarhija u Solinu od apoštolskih doba neprekidno kroz sve vijekove trajala, i to tako lijepo uregjeno, kakvim redom i tačnošću nijesu mogli najbolji povjesničari ni same rimske pape urediti. I kad ne bi bilo drugih dokaza, sama ova prevelika tačnost —

kako smo u Uvodu istaknuli — daje povoda, da se o vjerodostojnosti Rimskoga Kataloga sumnja. Samo katkad ne slažu se datumi ovoga Kataloga sa poviješću Farlata. Po svemu se vidi, da je to navlaš učinjeno, da se ne dozna za pravog auktora ovog Kataloga.

Ova naša tvrdnja, da je naime Riceputi ili Farlati sastavljač Rimskog Kataloga, nije baš po nje najlaskavija, te bi nam se moglo prigovoriti, da je naša hipoteza presmjela pri prosugjivanju ovih ljudi, inače veoma zaslužnih za našu crkovnu povijest. Mi ne tvrdimo, da je dobro ono, što su oni učinili; ali kad uzmemo u obzir ondašne zahtjeve viših i nižih krugova, a nada sve ondašne stanje povjesničke kritike, nemožemo ih sasvijem ni osuditi. Da dokažemo pak, da smo mi na pravomu putu, kada jednoga od njih smatramo sastavljačem Rimskoga Kataloga, navesti ćemo još i slijedeće činjenice.

Sam Farlati direktnim nam je dokazom, da je tobožnji Rimski Katalog radnja poznijih vremena i da, ako Farlati nije sudjelovao u ovoj radnji, a to je sigurno njemu bio veoma jasan sav ovaj posao, kao što je sada nama. Farlati (I. p. 647.) govoreći o Jurju biskupu solinskome piše: „*Porro inter Iustinum et Glycerium lacuna interjacet ducentorum et fere quinquaginta annorum, ad quam explendam revocari oportet Episcopos illos amplius viginti, quos hi Catalogi infra sextum saeculum rejectos anteponunt Theodoro, quo cum excidium Salonae urbis aetate conjungitur. Sunt autem hi Justinianus, Antoninus, Maximus II., Agapitus, Ioannes I., Georgius I., Theodorus I., Ioannes II., Frontinianus I., Ioannes III., Petrus I., Marinus I., Martinus I., Maximus II., aut Marinus II., Theodorus II., Petrus II., Leo I., Ioannes IV., Ioannes V., Petrus III., quibus addi opportet Hesychium III., Ioanni IV. & Ioanni V. interjectum, quem aliqui Catalogi praemittunt. Ita fiet, ut Salonensium Antistitum continuatio seriesque ab Justino ad Glycerium nusquam interrupta perveniat. Praeterea hi Episcopi, quos modo recensui, nisi inter Justinum Glyceriumque collocentur, nusquam in ea serie locum aptum sibi congruentemque invenient*“.

Sam Farlati dakle kaže, da je trebalo uvrstiti ono dvadesetijednoga biskupa iza Teodora megju Justinom i Glycerijem, jer se drugdje nije moglo za njih naći shodna, ni zgodna mjesta. Ako su biskupi solinski Rimskoga Kataloga izvagjeni iz rimskih Arkiva, ako je ovaj „*ex optimis autem tabulis maximeque ad fidem faciendam idoneis*“ iscrpljen (Farlati I. p. 329.), tad anije trebalo

*

govoriti o shodnosti i zgodnosti, da se ono dvadesetijednoga biskupa uvrsti megju Justinom i Glycerijem. „*Optimae tabulae maximeque ad fidem faciendam idoneae*“, našaste u rimskim Arkivima, bile su više nego dovoljne da utvrde i dokažu, kako je red onog dvadesetijednog biskupa baš na svom mjestu, prama povjesničkim činjenicama, megju Justinom i Glycerijem. Ali kada se je Farlati utekao shodnosti, „*nusquam in ea serie locum aptum sibi congruentemque invenient,*“ a ne Rimskim *Tabulae*, da dokaže poregjaj ovih biskupa, sumnja je, da li su te *Tabulae* uopće opstojale. (Vidi još Farlati I. p. 329. sl.; I. 490. i II. str. 114.).

Vrijedno je još opaziti, da dok Farlati nosi i manjih fragmenata nekih Kataloga solinskih biskupa (I. str. 343 sl.), ne tiska niti jedne *Tabulae*, na temelju koje se je mogao Rimski Katalog razlogom i nekim temeljem sastaviti. Naravna je ne samo sumnja, dali i tvrdnja, da, ili ovih *Tabula* nije bilo, ili se iz njih nije moglo zaključiti ono što Rimski Katalog hoće.

Da se još bolje uvjeri čitatelj o slaboj historičnoj vrijednosti Rimskog Kataloga, da je on naime kompilacija shodnosti i zgodnosti, a ne povjesničkih činjenica, izvagjenih iz *Tabula* rimskih Arkiva, i da je jasno, da je cijela ova rabota bila poznata vrlo dobro Farlatu, te joj on sam kumovao, ako nije i glavnim začetnikom bio, pa da se njega kao pisca djela *Illyricum Sacrum* ima poglavito smatrati za ovo odgovornim, navest ćemo njegove riječi iz prvog sveska ovog djela. Smatramo potrebitim pozabaviti se nešto više ovim Katalogom, jer je on od mnogih smatran, kao osnovan na dokumentima rimskih Arkiva, te služi i danas ne samo za Škematizam spljetske biskupije jednoč solinske, nego još i kao dokaz, da je hijerarhija bila utemeljena u Solinu u prvom vijeku kršćanstva, i da je Dujam u njoj prvi biskup i učenik sv. Petra Apoštola.

Farlati (I. p. 317.) kaže, da se Katalog Rimski razlikuje od drugih triju Kataloga B, C, D, jer da ova tri iza Justina prelaze odmah na Glycerija, na god. 474., dočim Rimski megju Justinom i Glycerijem umeće dvadesetijednoga biskupa. Jedanaest prvih biskupa nije moglo biskupovati 400 godina, t. j. od druge polovice I. do preko polovice V. v. „*Praeterea non est verisimile Episcopos non amplius undecim per annos circiter quadringentos Ecclesiae Salonitanae praefuisse . . . Ut vero Episcopi illi, quos Catalogus Romanus Justino, et Glycerio interposuit, in eas aetates utri-*

que interjectas optime quadrant, sic convenire nequeunt in ea posteriora saecula, quibus illos caeteri Catalogi adscribunt. Biskupi ubilježeni za Glycerijem u trim Katalozima slažu se, osim koje male razlike, sa Katalogom Rimskim: „*At post Theodorum cui Romanus Catalogus subdit excidium Salonae, et Spalatensem Sedis Pontificiae translationem, alii omnes Catalogi Episcopos illos recensent, quos Romanus inter Justinum et Glycerium constituit, a tertio videlicet, quarto, et quinto infra sextum saeculum dejectos*". Zatim Farlati kaže, kako je Maxim bio biskupom još početkom sedmoga vijeka, pa nastavlja, da je apsolutno isključeno, da su u 40 godina, što je moglo najviše proći od Maxima do razorenja Solina, biskupovala dvadesetitri biskupa, koje Katalozi B, C, D, donašaju zajedno sa Frontinijanom i Teodorom poslije Maxima. „*Atqui quadraginta annorum intervallum longe angustius est, quam ut tres et viginti Episcopos, (totidem enim sunt adjecti Frotiniano et Theodoro) in illud includi possint; nisi forte singulorum Episcopatum ne unius quidem biennii spatio prorogandum putes, quod etiam a verisimilitudine, non solum a veritate abhorret. Cum igitur Episcopi illi circiter duo et viginti aetatis illius, quam caeteri Catalogi iisdem attribuunt, angustiis excludantur, multo rectius illos a septimo saeculo amotos partim ad tertium, partim ad quartum quintumque saeculum ante Glycerium revocaveris*".

Farlati čisto i bistro kaže, da jedan dio biskupa, što Katalozi nose poslije Teodora, najbolje pristaje „*optime quadrant*" megju Justinom i Glycerijem i da ovi ne mogu stati iza Teodora, jer je od ovoga do razorenja Solina ili nikakvo ili veoma kratko razdoblje, pa da ih s toga isključuje iz ovoga mjesta kratki prostor vremena: „*angustiis excluduntur*". Dakle ovdje se govori jedino o „*optime quadrant*", o „*angustiis excluduntur*", ali nigdje ni iz daleka ne spominju se te *Tabulae* rimskog Arkiva, koje bi mogle posvjedočiti, da onim biskupima patri mjesto megju Justinom i Glycerijem, a ne poslije Teodora. Kakvu dakle historičku vrijednost može da ima Rimski Katalog? Ako pak Farlati nije našao megju rukopisima nikakva dokaza za vjerodostojnost Rimskoga Kataloga, kako je to, da on, koji je dao pisati na stotine pisama na sve strane, gdje je mislio, da može što naći o Iliriku, nije se obratio u Rim, da ga tkogod o tim *Tabulae* obavijesti ili štogod iz njih prepiše? Nije li i on sam znao, da sve to ne opstojii, pa da je uzalud bilo tražiti i pisati?

Iza kako je auktor Rimskoga Kataloga uredio po svoju solinske biskupe, ostalo mu je jošte petnaest biskupa iz onih triju Kataloga B, C, D. Što da s ovim uradi? Kako u prvo doba kršćanstva nije bilo crkvene hijerarhije u Solinu, tako je ne bijaše ni u Spljetu za više decenija, iza porušenja Solina. Solinjani, poslije nego Avari porušiše njihov grad, razbjegoše se većim dijelom po otocima, a pribjegoše u Dioklecijanovu palaču valjda za preko sto godina kasnije, nego li to tradicija bilježi.[106] I stopro bi tada bila uregjena crkvena hijerarhija u Spljetu. Za to i u Spljetu, kao i u Solinu, nalazimo prazninu crkvene hijerarhije za preko jedan vijek. Ova praznina bi popunjena sa ono petnaest biskupa, koji su bili upisani iza zadnjega biskupa u Solinu, po Katalozima, Teodora; isto tako, kako je praznina u solinskim biskupima za prvih vijekova, bila popunjena sa onim biskupima, koji su bili pretekli iza istoga Teodora. Za sada ne ćemo da ob ovomu pitanju raspravljamo, jer bi nas ovo odvelo daleko, t. j. megju spljetske biskupe, a mi raspravljamo sada samo o solinskim. Trebalo je ipak ovo istaknuti, jer spomenuta tri Kataloga i ove biskupe — ubrojene od Rimskog Kataloga i od Farlata megju spljetske — bilježe megju solinske biskupe, te ih stavljaju pred Ivanom Ravenjaninom, kao prvim nadbiskupom spljetskim, koji bi bio god. 650. prenio kosti sv. Dujma i Staša iz Solina u Spljet.

Koje razloge navagja Farlati, s kojih se je moralo ovo petnaest biskupa dati Spljetskoj crkvi, a ne Solinskoj, kako nose Katalozi B, C, D? Bilo je naravno očekivati, da će se Farlati pozvati na Rimski Katalog i dokazati kako onaj, koji ga je sastavio, morao je te biskupe ubrojiti megju spljetske, jer je za to našao dokaza u Rimskom Arkivu. Ali Farlati ni ne spominje Rimski Arkiv, ni njegove *Tabulae,* već evo kako on razlaže: „*Nec vero tres illi priores Catalogi* (B. C. D.) *hos solum Episcopos tres ac viginti Theodoro subjiciunt ante Salonitanum excidium, sed alios praeterea ad quindecim Episcopos in easdem quinquaginta annorum angustias compellunt, videlicet Martinum, Forminum, Georgium, Ioannem, Vernaculum, Dometum, Theodorum, Vitalem, Petrum, Leonem, Ursum, Petrum, Georgium, Maximum & Theodorum, quorum cladem Salonitanam conjungunt. Ita fit, ut fere quadraginta Episcopis annos non amplius quinquaginta*

[106] Bullett. di arch. e storia dalm. 1904. str. 78. sl.

adscribant, id quod omnis verisimilitudinis fines longe multumque transgreditur. Sed multo aptius ad seriem & successionem Chronologicam congruentiusque, Auctor Catalogi Romani quindecim illos Episcopos Salonae captae eversaeque postposuit, & Salonitanae ademptos, ecclesiae Spalatensi restituit. Quare omnes illos fere quadraginta Antistites, quos alii Catalogi post Natalem, Maximum, Frontinianum, Theodorum recensent, & ante Salonitanam calamitatem constituunt, bifariam dividas oportet, & priores quidem, videlicet Justinianum cum reliquis supra nominatis, Glycerio praepositos ecclesiae Salonitanae; caeteros vero, scilicet Martinum, Forminum, quos paullo ante dixi, Salonitano excidio postpositos, ecclesiae Spalatensi cum Romano Catalogo attribuas necesse est". (Farlati I. 318.)

I ovdje su za Farlata dokumenti, ili rimske *Tabulae*, kako ih on zove, *multo aptius ad seriem* . ., *congruentiusque* . . . *necesse est;* zgodnije je za red . ., bolje se slaže . . . potrebito je . ., da ono petnaest biskupa, koje Katalozi B, C, D meću megju solinske biskupe, budu ubrojeni u spljetske. Kako malu, da ne rečemo nikakvu vrijednost imaju za povijest ti dokumenti sastavljeni s razloga „*aptius*", „*congruentiusque*", „*necesse est*", to je jasno.

Ali mi imamo još vijesti, i to dosad neobjelodanjenih, o Katalozima solinskih biskupa uopće, a napose pak o sastavku Rimskoga Kataloga.

U Biblioteci Conte Fanfogna-Garagnin u Trogiru, megju ostalim rukopisima, čuvalo se je do nedavno nekoliko rukopisnih svezaka gragje za „*Illyricum Sacrum*".[107] Deseti Svezak

[107] Rukopisni materijal Farlatijeva *Illyricum Sacrum*, o kojemu je ovdje govora, ima svoju osobitu povijest. O njemu govori *Praefatio* u *Illyricum Sacrum* T. I. str. XIII. sl.; Coleti *Martyr. Illyricum* Venetiis 1818. str. 16., Valentinelli *Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro* p. 17. sl.; Kukuljević, *Putne uspomene* str. 45.; Faber M. *Zur Entstehung von Farlati, Illyricum Sacrum* u „*Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina III. Bd. Wien 1896.;* Jelić Dr. L. *Raccolta di documenti* itd. *u Bullettino dalm.* 1894 str. 55; F. Bulić *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 1902. *Supplemento* od Coleti-a; g. 1904. str. 174. sl.; g. 1905. p. 208.

U Arkivu ove obitelji Fanfogna-Garagnin u Trogiru, čuvali su se do god. 1908. uz ostale rukopise, neki svesci pod raznim naslovima, u kojima je ponajviše gragja za crkvenu povijest Solina i Spljeta. Ovaj je materijal ravnatelj Muzeja Don Frane Bulić višekrat pregledao, osobito god. 1898. (sr. V. i VI. Izvješće „Bihaća", hrvatskoga društva za istraživanje domaće povijesti u Spljetu, str. 31.). Pošto su ova *Collectanea* sadržavala takogjer dio materijala upotrebljena za Illyricum Sacrum, on je bio odlučio,

ovih rukopisa nosi naslov: Salonitana et Spalatensia Sacra.[108]

da sve ovo nabavi za Arkiv c. k. Arheološkoga Muzeja u Spljetu. U tu svrhu, iza mnogogodišnjega usmenoga dogovaranja, nastavilo se god. 1903. uredovno dopisivanje sa obitelji Fanfogna-Garagnin, koje se je opet proteglo više godina. Nego ove godine 1903. prodao je Conte Ivan Dinko Fanfogna tajno Codex *Historia Salonitana* Tome Arcidjakona — (cfr. Rački, Thomas Archidiaconus — Historia Salonitana. Bilješka mjesto predgovora pod f) — za svotu od 10.000 kruna, nepoznatoj osobi u Beču, kako je on to ispovijedio ravn. Buliću god. 1910. God. 1905. bi prodana za svotu od 3000 K potpuna zbirka Statuta gradova Dalmatinskih Biblioteci kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, a to jer Ministarstvo za Bogoštovlje i Nastavu u Beču nije nugjalo nego 2800 Kr., da se ova zbirka nabavi za Spljetski Muzej. (Sr. Br. 65, 73, 76, iz g. 1903,; br. 18, 29, 30, 35, 36 iz g. 1904.: br. 6, 23 god. 1905. megju Spisima c. k. Konservatora u Spljetu). God. 1910. bijahu iznenada i tajno prodana kr. Arkivu Zemaljske Vlade u Zagrebu, uz ostali materijal, sva navedena Collectanea i materijal Illyricum Sacrum (Sr. Br. 69, 75, 77, 98, 104 iz god. 1910.; br. 14, 15, 49, 75. 84, 95 iz god. 1911.). Od Arkiva Zemaljske Vlade pisci mogli su imati najvećom pripravnošću sveske potrebite za ovu radnju, t. j. IV, VIII, IX, X Salonitana et Spalatensia Sacra. Budi i ovdje izrečena srčana hvala kr. Zemaljskome Arkivu u Zagrebu. — Kako su pak ovi rukopisi, koji su služili za gragju „Illyricum Sacrum", dospjeli u obitelj Fanfogna-Garagnin, nije poznato. No treba napomenuti, da je jedan član spomenute obitelji i to upravo Ivan Luka Garagnin bio spljetski nadbiskup god. 1763.—1780. Farlati je njemu posvetio IV. svezak svoga djela, kao nadbiskupu spljetskomu i gorljivu zagovaratelju, da što prije izagje ovo djelo „... *quod supremum Ecclesiae Dalmaticae Pontificatum adeptus verbis benignissimis ostendisti, quam Tibi cordi esset Historia Illyrici Sacri, ultro et libentissime pollicitus, nihil abs te ad eam conficiendam adjumenti et subsidii defuturum* ..." (Illyr. Sacr. IV. str. V.). Radi njegovih zasluga njemu je Coleti (Sr. Glasnik Zemaljskog Muzeja u Bosni i Hercegovini g. 1893. str. 639) od preko 300 rukopisnih svezaka, što ih je bilo, darovao nekoliko, kako je to i drugim činio. A od ovih zadnjih sačuvala su se samo četiri gori navedena u Arkivu Fanfogna-Garagnin.

[108] Ovaj svezak X. rukopisa ima 219 listova raznog formata. Od lista 1—96 stranice su duge 29 cm, široke 20 cm, a tako isto od 155 do kraja. Sa listom 97 počimlju kraće stranice, i tako ide dalje do lista 154. Ove su duge 20 cm. široke 14 cm. Ove mjere nijesu baš tačne za sve listove, jer megju većim i manjim listovima, gdjegod se po koji razlikuje od ostalog formata. Paginacija je učinjena od kr. Zemaljskog Arkiva u Zagrebu, kada je rukopis dospio u njegovo vlasništvo. Pri ovoj paginaciji nije Arkiv pazio na kronologiju, ni na red stranica prema predmetu, što ga jedna stranica i njezina susljedna imaju, nego je gledao samo na materijalni red te se je paginiralo onako, kako su se stranice našle, kada je svezak dospio u kr. Zemaljski Arkiv. Većinom je red u paginaciji pravi, ali nije svagdje tačan, jer je koji list iskidan s mjesta, pa se pri paginaciji nije našao na svom mjestu, ili pak u starije doba. kada je rukopis bio u knjige uvezan, nije se uvijek pazilo na red, kojim su ove stranice bile pisane.

Ovaj X. svezak nosi mnogo Kataloga solinskih biskupa. Mi ćemo ovdje sve ove nabrojiti, ali ne ćemo se potanje s njima baviti, niti ćemo iznijeti razlike, koje megju njima opstoje, jer svi nose imena biskupa, koja su nam poznata iz Kataloga B, C, D. Jedino ćemo istaknuti, i to kao veoma važnu činjenicu, u koju se kategoriju ima uvrstiti svaki od ovih Kataloga: da li u prvu kategoriju, t. j. u one Kataloge, koji su napisani bez drugotne svrhe i namjere, i u kojima je sačuvana stara jezgra popisa solinskih biskupa, t. j. iza biskupa Justina slijedi neposredno Glycerij, te su Natal i Maxim na 22. ili na 25. mjestu, kako je u Katalozima B, C, D, E; ili se pak imaju ubrojiti u drugu kategoriju, jer su napisani prema nekom stanovitom cilju, pa je megju Justinom i Glycerijem umetnuto preko dvadeset biskupa, kako nosi Rimski Katalog.

1. Na listu 97 ovoga X. Sveska i slijedećim stoji: *Chatalogus Salonitanorum Pontificum.* To je *Chronicon Pontificale Salonitanum et Spalatense*, koji Farlati donaša u prvom svesku na str. 397. sl. Ovaj katalog spada u prvu kategoriju.

2. Na listu 108 počimlje Katalog Ponzonijev na talijanskom jeziku: *Nomenclatura Ecclesiae Spalatensis, olim Salonitanorum Praesulum. Ex Collecc. Ponzonianis*, dok je u Farlata tiskan latinski na str. 327. (Naš Katalog D). I ovaj spada u prvu kategoriju.

3. Na listu 111. napisan je Katalog: *Antistites Salonitani*, u komu su samo solinski biskupi, njih 47 na broju. Za ovim slijede na listu 114: *Archiepiscopi Spalatenses.* Ovaj Katalog spada u drugu kategoriju. Na listu 122. dolazi: *Catalogus Ducum et Regum Dalmatiae et Croatiae*, što na naš predmet ne spada.

4. Na listu 125.: *Catalogus II. ex historia Salonitana Codicis Biniani* (Begna, naš E.) Ovaj spada u prvu kategoriju. Teodor je 24.-i biskup Solina, a za njim dolazi 25-i Ivan Ravenjanin. Fali dakle u njemu ono 40 biskupa iza Teodora, što ih nalazimo u Katalozima B, C, D.

5. Na listu 127: *Catalogus III. Raphaelis Levacovich Croatae Archiepiscopi Ochridiani.* Spada u prvu kategoriju.

Catalogus IV. a Joanne Lucio confectus S . . . Nema biskupa solinskih, nego samo spljetskih.

6. Na listu 130: *Catalogus V. apud N. A Cutheis de gestis* . . . (naš Katalog C). Tiskan u Farlata na str. 324. a u Lučića na str. 385. Spada u prvu kategoriju.

7. Na listu 133. (v. Tabl. XXII.) *Noster Catalogus;* a olovkom je dodano i to poznijom rukom *a*. Spada u prvu kategoriju, ali nema onih biskupa iza Teodora.

8. Za njim, na listu 135, (v. Tabl. XXIII.) *Catalogus noster*, i ovdje poznijom rukom i olovkom dodano je *b*. Ovaj je uregjen prama Rimskom Katalogu, te ga se ubraja u drugu kategoriju.

9. Na listu 139, Katalog bez ikakva naslova, ali je ostavljeno dosta prostora, da se je naslov mogao napisati. Spada u prvu kategoriju.

10. Na listu 141, opet Katalog kao i predšasti. I ovaj je prve kategorije.

11. Na listu 143: *Memoria Archiepiscoporum Salonitanae ecclesiae*. Spada u prvu kategoriju.

12. Na listu 145. Bez ikakva naslova kao 9 i 10. Spada u prvu kategoriju.

13. Na listu 147. Kao i predšasti. Spada u prvu kategoriju.

Na listu 152 Katalog bez naslova, ali samo spljetskih biskupa.

Ovo je sve na rukopisu malog formata, 20×14 cm.

Na rukopisu velikog formata počimlju Katalozi sa listom 155.

14. Tu stoji: (v. Tabl. XXIV.) *Nomina Archiepiscoporum olim Salonitanae nunc Spalatensis ecclesiae.* Spada u prvu kategoriju. Važne su dvije opaske napisane sa strane drugom rukom, a glase: „*NB. Non dice Catalogus Series Ordo ecclesiae ma Nomina: il che indica aver conosciuto, o almeno dubitato il Collettore che questa Collezione di nomi non sia perfettamente disposta secondo la serie de tempi*". . . . „*NB. La confusione nacque da questo, che li Nomi di questi Arcivescovi saranno stati raccolti da più particolari Catalogi il primo da N. sino ad St. II. 2° da St. sino ad H. II. 3° di H. A. e quello che li pose asieme in uno poco intendeva di storia, e cronologia aveva confuso le parti; preponendo le posteriori all' anteriori, mosso forse dal nome di Glicerio, che per l' eccellenza del soggetto Santo e ex Imperatore aveva anche questo Carattere differente voluto preporre agli Incogniti*".

Na str. 157 nastavlja se Rimskim Katalogom, ali su tu sami spljetski biskupi.

15. Na listu 161 *Nomenclatura Presulum Sctae Ecclesiae Saonit. Spalatensis.* Spada u prvu kategoriju.

16. Na listu 162 *Nomina Archiepiscoporum olim Salonitanae nunc Spalatensis Ecclesiae. Haec extant apud Hieronymum Bernardo Presbyterum Spalatensem ... Archidiaconum.* Spada u prvu kategoriju.

17. Na listu 165. *Catalogus Antistitum Salonitanorum.* Ubraja se u drugu kategoriju.

18. Na listu 166. ispod jednog epigramma, koji ne spada na naš predmet, čita se: *Memoriale Archiepiscoporum Salonitanae Ecclesiae.* Spada u prvu kategoriju.

19. Na listu 169: *Memoria Archiepiscoporum Salonitanorum et Spalatensium.* Ubraja se u drugu kategoriju. Na ovom listu, sa strane, prama imenu s. Dujma, napisano je: *Pars I. ex Dypticis Salonitanis.* Iza imena Petrus, a pred imenom Glycerija, čita se: *Pars 2a ex antiquis ecclesiae Salonitanae Monumentis.* Pred imenom Ivana Ravenjanina, a uvijek sa strane, čita se: *Pars tertia ex vetustioribus ecclesiae Spalatensis memoriis.*

20. Na listu pak 85 rukopisa, velikog formata, počimlje Rimski Katalog pod naslovom: (v. Tabl. XXV.) *Pontifices Salonitani et Spalatenses a quodam Dalmata ab archiviis Romanis collecti.* Dakako da ovaj spada u drugu kategoriju.

Ovim smo nabrojili sve Kataloge, što ih nosi spomenuti Svezak X. Salonitana et Spalatensia Sacra, u kr. Zemaljskom Arkivu u Zagrebu.

Od ovih dvadeset Kataloga ništa manje nego petnaest spada u prvu kategoriju, t. j. u onu, u kojoj iza Justina dolazi odmah Glycerij, te od Dujma do Teodora, pod kojim bi porušen Solin, nema nego najviše 26 biskupa. Iza njih dolazi onaj skup od kakvih 40 biskupa, za koje niko ne zna, da su ikad kao taki opstojali. Ove su prepisivači prepisali, kako rekosmo, bez drugotnih svrha i namjera, pa zato, i ako su ovi Katalozi mutni, a to se ipak kod njih razabire ono, što je staro, istinito, nepomućeno; vidi se jezgra tih Kataloga, koja počimlje Dujmom a svršava Teodorom, te obuhvaća jedno 24—26 biskupa. Ono što slijedi, pridodano je, ali tako različito od jezgre, od istine, da je dosta danas pogledati dobro, da se namah razumije, što je u njima istinita, a što neistinita.

Katalozi druge kategorije sastavljeni su po stalnom pravilu, doista nipošto kritičnom, ali ipak po nekom redu. Tu vlada načelo shodnosti i zgodnosti *aptius congruentiusque,* ali ipak vlada

neko načelo; te nije to prosto prepisivanje, nego neumjesno sastavljanje Kataloga i kronološko poregjenje biskupa.

Za mnoge Kataloge prve kategorije kaže se odakle su prepisani: iz *Chronicon Spalatinum*, iz rukopisa Ponzonijeva, iz Kodeksa Begnina, Levakovića, A Cutheis itd., a za one druge kategorije nemamo ni cigloga, za koga se kaže da bi bio prepisan. Nijesu prepisani nego sastavljeni.

O Katalogu Rimskom, 20.-mu na broju, govorili smo dosta, te ne treba da se više na nj osvrćemo. A ono, što se je reklo, vrijedi i za sve Kataloge druge kategorije, jer su svi sastavljeni prama jednom cilju, a ne naprosto prepisani.

Još ćemo samo opaziti da se Katalog Rimski u svesci X. nastavlja na listu 157. sa spljetskim biskupima. Ovaj Katalog svršava u rukopisu sa biskupom Stjepanom Cupilli, koji je biskupovao od god. 1708.—1719., uprav kao i Rimski Katalog u prvoj svesci „Illyricum Sacrum". U rukopisu nalazimo i nasljednika Stjepanova, biskupa Ivana Krstitelja Laghi; ali to je nadodala druga ruka veoma sitnim rukopisom. Začudno je, da dok je I. sv. *Illyricum Sacrum* izišao godine 1751., ipak Rimski Katalog svršava sa Stjepanom Cupilli (1719.), a ne navagja njegove naslijednike Ivana Krstitelja Laghi g. 1720.—1730., ni Antuna Kadčića g. 1730.—1746., pa ni samog Pacifika Bizzu, koji je postao biskupom g. 1746. i komu je, kako vidjesmo, sam Predgovor posvećen.

Zašto sve ovo? Nije li se i ovim htjelo dati veće snage Rimskom Katalogu, kao da bi bio sastavljen od nekog učenog Dalmatinca na temelju rimskih *Tabulae?*

Prije nego nastavimo našim opaskama ob ovim Katalozima, moramo se osvrnuti na dvije primjedbe, koje je druga ruka napisala na Katalogu navedenu pod br. 14. (v. Tabl. XXIV.)

Važne su one dvije primjedbe, jer nam pokazuju put, kojim je išao onaj, koji je htio ispravljati Kataloge solinskih biskupa. On je imao pred očima ovaj Katalog pod br. 14, koji spada u prvu kategoriju, te je vidio, da ne odgovara onomu kronološkomu redu, koji je on zamislio, da mora da bude u Katalogu solinskih biskupa. On je cijenio da je i sam sakupljač („Collettore") ovog Kataloga ili bio osvjedočen, ili bar dvojio o valjanosti kronološkog reda solinskih biskupa. On izvagja svoje primjedbe iz naslova, koji je dotičnik dao onomu Katalogu: veli *Nomina, Imena,* Nadbiskupa jednom

solinske a sad spljetske crkve, a ne kaže *Catalogus*, *Series*, *Ordo*, a to s razloga što je barem posumnjao o njihovu kronološkomu redu.

Da je sakupljač ovog Kataloga bio siguran, da je kronološki red solinskih biskupa u ovomu Katalogu dobar, bio bi mu dao naslov *Catalogus* . . ., *Series* . . ., *Ordo* . . ., *Archiepiscoporum olim Salonitanae nunc Spalatensis ecclesiae*, t. j. *Katalog*. . ., *Serija* . . ., *Red* . . ., *nadbiskupa jednom Solinske sada Spljetske crkve*. Ali on nije to učinio, nego je stavio u naslovu *Nomina*, t. j. *Imena*, jer imena biskupa solinskih jesu tu, ali nijesu kronološki poredani. Ovako je mislio pisac primjedbe.

Pisac primjedbe, poslije nego je ovu prvu općenitu opasku učinio, u drugoj navagja razlog, s kojega je on cijenio, da je pometnja nastala, t. j. da biskupi nijesu poredani onako kako su kasnije u Rimskom Katalogu poredani bili. Po njemu nastala je pometnja stoga, što su imena ovih nadbiskupa bila sakupljena iz raznih posebnih Kataloga: prvi od *N.* do *St.*; drugi od *St.* do *H.*; treći je pak od *H. A.*[109] Ovo se bez dvojbe odnosi na ulomke Kataloga, koji su bili napisani u ovom sveščiću, ali mi ne možemo o njima ništa izvjesna reći, jer ovaj dio rukopisa nije u ovomu X. svesku potpun. Ovaj sveščić počimlje sa listom 44 (paginacija X. sv. str. 155. — v. Tabl. XXIV.) kako je pri vrhu ubilježeno. Pisac primjedbe kaže nadalje, da se je onaj, koji je ova imena biskupa skupa sastavio, malo razumijevao u povijest i u kronologiju, te je izmješao pojedine dijelove i pretpostavio posljednje stvari, t. j. posljednja imena biskupa onim koji su imali doći pred njima. Pisac primjedbe cijeni, da je sakupljač imena biskupa učinio to radi Glycerija, jer da je njega kao bivšeg cara i sveca mislio da mora pretpostaviti ostalim nepoznatjm biskupima.

Pisac primjedbe mislio je dakle, da su Katalozi prve kategorije nastali ovako. Bilo je više popisa Kataloga solinskih biskupa. Netko je htio sastaviti kronološki popis solinskih biskupa, te je počeo prepisivati redom od Dujma pa dalje. Kada

[109] Ova se dva slova odnose samo na jedan Katalog, jer ovdje nije rečeno *da* . . . *ad*, kako je u prvom i drugom dijelu, nego *di H. A.* Ovdje se dakle govori o jednom Katalogu, a taj bi mogao biti A Cutheis-ov (naš C.), jer se na str. 130 rukopisa X. sveske nalazi Katalog A Cutheis-a, u kojemu je *A* veoma slično onome *A* u ovoj primjedbi, a tako isto slovo *H* ispred *A* u primjedbi, sliči onome *H* ispred *A*, A Cutheis-ova Kataloga.

je došao do Justina i njega prepisao i time dovršio prvi posebni Katalog (koji on označnje sa slovima od *N.* do *St.*), nije znao kako će dalje. Imao je pred sobom još preko četrdeset biskupa, podijeljenih u dva Kataloga, pa se mislio, bi li nastavio sa Justinijanom, Antoninom itd., ili Glycerijem. Opazio je, da je Glycerij bio car, da je svet,[110] a da su mu drugi nepoznati, pa je zaključio, da iza Justina mora doći Glycerij, poznata i znamenita osoba, a za njime dakako sve one osobe, koje su bile u drugom posebnom Katalogu, označenu sa slovima od *St.* do *H.*, a od kojih su još neki, kao Stjepan, Natal, Maxim bili poznati. Za ovim Katalogom došao je na red treći Katalog, u kome su imena nepoznatih biskupa i to Katalog nekog *H. A.* I tako Justinijan, Antonin i nasljednici dogjoše iza Teodora, posljednjega solinskoga biskupa, mjesto da dogju iza Justina, a pred Glycerijem, kako je pisac primjedbe umišljao da moraju doći. — Ova je primjedba veoma naivna, kada njezin pisac hoće da protumači, kako je nastao Katalog prve kategorije, ali je s druge strane veoma važna, jer u ovoj primjedbi uvigjamo zamisao neke nepoznate osobe, koja je vidjela potrebu da se imena biskupa solinskih moraju ispremješati, ako se je htjela ispuniti solinska hijerarhija za šest vijekova i da se pred Glycerijem, koji je bez svake sumnje biskupovao drugom polovicom četvrtoga vijeka, mora umetnuti nekoliko biskupa, da se ispuni ona velika praznina, koja je zijala megju Justinom i Glycerijem. Ono prvih jedanaest biskupa, koji počimlju Dujmom a svršavaju Justinom, ne mogu ispuniti četiri vijeka, naime od druge polovice prvog do druge polovice četvrtog vijeka. A za ovaj posao dobro je došlo ono četrdeset imena nepoznatih osoba, koja su bila ubilježena iza Teodora a baš jer su nepoznata — *Incogniti* — moglo ih se je metnuti, gdje se htjelo.

Nego pogjimo malko dalje i svratimo pozornost na Kataloge pod br. 7. i 8. Ono što je nepoznata osoba primjetila Katalogu br. 14 i time pokazala put, kojim se ima ići, da se solinski biskupi kronološki poredaju, to je netko izveo u spomenutim Katalozima br. 7. i 8. Ovaj je najprije sastavio onaj pod br. 7 i nazvao ga *Noster Catalogus*. Iz njega je istrijebio one biskupe, koji

[110] S a n c t u s, s v e t, bio je službeni epitet, koji se davao u ono doba biskupima, Papi i drugima, a da se time nije htjelo proglasiti dotičnika svecem, kako smo višekrat opazili.

dolaze iza Teodora, tako da u njemu nema solinskih biskupa nego samo dvadesetidva. Ovaj Katalog spada u prvu kategoriju. Možemo spomenuti da su i prvi spljetski biskupi u njemu veoma slabo zastupani: za Ivanom Ravenjaninom stoje ubilježena samo četiri biskupa, a peti je *Petrus III.*, koji bi po godini stavljenoj uz njegovo ime, bio umro g. 840. Ovaj je *Noster Catalogus,* kako ga nepoznati pisac zove, čist od svake primjese.

Pošto je nepoznati pisac imao pred sobom historični Katalog solinskih biskupa, koji je on sastavio, izlučivši biskupe upisane poslije Teodora, dao se na sastavljanje drugog Kataloga, držeći se naputaka napisanih od pisca primjedaba u Katalogu br. 14. U njemu se pojavljuju biskupi, koji su bili upisani iza Teodora i od tih je dvadesetijedan umetnut megju Justinom i Glycerijem, a ostali su poredani iza Ivana Ravenjanina, da napune prazninu spljetskih biskupa za sedmoga, osmoga i djelomice devetoga vijeka. Ovaj je katalog *Catalogus Noster,* dočim je prvi, kako vidjesmo, nazvan *Noster Catalogus.* Nije ni ovaj naziv, ova naime razlika sa *Noster,* sprijeda ili straga, bez značenja. Ovime je htio pisac da naglasi razliku megju jednim i drugim Katalogom. Onaj je uopće Katalog solinskih biskupa i za to je na prvom mjestu *Noster,* ali ovaj drugi od njega je sastavljen, on se je oko njega trudio, njegova je ovo svojina, pa da to jače istakne, iza *Catalogus* stavlja *Noster.* Ovaj nije nipošto prepisan, on je uregjen prema stanovitom cilju sastavljača, kako ga je potakao pisac primjedaba u Katalogu br. 14.

Nameće se sada samo po sebi pitanje: tko je napisao onu primjedbu? Tko je sastavio ova dva zadnja Kataloga? Nema sumnje, da su one dvije primjedbe izvor i povod ovih dvaju Kataloga i da je po svoj prilici jedna te ista osoba sastavila primjedbe i uredila Kataloge. Iz rukopisa, jer je različit, to ne proizlazi, ali razliku u rukopisu lako je shvatiti, kako ćemo odmah vidjeti.

Nepoznata osoba, koja je jedno i drugo uredila, koja je dakle postavila temelj Rimskom Katalogu, nemože biti, kako rekosmo, nego ili Riceputi ili Farlati. Ali baš — što je uprav začudno — nepoznajemo rukopisa Farlatijeva. Od čovjeka, koji je toliko napisao, nije se sačuvao ni cigli dokumenat njegovom rukom potpisan, da bismo mogli sigurnošću prepoznati njegov

rukopis.[111] Rukopis Riceputijev poznamo i od njega donašamo jednu sliku (v. sl. XXVI.) Taj ne sliči rukopisu ni jednog ni drugog Kataloga, pa ni rukopisu onih dviju primjedaba, ali to još ne znači, da Riceputi ne bi mogao biti auktor onih dvaju Kataloga. Pri sastavljanju „Illyricum Sacrum-a" i pri sakupljanju materijala za ovaj teški posao, imali su Riceputi i Farlati mnogo pomagača. Kad je ili jedan ili drugi sastavljao *Noster Catalogus* i *Catalogus Noster*, sigurno je imao dosta muke, dok ga je kraju priveo. Nije to išlo tako lako, da je odmah iz pera gotov izašao, da na njemu nije trebalo ništa ispravljati, da je odmah bez pogrješaka napisan, kako ga nalazimo u X. svesku. Htjelo se je posla, dok je ovako izašao, pa ga netko u čisto prepisao, a to je mogao učiniti koji pomagač Riceputijev ili Farlatijev. Za to kažemo, ne može se po samomu rukopisu suditi, i da bismo poznavali čiji je on, tko je sastavljač ovih dvaju Kataloga.

Da li je ovoj radnji oko uregjenja spomenutih Kataloga sudjelovao i Pacifik Bizza, koji, kako vidjesmo, bijaše u velike zaslužan za „Illyricum Sacrum", nije nam poznato. Pobrinuli smo se kod Spljetske biskupske Kurije, da potražimo koji njegov rukopis. Ali premda je deset godina biskupovao, pa kao biskup i kao učenjak mnogo toga napisao, nijesmo našli nego samo dva rukopisa i to neznatne vrijednosti, na kojima je jedino potpis P. Bizze, njegovom rukom napisan. Kako je vidjeti iz potpisa (v. Tabl. XXVII.) ne sliči njegov rukopis ni rukopisu primjedaba, ni onomu Kataloga pod br. 7. i 8.

Dakle primjedbe u Katalogu br. 14 dale su povoda, da se sastave *Noster Catalogus* i *Catalogus Noster*, a na temelju ovog zadnjega ne bijaše teško sastaviti Rimski Katalog. Nadodani su pape i vladari, koji su vladali za doba solinskih biskupa i stvar bijaše gotova.

Iz ovoga što iznijesmo, jasno je, da su Katalozi druge kategorije, a po tom i Rimski Katalog, sastavljeni radi shodnosti i zgodnosti — *aptius congruentiusque,* — a ne na temelju povjesničkih dokumenata.

Spomenuli smo još Katalog biskupa Šimuna Begne (naš E). I ob ovom moramo reći dvije riječi.

[111] Usprkos istraživanjima u Arkivima Mletačkim i Padovanskim nijesmo mogli naći nijednog potpisa Farlatijeva. Sr. Spise c. k. Arheol. Muzeja u Spljetu pod br. 134,174 iz god. 1912.

U ovomu Katalogu nema nego 25 solinskih biskupa. Kao što u svakom, tako i u ovomu Teodor[112] je zadnji biskup, te bi pod njim bio pao Solin. Iza Teodora stoji u ovom Katalogu napisano: „*Diu sedes vacat*"; „dugo je bila stolica ispražnjena". Za ovom opaskom dolazi Ivan Ravenjanin, koji bi, poslije propasti Solina, bio prenio biskupsku stolicu u Spljet. Nema dakle u ovom Katalogu ono trideset do četrdeset biskupa, koje nalazimo u Katalozima B, C, D, i F. Biskup Begna, koji je živio koncem XV. i polovicom XVI. v., nije sigurno sastavio ovaj Katalog. Kritika historička bijaše jako slaba u ono doba, da bi biskup Begna bio mogao vidjeti ono, što ni Riceputi, ni Farlati, ni Coleti, ni drugi nijesu mogli ni kasnije vidjeti, da je naime ono 40 biskupa poslije Teodora samo pljeva, koja se mora potpuno istrijebiti iz Kataloga solinskih biskupa. Nije biskup Begna poznavao povijest Solina, niti se šnjom bavio, kao što gornji pisci, tako, da je mogao i pomisliti da oni biskupi poslije Teodora nijesu nikad biskupovali u Solinu. On je bez dvojbe imao pred očima koji stari Katalog, u kome nije bilo nego 25 solinskih biskupa. Konstatiranje ove činjenice veoma je važno. Nije puki slučaj da fali u ovom Katalogu baš onaj broj biskupa, za koje i mi kažemo da su kašnje umetnuti, e da se popuni nastala praznina. Nemože se pak reći, da je krivnjom prepisivača nestalo onih biskupa iz Begnina Kataloga. Nevjerojatan bi bio ovaj slučaj, da su baš iščezli iz Kataloga oni biskupi, za koje i mi kažemo da moraju iščeznuti. Ovo se dade protumačiti, ako se pretpostavi, da je kolao u staro doba Katalog solinskih biskupa, koji ih nije nosio nego 25, a ovi od prilike popunjuju vrijeme, za koje mi dokazasmo da je trajala crkovna hijerarhija u Solinu.

Nastalo bi sada pitanje, odakle dolazi ono 40 biskupa, koji nijesu nigda bili biskupi u Solinu. Kada bi se ovo pitanje riješilo, tada bismo bili sasvijem na čistu sa solinskim Katalozima. Ovako i ako je stvar u glavnom riješena, ipak nije sva potpuno do kraja izvedena. Odgovor na gornji upit ne bi ništa pomogao hijerarhiji solinskih biskupa, ali bi kritika njegovih Kataloga bila potpunija.

---

[112] V. Jagić, Tomko Marnavić als Fälscher des angeblich im J. 1222 geschriebenen glagolitischen Psalters u *Archiv für slavische Philologie XXXIII.* (1911.) *Bd.*, I.—II. Heft, str. 132.

Nastojali smo da i ovo pitanje riješimo. Tražili smo izvor onim imenima biskupa i cijenimo da smo im ušli u trag, i ako nemožemo dokazati odakle svaki pojedini dolazi.

Nije vjerojatno, da bi netko bio naprosto uzeo nekoliko latinskih imena osoba, te ih pridodao Katalogu solinskih biskupa, namjerom da popuni vijekove, koji su ostali prazni, kada se Dujma i nasljednike prenijelo u prve vijekove kršćanstva. Ta nepoznata osoba lako da je našla sva ona imena negdje skupa i to po svoj prilici u *Diptychima* solinske Crkve (Mrtvine), pa ih pridodala solinskim biskupima.

Bio je običaj bilježiti u Diptychima crkvenim, uz imena svojih biskupa i ona okolnih biskupija. Prema ovomu običaju, bila su upisana na pr. u Diptychima Trijerske crkve imena mnogih biskupa, koji nijesu biskupovali u ovoj crkvi. Iz ovakih Diptycha Trijerske crkve ušla su u Katalog njezinih biskupa ništa manje nego 22 imena, koja ne pripadahu Trijerskoj crkvi, nego valjda susjednim, usko spojenim sa ovom crkvom.

Kako u Trijeru, tako se je i drugdje dogodilo. Nijesu se samo uvrštavali u Diptyche susjedni biskupi, nego i glasovitiji iz drugih udaljenijih biskupija.[113]

Stoga smo mnijenja, da se je i sa Katalogom solinskih biskupa zbilo ono što Kraus cijeni da se je dogodilo sa Katalogom Trijerskih biskupa. Iza uspomene biskupa solinskih bijahu upisani u Diptychima neki biskupi, po svoj prilici odličniji, okolnih biskupija. Stariji kroničari, koji su prepisivali solinske biskupe, nijesu megju ovima pomiješali druge biskupe, kako to nije uradio ni onaj iz koga je Begna prepisao. Ali pozniji prepisivači nijesu shvatili ovu razliku, pa su iza biskupa solinskih, prepisali ostale biskupe, kao da su i ovi bili biskupi Solina. A nijesu tako lako ni mogli shvatiti ovu razliku, kada su pretpostavljali da je hijerarhija u Solinu trajala šest vijekova. Dapače ona imena su im dobro došla, da popune prazninu. Tih imena bilo je mnogo, jer bijaše, kako smo vidjeli, više biskupija, koje su pripadale Solinskoj nadbiskupiji. Ovaj preveliki broj biskupa stavio je Farlata u taku nepriliku, da ih je morao razdijeliti, te neke dati solinskoj, druge spljetskoj crkvi. U ovom mnijenju, da su naime ona imena biskupa drugih crkava iz rimske dobe, utvrgjuje nas i činjenica, da su

[113] Kraus, Realencyclopaedie der christl. Altertümer. I p. 367.

sva ona 30—40 imena samo latinska. Da su ova imena pridodana s koje druge strane, sva je prilika da bi se bilo uvuklo i koje slavensko ime iz IX. ili X. v. Ali ovo nije slučaj. Vjerojatno je dakle, da su to imena iz Diptycha solinskih, i to imena crkvenih dostojanstvenika, biskupa, pa valjda i kojeg Pape, jer se je i ove običavalo upisivati u Diptyche.

Još nam je napomenuti da je u Katalogu Begninu takogjer praznina u spljetskim biskupima i to od razorenja Solina do god. 890., do biskupa Justina. Katalog Begnin, kako već rekosmo, dolazi do god. 1184. I po ovome dalo bi se zaključiii, da je ovaj Katalog veoma star, po svoj prilici najstariji od svih do sada poznatih.

Iz svega što rekosmo može se zaključiti, da Kataloge solinskih biskupa mi ne posjedujemo u njihovim nepomućenim izvorima, ali oni pisci koji su poznijih vijekova na njima radili i preuredili ih, imali su ipak pred očima stare Kataloge solinske crkve, koji su s neznanja prepisivača više ili manje tačno do nas doprli, a nijesu plod proste maštanije. Legenda, koja je sve više maha uzimala u Spljetu, početkom srednjega vijeka, da je Crkva solinska apoštolskoga porijekla, metnula je u nemalu nepriliku prepisivače Kataloga zbog malog broja biskupa. Da se prama razdoblju od šest vijekova, kroz koje je tobože trajala biskupija u Solinu, urede Katalozi, prepisivači su nadodali, iza zadnjih historičnih imena biskupa u Solinu, preko drugih trideset, za koje nitko ne može posvjedočiti, da su ikad u Solinu biskupovali, ali su po svoj prilici bili biskupi drugih dalmatinskih gradova, pa kao takovi ugjoše u Diptyche solinske crkve, a odatle, za srednjega vijeka, u Kataloge solinskih biskupa.[114]

---

[114] Nama je poznat veoma mali broj dalmatinskih biskupa, izim Solina, iz rimske dobe. Skoro smo sve spomenuli, govoreći o prvom i drugom solinskom Koncilu držanim g. 530. i 533. Kad još nadodamo Feliksa (g. 381.) i Sabinijana (g. 593.) za Zadar, a za Dubrovnik Fabricijana (g. 530.) i Florentia (g. 600.), tada smo gotovi. Nijedno od ovih imena biskupa ne nalazimo u broju onih četrdeset. Imena Petrus, Ioannes, Gregorius veoma su općenita, a da bi se iz njih dalo zaključiti, da su to imena rimskih papa Petra, Ivana i Grgura. No treba uzeti u obzir, kako već napomenusmo, da poznamo veoma malo biskupa suffraganeja solinskog metropolite i nadbiskupa. Stoga razloga ne može se ustvrditi, da ono nijesu imena biskupa onih biskupija, koje su pod solinsku nadbiskupiju spadale.

Sami dakle Katalozi solinskih biskupa, kritično proučeni, svjedoče nam ono, što nam iskopine solinske od više godina jasnim i gromkim glasom dovikuju, da je naime kršćanstvo u Solinu sa hijerarhijom počelo tek drugom polovicom III. vijeka. Solinski biskupi izredaše se evo ispred naših očiju u tako velikom broju, kako ga je teško naći i kod mnogih slavnijih biskupija staroga kršćanskoga svijeta. Ne samo, nego mi dokazasmo na temelju kritičnog proučavanja, da Solin u svojim Katalozima biskupa posjeduje jezgru starih Diptycha. A ovi su ostanci veoma rijetki, tako da se malo koja Crkva može s njima podičiti.

I ovim dovršujemo ovu radnju, kojom će se čitatelj biti osvjedočio, da, i ako ugasismo, kako je u Uvodu rečeno, koju svijećicu malih kapelica, ili uništismo koju tradiciju glede dobe postanka crkvene hijerarhije u Solinu, da s druge strane, kronološkim poredajem solinskih biskupa, rasvjetlismo tamni put crkvene povijesti staroga Solina, i učvrstismo njezine bitne temelje te nametnusmo istinitost ove vjeri mnogih naših, a i mnogih učenih ljudi u Evropi. Oko ove osi i okosnice moći će se s vremenom pisati kršćanska povijest ovoga grada.

Quod est in votis!

Ispravljamo ovgje samo neke krupnije pogrješke, koje su se pri tiskanju potkrale:

Na str. 28. redak 23.—24.:

O ovim trima natpisima *čitaj:* Od ovih triju natpisa.

Na str. 59. redak 11.:

Na trim Kapitulima *čitaj:* Na trim kapitelima.

Na prilozima Tab. XXII. mjesto k str. 346. *čitaj:* k str. 90.
Tab. XXIII. mjesto k str. 346. *čitaj:* k str. 90.
Tab. XXIV. mjesto k str. 346. *čitaj:* k str. 90.
Tab. XXV. mjesto k str. 347. *čitaj:* k str. 91.
Tab. XXVII. mjesto k str. 352. *čitaj:* k str. 96.

„SERIES CHRONOLOGICA“

ANTISTITUM ECCLESIARUM
QUIBUS HODIERNA

DIOECESIS SPALATENSIS ET MAKARSKENSIS DECORATUR.

Extracta e Codicibus Romanis, annalibus pontif. Salonarum et Cathalogis Script. Ecclesiae.

PROSPECTUS I.

a) *Ecclesia Salonitana*

Num.	Annus Elect.	EPISCOPI	Num.	Annus Elect.	EPISCOPI
1	64	S. Domnius Mart.	24	328	Martinus
		Discipulus S. Petri.	25	340	S. Maximus III.
2	104	S. Cajanus M.	26	350	S. Theodorus II.
3	115	S. Symphorianus M.	27	365	Petrus II.
4	125	S. Hesychius	28	380	Leo
5	134	Hesychius II.	29	395	S. Joannes IV.
6	150	S. Venantius Martyr.	30	405	S. Hesychius III.
7	155	S. Onofrius vel Ho-	31	428	Joannes V.
		norius.	32	450	Petrus III.
8	166	S. Maximus M.	33	474	Glycerius, qui fuit
9	180	S. Paschasius M.			antea Imperator.
10	194	S. Caesarius M.			Interregnum ab. a.
11	212	S. Justinus M.			480 usqe ad a. 493.
12	229	S. Justinianus M.	34	493	Honorius II.
13	239	S. Antonius M.	35	505	Januarius
14	262	S. Maximus II. M.	36	515	S. Hesychius IV.
15	270	S. Agapitus aut Ama-	37	527	Stephanus
		bilis Mart	38	527	Honorius III.
16	275	S. Joannes M.	39	544	Frontinianus II.
17	285	S. Georgius Mart.	40	544	Petrus IV.
18	296	Theodorus	41	562	Probinus
19	299	Joannes II.	42	566	Honorius IV.
20	301	Petrus	43		Damianus
21	303	S. Frontinianus M.	44	580	Natalis
22	306	S. Joannes III. M.	45	594	Maximus IV.
23	316	S. Marinus vel Mau-	46	620	Frontinianus III.
		rus Mart.	47	638	Theodorus III.

Dirutis Salonis elapsisque undecim annis quibus sedes Episcopalis vacavit, haec a Martino Pontifice Spalatum translata est, et Primus Joannes Ravennates titulo Archiepiscopi Spalatensis, olim Salonitani, honoratur.“

Prilog B.

MEMORIAE ARCHIEPISCOPORUM.

Salonitanae ecclesiae ex codice Sac. Cong. de Propaganda, qui inscribitur Servia, Albania, Illyricum, Dalmatia, pag, 606. (Farlati, Illyricum Sacrum Tom, I. pag. 320).

Sanctus Domnius Archiepiscopus Salonitanus primus.
Garganus Archiep. Salonit. in num. 2.
Sympherius Archiep. Salon. in num. 3.

Hysicius	4	Caesarius	9
Valentius	5	Iustinus	10
Onofrius	6	Glycerius	11
Maximus	7	Honorius	12
Paschasius	8	Ianuarius	13

Hesicius 14. Suo tempore sanctissimus Episcopus urbis Romae Zosimus scripsit epistolam, quod Monachi, vel Laici, nisi per gradus ecclesiae, non debeant ad summum Sacerdotium pervenire, ut infra sub annis Domini 413.

Savilianus	15	Natalis	23
Stephanus	16	Maximus Schismaticus	24
Honorius	17	Frontinianus	25
Fruntinianus	18	Theodorus	26
Petrus	19	Iustinianus	27
Prochlinius	20	Antoninus	28
Honorius	21	Maximus	29
Damianus	22		

Amabilis 30. Suo tempore martyrium suscepit B. Anastasius sub annis Christi 281. praesidente in Cathedra D. Petri B. Marcellino.

Joannes	31	Marinus	38
Georgius	32	Martinus	39
Theodorus	33	Marinus	40
Joannes	34	Theodosius	41
Frontinianus	35	Petrus	42
Joannes	36	Leo	43
Petrus	37	Joannes	44

Hesicius 45. sub annis Christi 413. S. Zosimus Episc. Urb. Romae scripsit epistolam, quod Monachi vel Laici, nisi per gradus ecclesiae debeant ad summum sacerdotium promo-

veri, & maxime ne in publico bibant, neque potum publice vendant, & alia multa.

Joannes 46.

Petrus 47. Petrus Archiep. Sal. num. 47. anno eius primo fecit exercitum, & praeliavit cum Rege Histrorum, & Salonarum per dies octo, ubi Regem Histrorum necavit, & magnam multitudinem Christianorum. Rex Salonarum quasi mortuus aufugit Salonam, ubi fuit magnus planctus. Totila discessit versus Istriam & Italiam. Ostroilus per Illyriam pervenit Salonam, & omnes inscriptiones Imperatorum, tam Salonae, quam in Palatio Diocletiani delevit, guastando & diripiendo, quia hoc habebat pro magno honore.

Martinus	48
Forminus	49
Gregorius	50
Joannes	51
Vernaculus	52
Dometi	53
Theodorus	54
Vitalis	55
Petrus	56
Leo	57
Ursus	58
Petrus	59
Georgius	60
Maximus	61
Theodorus	62

Prilog C.

MEMORIA ARCHIEPISCOPORUM

Salonitanae, & Spalatinae Ecclesiae, ex Historia de Gestis civium Spalatinorum, Auctore N. N. A Cutheis.
(Farlati, Illyricum Sacrum Tom. I. p. 324.)

1. S. Domnius.
2. Gazanus.
3. Sympherius.
4. Isicius.
5. Isicius.
6. Venantius.
7. Honorius.
8. Maximus.
9. Pascasius.
10. Caesarius.
11. Iustinus.
12. Glicerius.
13. Honorius.
14. Ianuarius.
15. Stephanus.
16. Honorius.
17. Fruntinianus.
18. Petrus.
19. Proclinius.
20. Honorius.
21. Damianus.
22. Natalis.
23. Maximus.
24. Fruntinianus.
25. Theodorus.
26. Iustinianus.
27. Antoninus.
28. Maximus.
29. Amabilis.
30. Ioannes.
31. Georgius.
32. Theodorus.
33. Ioannes.
34. Ioannes.
35. Petrus.
36. Marinus.
37. Martinus.
38. Marinus.
39. Theodorus.
40. Petrus.
41. Leo.
42. Ioannes.
43. Ioannes.
44. Petrus.
45. Martinus.
46. Forminus.
47. Gregorius.
48. Ioannes.
49. Vernaculus.
50. Dometi.
51. Theodorus.
52. Vitalis.
53. Georgius.
54. Vitalis.
55. Petrus.
56. Leo.
57. Ursus.
58. Petrus.
59. Georgius.
60. Maximus.
61. Theodorus.

Prilog D.

NOMINA ARCHIEPISCOPORUM

olim Salonitanae, nunc Spalatensis Ecclesiae, ex Collectaneis Mss. Sfortiae Ponzoni Archiep. Spalatensis.

(Farlati, Iliricum Sacrum Tom. I. p. 327).

1. S. Domnius Syrus Discipulus S. Petri.
2. Gazanus. 3. Sympherius.
4. Isicius primus, circa an. 418. tempore Zosimi Papae.
5. Isicius II. 6. Venantius. 7. Honorius.
8. Maximus primus. 9. Pascasius. 10. Caesarius.
11. Iustinus primus. 12. Glicerius ex Imper. fit Salonae Episcopus an. 474.
13. Honorius 2. circa an. 493. tempore Gelasii Papae.
14. Ianuarius primus. 15. Stephanus primus circa an. 527.
16. Honorius tertius. 17. Fruntinianus primus.
18. Petrus primus. 19. Prodianus.
20. Honorius quartus. 21. Damianus.
22. Natalis circa an. 592. 23. Maximus 2. circa annum 600.
24. Fruntinianus 2. 25. Theodorus primus.
26. Iustinianus. 27. Antonius. 28. Maximus tertius.
29. Amabilis. 30. Ioannes I. 31. Georgius primus.
32. Theodorus 2. 33. Ioannes 2. 34. Ioannes tertius.
35. Petrus 2. 36. Marinus primus. 37. Martinus primus.
38. Marinus 2. 39. Theodorus 3. 40. Petrus 3.
41. Leo primus 42. Ioannes 4. 43. Ioannes 5.
44. Petrus 4. 45. Martinus 2. 46. Forminus.
47. Gregorius I. 48. Ioannes 6. 49. Vernaculus.
50. Dometi. 51. Theodorus 4. 52. Vitalis.
53. Petrus 5. 54. Leo 2. 55. Ursus.
56. Gregorius 2. 57. Maximus 4. 58. Theodorus 5.

Prilog E.

Ex Collectaneis Reverendissimi D. Simonis Bengnii Episcopi Modrusiensis, qui habuit orationem in sexta Sessione Concilii Lateranensis sub Leone X. anno MDXIII.

(Farlati, Illyricum Sacrum vol. I. p. 344).

1. S. Domnius natione Syrus.
2. Garganus.
3. Symphorianus.
4. Irsicius.
5. Irsicius.
6. Valentius
7. Honophrius.
8. Maximus.
9. Paschalis.
10. Caesarius.
11. Justinus.
12. Amabilis.
13. Glycerius.
14. Honorius.
15. Januarius.
16. Savilianus.
17. Stephanus.
18. Honorius sedebat an. 513.
19. Fruntinianus.
20. Petrus.
21. Proclinius.
22. Honorius: an. 530. celebravit Concilium Provinciale, fecitque alias ordinationes an. 532.
23. Natalis sedebat anno 593, quo factus est Papa S. Gregorius,
24. Maximus Schismaticus, cuius causa s. Gregorius M. plurimas epistolas dedit.
25. Theodorus in obsidione urbis Salonae obiit.

Diu sedes vacat.

26. Joannes patria Ravennas, qui Cathedram, Salona excisa, Spalatum transtulit.

PONTIFICES SALONITANI

& Spalatenses a quodam Dalmata ex Archivis Romanis collecti.
(Farlati, Illyricum Sacrum Tom. I. pag. 332).

S. Domnius I. Divi Petri Apostolorum principis discipulus. Antistes Salonarum primus. Praefuit ab anno Christi 68 usque ad annum 104 sedentibus Petro Apostolo, Lino I. Clemente I. Anacleto I. imperantibus Domitio Nerone, Sergio Sulpitio Galba, Silvio Othone, Aulo Vitellio, Flavio Vespasiano, Tito Vespasiano, Flavio Domitiano, Nerva Cocceja, Ulpio Trajano.

Caianus Antistes Salonarum secundus. Praefuit ab anno 104 usque ad annun circiter 115. sedente Evaristo I. imperante Ulpio Trajano.

Symphorianus Antistes Salonarum tertius. Praefuit ab anno circ. 115. usque ad an. 125. sedente Alexandro I. imperante Ulpio Trajano, Aelio Adriano.

Isichius I. & Isichius II. Antistites Salonarum quartus & quintus. Praefuerunt inter annos c. 125. & 140. sedentibus Sixto I. Telesphoro I. Imperatoribus Aelio Adriano, Antonino Pio.

S. Venantius Antistes Salonarum sextus. Praefuit inter annos c. 140 & 155. sedentibus Telesphoro I. & Hyginio I. imperante Antonino Pio.

Honophrius, vel Honorius I. Maximus I. Pascasius, Caesarius, Justinus I., Justinianus, Antoninus, Maximus II. qui praefuerunt ab anno Christi 155 ad 281. sedentibus Pio I. Aniceto I. Sotero I. Eleutherio I. Victore I. Zephyrino I. Callisto I. Urbano I. Pontiano I. Antero I. Fabiano I. Cornelio I. Lucio I. Stephano I. Sixto II. Dionysio I. imperantibus M. Aurelio, Antonino, Septimio Severo, Antonino Caracalla, & aliis usque ad Aurelianum.

Amabilis, seu Agapitus, Antistes Salonarum decimus quintus. Praefuit an 281. sedente Felice I. imperante Aureliano.

Joannes I. Georgius I. Theodorus I, Joannes II. Frontinianus I. Joannes III. Antistites Salonarum sextus decimus, decimus septimus, decimus octavus, undevicesimus, vigesimus, vigesimus primus. Praefuerunt inter annos 286. & 304. sedentibus Felice I. Eutychiano I. Caio. I. Marcellino I. Marcello I. imperantibus Aureliano, Tacito, Floriano, Probo, Caro, Carino, & Numeriano, Diocletiano & Maximiano.

Petrus I. Antistes Salonarum vicesimus secundus. Praefuit inter annos 304. & 316. sedentibus Marcello I. Eusebio I. Melchiade I. Silvestro I. imperantibus Diocletiano, & Maximiano, Constantio, & Galerio; Constantino Magno.

Marinus primus, & Martinus primus, Antistites Salonarum vicesimus tertius et vicesimus quartus. Praefuerunt inter annos 316, & 340 sedentibus Silvestro primo, Marco primo, & Julio I. imperantibus Constantino Magno, deinde filiis eius, Constantino, Constante, Constantio.

Maximus III., alias Marinus II. Antistes Salonarum vicesimus quintus. Praefuit inter annos 340, & 350. sedente Julio I. imperantibus Constantino iuniore, Constante, & Constantio fratribus.

Theodorus, vel Theodosius II. Petrus II. Leo I. Joannes IV. Antistites Salonarum vicesimus sextus, septimus, octavus, nonus; sedentibus Julio I. Liberio I. Felice II. Damaso I. Siricio II. Anastasio I. Innocentio I. imperantibus Constante, Constantio, Juliano, Joviniano; deinde Orientis Imperium gubernantibus Valente, Theodosio I. Arcadio, Theodosio II. Occidentis vero Valentiniano I. Gratiano, Valentiniano II. Honorio. Ab anno 350. ad 410.

Isichius III. Antistes Salonarum tricesimus. Praefuit inter an 410 & 440. sedentibus Innocentio I. Zosimo I. Bonifacio I. Caelestino I. Sixto III. imperantibus in Oriente Theodosio II. in Occidente Honorio, Valentiniano III.

Joannes V. & Petrus III. Antistites Salonarum tricesimus primus, & tricesimus secundus. Praefuerunt inter annos ca. 440. & 474. sedentibus Leone I. Hilario I. Simplicio I. imperantibus in Oriente Theodosio II. Marciano, Leone I. in Occidente Valentiniano III. Maximo, Avito, Maiorano, Severano, Anthemio, Olybrio, Glycerio.

Olybrius Imperator ante assumptum Occidentis Imperium, ex quadam Jacobi Goar animadversione, Salonarum Antistes, sedente Simplicio I. imperante in Oriente Leone I. in Occidente Athemio.

Glycerius ex Imperatore Salonarum Antistes tricesimus tertius. Praefuit ab an. 474. ad an. 480. sedente Simplicio I. imperantibus in Oriente Leone II. Zenone; in Occidente Iulio Nepote, Augustulo: ac deinde Odoacre regnante.

Vacat Sedes Salonitana ab anno 480. ad annum 493. sedentibus Simplicio I. Felice III. Gelasio I. imperantibus in Ori-

ente Zenone, Anastasio I. Regnante in Italia, & Dalmatia Odoacre Herulo Idololatra.

Honorius II. Antistes Salonarum tricesimus quartus. Praefuit ab anno 493. usque ad annum c. 505. sedente Gelasio I. Anastasio II. Symmacho I. imperante in Oriente Anastasio I. Regnante in Italia, & Dalmatia Occidentali Theodorico Gottho Ariano, in Dalmatia Orientali Ostroilo.

Januarius I. Episcopus Salonarum tricesimus quintus. Praefuit inter annos 505. & 515. sedente Symmacho I. imperante in Oriente Anastasio I. regnante in Italia, & Dalmatia Occidentali Theodorico; in Dalmatia Orientali Ostroilo Idololatra.

Hesychius IV. Antistes Salonarum tricesimus sextus. Praefuit inter annos 515. & 527. sedentibus Hormisda I. Ioanne I. Felice IV. imperante in Oriente Anastasio I. Iustino I. regnante in Italia, & Dalmatia Occidentali Theodorico, Athalarico; in Dalmatia Orientali Ostroilo.

Stephanus I. seu Sivilianus Antistes Salonarum tricesimus septimus praeerat anno 527. sedente Felice IV. imperante in Oriente Iustino I. dein Iustiniano; regnante in Italia, & in Dalmatia Occidentali Athalarico, in Dalmatia Orientali Ostroilo.

Honorius III. Antistes Salonarum tricesimus octavus. Praefuit ab anno c. 527. usque ad a. 544. sedentibus Felice IV. Bonifacio II. Ioanne II. Agapito I. Silverio I. Vigilio I. imperante in Oriente Iustiniano; regnante in Italia, & in Dalmatia Occidentali Athalarico, Theodoto, Vitige, Hidibaldo, Evarico, Totila Ostroili fratre; in Dalmatia Orientali Ostroilo, Seviolado, Selimiro, Uladano.

Faustinus, vulgo Frontinus, vel Fronto, vel Frontinianus II. Antistes Salonarum tricesimus nonus, deinde Schismaticorum coriphaeus. Praefuit ab anno c. 544. usque ad an. 554. sedente Vigilio, imperante in Oriente Iustiniano, & in Dalmatia Occidentali; regnantibus in Italia sola Totila, Teja; in Dalmatia Orientali Seviolado.

Petrus IV. Antistes Salonarum quadragesimus. Praefuit ab anno 554. usque ad annum 562. sedentibus Vigilio I. Pelagio I. Ioanne III. imperante in Oriente Iustiniano, & in Dalmatia Occidentali; regnante in Dalmatia Orientali Seviolado, Selimiro.

Probinus, aliter Proclinius, vel Prodinus Antistes Salonarum XLI. Praefuit ab anno 562. usque ab anno 566. sedente Ioanne III. imperante in Oriente Iustiniano, & in Dalmatia Occidentali, regnante in Dalmatia Orientali Selimiro.

Honorius IV. & Damianus Antistites Salonarum quadragesimus secundus, & quadragesimus tertius. Praefuerunt ab anno c. 566. ad an. 580. sedentibus Ioanne III. Benedicto I. Pelagio II. imperantibus Iustino II. Tiberio II. et in Dalmatia Occidentali; regnante in Dalmatia Orientali Uladano.

Natalis Salonarum Antistes quadragesimus quartus. Praefuit ab anno c. 580. ad annum 595. sedentibus Pelagio II. Gregorio I. Magno, imperantibus Tiberio II. & Mauritio, regnante in Dalmatia Orientali N. acerrimo ecclesiae hoste, ex quatuor tyrannis ecclesiae hostibus.

Honoratus, Antistes Salonarum quadragesimus quintus, sedente Gregorio Magno, imperante Mauritio, regnante in Dalmatia Orientali N. acerrimo ecclesiae hoste.

Maximus IV. Antistes Salonarum quadragesimus sextus, primum intrusus, deinde poenitens ac legitimus. Praefuit ab an. 595. usque ad an. c. 620. sedentibus Gregorio Magno, Sabiniano I. Bonifacio III. Bonifacio IV. Deodato, Bonifacio V. Honorio I. imperantibus in Oriente Mauritio, Phoca, Heraclio; regnante in Dalmatia Orientali N. ex quatuor tyrannis Christianorum hostibus.

Frontinianus III. Antistes Salonarum quadragesimus septimus. Praefuit inter annos 620 & 638. sedentibus Honorio I. Severino I. imperante Heraclio I. regnantibus in Dalmatia Orientali N. N. ex quatuor tyrannis ecclesiae hostibus.

Theodorus III. Antistes Salonarum, quadragesimus octavus, et ultimus. Praeerat sedente Ioanne IV. Dalmata, imperante Heraclio I. regnante in Dalmatia Orientali N. postremo ex tyrannis quatuor Anonymis ecclesiae hostibus; deinde Selimiro, qui tyrannide sublata Christinnis rebus ab diuturno bello quietem attulit.

Vacat sedes ab anno 639 ad an. 650 sedentibus Ioanne IV. Dalmata, Theodoro I. Martino I. imperantibus Heraclio I. Constantino III. Constante II. Constantino IV. Pogonato, regnantibus in Dalmatia Orientali Selimiro, Budimiro.

KRONOTAKSA SPLJETSKIH NADBISKUPA

(OD RAZORENJA SOLINA DO POLOVICE XI. V.)

NAPISALI:

DON FR. BULIĆ I DR. J. BERVALDI.

PREŠTAMPANO IZ „BOGOSLOVSKE SMOTRE" GOD. 1913. SV. II.—III.

U ZAGREBU.
TISKARA HRVATSKOG KAT. TISKOVNOG DRUŠTVA.
1913.

CRKVI SPLJETSKOJ

BAŠTINICI SOLINSKE CRKVE
NA BLAGDAN NJEZINA POKROVITELJA

SV. DUJMA

BISKUPA I MUČENIKA SOLINSKOGA

GODINE MCMXIII.

PISCI.

Kronotaksa spljetskih nadbiskupa.

(Od razorenja Solina do polovice XI. vijeka.)

Pišu: Don Fr. Bulić
Dr. J. Bervaldi.

Raspravljajući u Kronotaksi Solinskih biskupa o vrijednosti njihovih Kataloga[1], rekosmo (na strani 342.) malo riječi o postanku crkvene hijerarhije u Spljetu. Ne htjedosmo tu zaći u potankosti, jer bi nas to bilo daleko odvelo od našega cilja. No kada je jednom dovršena Kronotaksa solinskih biskupa i kritika njihovih Kataloga, osvrnut ćemo se u kratko i na prve vijekove spljetske crkve, ove direktne baštinice stare solinske crkve, jer nekoja pitanja, kano na pr. ona o umetnuću nekojih biskupa megju solinske biskupe i o premetnuću drugih megju spljetske biskupe, što je učinio sastavljač Rimskog Kataloga, — pitanja ne izvedena ondje do kraja, postat će jasnija ovom radnjom. Nije nam ni ovdje namjera pisati povijest ovih biskupa, nego ustanoviti historičke osobe, koje su sjedile na spljetskoj biskupskoj stolici, od razorenja Solina do polovice XI. v., to jest do nadbiskupa Dabrala (god. 1030.), i utanačiti dobu njihova biskupovanja. Dalje ne idemo, jer od Dabrala unaprijeda slažu se u glavnomu svi Katalozi i nema osobitih prijepornih pitanja glede kronologije spljetskih nadbiskupa. Pri ovomu držat ćemo se iste metode istraživanja, koje i u Kronotaksi solinskih biskupa, pozvat ćemo naime u pomoć izvore prvoga reda, za koje zub pristranosti ne može zapeti, ali nećemo zabaciti ni one drugoga reda, davajući im, dakako, onu vrijednost i važnost, koju zaslužuju.

Doba, koje zaokružismo u ovoj raspravi, ne samo da je najznamenitije za biskupsku stolicu spljetske crkve, nego u

[1] *Bogoslovska Smotra* (III) god. 1912., sv. I.—IV.

glavnom naliči povijesti crkvene hijerarhije u Solinu. I s ovog pogleda ova će rasprava baciti nove svjetlosti s jedne strane na drugu i rasvijetlit će bolje neke tamne tačke porijetla ovih dviju crkava.

Ivan Ravenjanin nadbiskup.

Prije nego ugjemo u samu raspravu, red je da rečemo nekoliko riječi o razorenju Solina, jer je ovo polazna tačka za našu zadaću.

Novija istraživanja dokazala su, da je Solin bio porušen od varvara oko god. 615[2]. Ovim se ne slažu stariji pisci[3]. Po njima Solin bi bio pao god. 639.—640. Savremeni dokumenti ovo ne kažu, ali poznìji historičari dogjoše do ove godine, tumačeći slabo neke odnosne vijesti u Liber Pontificalis. Po ovomu, tada vladajući papa Ivan IV. (god. 639.—641.), rodom Dalmatinac, poslao je u ove krajeve opata Martina, da otkupi sužnje i sabere moći mučenika, te ih prenese u Rim. »*Iohannes, natione Dalmata, ex patre Venantio scolastico, sedit ann. I. mens. VIIII. dies XVIIII. Hic temporibus suis misit per omnem Dalmatiam seu Histriam multas pecunias per sanctissimum et fidelissimum Martinum abbatem propter redemptionem captivorum qui depraedati erant a gentibus. Eodem tempore fecit ecclesiam beatis martyribus Venantio, Anastasio, Mauro et aliorum multorum martyrum, quorum reliquias de Dalmatias et Histrias adduci praeceperat, et recondit eas in ecclesia suprascripta, iuxta fontem Lateranensem, iuxta oratorium beati Iohannis evangelistae, quam ornavit et diversa dona optulit*[4]. . .« Bez dvojbe Ivan IV. poslao je ovih godina opata Martina u Dalmaciju, ali se iz toga ne da zaključiti, da je neposredno pred ovim godinama Solin bio porušen. Papa Ivan nije prije mogao opremiti Martina, da pomogne svojim domorodcima, jer nije bio Papa, dosljedno nije bio u stanju da to učini, obzirom na materijalna sredstva i moralni upliv, koji je jedino kao Papa imao.

Svi Katalozi, bez razlike, nose da je Ivan, rodom iz Ravene, bio prvi spljetski nadbiskup. Evo što o njemu piše Toma Arcidjakon: »*Interea summus pontifex misit quendam legatum Johannem*

[2] *Bullet. di archeol. e stor. dalm.* 1906. str. 268. sl; 1910. str. 136. sl.
[3] Oni su većim dijelom navedeni u *Bull. Dalm.* g. 1906. str. 268.
[4] *Liber Pontificalis* ed. Duchesne T. I. str. 330.

nomine, patria Rauenatem, qui partes Dalmatie et Chrouatie peragrando, salutaribus monitis christicolas informaret. In ecclesia autem salonitana, a tempore subuersionis presul non fuerat ordinatus. Venerabilis ergo Johannes cepit clerum et populum exhortari, ut archiepiscopatum ciuitatis antique intra se instaurare deberent; quod illis ualde gratum extitit et acceptum. Tunc coadunato clero, ut moris erat, electio in persona predicti Johannis concorditer ab omnibus celebrata est. Qui per dominum papam consecratione suscepta, tamquam bonus pastor ad proprias oues accessit, non animo cumulandi pecunias, cum ecclesia tunc esset pauperrima; sed caritatis studio de animarum salute lucrum spirituale querere satagebat. Ipsi concessum est a sede apostolica, ut totius dignitatis privilegium, quod Salona antiquitus habuit, optineret ecclesia Spalatensium«.[5]

Dakle Papa, koga Toma ne imenuje, posla nekoga poslanika Ivana, rodom iz Ravene, u Dalmaciju i Hrvatsku, da pouči njihove stanovnike u vjeri kršćanskoj. Ovaj nagovori spljetske gragjane, da izaberu nadbiskupa, koga od razorenja Solina još nijesu imali, a gragjani se rado odazvaše njegovu pozivu, te izabraše istoga poslanika Ivana za svoga biskupa. Sam Papa posveti u Rimu Ivana biskupom, koji se povrati megju svoje stado, da se brine za njihove duše, a ne da sakupija novac, jer je tada crkva bila veoma siromašna. Preko njega dobi spljetska crkva sve povlastice, koje je jednom imala solinska crkva.

Je li ovaj nadbiskup Ivan historička osoba? Nemamo nijednog savremenog dokumenta, koji bi nam ovo posvjedočio. Sve što o njemu znamo, to je ono, što smo naveli ovdje, a što je napisao Toma arcidjakon, crkveni pisac XIII. v. († 1268.).

Msgr. Duchesne bio je prvi, koji je nazad malo godina metnuo u sumnju povjesničku osobu Ivana Ravenjanina. Govoreći o apoštolskom porijeklu solinske crkve, o prenosu moći sv. Dujma, o borbama IX. v. glede slavenske liturgije, piše, da je papa Ivan X. (914.—928.) sazvao dva put preko svojih legata, pokrajinski sabor u Spljetu, da se urede crkveni odnošaji megju Latinima i Hrvatima, pa nastavlja doslovno: „Ivan X. (Papa) može se dakle smatrati reorganizatorom dalmatinske crkve. Poznato je, da je prije nego je postao Papom, bio dugo vremena biskupom u Raveni. Jer je bio premješten iz jedne stolice na drugu, bio je smatran u ono doba nezakonitim Papom

[5] *Histor. Salonitana* ed. Rački str. 33.

i mnogi nastaviše zvati ga Ivanom iz Ravene. Odatle, mislim, nastala je spljetska legenda, po kojoj bi ona crkva i njezina metropolitanska pokrajina bila obnovljena od nekog Ivana Ravenjanina, legata jednoga pape, koga se ne imenuje i koji bi bio poslije razorenja Solina prvi nadbiskup spljetski".[6]

Po Duchesnu dakle, Ivan Ravenjanin, prvi nadbiskup spljetski, bio bi legendarna osoba, stvorena na temelju osobitih odnošaja, koje je papa Ivan X. imao sa Spljetom i sa cijelom spljetskom metropolitanskom pokrajinom, a koji Ivan bijaše nadbiskup Ravene, prije nego je postao rimskim Papom.

Mnijenje Duchesnovo, i ako se ne može poprimiti, ne može se naprosto ni zabaciti. Za Ivana Ravenjanina, kako rekosmo, nemamo nikakvih direktnih historičkih dokaza, da bi ga se imalo ubrojiti megju spljetske nadbiskupe i smatrati utemeljiteljem crkvene hijerarhije. I ako dakle ovo mnijenje nije bez temelja, mi se ipak s njime ne slažemo. Za Ivana Ravenjanina nema dokaza prvog reda, istina je, ali ima nekoliko drugoga reda, koji svi skupa uzeti, vojuju za historičko opstojanje ovoga nadbiskupa.

U prvom redu imamo Tomu Arcidjakona. Nije njegova Historia Salonitana[7] u svemu vjerodostajna, da joj se mora slijepo vjerovati; nije Toma savremenik ovih dogagjaja, da ih je mogao vjerno opisati, ali nije od njih ni mnogo vijekova odaljen. Spomen na prvog spljetskog nadbiskupa nije stvar tako male važnosti, da bi se moglo svjedočanstvo Tomino zabaciti kao skroz nepouzdano. Uspomena na prvog spljetskog nadbiskupa, na njegov organizatorni rad u crkvi spljetskoj, mogla je legenda uzveličati i poljepšati, ali nije vjerojatno, da bi bila sve iz temelja izmislila.

[6] *Le Provincial romain au XII. siècle* u *Mélanges d'Archéologie et d'histoire de l'École française de Rome.* Année XXIV (1904.) fasc. I. p. 106. „*Jean X. peut donc être considéré comme le réorganisateur de l'église dalmate. On sait qu'avant d'être pape il avait été longtemps évêque de Ravenne; cette translation le fit considérer, en ce temps-là, comme un pape illégitime et bien des gens continuèrent à l'appeler Jean de Ravenne. De là, je pense, dérive la légende de Spalato, d'après laquelle cette église et sa province métropolitaine auraient été rétablies par un certain Jean de Ravenne, légat d'un pape qu'on ne nomme pas, et qui aurait été, après la destruction de Salone, le premier archevêque de Spalato.*"

[7] O vjerodostojnosti *Historiae Salonitanae* Tome Arcidjakona vidi Rački u *Književniku* I. str. 358. sl.; Marczali, *Ungarns Geschichtsquellen im Zeitalter der Arpaden*. Berlin 1882., str. 116. sl.

Katalozi, svi do jednoga, nose Ivana Ravenjanina kao prvog spljetskog nadbiskupa. Vidjeli smo, da u Katalozima ima dosta pljeve, ali da je u jezgri povjesnička bitnost sačuvana. Osoba, o kojoj se svi Katalozi slažu, mora se uzeti u obzir, i ako su ovi izvori drugoga reda.

Obzirom dakle na Tomu Arcidjakona i na jednodušno svjedočanstvo Katalogâ, držimo, da je u istinu opstojao jedan biskup imenom Ivan Ravenjanin i da je on utemeljitelj crkvene hijerarhlje u Spljetu.

Nastaje sada drugo pitanje, mnogo važnije od prvoga: kada je Ivan Ravenjanin biskupovao, kada je naime počela crkvena hijerarhija u Spljetu?

Tradicija hoće, da je prošlo veoma malo godina megju razorenjem Solina i osnutkom spljetske biskupije. Po ovoj tradiciji god. 639. bio bi Solin porušen, a već god. 650. bio bi Spljet imao svoga biskupa, u osobi Ivana Ravenjanina.

Katalog Rimski, koji nije u neprilici — kako smo vidjeli — sa nijednim biskupom solinskim, nije ni sa Ivanom Ravenjaninom. Po ovomu Katalogu Ivan je biskupovao od god. 650. do god. 680. S ovim se dakako slaže i Škematizam spljetske biskupije. Iz kojega su izvora ove godine izvagjene, ne nosi spomenuti Katalog. Niti Farlati to ne spominje, nego što se je on, odmah u početku, pri svom općemu osvrtu na Kataloge, pozvao na Tabulae rimske, o kojima, kako vidjesmo, ništa potanje ne govori.

Toma Arcidjakon, jedini stari pisac iz XIII. v., koji prvi donaša nekoliko vijesti iz života Ivanova, ne kaže, kada je on postao spljetskim biskupom, ni koji ga je Papa poslao kao legata u Dalmaciju. Dok o drugim biskupima, koje kasnije navagja, nosi dobu njihova biskupovanja, za ovoga najvažnijega ne zna ništa, dapače ni koji ga je Papa poslao, ni koji ga je Papa posvetio. Ali odmah iza Ivana Ravenjanina navagja Toma biskupa Justina, o kojem kaže, da je biskupovao godine 840. »*Denique post Salone interitum in Spalato hos inuenimus antiquiores fuisse antistites: Justinus archiepiscopus extitit anno incarnationis octingentesimo quadragesimo; Marinus archiepiscopus fuit tempori Caroli regis et Branimiri ducis Sclauoniae; Johannes archiepiscopus fuit anno domini nongentesimo quarto decimo tempore Tamislavi ducis; Martinus archiepiscopus fuit anno domini nongentesimo septuagesimo tempore Theodosii imperatoris et Dirsci(s)claui regis*«. (Str. 36.)

Ako Toma Arcidjakon, pisac XIII. v. znade za Ivana Ravenjanina, koji bi po legendi bio biskupovao u drugoj polovici VII. v., kako je to, da ne znade za nijednoga biskupa iz konca VII. v., iz cijeloga VIII., pa ni iz prvoga dijela IX. vijeka? Može se donekle razumijeti, da je mogao iščeznuti jedan ili drugi biskup, pa da se je mogao djelomice i njihov red zamijeniti, ali da za prvih 190 godina, kroz koje bi razdoblje bila tobože opstojala biskupija u Spljetu, da Toma ne zna, nego samo za jednoga biskupa, i to za samoga Ivana, to je nerazumljivo, nevjerojatno. I ovo je tim nevjerojatnije, što bi on znao za prvoga biskupa iz god. 650.—680., a ne bi znao za njegove nasljednike sve do god. 840.

Nego dopustimo za čas, da se je sačuvala uspomena na biskupa Ivana iz druge polovice VII. vijeka, a da je od svih ostalih biskupa uspomena iščezla. Toma je bar ovo imao znati. Ako je on iz dokumenata, ili kako drugačije bio osvjedočen, da je Ivan Ravenjanin bio biskup malo godina iza razorenja Solina, te je njega kao takova smatrao i kao takova uzeo, je li moguće, da bi on odmah iza njega preskočio u povijesti na biskupa iz god. 840., a da ne bi bio barem kazao, da je iščezla spomen na Ivanove nasljednike, i to za preko jedan vijek?

Istina, poglavlje XIII. Tomine povijesti nosi naslov: *Cathalogus Archiepiscoporum, de quibus extat memoria*, ali opažamo, da u ovomu poglavlju Toma govori samo o biskupima IX. i X. v. i da je u ovomu jedan ili drugi biskup izostavljen, zato on kaže *de quibus extat memoria*. Da bude pak u istinu iščezla svaka spomen o biskupima spljetskim za 160 godina, t. j. od smrti Ivana Ravenjanina (g. 680.) do Justina (840.), bio bi to Toma drugačije istaknuo, ako ne u naslovu poglavlja, a to barem u tekstu.

Kada Toma ne spominje nasljednike Ivanove iz VII., VIII. i djelomice iz IX. v., kada ne kaže kada je Ivan bio biskupom, ni koji ga je Papa u Dalmaciju poslao, onda se ne može uzeti za povjesničku istinu kasnija predaja, da je odmah iza razorenja Solina bila osnovana crkvena hijerarhija u Spljetu, dapače moramo zaključiti, da je Ivan Ravenjanin biskupovao mnogo kasnije.

Toma svršivši vijesti o Ivanu Ravenjaninu i o prenosu moćiju sv. Dujma i Staša iz Solina u Spljet nastavlja: »*Igitur duces Sclauoniae habere ceperunt in magna ueneratione ecclesiam beati*

Domnii, donantes ei praedia et possessiones multas, decimas et oblationes corde ylari offerentes.« (Str. 35.)

Dokumenti svjedoče, da su hrvatski banovi i vladari počeli darivati crkvu sv. Dujma i njezine biskupe tek IX. v. A kako Toma ove darovštine ne odalečuje od vremena, u kojemu je Ivan Ravenjanin biskupovao, to se dade zaključiti, da je Ivan Ravenjanin mogao, dá, biskupovati prije ovih darovština, ali ne mnogo prije, nikako pak VII. v.

U povijesti Tominoj čitamo još neke vijesti o prvom nadbiskupu spljetskomu, koje mogu prilično označiti dobu u kojoj je Ivan Ravenjanin biskupovao. Evo što on o njemu još piše: »*Etenim per Dalmatie et Sclauonie regiones circuendo restaurabat ecclesias, ordinabat episcopos, parochias disponebat, paulatim rudes populos ad informationem catholicam attrahebat*«. (str. 33.) A malo dalje nastavlja: »*Postquam autem per predicationem predicti Iohannis ac aliorum presulum salonitanorum duces Gothorum et Chroatorum ab Ariane hereseos fuerant contagione purgati*« ... (str. 35.)

Po Tomi dakle nadbiskup Ivan bio bi ušao u odnošaje sa Hrvatima, obnovio crkve i župe, posvetio biskupe, dapače obratio i njihove banove sa arijanske hereze na katoličku vjeru. Sve ove okolnosti ne pristaju VII. vijeku. Istom ovoga vijeka dogjoše Hrvati u ove krajeve i kako su pogani bili, pogani su za duže vremena i ostali.

Nije nam poznato tačno doba pokrštenja Hrvata. Po caru Konstantinu Porfirogenetu ovo krštenje bilo bi se obavilo u tri navratka. Prvo je imalo uslijediti VII. v. za cara Heraklija, drugo za bana Porina, kada se Hrvati otresoše franačkoga jarma, treće pak za cara Bazilija (god. 867.—876.)

Za prvo pokrštenje nemamo nikakvih dokaza, dapače sudeći po svemu, nije se ovo niti zbilo. Nećemo da rečemo ovim, da pojedini Hrvati VII. ili VIII. v. nijesu bili pokršteni. Ali ovih je morao biti veoma mali broj i to samo oni, koji su, prilikom okolnosti, ušli u tjesnije odnošaje sa latinskim pučanstvom. Da su Hrvati bili pokršteni VII. v. i da su njihovi banovi prigrlili tada vjeru Krstovu, bio bi hrvatski narod ušao ovoga vijeka u evropejsku povijest. Za sve evropejske narode počimlje njihova redovita povijest, ako ne prije, a to sigurno njihovim pokrštenjem. Hrvatska prosvjetna povijest počimlje IX. v. Pokrštenje Hrvata, koje je obuhvatilo narod u njegovoj cjelini sa narodnim poglavicama, spada u prvu četvrt IX. v. poslije nego

Hrvati zbaciše franački jaram: *Et exinde liberi ac sui juris facti sacrum baptisma a Romano pontifice petierunt, missique episcopi ipsos baptizarunt, principatu tenente Porino* .[8]

Od ovoga dogagjaja do Porfirogenetova vladanja ima nešto preko sto godina. Ovo pokrštenje Hrvata i okolnosti istoga imale su biti dobro poznate caru povjesničaru. Hrvati se obraćaju Rimu za pokrštenje i iz Rima dolaze biskupi, da ih krste. Moguće da je megju papinim poslanicima bio i neki Ivan rodom iz Ravene. Pošto su Hrvati bili već pokršteni, trebao im je biskup. Ivan najviše omilio Latinima i Hrvatima pa ga izabrali biskupom, a Papa ga posvetio. Ovo bi se slagalo i sa Tomom Arcidjakonom, koji kaže, da je Ivan iz Rima bio poslan od Pape i da je on bio Ravenjanin. Ivan odabere za svoje sijelo Spljet, grad utvrgjen, u komu je bilo lako preobratiti Dioklecijanov Mauzolej u crkvu i dio carevih odaja u biskupske dvorane. *Tunc prenominatus Severus domicilium suum quod in Spalato sortitus fuerat, quando de insulis redierunt donauit ecclesie cum turri angulari et palatio episcopium ibi fieri statuens; ibique uenerabilis presul Johannes primitus habitare cepit. Templum Jovis . . . ab ydolorum mundavit figmentis, ianuas in eo serasque constituens . . . Fecit ergo ex phano illo ecclesiam* . . . (H. S. str. 34). Hrvati, a osobito njihovi vladari bijahu na domaku Spljeta: u Solinu i u Bihaćima. Za to iz Spljeta bijaše zgodno upravljati biskupijom, koja je obuhvaćala i Hrvate *usque ad ripam Danubii*«. Suviše imalo se je pravo na povlastice, koje je jednoč imala solinska crkva i dobile se; što je mnogo vrijedilo i onda i kasnije. Da je u Spljetu već bio biskup, sva je prilika, da bi se pokrštenje bilo obavilo njegovim posredovanjem, po njemu, i da bi to bili Hrvati gdjegdje spomenuli u mnogim darovnicama, kojima darovaše spljetske biskupe i njihovu crkvu. A kad bi i bili izostavili ovu okolnost hrvatski vladari, ne bi sigurno spljetski biskupi, osobito u raspravama X. v., kada im je trebalo oslona da zadrže nad Hrvatima svoju hegemoniju u crkovnom pogledu. Ovo je oružje moglo jako djelovati; ako nije bilo upotrebljeno, znači da ga nije niti bilo. A ovo nam potvrgjuje sam Papa Ivan X. u pismu upravljenu god. 924. kralju Tomislavu i drugim, u kojemu kaže, da su Hrvati od Apoštolske Stolice primili kršćan-

[8] Constantini Porphyrogeniti, *De administrando imperio.* Ed. Bonn. str. 145; Smičiklas, *Hrvatska povjest* I. str. 171; Klaić, *Povjest Hrvata* I. str. 47.

sku vjeru: »*Quis enim ambigit Sclavinorum regna in primitiis apostolicae et universalis ecclesiae esse commemorata? cum a cunabulis escam praedicationis apostolicae ecclesiae perceperunt cum lacte carnis*« . . . (Doc. str. 189.)

Još nam jedan dokaz može poslužiti da utanačimo doba, u kojoj je biskupovao Ivan Ravenjanin.

Toma Arcidjakon pripovijeda, da su pod ovim biskupom bile prenešene moći sv. Dujma i Staša iz Solina u Spljet. U zgodno doba, pripovijeda Toma, otigjoše Spljećani, pod vodstvom nadbiskupa Ivana u Solin, ugjoše u biskupsku baziliku, gdje nagjoše sve ispremiješano i porušeno. Bijaše ono mjesto puno ruševina i ogorina, obraslo dračjem i korovom, te premda ih je bilo nekoliko, koji su preživjeli poraz Solina i poznavali onaj položaj, ipak, jer grob sv. Dujma bijaše sakriven u podzemnim svodovima, nije se moglo raspoznati odakle bi se imalo dignuti njegovo tijelo. »*Tamen quia tumba ipsius subterraneis fornicibus absconsa latuerat, non facile discerni poterat unde corpus beati Domnii tolleretur*«. Prokopaše zemlju i prvi sarkofag koji nagjoše, digoše, i da ih ne bi Slaveni smeli u poslu, brzo ga prenesoše u Spljet. Otvorivši ovdje sarkofag, vidiše da je u njemu tijelo sv. Staša, a ne sv. Dujma. Sutra dan opet otigjoše u Solin, i s istog mjesta »*de eodem loco sarcofagum beati Domnii effoderunt*«, iskopaše sarkofag sv. Dujma i velikom ga žurbom u Spljet prenesoše.[9]

---

[9] Smatramo potrebitim upozoriti ovdje na ono što rekosmo prošle godine u „Bogoslovskoj Smotri“ na str. 12. gdje je u kratko bila istaknuta razlika, koja prolazi megju legendom i povješću u pogled sv. Dujma i njegovih moćiju. Dodat ćemo ovdje, da su po svoj prilici tjelesa ovih dvaju mučenika bila dignuta iz dvaju podzemnih grobova, na zapadu groblja na Manastirinama, iz onog mjesta, nad kojim je god. 1695. bila podignuta kapelica sv. Dujma. Ovo zaključujemo iz ove okolnosti u legendi, što su oba tjelesa bila izvagjena iz podzemnih svodova — *fornices subterranei* — a tu su baš dva podzemna svoda, za dva tijela. Sudeći po drugim dokumentima nijesu ona dva tijela bila prenešena u Spljet ni VII. ni VIII. nego valjda IX. ili X. vijeka. S ovog razloga nastale su mnoge netačnosti u legendi. Nije ovaj prenos obavio Ivan Ravenjanin, nego koji drugi biskup, možda i imenom Ivan, od kojih jednoga nalazimo u X., a drugoga u XI. vijeku. U našem razlaganju ne idemo za tim da utanačimo dobu, kada su ova dva tjelesa Spljećani prenijeli, ni pod kojim biskupom, jer bi nas to daleko odvelo. Nama je ovdje glavno da iz same legende dokažemo, kako ovaj prenos nije mogao slijediti ni VII. ni VIII. v., dosljedno da se iz one legende ne može po nijedan način zaključiti, kako prijatelji tradicije hoće, da je Ivan Ravenjanin biskupovao VII. ili VIII. v.

Ima i poznijih legenda, koje se bave prenosom moćiju svetih Dujma i Staša, a koje se u ovomu slažu: da su naime iz gradske bazilike Spiječani digli tjelesa mučenika; da su u ovoj bili podzemni svodovi, da su u ovim bili sarkofazi i da su ovi mučenici bili jedan kod drugoga pokopani.[10]

U ovim legendama neke su tačke karakteristične za utanačenje dobe, u koje bijahu ova tjelesa prenešena.

Legenda VII. v., pa ni ona VIII. v., bar u prvoj polovici ovoga, ne bi bila mogla ustvrditi da su tjelesa svetaca ležala bilo gdje u Solinu megju gradskim zidinama, jer po rimskom zakonu bilo je strogo zabranjeno pokapati i sažigati mrtvace u gradu. S ovog razloga ležali su pokojnici, pa i sami mučenici, u cijelom rimskom carstvu, van grada, u bazilikama groblja, pa tako bijaše i u Solinu. Da se bude prenos obavio mnogo godina poslije razorenja Solina, metnimo i preko dva vijeka kasnije, tada bi bila razumljiva ova netočnost u legendi, kada se je već svugdje po svijetu pokapalo unutar gradskih zidina, pa tako i u Spljetu. Legenda zavagjajući se za tadašnjim običajima uzela je da su i za rimsko doba tjelesa bila pokopana unutar gradskih zidina.

Suviše legende kažu, da su u gradskoj bazilici bili grobovi u podzemnim svodovima, »*tumbae subterraneis fornicibus*«, a u njima sarkofazi. Ovoj okolnosti pripisivali su prijatelji legende veliku važnost u tvrdom uvjerenju, da će se pri iskopinama gradske bazilike u Solinu naći podzemni svodovi. Stopr. prvih godina prošlog decenija (1902.—1906.) bijaše gradska bazilika prokopana, ali u njoj se nije našlo ni traga podzemnim svodovima, kako ih po starim liturgičnim propisima nije moglo niti biti.[11] Bjegunci iz Solina, koji bi po legendi bili tobože prisutni iskopavanju tjelesa sv. Staša i Dujma, znali su bez dvojbe da ovih podzemnih svodova nema i dosljedno ne bi u ovomu bila pogriješila legenda, da je ona postala VII. vijeka.

Napokon sve legende kažu, da se je iz istoga mjesta prenijelo tijelo sv. Staša, pa sv. Dujma. I ovo nam je dokazom, da se ovaj prenos nije zbio VII. v., nego mnogo kasnije. Sada je vrlo dobro poznato, da sv. Dujam i sv. Staš ne bijahu pokopani u jednoj te istoj crkvi, nego jedan od drugoga odaljen preko po kilometra. Sv. Dujam bio je pokopan u bazilici grobija

[10] *Historia salonitana* str. 34; Farlati o. c. I. str. 472, 474.

[11] *Bull. Dalm.* 1902. str. 83.

na Manastirinama, a sv. Staš, takogjer u bazilici groblja, ali u Marusincu. (Vidi Tabl. I.). Ovo što je u znanstvenom svijetu poznato samo od nazad kojih petnaest godina, ovo je bez dvojbe bilo isto tako dobro poznato i tobožnjim solinskim bjeguncima, pa bar i njihovoj prvoj generaciji. Ako legenda počinja tako veliku pogriešku, da oba sveca stavlja skupa, onda su bez dvojbe mnogo kasnije bila prenešena ova tjelesa u grad, dosljedno Ivan Ravenjanin, koji ih je tobože prenio, morao je biskupovati bar jedan obilati vijek kasnije, nego li je Solin bio porušen.[12]

Branitelji legende, koji hoće da je Ivan Ravenjanin bio biskup drugom polovicom VII. v., pozivlju se na njegov sarkofag, koji se sada nalazi u krstionici sv. Ivana, negdašnjem hramu polače Dioklecijanove[13]. (Tabla XXVIII.)

Natpis na prednjoj strani sarkofaga glasi: *Hic requiescet fragelis et inutelis Iohannis peccator Harchiepiscopus.* Na ploči poklopca čita se drugi natpis u kraćenicama oko križa, ovako urezan:

Ἰησοῦς Χριστὸς νικα, t. j. Iesus Christus vincit.

Najprije što upada u oči jest to, da se u ovom natpisu ne kaže, koji je Ivan biskup u njemu pokopan. Poznata su izim ovoga još dva spljetska povjesnička biskupa, imenom Ivana: jedan iz polovice X., drugi iz polovice XI. v. Mogao je i jedan od ovih biti sahranjen u ovomu sarkofagu.

Ne samo da natpis ne govori, koji je biskup Ivan u ovom sarkofagu pokopan, ali nije ni datiran, da bi se moglo po godini suditi, koji Ivan ovdje leži. Za ovake slučaje može nam pomoći samo paleografija i ornamentika sarkofaga.

---

[12] Vidi *Bull. Dalm. passim,* i *Sv. Dujam biskup i mučenik solinski. Povjesno-arheol. rasprava* napisao I. S. B. L. str. 64. sl.

[13] Ovaj se je sarkofag nalazio do g. 1881. u kapelici sv. Matije, tik na podnevu stolne crkve, koja je kapelica bila porušena godinu dana kasnije zbog osamljenja Mauzoleja Dioklecijanova. Sr. *Bullett. di archeol. e stor. dalm.* 1878. str. 10.; Bulić, *Dva sarkofaga Ivana Ravenjanina i Lovre Dalmatinca spljetskih nadbiskupa,* Zadar 1882. str. 3. — Farlati, *Illyr. Sacr.* III. str. 42. — Kukuljević, *Codex diplomaticus* I. str. 217. — *Ephemeris Bihaćensis* Tabla XXVIII. sl. 4.

Latinština ovoga natpisa nije najbolja. Čita se *fragelis et inutelis*, mjesto *fragilis et inutilis*. Ali po ovim pogrješkama ne može se suditi o dobi ovog natpisa. I u rimskoj epigrafiji poznijih vijekova nalazimo ovakih i sličnih pogrješaka. Neka slova u ovom natpisu, kano E naliče istim slovima natpisa kraljice Jelene, koji je iz X. v.[14], ali ovakih slova naći je i ranije. Sve ovo dakle ne može nam pomoći u datiranju ovog sarkofaga, jer se sličnih natpisa i slova nalazi u raznim vijekovima[15].

Nego u ovom natpisu karakteristično je jedno slovo, a to je O, kakovo se ne nalazi u drugim natpisima. Ovdje je ovo slovo ne samo četverouglasto, sastavljeno naime iz četiriju crta, koje se koso na kraju križaju, nego ove crte vire podobro vani četverokuta. Slovo O veoma slično ovomu, nalazimo u kotorskom nadgrobnom natpisu nekoga Andreacci-a, koji je sigurno iz g. 830.—840[16]. Na arhitravu crkve sv. Barbare u Trogiru iz X.—XI. v.[17], ako ne ranije, dolazi slovo O u četverouglastom obliku, dosta slično onomu sarkofaga Ivana nadbiskupa u Spljetu. U selu Drienovu kod Prijepolja, u dolini Lima, u Sandžaku Novopazarskom, nalazi se u ruševinama jedne crkve, ulomak natpisa, u kojemu je slovo O slično onomu u Trogiru. Dr. Patsch meće ovaj natpis u VII.—VIII. v., dočim dr. Jireček je mnijenja, da je iz IX.—X. v[18]. Sudeći dakle po ovom najvažnijem i najkarakterističnijem obilježju, sarkofag spljetskog nadbiskupa Ivana, imao bi biti jednog od nadbiskupâ ovog imena iz prve polovice IX. v.

Izim natpisa može nam pomoći, kako smo već rekli, izradba i ornamentika sarkofaga ovoga Ivana.

Pokrivalo uragjeno je na način krova, ali malne ravno, kakvih ne nalazimo u Solinu. Na pokrovu je suviše križ, koji

[14] *Peto i šesto izvješće* Bihaća, *hrv. društva za istraživanje domaće povijesti u Spljetu* str. 21. sl.; Barač-Krbanić, *U koljevci hrv. povjesnice*, Zagreb 1907. str. 54. sl.

[15] Le Blant: *Manuel d' épigraphie chrétienne*. Paris 1869. str. 42.

[16] Eitelberger, *Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens* II. Aufl. p. 284. — Jackson, *Dalmatia, the Quarnero and Istria* vol. II. p. 70; vol. III. p. 44.

[17] Eitelberger o. c. p. 239. Taf. XIX. n. 2. — Jackson o. c. II. p. 145. *Guida di Spalato e Salona* p. 276. — *Vjesnik hrv. arheološkoga društva u Zagrebu* 1891. str. 78. — Monneret de Villard, *L'architettura romanica in Dalmazia* u „*Rassegna d' Arte*" Milano 1910. fasc. 7. p. 109.

[18] *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Herzegovina* IV. (1896.) str. 295. — Jireček, *Geschichte der Serben* str. 174. Nota 1.

se proteže do sredine sarkofaga, a gdje se krakovi križaju, natpis je, koji smo naveli. Da je ovaj sarkofag nastao u razmaku od samih pedeset godina od solinskih sarkofaga, nema dvojbe, da bi svojom formom i izradbom više njima naličio. Naglih promjena ne nastaje niti u naravi, niti u umjetnosti.

Prednja strana sarkofaga razdijeljena je u četiri jednaka polja, u svakomu od kojih je nakit u obliku ljiljanâ, koji se pružaju šiljasto do kutova svakoga polja. U sredini, gdje se ljiljani sastaju, mala je ružica. Cattaneo[19] donaša nekoliko ornamenata, koji imadu neku, ako i blijedu, sličnost sa ornamentima na sarkofagu nadbiskupa Ivana. Najraniji bi bio iz godine 737., svi ostali su kasniji, ali svi iz VIII. v. Nego opaziti je, što je važno, da ova vrst ornamenta uvijek je ispremiješana sa drugim uresima, bogatim i raznovrsnim, poredanim jedan pokraj drugoga, što je karakteristično za VIII. v., dočim se u našem slučaju, isti ovaj ornamenat do četiri puta ponavlja[20]. Ornamentika IX. i X. v. jednostavnija je, i ne nosi na istom polju raznoliki ukras. A ovu jednoličnost opažamo baš na sarkofagu nadbiskupa Ivana. Stoga Ugo Monneret de Villard stavlja ovaj sarkofag u X. v. Evo što o njemu piše: „Neki drže, da je sarkofag u spljetskoj krstionici, sarkofag nadbiskupa Ivana, prvoga ovog imena u spljetskoj crkvi, djelo VII. v. Mi ne možemo dijeliti to mnijenje i prenašamo tu radnju u X. v. i to radi stilističkih forma njegovih dekoracija, a oslanjajući se takogjer i na paleografiju slova, a osobito na O, koje je jednako onome na sarkofagu kotorskoga biskupa Andreacci (830.—840.). To je O sastavljeno od četiriju crta, koje se na kraju križaju“[21].

Nego za datiranje sarkofaga nadbiskupa Ivana, može nam indirektno poslužiti i jedan drugi sarkofag, koji se sada nalazi u peripteru Dioklecijanova Mauzoleja, t. j. stolne crkve. (Vidi Tabl. XXIX.)

Natpis na pokrivalu i na gornjem rubu rake ovoga sarkofaga glasi: *† In n(o)m(ine) D(omi)ni. Ego Petrus do . . . . . e prior natus nutrit(us) erudit(us) in Spalato filius bene memoriae do(mini)*

---

[19] *L' Architettura in Italia dal sec. VI al Mille circa.* Venezia 1889. str. 87, 94, 102. — Rivoira, *Le origini del' architettura Lombarda* I. str. 119. fig. 176. — Fogolari, *Cividale del Friuli* p. 42., 43.

[20] Cattaneo o. c. p. 73.

[21] *Rassegna d' arte* 1906. fasc. 6. p. 92. nota 3.

Cosme inclito priori, q(ui) posui hec tumul(um) recepsionis peccatrici corporis mei.

Nije ni ovaj natpis datiran, ali imamo u njemu više elemenata, po kojima možemo tačnije dobu utanačiti, nego li za sarkofag Ivana nadbiskupa.

U latinštini ovoga natpisa nema nikakve karakteristike, koja bi mogla nešto značiti za dobu sarkofaga, ali ima nekih osobitosti u slovima C, E, P, R. Okomiti potez slova C i E pruža se ispod dolnje, a gdjekod i povrh gornje poprječne crte; u P i R pak diže se povrh trbuha. Iste ove osebujnosti nalazimo i na sarkofagu Andreaccia u Kotoru, koji je, kako vidjesmo, iz god. 830.—840. Nedaleko od ovog vremena morao bi biti i ovaj sarkofag spljetskog priora Petra.

Još je važna jedna oznaka u ovom natpisu. Sin Petar i otac mu Kuzma bijahu priores, t. j. načelnici grada Spljeta. Načelnik grada, imenom prior, dolazi za prvi put u našim zemljama u dokumentima god. 918[22].

Istina je, da su se i prije ovoga vremena u rimskom carstvu zvali gradski načelnici priores. U Konstantinu Porfirogenetu čita se za gradskoga prvaka izraz: *πρωτεύων*, *πρωτεύοντες*[23] i to još za Dioklecijanovo doba. Pa u nekim, i ako rijetkim natpisima na Istoku, čita se za gradskog načelnika naslov: *πρωτεύων* još VI. v[24]. Na Zapadu pak počimlju se gradski načelnici nazivati prior za ostrogotskog vladanja[25]. I poglavica Krka nazivlje se u doba Ostrogota prior[26]. Ovaj dakle novi naslov, koji na Istoku nalazimo u dokumentima u grčkom življu pod imenom *πρωτεύων* još za Dioklecijanovo doba, a u natpisima tek VI. v., pojavljuje se na Zapadu u imenu prior VI. v. i to samo u naredbama. U natpisima ga još nema. Ni u Solinu, ni u Dalmaciji, za cijelo vrijeme rimskog vladanja, ne nalazimo ni jednog natpisa, u kojemu bi načelnik grada bio zvan prior. Reg bi da ne samo za rimskog vladanja, da li i za koji vijek kasnije nije bilo ovog naslova u Dalmaciji. Jedan dokumenat iz god. 805. zove načelnika grada Zadra: dux[27], a stopro, kako vidjesmo, god. 918. zove se **prior**.

22 Rački, *Documenta* itd. str. 17.

23 *De administrando imperio* str. 244., 245., 250.

24 C. I. G. IV. n. 8627, 8630, 8631, 8651.

25 Hartman M. L. *Geschichte Italiens im Mittelalter* I. str. 97. — Cassiodori, *Variae* VIII, 26.

26 Cassiodori o. c. VII. 16: „*omnia enim sine priore confusa sunt.*"

27 Rački, *Documenta* p. 310: „*Paulus dux Jaderae*".

Toma Arcidjakon spominje nekog Severa, po nagovoru kojega Šolinjani bi bili ostavili otoke i preselili se u Spljet i koji je morao biti prvi upravitelj grada. Njemu ne daje nikakova naslova, dali ga samo zove magnus Severus[28].

Ostale odnosne vijesti, koje iz Spljeta imamo i te nam svjedoče, da se u starije doba nijesu zvali načelnici grada priores. Najstariji naslov spljetskoga načelnika čitamo na sarkofagu, koji se sada nalazi u Peripteru stolne crkve: »... *Ergo comes viduasque tuens pater pupillis*«[29]. Comes dakle bijaše naslov ovoga bezimenoga upravitelja. Ovaj naslov bio je u običaju već od IV. v., pa slijedi više manje skoro kroz cio srednji vijek. Ovaj je natpis datiran, jer u njemu spominje se biskup spljetski Martin, koji je sigurno biskupovao od 970.—1000[30].

Najstariji pisani dokumenat iz god. 1000. zove spljetskoga načelnika princeps: »*una cum domino Florino principe Spalati et Clisii*[31].

Iz svega do sada rečena dade se zaključiti, da sarkofag Petra, spljetskoga priora, baš zato jer se on zove prior, ne može biti nego iz konca IX. ili iz X. v., a ne ranije.

Ako sad pogledamo na sarkofag nadbiskupa Ivana i prispodobimo ornamentiku s prednje strane ovoga sarkofaga sa onim Petra, opazit ćemo, da je megju jednim i drugim velika sličnost. I u ovomu zadnjemu sarkofagu, koji je razdijeljen u pet polja, vigjamo u četirima po strani četiri ljiljana, koji svršavaju šireći se na uglovima četverokuta. Pošto je

[28] *Historia Salonitana* c. X. p. 32.

[29] *Bullett. di archeol. e stor. dalm.* 1908. str. 147. Tabla XXII.

[30] Rački o. c. str. 24, 28. — Thomas Archidiac. *Histor. Salonit.* pag. 36.

[31] Rački o. c. str. 28. Ugo Inchiostri u opaskama, što je pridodao svojemu prevodu Mayerove radnje *Die Dalmatinisch-Istrische Munizipalverfassung* etc. u *Atti e memorie della Società istriana di storia patria* na str. 452. opaža, da ne posjedujemo u izvorniku ovaj dokumenat, u komu je govora o *Florianus princeps Spalati*, pa da je, po njemu, *princeps* umetnuto kasnije, kada je listina bila prepisana, dočim da je u originalu stalo *prior*. To je moguće, ali u natpisu na sarkofagu spljetskomu stoji *comes*, te se načelnik spljetski još za X. v. ne zove *prior* nego *comes*. Kasnije pak uvijek zove se *prior*, na pr. ... *tempore Pauli archiepiscopi et Nicodemi prioris* itd. (Rački o. c. passim). Najzadnji spomen dalmatinskih priora čitamo u jednoj listini kotorskoj iz XII. v., koje ime zamjenjuje kasnije naslov *comes*. Sr. Jireček, *Geschichte der Serben* I. str. 185.

sarkofag Petra iz X. v., ili najranije iz IX. v., ne možemo ni sarkofag nadbiskupa Ivana metnuti daleko od ovih vijekova, dakle u IX. v., a nikako u VII. v.

Da preglavimo.

Natpis na sarkofagu nadbiskupa Ivana ne kaže nam, koji je biskup Ivan u njemu pokopan, a imamo sigurno jednoga Ivana u polovici X. v., a drugoga u polovici XI. v. i Ivana Ravenjanina, o komu mi ne dvojimo. Slova na sarkofagu nadbiskupa Ivana, osobito O, sliče natpisu Andreaccia iz početka IX. v. Ornamentika, kakova je na sarkofagu nadbiskupa Ivana, pojavljuje se u VIII. v., ali ne osamljena, kako je ovdje vigjamo, dok nasuprot na sarkofagu jednoga spljetskoga priora iz IX. ili X. v. nalazimo veoma sličnu ornamentiku. Ne može se dakle ovaj sarkofag uzeti za sarkofag nadbiskupa Ivana, koji bi bio prvi spljetski nadbiskup i umro god. 680. U njemu je mogao najviše biti pokopan neki Ivan, koji bi bio biskupovao oko god. 800., ili valjda poznati Ivan nadbiskup spljetski iz X. v.

Mogao bi se tkogod u ovomu s nama potpuno slagati, a istodobno primijetiti, da je legenda pogriješila, što je sarkofag nadbiskupa Ivana iz IX. ili X. v. pripisala Ivanu Ravenjaninu iz druge polovice VII. v., ali da ovo još ne može biti dokazom, da toga Ivana nije bilo. Tradicija je više puta pogriješila, kada je htjela previše znati, kad je ubificirala mjesta, položaje, pa je mogla i u ovom slučaju pogriješiti.

Ova je primjedba dobra. Nadbiskup Ivan mogao je živjeti drugom polovicom VII. v., mogao je biti pokopan u kojemu sarkofagu, kojega je s vremenom, bilo s kojih razloga, nestalo, pa je kasnije potomstvo, kojemu se je jače usjekla u pamet uspomena na prvog spljetskog nadbiskupa, nego li na druge biskupe Ivane, uzela sarkofag jednoga nadbiskupa Ivana za sarkofag nadbiskupa Ivana iz Ravene. I mi mislimo, da se je to zbilja dogodilo.

Povjesničar Lučić (Lucius)[32] bio je u neprilici pri čitanju natpisa Ivana Ravenjanina, te ne mogavši odgonetati ono čudnovato O, i uzevši ga kao piknju, cijenio je, da je slijedeće slovo R početno slovo imena jednoga nadbiskupa, njemu nepoznata. On piše: „*quisnam autem fuerit hic R Archiepiscopus incompertum est,*

[32] *De Regno Dalmatiae et Chroatiae* libri sex. Ed. Amstelodami 1666. str. 474.

cum in antiquis Archiepiscoporum nominibus nullus tali caractere notetur ante B. Rainerium, qui in Ecclesia S. Benedicti magna veneratione colitur«. Farlati je (Illyr. Sacr. III. p. 42.) prigovorio Lučiću ovo neznanje.

I po ovomu se vidi, da do Lučićeva doba, dakle do polovice XVII. v., nije se znalo, koji je spljetski nadbiskup bio u ovomu sarkofagu pokopan, dapače niti to, da li je u njemu pokopan jedan nadbiskup, imenom Ivan. Da se je to zbilja znalo i da je kolala legenda, da je u ovom sarkofagu bio pokopan Ivan Ravenjanin, prvi nadbiskup spljetski, Lučić bio bi jamačno to znao; bio bi znao pročitati natpis, a ne bi bio napisao da je u njemu pokopan nepoznati biskup, komu ime počimlje sa slovom R. Možda da Lučić nije vidio ovaj natpis, te da mu je isti bio priopćen iz Spljeta, recimo od koga kanonika, svećenika i t. d. Ali da je ova legenda tada opstojala i ovi su morali znati za taj natpis i bili bi ga znali pročitati, te ga ne bi bili u pogrješnom prepisu poslali Lučiću. Ili da budu i to učinili, t. j. poslali Lučiću pogrješni prepis natpisa, bili bi mu javili, da je po legendi, u sarkofagu, na komu je ovaj natpis, pokopan nadbiskup Ivan Ravenjanin. Lučić bi ga za ovim bio u redu pročitao. Sva je prilika dakle, da je tkogod iza Lučićeve dobe ipak dobro pročitao ovaj natpis, ili sa samoga sarkofaga ili odgonetao iz djela Lučića, te kazao, da je u njemu pokopan neki nadbiskup Ivan. A pošto je legenda o Ivanu Ravenjaninu bila najjača u uspomeni od svih drugih nadbiskupa ovoga imena, zaključilo se je, da je ovo sarkofag Ivana Ravenjanina. Odjek ovoga mnijenja sakupio je Farlati, te ga prvi objelodanio. I od tada drži se, da je ovo sarkofag Ivana Ravenjanina, prvoga spljetskoga nadbiskupa.

Mi smo već iznijeli dokaze iz Tome Arcidjakona, iz kojih smo zaključili, da on ne kaže, kada je Ivan Ravenjanin bio biskup u Spljetu; da se dapače iz njegova pripovijedanja temeljitim razlogom može ustvrditi, da je Ivan Ravenjanin bio biskup ili pri koncu VIII. ili pak početkom IX. v. Dalnjih dokaza za ovu našu tvrdnju nećemo ovdje navagjati, ali ćemo ih navesti u raspravi o prvom nedvojbenom nadbiskupu spljetskomu, o kome ćemo sada govoriti. Ovdje će biti jasno, kada je započela crkvena hijerarhija u Spljetu i dosljedno, kada je Ivan Ravenjanin bio biskup.

*

Petar I. (II.) nadbiskup.

Prvi spljetski nadbiskup, o kome ne može biti ni najmanje sumnje, jest Petar I.

Za ovoga nadbiskupa svjedoči Trpimirova povelja dneva 5. ožujka god. 852. Hrvatski ban Trpimir, u svom dvorcu na Bihaćima, pred mnogim svjedocima, koji su potkrižani na povelji, potvrgjuje sve, što je bio on, ili njegov pretšasnik Mislav, darovao crkvi spljetskoj, ili kako je u dokumentu zove solinskoj „sanctae salonitanae ecclesiae"... *quae est metropolis usque ripam Danubii et pene per totum regnum Chroatorum* i to dobra, koja se nalaze u Lažanima (povrh Gomilice), u Tugarima (u Poljicima), u sv. Jurju na Putalju (povrh Sućurca). Suviše dariva on neka svoja kraljevska dobra i desetinu sa njegova imanja na Klisu. Sve ovo dariva Trpimir *dux Chroatorum*, jer prigodom gradnje crkve i manastira, u koji bijaše on doveo Benediktince, a nemajući dovoljno novca, da nabavi neke posude crkvene, uzajmi mu ga nadbiskup Petar: *accomodauit nobis Petrus, salonitanae ecclesiae archiepiscopus et dilectus compater, XI. libras argenteas*[33]. Nema dakle sumnje, da je 852. bio biskupom u Spljetu Petar.

Crkva, koju Trpimir bijaše zajedno sa manastirom sagradio, podignuta je u Solinu, gdje se istočni obronak brda Kozjaka spušta prama Klisu, u mjestu zvanu Rižinice. Tu je Društvo „Bihać" vodilo iskopine i otkrilo temelje crkve i manastira sa natpisom: *Pro duce Trepime[ro] ... preces Xro submittatis et inclinata habete colla trementes*[34].

Kada je počeo Petar biskupovati i kada je on umro?

Po Rimskom Katalogu, a dosljedno i po Škematizmu, biskupovanje Petrovo trajalo je od g. 830.—840. Sa godinom njegove smrti ne možemo se složiti, jer kako vidjesmo, Trpimirova je povelja iz god. 852. Za ovaj dokumenat znao je i Farlati[35]. On nije datiran po godinama, nego po vladanju Lotarija, kralja Franačkoga: *Regnante in Italia piissimo Lothario Francorum rege, per indictionem XV. sub die IV. nonis martii.* Lucij, koji

[33] Rački, *Documenta* p. 3 sl.

[34] *Bull. Dalm.* 1891. str. 84. sl. — *Vjesnik hrv. arheološkoga društva.* 1892. str. 54. sl. — Drugo izvješće „Bihaća" 1895. str. 21. sl. — Barać-Kržanić, *U koljevci hrv. povjesnice* 1907. str. 11. sl.

[35] *Illyr. Sacr.* III. str. 51.

takogjer donaša ovu povelju[36], zaključuje, da se je to zbilo god. 838., ali da je moglo biti i god. 853., nego radi povjesnih razloga on se drži ipak prve godine. Farlati, koji je proračunao tačnije indikcije, tvrdi, da je to imalo biti godine 837. ili 852., ali i on s povjesnih razloga drži se ragje prve godine. I tako se je mislilo i dalje, dok napokon Rački nije dokazao[37], da je povelja izdana godine 852. Dakle uslijed pogrešnog shvaćanja povjesničkih dogagjaja i Farlati i Lučić uzeli su prvu indikciju i metnuli listinu u godinu 837., dotično 838. Uslijed iste pogrješke i Tomine vijesti, da je god. 840. bio Justin biskup Spljetski, stavio je Rimski Katalog, dosljedno i Farlati, smrt nadbiskupa Petra godine 840. Ova je data apsolutno sada isključena: Petar je bio na životu ne samo godine 840., dali i 852. Koliko je godina iza ove umro, nije nam poznato, jer nemamo pri ruci nikakvih podataka.

U istoj se je neprilici i sa početkom biskupovanja Petra. Nemamo nikakvih dokumenata, koji o njemu govore. Sve što se o njemu znade, to se nalazi u spomenutoj Trpimirovoj listini.

Mislav, hrvatski ban, dariva crkvi sv. Jurja u Putalju *quae spalatensis archiepiscopi iuris erat*, posjede u Lažanima i Tugarima, te desetinu iz svoga dvorca na Klisu. Ovaj dokumenat nije sačuvan ni u izvorniku, ni u prepisu. Znamo za nj iz spomenute listine Trpimirove. Ivan, mletački Kroničar, spominje Mislava god. 839.—840. (Doc. str. 335). Po ovomu zaključio je Rački, da je povelja bila izdana godine 839. Iz ovih oskudnih vijesti ne doznajemo koji je bio biskup u ovoj godini. Megju listinom bana Mislava i Trpimirovom ne prolazi nego samo trinaest godina. Vjerojatno je dakle, da je u jednoj i drugoj godini bio u Spljetu jedan te isti biskup, naime Petar. Ne znamo dakle ni godinu početka ni svršetka njegova biskupovanja.

Rekosmo, da je Petar prvi nadbiskup spljetski, o kome se ne može dvojiti i da je on sigurno bio biskup u Spljetu godine 852. Prije Petra može jedino biti govora o Ivanu Ravenjaninu kao biskupu, glede koga dokazasmo, da nema historične podloge legenda, koja ga hoće spljetskim biskupom od godine 650.—680. Dapače, da ako je on prvi spljetski biskup, što je veoma vjerojatno, da je morao biskupovati koncem VIII., ili pak početkom IX. v.

[36] *De Regno Dalmatiae* itd. II. str. 62.

[37] *Rad Jugosl. Akadem.* XXVII. str. 201. sl., Mas Latrie, *Trésor de Chronologie* p. 123.

Ako je Petar bio biskup polovicom IX. v., ako je Ivan Ravenjanin bio nadbiskup samo pô vijeka prije njega, pita se, a koji su bili biskupi u Spljetu u drugoj polovini VII. i kroz cijeli VIII. vijek?

Legenda — a to veoma kasna legenda, od Farlata dalje — tvrdi, da je samo za deset godina bila prekinuta nit solinsko-spljetskih biskupa, i to od g. 639. do g. 650. Rimski Katalog s ovim se potpuno slaže, te on sve godine i vijekove popunja biskupima, kako za Solin tako i za Spljet. Počimlje sa godinom 650., sa Ivanom Ravenjaninom i nastavlja dalje donašajući, uz biskupe, pape i careve. koji su u ono doba vladali.

O Rimskom Katalogu i o njegovu postanku i razvitku bilo je dosta govora, te ne treba da se sad ponovno na stvar povratimo. Upućujemo čitatelja na posebno poglavlje: Opaske o Katalozima u Kronotaksi solinskih biskupa. Istina je — može nam se prigovoriti — da sa spljetskim biskupima dolazimo bliže našim vremenima, da bismo mogli imati za pojedine biskupe povjesničkih dokaza više nego li ih je bilo za solinske, te se valjda nije trebalo utjecati onim doskočicama, kojima se je utekao Farlati, ili tko drugi, da uredi Kronotaksu solinskih biskupa. Mi ćemo opaziti, da su razdobija, t. j. vijekovi za provale naroda daleko tamniji u općoj povijesti, nego li je samo rimsko doba, pa i za njegova propadanja. Tako je tamno i za spljetske biskupe sve do XI. v., o čemu imamo dokaza i u ovoj samoj radnji. Da pak ova radnja bude jasnija, kako smo za Kronotaksu solinskih biskupa donijeli razne Kataloge, tako ih nosimo u Prilogu i za ovu, i to istim redom i pod istim slovima A, B, C, D, E, F.

Što kaže Škematizam spljetske biskupije, Prilog A, o spljetskim biskupima, to nosi Rimski Katalog F, izostavivši biskupa Teodozija iz god. 860., tako da Škematizam nabraja do Dabrala 32 biskupa, a Rimski Katalog 31. Razlog, s kojega je Teodozij uvršten megju spljetske biskupe vidjet ćemo na svom mjestu.

Za 400 godina, t. j. od godine 650. do godine 1050. Katalog solinski B, ne bilježi nego 12 biskupa. Isto toliko nosi A Cuteis-ov C, i Poncijanov Katalog D. Begnin Katalog E, za koga rekosmo, da je po svoj prilici najstariji, ne nosi za četiri stoljeća nego samo 8 biskupa.

Nitko ne može ni posumnjati da je dvanaest biskupa, a još manje osam, moglo biskupovati 400 godina. Morao je svak .

jedan na drugoga, biti biskupom preko 30 godina, što je isključeno. Po Katalogu Rimskom F bio je od razorenja Solina do Dabrala 31 biskup. Dakako da se ovolikim brojem mogu popuniti četiri stoljeća.

Pita se, kako je to, da svi Katalozi za prva četiri vijeka ne znadu nego za veoma mali broj spljetskih biskupa, dočim jedino Rimski Katalog znade za tolike? Na temelju kojih dokumenata sastavljač Rimskog Kataloga uvrstio je tolike biskupe u ovaj Katalog, i koje razloge za to navagja Farlati, koji je prvi tiskao ovaj Katalog i koji opširno piše povijest spljetskih biskupa u III. svesku svoga Illyricum Sacrum?

Ovo je pitanje veoma važno, jer od odgovora na nj ovisit će historična činjenica: kada je naime započela crkvena hijerarhija u Spljetu, dali odmah iza razorenja Solina, ili mnogo kasnije; dali god. 650., kako tradicija hoće, ili koncem VIII. a valjda i početkom IX. v.

O Ivanu Ravenjaninu, kao prvomu spljetskomu nadbiskupu, već smo govorili. Glavno je da vidimo, koje dokaze Farlati iznosi za biskupe, koji u Rimskom Katalogu dolaze iza Ivana Ravenjanina, t. j. da su oni u istinu bili biskupi Spljeta i onih vijekova. Evo što on piše:

»*Joanni Ravennati rebus humanis exempto tres eosdem Episcopos Catalogi omnes substituunt, Petrum. Marianum, Martinum, quibus decem alios Romanus proximos subjecit ex iis, quos caeteri Catalogi ad superiores aetates revocant, et Salonitanae ecclesiae perperam attribuunt, videlicet Martinum, Forminum, Gregorium, Joannem II., Vernaculum, Dometum, Theodorum, Vitalem, Georgium, Vitalem II., atque hos omnes simul conjunctos inter annos octogesimum septimi saeculi et septuagesimum quartum saeculi sequentis nullo adhibito temporum discrimine interjecit*«[38].

Farlati dakle kaže, da Katalog Rimski iza Ivana Ravenjanina bilježi tri biskupa, Petra, Marjana i Martina, kako i ostali Katalozi. Za ovima da dodaje drugih deset i to od onih, koje ostali Katalozi bilježe megju solinske biskupe i da ove sve skupa stavlja u doba od godine 680. do 774. Nadalje opaža Farlati, da je za devedeset godina puno trinaest biskupa, te da bi se valjda moglo izostaviti Grgura i Vitala II.; a da Domet i Vernaculus ne bi bili nego dva imena jednoga te istoga biskupa.

[38] Farlati o. c. III. p. 45.

Ili kada ne bismo skratili ovo doba za tri biskupa, nadodaje Farlati, da bi onda trebalo produljiti biskupovanje onih trinaest biskupa i smanjiti godine biskupovanja njihovih triju nasljednika, za koje Rimski Katalog kaže, da su biskupovali ukupno šezdeset godina. Ovo svoje umovanje završi Farlati: *Haec tamen obiter attigisse sufficiat, quippe quae conjectura tantummodo nituntur*. Već samo ovo natezanje i nagagjanje Farlatijevo godinama biskupovanja navedenih biskupa pokazuje, kako njihova historična ličnost počiva na veoma slabim temeljima i kako su neosnovane hipoteze Farlatijeve.

Ako se ne znadu godine njihova biskupovanja, znade li se barem štogod iz njihova života; a ako ne o svima, znade li se bar štogod o kojemu od njih? Evo što piše o njima Farlati: ... *nullis peculiaribus notis alterum ab altero distinguere, nullius acta proferre, nullius vitam aut praeclaros in ipso ecclesiae regimine conatus illustrare, adeo altum de his silentium tenent Catalogi, tabulae monumentaque omnia Ecclesiae Dalmaticae, ut praeter nomina, eaque ipsa nuda prorsus atque inornata, reliqui nihil posteritati fecerint. Itaque rerum scribendarum inopia nos coegit in hunc unum locum omnes istos episcopos congerere.* (Idem. Ib.)

Dakle o svim ovim biskupima ne zna se ništa, po priznanju samog Farlatia; on isti nije u stanju iznijeti Akta ni jednoga: *nullius acta proferre.* Zašto je on dakle umetnuo, sasuo ono trinaest biskupa poslije Ivana Ravenjanina? Znamo razlog za ona tri prva: nose ih drugi Katalozi, pa ih je donio i Rimski Katalog. Ali ostalo deset biskupa ne nosi ni jedan Katalog, a u koliko ih koji nosi, donaša ih megju solinske, a ne megju spljetske biskupe. Katalog Rimski, a dosljedno i Farlati, prenašaju ono deset, pa kasnije i drugih pet biskupa, iz Kataloga solinskih biskupa megju spljetske, jer je tako zgodnije i shodnije. Mi smo već donijeli, ovu citaciju, u kojoj su razlozi zgodnosti i shodnosti, kada smo govorili o solinskim biskupima, ali ćemo ju ipak i ovdje navesti, jer ne samo da ilustrira osobu sastavljača Kataloga, nego nam rasvjetljuje i neke vijekove kršćanstva ne samo u Solinu, nego i u Spljetu.

Sed multo aptius ad seriem et successionem Chronologicam congruentiusque, Auctor Catalogi Romani quindecim illos Episcopos Salonae captae eversaeque postposuit, et Salonae ademptos, ecclesiae Spalatensi restituit. Quare omnes illos ferre quadraginta Antistites quos alii Catalogi post Natalem, Maximum, Frontinianum, Theodorum

recensent, et ante Salonitanam calamitatem constituunt, bifariam dividas oportet, et priores quidem, videlicet Justinianum cum reliquis supra nominatis, Glycerio pospositos ecclesiae Salonitanae; caeteros vero scilicet Martinum, Forminum quos paulo ante dixi, Salonitani excidio postpositos, ecclesiae Spalatensi cum Romano Catalogo attribuas necesse est«. (Farlati I. 318.)

Naravski, da je zgodno i shodno, ono četrdeset imena, valjda imena i biskupa, ali ne solinskih, kako smo rekli, koje neki Katalozi nose poslije zadnjeg solinskog biskupa Teodora, podijeliti u dvije skupine, te jedne dati Solinu, a druge Spljetu. U povijesti su prazna prva tri stoljeća kršćanske hijerarhije u Solinu, jer se tek drugom polovicom trećega pojavljuje ona u ovome gradu. Isto tako u povijesti crkvene hijerarhije u Spljetu prazna su dva prva vijeka, iza razorenja Solina. Legenda je sve to ispunila; za nju nema praznina. Po njoj kršćanstvo počima u Solinu Dujmom, učenikom sv. Petra i traje neprekidno dalje. Kad Avari porušiše Solin, legenda neće da znade za obudovljelu crkvu, nego samo za prvih deset godina. Od 650. pa dalje, crkvena hijerarhija traje u Spljetu neprekidno, do danas. Legenda se nije mislila, koji su biskupi bili kroz sve to razdoblje, za koje povijest ne zna, ni u Solinu ni u Spljetu; nije se dapače dala ni brige da ispita, je li ih u opće i bilo. Historičari, koji su se priljubili uz legendu, koji su njoj slijepo vjerovali, nijesu mogli preći preko ove praznine u kronologiji solinskih i spljetskih biskupa, te da popune tu prazninu, dobro im je došlo ono četrdeset biskupa, za koje nitko nije znao, niti sada znade, da li su ikad bili biskupi, bilo u Solinu, bilo u Spljetu. Ali takovo popunjenje, bez ikakove historične podloge, koju ne mogoše pronaći ni oni, kojima je nada sve moralo biti do toga, da je iznagju, pa bilo kakvu, pokazuje još jasnije svu netemeljitost ove legende.

Iza Petra, Marijana i drugova govori Farlati u slijedećem poglavlju o Petru II., Leonu i Ursus-u. I za ove, piše on, znadu svi Katalozi, ali jedini Rimski nosi ih megju spljetskim biskupima, dok ih svi ostali bilježe megju solinskim i to megju ono četrdeset ih. Što o njima kaže povijest? Ono što i o spomenutoj trinaestorici. Farlati opisuje u kratko povjesničke dogagjaje, koji su se zbili za njihova biskupovanja, pa nastavlja: *»Jam vero, in hujusmodi rerum ac temporum perturbatione motuque, in regimine tam longe producto ac illis tribus quos nominavi, Episcopis*

gesta sunt, quaeve preclare instituta ad rem Christianam tuendam, augendam, confirmandam vel nemo litteris consignavit vel que publicis privatisque erant in monumentis, majorum nostrorum in his servandis incuria, atque vetustate casuve alio interiere sic prorsus, ut nihil ad nos praeter illorum nomina pervenerint«[39].

Dakle sam Farlati kaže, da ob ovoj trojici nije nam povijest ništa ostavila, do njihovih imena. Ovo je veoma malo, ali bi ipak i ovo nešto bilo, kad bi nam povijest bila sačuvala i njihova imena, kao biskupa spljetskih za ovo doba. Ali ni jednoga od ove trojice ne nalazimo megju spljetskim biskupima, nego megju solinskim i to u broju onih četrdeset, o kojima je više puta bilo govora. Nije ni jedan od ovih s povjesničkog razloga bio premješten s onog mjesta u ovaj, iz solinskih u spljetske biskupe, nego se je ova promjena učinila s razloga zgodnosti i shodnosti... aptius... congruentiusque. A da ovo nijesu nikakvi povjesnički dokazi svakomu je jasno. Nije nam dakle, kako Farlati hoće, ni njihova suha imena povijest zabilježila megju spljetskim biskupima.

Iza ovo sedamnaest biskupa, Rimski Katalog navagja Petra, koga Farlati bilježi kao trećeg ovog imena i nosi, da je biskupovao od godine 830. do godine 840. Ovaj je u istinu povjesnička osoba, o komu smo mi govorili i koga spominje Trpimirova povelja. Od svih dakle osamnaest biskupa, jedan je izvan svake sumnje, a to je Petar, koji je biskupovao godine 852. i Ivan Ravenjanin, o komu smo mi već rekli, da je bio prvi spljetski biskup, i ako ob ovomu nemamo dokumenata prvog reda.

Nego rekosmo, da bi ipak nešto bilo, kada bi bila prošlost zapisala i sama gola imena prvih spljetskih biskupa. Stoga da vidimo ima li kakovih drugih dokumenata, koji govore o spljetskim biskupima i što o njima kažu. Za ovu svrhu dakako ne mogu nam poslužiti nego Katalozi, jer za ovo razdoblje jedino oni govore o spljetskim biskupima.

Sva tri Kataloga, B, C, D, do biskupa Petra, potpuno se slažu, ali sva tri za 200 godina ne nose nego pet biskupa: Ivana, Petra, Marjana, Martina i Leona. Katalog Rimski za isto razdoblje bilježi sedamnaest biskupa. Sedamnaestorica mogu popuniti dvijesto godina, ali ne tako pet njih. Ali za onu se-

[39] Idem III. p. 40.

damnaestoricu, ako izuzmemo Ivana Ravenjanina, nemamo nikakvih razloga, da ih ubrojimo sigurno megju biskupe spljetske, dapače imamo dovoljno dokaza, da dvanaestoricu sasvijem izbacimo.

Za cijelo ovo razdoblje od 200 godina (650.—850.) Begna ne zna, nego za Ivana. Isto tako i Toma Arcidjakon. Fragmenat Kataloga *Ex tabulario Coenobii Spalatensis virginum ordinis Benedictini sub titulo Rayneri* ne spominje biskupe prije godine 1188. *Chronicon Pontificale Salonitanum et Spalatense* ne nosi do Petra nego četiri biskupa, a izostavlja Leona.

Dakle ni Katalozi B, C, D, E, ni „Chronicon Pontificale", ni Toma Arcidjakon ne znadu za dvanaest biskupa, koje Rimski Katalog, pa dosljedno i Farlati, hoće da ubroje megju spljetske biskupe. Kako smo rekli, ovi su Katalozi bili prepisani onako, kako su se našli, bez drugotnih svrha, pa se njima može vjerovati; dok Rimski Katalog sastavljen je prama stanovitom cilju i pretpostavlja, da je u Spljetu i Solinu bila crkvena hijerarhija neprekidna od apoštolskih vremena.

Iz činjenica, do sada konstatiranih, mogli bismo odmah izvesti naše zaključke. Ali prije nego to učinimo, uzet ćemo u pretres još nekoje Kataloge i to one sadržane u X. svesku rukopisa Salonitana et Spalatensia Sacra, jednom Fanfognine biblioteke, a sada u Arkivu Zemaljske Vlade u Zagrebu, o kojim je već bilo govora[40]. Mi smo ove Kataloge u našim Opaskama o Katalozima naveli na strani 87. i dali svakomu svoj broj. Zato u ovom osvrtu pozivat ćemo se na one redne brojeve.

1. Donaša samo četiri biskupa.
2. Bilježi pet biskupa.
3. Spominje sedamnaest biskupa.
4. Ne govori nego o Ivanu Ravenjaninu.
5. Spominje pet biskupa. Slijedeći *Catalogus IV.* Ivana Lučića ne govori o nijednom biskupu kroz cijelo ovo razdoblje

[40] *Bogoslovska Smotra* 1912. 343. sl. Nije se na žalost, nadati, da će se naći novih rukopisnih dokumenata o solinskim i o spljetskim nadbiskupima za prvih vjekova srednjega vijeka niti u Arkivu Vatikanskom, jer popisi ovih biskupa i dopisivanje s njima bilo je pisano obično na papiru (papyrus), koji se je tekom vremena istrošio, dočim samo važni dokumenti bijahu pisani na pergameni. Sr. br. 266. iz god. 1912. megju Muzejalnim spisima.

6. Katalog A Cutheis-ov, kako vidjesmo, ima pet biskupa.

7. Ovaj nosi pet biskupa.

8. Bilježio je 18 biskupa, pa je neko sa strane dodao drugih šest.

9. Bilježi samo pet biskupa.

10. Isto.

11. Isto.

12. Znade za samog Ivana Ravenjanina.

13. Nosi pet biskupa. Slijedeći Katalog bez naslova govori samo o spljetskim biskupima i počimlje sa Lampridijem, koji je biskupovao XI. v.

14. Znade samo za pet biskupa. Slijedeći Katalog nije nego nastavak Rimskog Kataloga i prvi mu je na redu Ivan biskup iz XI. v.

15. Nosi trinaest biskupa. Nosimo njihova imena, jer se u njima može opaziti, kako se je počeo razvijati Rimski Katalog. Ova su imena: Ioannes VII. Ravennas, Petrus VI., Theodorus IV., Vitalis, Petrus VI., Leo II., Ursus, Georgius II. Maximus IV., Theodorus V., Marianus, Martinus III., Leo III.

16. Bilježi pet biskupa.

17. Bilježi samo pet biskupa, od kojih četiri otpadaju na spomenuto razdoblje od 200 godina. Fali Petar i Leo, a Martin dolazi dva puta.

18. Ima pet biskupa.

19. Nije imao nego četiri biskupa: Ivana, Petra, Leona, Ursa. Netko je kasnije izbrisao njihov redni broj i dodao sa strane iza Petra trinaest biskupa, Marijana i t. d. do Leona, koji je na rednom broju šezdeseti.

20. Ovaj je Rimski Katalog, pa je suvišno kazati, da se slaže s onim, što ga je Farlati izdao.

Od dvadeset Kataloga, dakle, šesnaest njih znade samo za četiri ili pet biskupa, koji bi bili biskupovali u Spljetu od razorenja Solina do biskupa Petra, t. j. do godina 852. Ostala četiri Kataloga bilježe ih više. Onaj pod brojem 15 nosi ih trinaest, megju kojima tri, za koje nijedan Katalog ne zna, a to su: Maksim, Teodor i Leo, koji jedino ovgje dolazi dva puta; a izostavlja: Martina II., Firmina, Gregorija, Ivana II., Vernakula i Dometa. Katalog pod brojem 3 donosi sedamnaest biskupa kao i Rimski Katalog. Katalog pod brojem 8, t. j. *Catalogus*

noster nosi, kako rekosmo, osamnaest biskupa, pa su kasnije umetnuti sa strane megju Ivanom i Martinom, četiri biskupa, t. j. Petrus, Marianus, Martinus, Martinus; a iza Vitala umetnuti su Georgius i Vitalis; iza drugog Georgius pridodani su Maximus i Theodorus, a izbrisani su Petrus, Marianus, Martinus, dok je ostavljen još jedan, Leo, pred Petrom povjesničkim biskupom.

Važna je dakle činjenica, koja proizlazi iz svega do sada navedena, da velika većina Kataloga spljetskih biskupa ne zna nego samo za Ivana, Petra, Mariana, Martina i Leona, a za ovim zadnjim dolazi neposredno biskup Petar, koga spominje Trpimirova povelja iz godine 852. Oni pak Katalozi, koji imadu više biskupa, nose ih zato više, jer su ih uzeli iz one skupine, koja je bila pred Ivanom Ravenjaninom i bila je umetnuta megju solinske biskupe. Ova skupina bila je podijeljena u dva dijela i dana jedna Solinu, a druga Spljetu. Vidjeli smo, da za ovu razdiobu ne vojuje nikakvi historički razlog, da su za nju samo razlozi shodnosti... zgodnosti... potrebe... aptius... congruentiusque... necesse est. A ova shodnost, zgodnost i potreba nastala je iz prekoceptne ili prisvojene ideje apoštolskog porijekla solinske crkve i neposrednoga prenešenja biskupske stolice iz razorenog Solina u Spljet. Ako pak mi se oslobodimo, kako mora da bude, u istraživanju istine, svake predrasude i promatramo činjenice onako, kako ih je nama nepomućena povijest ostavila, tada nećemo, niti se smijemo uticati shodnosti i zgodnosti, nego dokumentima. Nepobitni dokumenti do g. 852. ne svjedoče nego samo za biskupa Petra, i još za Ivana Ravenjanina, dočim za ostale biskupe mukom muče svi stari izvori. Za ostala četiri biskupa iza Ivana, t. j. za Petra, Mariana, Martina i Leona, govore samo Katalozi, u koje se ne možemo posve pouzdati; oni su dosta netačni, nu ipak, kako smo dokazali u svojoj su jezgri dobri.

Obzirom na sve ovo, što o Katalozima rekosmo, ne možemo naprosto odbiti ova četiri biskupa, a ne smijemo ih ni ubrojiti sigurnošću megju spljetske biskupe. Mi ćemo s njima postupati onako, kako smo i sa Caesarijom i Teodorom, solinskim biskupima, koje smo u našem Popisu donijeli znakom upita.

S ovim se je našim razlaganjem slagao u glavnom i Riceputi. On je kanio pisati crkvenu povijest Ilirika na talijanskom

jeziku[41]. Od materijala, od njega napisana, sačuvalo se nešto u IV. svesku Fanfogninih rukopisa, sada u kr. Arhivu zemaljske Vlade u Zagrebu, i to baš onaj dio, koji se odnosi na biskupe solinske i spljetske[42]. Po Riceputu nije bilo biskupa u Spljetu do Petra II., dakle do god. 852., nego samo pet i to: Ivan Ravenjanin, Petar, Marijan, Martin i Leo. On sam kaže, da je to malo za dva vijeka, ali da za druge biskupe on ne zna. A ne zna za to, jer ono ostalih četrdeset imena, koji su u Katalogu solinskih biskupa prije Ivana Ravenjanina, on ne uzimlje za biskupe solinske: za nj su svi ili skoro svi umetnuti. Evo kako Riceputi o svemu ovomu razlaže (Sv. IV. str. 72. *retro* i str. 73):

Ne Registri manuscritti di Mons. Ponzoni Arciv(escovo) di Spalato si ritrova la medesima catena di nomi tra li prelati di Salona, detratti li quattro che si sono notati colla supposta (t. j. *sottoposta) linea. Similmente nella Sala dell' Arcivescovado si vedono schierati tra gli altri anco questi nomi sotto alle stemi, con li quattro di meno, come presso al Ponzoni, e non all' Acutheis.*

Poco però rilieva questo divario: poichè ò siano 34, ò siano 38 sono nomi tutti, o quasi tutti intrusi nel Catalogo de' Presuli Salonitani. Dico quasi tutti, perchè non è inverisimile che Teodoro, posto tra l'ultimo Massimo inanzi a Giovanni Ravennate sia nome reale, e questo fosse il Vescovo che doppo di Massimo contemporaneo à S. Gregorio reggesse la Chiesa di Salona sino all' anno che fu distrutta.

Quanto a tutti gli altri è manifesto che sono nomi inventati, è pure di altri soggetti differenti dai Vescovi Salonitani. Se Massimo il quale dalle lettere di S. Gregorio è certo che vivea l'anno 597. fosse morto quell' anno stesso, non correrebbero tra di esso, e Giovanni

[41] *Illyr. Sacr.* I. str. XIV. — „*Cronaca Dalmatica* a. I. (1888.)“ Le fonti del' Illirico Sacro I.

[42] Ovaj IV. svezak ne nosi ime auktora. Ali obzirom na okolnost, da je on cio napisan talijanskim jezikom, i da je O. Filip Receputi bio počeo pisati svoju povijest Ilirika ovim jezikom, a osobito obzirom na okolnost, da rukopis u ovom Svesku veoma sliči rukopisu pisma Riceputieva, koji smo donijeli na Tab. XXVI. ovoga časopisa god. 1912., zaključujemo, da je Riceputi napisao ovaj cio IV. svezak. Na tabli XXX. donašamo stranu 79. *retro* ovog IV. Sveska, da se vidi sličnost ovih dvaju rukopisa. U desnom stupcu ove stranice ima opazaka napisanih latinskim jezikom, što se opaža i na mnogim drugim stranicama. Sva je prilika, da su ove opaske rukopis Farlatiev, koji je ovdje nadodavao literaturu odnosnu na ova pitanja. Svesci i stranice, na koje se Farlati u ovim opaskama pozivlje, imaju biti onih rukopisa, u kojima je bio sakupljen materijal za povijest Ilirika, a bilo ih je, kako smo rekli, preko 300 svezaka.

Ravennate il quale fu circa l' anno 642, se non anni 45 e come in anni 45 può dirsi che sedessero 38 Arcivescovi, e di vantaggio fosse sede vacante per alquanto tempo, cioè. come si è notato di sopra per almeno tra l' eversione delia città, e la restituzione della Sede?

Di più non è nissuno di tutti questi 38 Vescovi dell' Acutheis raccolti rimasta menoma cosa, dove di tutti li precedenti, e i succedenti è rimasta qualche memoria.

Si consideri ancora che l' Archidiacono autore più antico dell' Acutheis non fà nissuna memoria di questi Prelati interposti; anzi se non espressamente in forma però non oscura da ad intendere di aver supposto, che tra Massimo, e Giovanni non fosse altro Pastore; poichè appena termina il racconto di Massimo con queste parole: »Sicque huius Maximi causa sopita est«, che passa incontinente a riferire la presa, e la disfatta di Salona con questa particola congiontiva: »Interea Salonitana Vrbs propter Barbarorum vicinitatem, qui eam quotidianis insultibus impugnabant, ad deteriora labi quotidie cogebatur. Archid. in fine cap. 6 et in in. cap. 7 pag. 316 col. 2. Quella voce Interea *mostra che sopraviveva ancora Massimo, quando soprastavano gli Avari e li disordini del governo ecclesiastico e politico faceano pronostici di sterminio all' infausta Città; come poi frappoco successe. Ora se Massimo sedeva presso al tempo che Salona fu sterminata, seguita, che o nissuno o solo Teodoro fosse Pastore de' Salonitani inanti à Giovanni Ravennate, il quale fu il primo doppo che li Salonitani dispersi si raccolsero e ottennero la riposizione della loro Metropolitana Sede.*

Per non dire però, che li sudetti 38 nomi siano affatto vani, e sognati potrebbesi credere, che fossero i nomi de' Canonici, e altri principali del Clero Salonitano à tempi di Massimo ultimo Vescovo: ò pure che fossero que Diaconi, e Preti compagni di Giovanni Ravennate, li quali come scrive Porfirogenito gli furono assegnati dal Sommo Pontefice per cooperatori nella grande conversione, che si descrive nel primo capo del seguente libro di tutta la Dalmazia orientale ed occidentale da Durazzo sino all' Istria. Porph. de adm. Imp. cap. 31 ap. Luc. Lib. I. de Regno cap. 11. pag. 44. col. 2.«

Ovaj rukopis koji počimlje »*Istoria Sagra dell' antichissima e cospicua chiesa Salonitana ora detta Spalatense*« itd. iz god. je 1716., kako je na naslovnom listu napisano. U ono doba bijaše dakle Riceputi našega mnijenja, da je ono 38 imena biskupa umetnuto „intrusi“ i da oni ne spadaju u Katalog solinskih ni u oni spljetskih biskupa. Istina je, da je Riceputi polazio sa pretpostavke, da je crkvena hijerarhija u Solinu počela Dujmom,

učenikom sv. Petra, a u Spljetu Ivanom Ravenjaninom, polovicom VII. v., ali ovo u stvari ništa ne mijenja. U broju biskupa mi se slažemo sa Riceputijem, a na temelju ovoga broja pa i drugih dokaza, mi smo zaključili, da je crkvena hijerahija u Solinu i u Spljetu počela mnogo kasnije nego li to tradicija hoće.

Riceputi je kasnije promijenio svoje mnijenje i to, sva je prilika, pod uplivom Farlatija, te je tako nastao Rimski Katalog, njihovo zajedničko djelo. Moglo bi se prigovoriti, da pošto je Riceputi umro god. 1742., a prvi je svezak Illyricum sacrum izašao god. 1751., dakle devet godina kasnije, da je sam Farlati, poslije Riceputieve smrti, došao do ideje, da ono 38 ili 40 imena, uzme za prave biskupe solinske i spljetske, te ih razdijeli megju jednom i drugom crkvom. Ovo nije vjerojatno, jer u ovomu slučaju bilo bi trebalo preurediti sasvijem gradivo povjesničko sakupljeno, osobito prvi svezak Illyricum sacrum, a za ovo bilo bi trebalo mnogo vremena. Nego i bez obzira na ovu okolnost, imamo dokaza u samomu Rimskomu Katalogu, da su oba, Riceputi i Farlati, ovu rabotu izveli. Rimski Katalog, kako je tiskan u I. sv. Illyricum sacrum i kakav se nalazi u X. sv. Fanfogninih rukopisa, svršava god. 1719., sa nadbiskupom Cupilli-em. U doba dakle, kada je ovaj Rimski Katalog dovršen, bili su oba Riceputi i Farlati živi, i oba su skupa radili oko Illyricum sacrum za skoro dvadeset godina, kako to sam Farlati kaže[43].

Od razorenja Solina do polovice IX. v. nemamo dakle nego najviše pet biskupa. Prama ovom broju nije moguće ni pomisliti, da je crkvena hijerarhija u Spljetu bila osnovana oko polovice VII. v. To je moralo biti mnogo kasnije, tek koncem VIII. v. Ivan Ravenjanin utemeljitelj crkvene spljetske hijerarhije, nije počeo biskupovati god. 650., nego obilatih sto godina kasnije. Do ovoga je zaključka, na temelju A. Cutheis-ova Kataloga

[43] Evo što ob ovim odnošajima megju njima i o zajedničkomu njihovu radu Farlati piše: „*Haec provincia* (t. j. zadaća pisanja Illyricum Sacrum) *mihi delata cum esset, ego equidem meae tenuitatis conscius, nec ignarus cui viro succederem, et quanta esset huius historiae expectatio, verebar, ne tanti operis molem maiore animo, quam consilio subiisse existimarer; sed cum in hisce studiis annos fere viginti versatus operam meam qualemcumque Patri Philippo, inutilem fortasse, assiduam quidem certae praebuerim, nullus mihi tergiversandi locus relinqui, nulla iniuncti laboris subeundi satis iusta excusatio esse videbatur*". (Illyr. Sacr. I. p. XXVI).

kod Lučića, došao XVIII. v. i Bollandista Henschenius, koji nije znao za prijeporno pitanje o dobi postanka crkvene hijerarhije u Spljetu, te stvar nepristrano i bez prisvojene misli proučio. On ovako piše: „*At quando ipse patria Ravennas Legatus a Summo Pontifice, et quo anno ad partes Dalmatiae missus fuerit, et in Archiepiscopum ordinatus, non indicatur. Videtur saeculo VIII. vixisse, quia post ipsum dicuntur sedisse Petrus, Marianus, Martinus, Leo, Petrus II., dein circa annos 840. Justinus, ut de hoc Thomas cap. 13. tradit, et omnes reperiuntur in memoria Archiepiscoporum Salonitanae et Spalatensis Ecclesiae apud Lucium pagina 385.*“[44]

Istina, Farlati je primjetio Henscheniju, da mnogi drugi Katalozi nose mnogo više biskupa nego li ACutheisov, ali, kako vidjesmo, ne stoji da mnogi Katalozi to nose, nego samo nekoji i to veoma mali broj, njih četiri na broju. Pa i to je istina, da se dokumenti ne cijene po broju, nego po vrijednosti, i da glas jednoga samoga može posvjedočiti više nego li muk mnogih. Uz to mi znamo, odakle su imena biskupa došla u neke Kataloge i koliko ovi vrijede. Ostaje dakle mnijenje Henschenijevo neoborivo, pojačano još dokazima, koje evo ovdje iznijesmo.

U Kronotaksi solinskih biskupa istakli smo dovoljno važnost Begnina Kataloga, koji je prepisan bez drugotnih namjera, pa je od potrebe, da donesemo ovdje opet jednu bilješku, koja je napisana u istomu Katalogu iza Teodora, zadnjeg solinskog biskupa, a pred Ivanom Ravenjaninom. Ova bilješka glasi: „Diu sedes vacat“, t. j. dugo je ostala ispražnjena solinska biskupska stolica. Ovu opasku nije Begna izmislio, jer je i on sigurno, kao i svi drugi tada, živio pod uplivom prisvojene misli, da je crkvena hijerarhija u Solinu i Spljetu bila neprekidna. On je i ovu opasku, kao što i biskupe, prepisao iz kojeg starijeg izvora. A onaj diu sedes vacat ne može značiti nešto malo godina, nego mnogo i mnogo godina; kako je vidjeti iz dokumenata, preko sto godina.

Da priglavimo.

Ni jedan povjesnički dogagjaj, ni jedan dokumenat ne uoblašćuje nas na zaključak, da je crkvena hijerarhija započela u Spljetu malo godina iza razorenja Solina. Katalog Rimski, koji je mnogo kasnije nastao, ne može biti ni najmanje u ovome pitanju mjerodavan, a u koliko je dopušteno na nj se osloniti, dokazuje baš obratno, jer je jasno kako i zašto su mnogi biskupi

[44] Farlati, III. str. 20.

u nj umetnuti. Ostali Katalozi, Toma Arcidjakon, pa i povjesnički dogagjaji, koji su se u našim zemljama u ono doba razvili, dokazuju da u Spljetu, iza razorenja Solina, nije bilo biskupa, barem za preko jedan vijek.

Nego ako Spljet, nasljednik Solina, nije imao biskupa, je li ga bilo na otocima, kamo, po razorenju Solina, kako svjedoči Toma Arcidjakon, bjehu Solinjani pribjegli, t. j. Šolta, Brač, Hvar, Vis, Korčula?[45] Opisivanje ovoga naseljenja po otocima, koje čitamo u VIII., IX. i X. pogl. Tomine Historiae, mnogo je fantastično, a da bi ga se moglo u cjelini prihvatiti; ali da nam Toma i ne kaže, možemo pomisliti, da se je onaj mali broj Solinjana, koji je mogao ispod avarskog mača uteći i ostao na životu, razbjegao po otocima, jer kopno bijaše u rukama Avara. Na ovim su otocima Solinjani ostali više vremena. Toma ne kaže kako dugo, ali piše, da im je bilo dodijalo stanovati na otocima, jer zemlja neplodna, a ne bilo niti pitke vode; uz to srdce ih vuklo u njihovu staru postojbinu. Neki Severus stao ih nagovarati, da se povrate u svoju domovinu: „*Erat autem inter Salonitanos, qui ad proximas insulas seccesserant, uir quidam, Severus nomine, cuius domus fuerat iuxta columnas palatii supra mare. Hic quia pre ceteris maiori auctoritate pollebat, magnus Seuerus appellabatur. Iste cepit adhortari conciues, ut ad patriam redirent*«. Svima se dopao savjet Severov i zaključiše, da će se povratiti, te da će bogatiji sagraditi sebi kuće, a oni koji to ne bi mogli, da će stanovati u okolnim kulama Dioklecijanove Polače, dočim prosti puk da će se nastaniti u podzemne posvogjene prostorije ove Polače. I uzeše sobom žene i djecu i ugjoše u Polaču, koja bijaše sagragjena, da bude kraljevski dvor, a ne grad: »*et uenientes intrauerunt predictum edificium, quod non pro ciuitate sed pro regia aula constructum erat*«. Malo je bilo naroda, što se povratilo, pripovijeda ovdje Toma, u protuslovju s onim, što je malo prije rekao, tako malo da nijesu mogli niti svu Dioklecijanovu Polaču napuniti, nego se svi udomiše u južnom dijelu iste, koji gleda na more. Nije dakle trebalo graditi kuća, niti je trebalo u kulama stanovati, bijaše dovoljna Polača i to samo njezin južni dio. Malo a malo počeše stanovnici izlaziti iz nje i obragjivati obližnja polja. Netom su vogje Gota za ovo čuli, počeše navaljivati na nje, pustošiti im polja i priječiti im da izlaze iz grada. Tad se gragjani dogovoriše i poslaše poslanstvo Carevima, da bi im dozvolili u Spljetu

[45] *Histor. Salonit.* pogl. VIII. str. 28.

stanovati i posjedovati okolne zemlje. Carevi im to udijeliše i naložiše vogjama Gota i Slavena, da ne smetaju Latine u njihovu posjedu: »*Tunc ciues, inter se consilio habito, legationem miserunt ad imperatores Constantinopolitanos supplicantes et petentes, ut liceret eis in Spalato habitare, et territorium sue ciuitatis Salone iure pristino possidere. Quod et factum est. Nam impetratis omnibus, que uolebant, ad concives suos legati redierunt, portantes sacrum rescriptum dominorum principum. Jussio etiam ad duces Gotorum et Sclauorum missa est districte precipiens, ut nullam salonitanis ciuibus in Spalato degentibus molestiam irrogarent*«. Poslije ove naredbe, kaže Toma, da su se Hrvati umirili, malo a malo počeli s Latinima u Polači općiti, trgovati i megjusobno se ženiti. »*Accepta ergo iussione principum, non fuerunt ausi ulterius contra Spalatenses arma mouere. Tunc inter eos pace composita, ceperunt Spalatenses cum Sclavis paulatin conuersari, comertiorum negocia exercere, connubia iungere, ac paccatos eos sibi et familiares reddere*«. (pogl. X. str. 32—3 sl.).

Iz ovoga pripovijedanja Tomina istaknuti ćemo samo jednu okolnost, koja nam može rasvijetliti dobu, kada su se po prilici Solinjani povratili s otoka u Spljet.

Kako smo vidjeli, Hrvati nijesu bili kršteni, nego početkom IX. vijeka, a kada su se Spljećani, koji su bili kršćani, š njima počeli ženiti, to pretpostavlja, da su i Hrvati bili kršćani. Povratak dakle Spljećana sa otoka nije mogao slijediti nego početkom IX., ili najranije koncem VIII. vijeka.

Dok su Solinjani bili na otocima, gdje je za rimskog doba bilo pučanstva, jesu li imali — da se na prijašnje pitanje povratimo — svoga biskupa? Čini nam se, da ovo nije vjerojatno. Barem do sada mi nemamo nikakva spomena o kakvoj biskupskoj stolici na otocima dalmatinskim, osobito onim prema Spljetu, za razdoblje od VII.—XII. v., izuzam Hvar, gdje nalazimo biskupa tek XII. v., t. j. god. 1147. Poganskoga i kršćanskoga života bilo je na otocima Šolti, Braču, Hvaru, osobito u Starom Gradu, pa i na Visu i na Korčuli.[46] Da je bilo biskupa

[46] Gutscher, *Vor und frühgeschichtliche Beziehungen Istriens und Dalmatiens zu Italien und Griechenland.* Graz 1903. — Idem, *Istrien und Dalmatien im klassischen Unterricht,* Graz 1904. — CIL. III. Index p. 2687. 2703 2690.— Na otoku Šolti se je ovo zadnjih godina ušlo u trag starinskim spomenicima iz prehistorične, grčke, rimsko-poganske, pa i kršćanske dobe. U Grohotama, glavnome mjestu Šolte, ima više sarkofaga i pokrivala istih sa znakovima kršćanskim, monogramima Krstovim itd. *Bull. dalm.* 1898. str. 183. sl.; 1899. str. 236. sl; 1891. str. 120.; 1909. str. 40. — Sr. br. 22, 30 god. 1891.;

*

na otocima, teško da bi se bila sva odnosna tradicija izgubila. Takogjer je nevjerojatno, da bi se biskup bio preselio VII. ili VIII. v. sa otokâ u Spljet, t. j. iz mjesta, u kojemu bi bili njegovi predšasnici za preko sto godina stanovali i kroz to doba uredili ne samo hijerarhiju, da li stolnu crkvu i biskupske dvore, da bi, naime, sve ovo bili ostavili i došli u Spljet, gdje za stanovanje nije bilo ništa uregjeno, gdje su u neposrednoj blizini bili Hrvati, koji kao pogani, ne bi bili puštali u miru njih Latine i kršćane. Da je u istinu bila biskupija na otocima, koja se je smatrala nasljednicom Solina, i da se je jedan dan ta biskupija preselila u Spljet, nema dvojbe, da bi se bilo na taj kontinuitet pazilo i da u Katalozima spljetskih biskupa ne bi bila nastala praznina od polovice VII. pa dalje sve do IX. v. A baš ovo razdoblje fali u Katalozima spljetskih biskupa. Da fali nekoliko biskupa, dalo bi se još lako razumjeti; da su ispremješani, i to se je mogio tekom vremena dogoditi, nego ih baš nema.

Ciccarelli[47] donosi u prije navedenomu svomu djelu o Braču (str. 91 sl.) jedan dokumenat iz god. 1405., koji je napisao neki Domnus de Cranchis, a u komu, uz neke vijesti o prvom pučanstvu na ovomu otoku, ob opustošenju ovoga sa strane varvara i o naseljenju solinskih bjegunaca, navagja natpis, koji bi bio on našao u selu Škripu, a glasi:

»Salonitani et Epetiani cives Braciae, Oppidum
Desolatum concorditer pro domicilio refabricant
Et Florus Presbyter benedicendo dicat
Vitaliano Pontif. et Heraclio Const. Augusto«.

br. 41, 48, 127. iz g. 1911. c. k. Konservatora u Spljetu. Na Braču su, megju Splitskom i Škripom, glasoviti kamenolomi, u kojima je lomljen kamen vapnenac za Dioklecijanovu Palaču. *Bull. Dalm.* 1900. str. 18. sl.; 1908. str. 86. sl.; Pauy-Wissowa, RE. s. v.; Ciccarelli, *Osservazioni sull'isola di Brazza* str. 28. sl. U Škripu se nalazi više rimskih sarkofaga. Blizu Novog Sela na Braču, u predjelu Bunja, u kamenolomu nazvanu Kamenprag, nalazi se sarkofaga sličnih onima u Solinu, a na akroterijama dvaju Krstov monogram, od kojih je jedan (br. 439. Kat. D.) u Arheološkomu Muzeju u Spljetu. Sr. br. 108, 125. megju Spisima Muzeja god. 1912. U Bolu se nalaze pokraj općinske česme dva pokrivala sarkofaga sa križem. — U mjestu Lovrešćini na Braču, megju Postiram i Pučišćima, našasto je važnih spomenika iz kršćanske dobe. *Bull. Dalm.* 1909. str. 37. sl. U Starom Gradu na Hvaru izbilo je u zadnje doba spomenika iz kršćanske dobe, iz VI—VII. v. *Bull. dalm.* 1906. str. 233.

[47] Ciccarelli, o. c. str. 91. Sr. *Starohrvatska Prosvjeta* 1906. (II) str. 105.

I ako je ovaj natpis, kako je dobro opazio Jireček[48] sumnjiv zbog jezika i stila, ipak ne bi se moglo tvrditi, da je sasvim patvoren. Kako sam Florus kaže, ovaj je natpis bio veoma težak za čitanje, te je lako da je on što izostavio, što pridodao, a što loše prepisao, te stoga natpis ne odaje epigrafični stil VII. v. Ali Florus je rimsko ime, a car Heraklij Konstantin (g. 641.—668.) i Papa Vitalijan (g. 657.—672.), koji su u ovome natpisu imenovani, historične su osobe i to baš u drugoj polovici VII. v. Jezgra dakle ovog natpisa imala bi, po nama, biti autentična, jer se ne vidi za koju svrhu bio bi ga Florus, ili tko prije njega, falsificirao. U njemu je imenovan car i papa, za datiranje istoga, a ne biskup, kako je to bio običaj,[49] što dakako daje u oko. I ovaj natpis, ako je autentičan, bio bi dokaz da biskupa na Braču i na susjednim otocima nije bilo u VII. v.

Napomenut nam je još, da se u životu franačkoga kralja Ludovika pripovijeda o prepirkama, koje su bile nastale u ovo doba megju Slavenima i Latinima radi granica *»de finibus Dalmatorum, Romanorum et Slavorum«*, koje su bile riješene g. 817. po posebnom mješovitom povjerenstvu, poslanu na lice mjesta, u komu su bili grof Kadolah sa franačke strane, a Nikeforos sa strane cara Leona Armenca (813.—820.).[50] Sva je prilika, da je ovaj historični dogagjaj baš onaj isti, o komu pripovijeda i Toma ondje gdje piše, da su nastale prepirke radi smetanja posjeda spljetskoga sa strane Slavena i da je car bizantinski sve to uredio, naredivši vogjama Slavena, da ne smetaju Spljećanima, a ovima pak dao posebno pismo *»rescriptum dominorum principum«*, koje je potvrgjivalo njihova prava. Ako je ovo o čemu pripovijeda Toma i ono uregjenje granica megju Slavenima i Latinima jedan te isti čin, tada i u ovomu imamo jedan dokaz više, da su se Solinjani kasno s otoka u Spljet povratili, jer po Tomi careva naredba na vogje Slavena, da ne uznemiruju Spljećane, bila je dana malo kasnije onoga doba, u koje su se Solinjani povratili u Spljet, a uregjenje granica po Carevima uslijedilo je god. 817. Dakle malo prije uregjenja granica, dosljedno malo prije ovih Carevih naredaba, Solinjani su se povratili s otokâ u Spljet.

---

[48] *Die Romanen in den Städten Dalmatiens* etc. str. 30. Nota 3.
[49] *Bull. Dalm.* 1906. p. 294. Nota 1.
[50] Rački, *Documenta,* p. 317.; Jireček. o. c. p. 32.

Iz svega se ovoga vidi, da nam je VIII. vijek uopće dosta mutan za Dalmaciju, kako je to dobro Jireček opazio. U njemu najmanje poznajemo imena osoba, vlasti, a imena su nam biskupa skroz nepoznata.[51]

Iz ove tame ipak toliko prodire na svjetlost, da se može zaključiti, da u Dioklecijanovoj Polači nije bilo VII.—VIII. v. nego malo pučanstva i da je u Spljetu utemeljena biskupska stolica oko g. 800. Sve ostalo nije no prosta legenda, koja je još XIII. vijeka, za Tome Arcidjakona, bila nejasna, stopro se stvarala, a kasnije uzela maha i napokon konkretni oblik u *Illyricum Sacrum* Farlati-a.

Ako bacimo pogled na biskuplje po ostaloj Dalmaciji vidjet ćemo, da su i one VIII. v. bile obumrle. U Rabu kroz cio VI., VII. i VIII. v. nije ostala uspomena nijednoga biskupa; tek g. 986. spominje se biskup Petar. U Zadru se ne zna takogjer za nijednoga biskupa sve do biskupa Donata iz početka IX. v. Kako u ovim dvjema biskupijama, tako u svim ostalima, koje spominju dva solinska Koncila god. 530. i 533., ili nema više biskupa, ili su njihove stolice popunjene tek IX., X. ili čak XI. vijeka, a u Makarskoj stoprv XIV. Ovomu se nećemo ni najmanje čuditi, ako svrnemo pozornost na tadašnje dogagjaje. Hrvati, koji su ove zemlje osvojili i u njima se nastanili, bijahu pogani i kao takovi su ostali duže vremena. U primorskim gradovima, koji su ostali na nogama, mora da je život bio kukavan. U ovim su gradovima stanovnici dugo vremena živili od proizvoda sa otoka, kako Konstantin Porfirogenet opaža.[52] O redovitim i uregjenim odnošajima i u crkvenom i gragjanskom pogledu, ne može biti govora. Ako je po svoj Dalmaciji bilo teško, ako su svi primorski gradovi oćutili udarac varvara, koji su sve rušili, što im je pod ruke palo, to je moralo najgore biti glavnomu gradu pokrajine Solinu i njegovoj okolici, kako to ruševine ovoga grada svjedoče. Nesiguran bijaše život u Solinu i okolici, nesiguran bijaše kasnije i na otocima, gdje rano išče-

[51] Jireček o. c. p. 32.: „Am wenigsten wissen wir über das VIII. Jahrhdt. Namen der magistri militum, duces, ypati und tribuni von Dalmatien aus dieser Zeit sind unbekannt, ebenso die Namen der Bischöfe".

[52] De administr. imp. III. str. 143, 17—18.: *διὰ τὸ εἶναι τὸν πόρον τῆς ζωῆς αὐτῶν ἐκ τῆς θαλάσσης*; str. 146, 17—18: *ἐργάζοντο δὲ τὰ κάστρα τῶν Ῥωμαίων τὰς νήσους, καὶ ἔζων ἐξ αὐτῶν.* Jireček o. c. p. 30: „Nach dem Zeugnisse des Kaisers lebten die Städte lange von den Einkünften der Inseln, wobei besonders die vor Spalato gemeint sind".

zava djelomice rimski elemenat, a djelomice se seli u Dioklecijanovu utvrgjenu Polaču. U to doba, koncem VIII. ili početkom IX. v., imamo dosta pučanstva u Spljetu, u to doba imamo i biskupa u ovomu gradu.

Latini Spljeta ponosili su se svojim porijetlom i svojom prošlošću, a Rim bijaše im bez dvojbe pri ruci: stezala ih je jedna krv i jedna vjera. Pa kad Splječani zatražili biskupa, Rim im ga rado dao. I jer nitko nije mogao imati većeg prava na povlastice crkve solinske do spljetske, i ove im je sve Rim podijelio. Tim je lašnje bilo ovo isposlovati, što se crkva spljetska zvala tada solinska crkva, pa dalje i IX. i XI. v. Nadbiskup spljetski zove se god. 852. nadbiskup crkve solinske »*Salonitanae ecclesiae archiepiscopus,* crkva spljetska zove se god. 852. *sancta Salonitana ecclesia,* a nadbiskupija spljetska još god. 1075. *salonitana metropolis.*[53]

Justin nadbiskup.

Svi Katalozi znadu za biskupa Justina, a B. C. D. nose ga neposredno iza Petra. Za nj svjedoči i Toma Arcidjakon: »*Denique post Salone interitum in Spalato hos inuenimus antiquiores fuisse antistites: Justinus archiepiscopus extitit anno incarnationis octingentesimo quadragesimo*« (str. 36). I ovo je sve što se znade o ovomu biskupu. »*De Justino*«, piše Farlati: »*primo hujus nominis nihil memoriae proditum est, praeter nomen, et eam, quam vixit aetatem*« (III. str. 55). I ako dakle nemamo o njemu dokumenata prvog reda, ipak svjedočanstvo Tome Arcidjakona, s kojim se slažu svi Katalozi, što ga nose megju spljetskim biskupima, dovoljan su razlog, da se Justina ubroji megju historične spljetske biskupe.

I ako je historična opstojnost ovoga biskupa posvjedočena, nijesu tako godine njegova biskupovanja. Toma nam kaže, istina, da je on bio biskup god. 840., ali proti ovoj dati podižu su ne male poteškoće. Godine 852. bijaše, kako smo vidjeli još Petar spljetskim nadbiskupom. Justina dakle moramo metnuti po ovoj godini. Pogrješka u datiranju njegova biskupovanja mogla je nastati, ili s neznanja Tomina, ili s pogrješke prepisivača starih Kataloga. Možda je u njima stala rimskim brojevima napisana godina DCCCLX., a kasnije je bilo pogrješno prepisano DCCCXL. Kodeks spljetskog kaptolskog Arkiva, koji se drži da

[53] Rački, *Documenta,* str. 3—4, 14, 210.

je original Tomine povijesti[54] nosi godinu napisanu slovima. Za to, ako je pogrješka kod Tome nastala, nastala je s njegova neznanja, ili s pogrješke, koja se je uvukla u starije Kataloge spljetskih biskupa. Bilo s jednog, ili s drugog razloga, naći ćemo u povijesti Tominoj i daljnih pogrješaka u datiranju biskupa, koje će nam još bolje dokazati, da se u ovom obziru ne možemo na nj mnogo osloniti.

Moglo bi se opaziti, da pošto je Petar biskupovao godine 852., kako darovnica Trpimirova nosi, da je Justin mogao i ne biti njegov nasijednik, nego njegov pretšasnik, dosljedno da bi datiranje Tome Arcidjakona moglo biti ispravno.

Ova opaska nije bez temelja. Moguće da je Justin biskupovao godine 840., a za njim Petar I. Dapače ovo nagagjanje imalo bi za se dosta vjerojatnosti, da se ovome datiranju ne protive svi Katalozi, bez razlike: do jedan nosi Justina iza Petra. A njihovo jednoglasno svjedočanstvo ne smije se zabaciti bez čvrstih dokaza. Do sada smo vidjeli da jezgra starih Kataloga nosi biskupe onim redom, kojim su oni faktično biskupovali. S ovog razloga i u ovomu slučaju držimo se ragje Kataloga, nego li povijesti Tome Arcidjakona; te stoga zaključujemo, da je Justin biskupovao iza Petra.

Za Tomom poveo se je Rimski Katalog, te bilježi Justinovo biskupovanje od god. 840. do 860. Za prvu datu imade se oslona, i ako pogrješna, u Tomi Arcidjakonu, ali druga od nikud se ne potvrgjuje. Ne samo, nego ili jedna ili druga mora se apsolutno isključiti. Ako je Justin počeo biskupovati g. 840., nije mogao biti biskup dalje g. 852., jer tada imamo sigurno u Spljetu biskupa Petra. Ako je pak Justin umro 860., tada je njegovo biskupovanje moralo započeti poslije 852., jer, kako rekosmo, u toj je godini biskupovao Petar I. Dakle ili jedna ili druga data mora se isključiti, a valjda i obe. Ne treba ni napominjati, da se spljetski Škematizam potpuno slaže sa Rimskim Katalogom, te i on bilježi biskupovanje Justinovo od god. 840. do god. 860.[55]

[54] Rački, *Histor. Salonit. Bilješka mjesto predgovora.* — Kršnjavi, *Zur Historia Salonitana des Thomas Archidiaconus von Spalato* str. 3.

[55] Imamo jedno pismo pape Nikole I. upravljeno solinskom biskupu megju godinom 858. i 867. (Doc. str. 185). Ovaj bi nam dokumenat riješio pitanje, da li je u ovo doba biskupovao Justin ili koji drugi biskup, da u njemu papa spominje ime toga biskupa. U pismu se jedino čita: *Nicolaus salonitano episcopo.* Ovo pismo ne riješava dakle naše pitanje.

Kada bi se od nas tražilo, da označimo godine njegova biskupovanja, mi bismo priznali da je to nemoguće. Koliko mislimo da se je sigurni o dobi njegova biskupovanja, naime poslije Petra, dakle poslije god. 852., toliko se je nesigurni u svemu ostalomu. Ipak ćemo reći naše mnijenje. Sva je prilika, da je Justin bio biskupom od g. 860. do 879. Ona godina, koju Toma nosi, valjda je, kako rekosmo, pogriješena mjesto DCCCLX., u kojoj bi Justin bio počeo biskupovati. Iz pisma Pape Ivana VIII. na biskupe i kler dalmatinski, doznajemo da je god. 879. i to najkasnije na 10. lipnja, kada je pismo pisano, bila obudovjela spljetska crkva (Doc. str. 10.). Moguće, da je Justin biskupovao do ove godine, ako ga nije megjutim tko drugi naslijedio i iste godine umro. Ako dakle izmegju Justina i njegova nasljednika Marina nije bilo praznine, tada je naše nagagjanje dovoljno opravdano.

Marin nadbiskup.

Katalog Rimski bilježi iza Justina biskupa Jurja, pa Marina, koga zove i Maksimom, a za njime Teodora. O njima piše Farlati, da ih stari Katalozi nose megju solinskim biskupima, a da po pravu spadaju megju spljetske. »*In hoc praeterea ceteri omnes, praeter Romanum, Catalogi errarunt; quod quemadmodum superiores Episcopos, qui post Joannem Ravennatem huic Ecclesiae praefuerunt, sic Georgium, et duos Georgio proximos Marinum, seu Maximum, et Theodorum inter Episcopos Salonitanos annumeraverint*« (o. c. III. str. 56).

Za biskupa Jurja povijest ne zna ništa. Ovo priznaje sam Farlati, ali ipak mnogo toga on piše pod njegovim imenom: navagja u kratko svjetske povjesničke dogagjaje one dobe, opširno se bavi crkovnim dogagjajima, kao trećim pokrštenjem Hrvata, dolaskom sv. braće Ćirila i Metoda, i razmiricama, koje su bile nastale megju spljetskom Crkvom i Rimom.

Marin je historična osoba. Katalozi B. C. D. ne znaju za ovoga biskupa Marina. Njega bilježi Begnin Katalog i to na njegovu pravomu mjestu, odmah iza Justina, ali pod imenom Martin. S ovim poregjajem potpuno se slaže Toma Arcidjakon; on iza Justina, neposredno nosi Martina ili Marina: »*Marinus archiepiscopus fuit tempore Caroli regis et Branimiri ducis Sclauoniae*« (o. c. str. 36).

Za ovoga biskupa jamči nam još i jedno papino pismo, koje je, uz ostala, bilo našasto osamdesetih godina prošlog sto-

lječa u Britskom Muzeju. Papa Stjepan VI. (885.—891.) ne zna tko je nasljednik Marinov u Spljetu, pa koncem godine 886. ili početkom 887. piše biskupu Teodoziju: »*Quis vice Marini episcopi in aecclesiae Spalatinae regimen successerit*« . . .[56] Nema dakle sumnje da je Marin bio biskup Spljetski. I za Marina kao i za ostale biskupe moramo postaviti one obične upite, kada je postao biskupom i kada je umro. Po Rimskom Katalogu on je biskupovao godinu dana i to valjda ne punu. U god. 879. postade biskup, a već 880. bilježi se njegov nasljednik.

Marin nije mogao biti mrtav godine 880., jer iz jednog savremenog pisma pape Stjepana VI. iz konca godine 886. ili početka godine 887., proizlazi da je on istom tada doznao za Martinova nasljednika na spljetskoj biskupskoj stolici. Trudno je pretpostaviti, da Papa za punih šest godina ne bi bio doznao tko je spljetski biskup, tko je naime naslijedio Marina. Morao je dakle Marin umrijeti mnogo poslije god. 880.; sva je prilika početkom godine 886., jer već iz ove godine 886. imamo pismo pape Stjepana VI. na Teodozija Ninskog biskupa, u kojemu se čita: *Desine iam tali tabescere ignavia; et disce paternis obedire regulis, ne inveniaris statutos a patribus terminos transgredi, vel per ambitionem de maiori ad maiorem transire ecclesiam, quod tentantem laica etiam communione sacri privant canones*[57]. Ovdje se ne kaže, za kojom je većom crkvom hlepio Teodozij, ali ako uzmemo u obzir drugo kasnije Papino pismo, u kojemu ovaj već spominje Teodozija, kao upravitelja spljetske crkve, tada možemo sigurnošću reći, da je to bila spljetska crkva, na koju je želio doći Teodozij. Ako je pak Teodozij, kao ninski biskup, bio bacio oko na spljetsku crkvu i tražio da joj bude biskupom, tada se logično ima pretpostaviti, da je Marin bio već umro. Njegovu dakle smrt moramo bilježiti ili početkom god. 886. ili koncem god. 885.

Ne možemo tačno kazati ni kada je Marin zasio na biskupsku spljetsku stolicu. Toma Arcidjakon piše, da je Marin bio biskup za kraljevanja kralja Karla i banovanja Branimirova.

Kralj Karlo Debeli vladaše od god. 881. do 888. Branimir pak bijaše ban hrvatski od 879. do 890.[58] Pošto je Karlo Debeli

[56] *Starine* XII. str. 219.

[57] Rački, *Docum.* p. 186.

[58] Klaić, *Povijest Hrvata* I. str. 61. — Smičiklas, *Hrvatska povijest* svez. I. str. 193. sl.

kao car rimski počeo vladati stoprv god. 881., to ne možemo ni biskupovanje Marinovo staviti pred ovu godinu. Dakle nije Marin mogao biti mrtav god. 880., kako hoće Rimski Katalog, kada je počeo biskupovati tek g. 881.

Početak i svršetak Marinova biskupovanja datiran je po savremenim dokumentima, koje je datiranje skroz protivno datiranju Rimskog Kataloga. I ovo je jedan dokaz više na kakvim slabim temeljima počiva ovaj Katalog i koliko se može vjerovati Farlatu, kada on tvrdi, da je ovaj Katalog sastavljen na temelju rimskih Tabulâ, izvagjenih iz Arkiva vatikanskih i avinjonskih. Da su zbilja imena biskupa bila odanle izvagjena, ona bi bila mnogo tačnija i glede osoba i glede godina. Opazit ćemo još da ga Kodeks Barberinski zove Martin.[59]

Teodozij nadbiskup.

Po Rimskom Katalogu Marina naslijedi Teodor, a ovoga Leo III.; a oba biskupovahu ukupno 12 godina, naime od god. 880. do god. 892.

Teodor je prenešen iz Kataloga solinskih biskupa megju spljetske biskupe. Za ovoga biskupa nemamo nikakvih historičnih podataka, a sam način, kako je došao megju spljetske biskupe, dostatan je, da ga se odavle odaleči. Ali u ovo doba znamo za drugoga biskupa spljetskoga, koga ni Rimski, niti ijedan drugi Katalog ne spominje, a za koga savremeni dokumenti svjedoče, a to je Teodozij.

Pišući o biskupu Marinu, naveli smo, da su nedavno bili nagjeni u Britskom Muzeju nekoji rukopisi, koji nam rasvjetljuju neke stranice povijesti spljetske crkve. Po jednomu od ovih dokumenata mogli smo ustanoviti godinu smrti nadbiskupa Marina, a po istomu možemo znati i za njegova nasljednika. Tu se čita: »*Steph(anus) Theodosio episcopo. Quis vice Marini episcopi in aecclesiae Spalatine regimen successerit, diligentius perrimantes, te curam illius ecclesiae suscepisse audivimus; cumque, et quod de tibi commissa (ecclesia) ordinaveris, studiosius investigaremus, dictum est, (te) utrisque preesse. Quod si verum est, non modice miramur; sed in hoc admiratione dignum non iudicamus, quia in ipso tue ordinationis inicio deliquisse te non modicum audimus. Nam cum pie memorie decessor tuus hominem excessisse dicitur, ad Aquilegensem diceris convolasse*

[59] Rački, *Thomas Archidiac.* str. 36. Nota 1.

ecclesiam et exinde consecrationem suscepisse, quam in sede beati Petri ab apostolicis debueras manibus petere, in quo et te deviasse et eum excessisse, luce patet clarius.«[60] Kako smo vidjeli, ovo je pismo pisano koncem god. 886. ili početkom god. 887.

Teodozij, to je glasoviti biskup ninski, koji se je mnogo istaknuo u obrani glagoljice, i koji je bio biskup Hrvata.[61] U doba ovog Papina pisma, Teodozij upravljaše dvijem biskupijama: Ninskom i Spljetskom; to bijaše protivno crkvenim kanonima. Stoga Papa opaža u pismu: *Quod si verum est, non modice miramur* Usljed ovog prigovora Teodozij odreče se Ninske biskupije, a prihvati Spljetske. Ovo je imalo uslijediti iste godine, kada je pisano Papino pismo ili najdalje slijedeće, naime g. 888. I baš ove godine imamo pismo, kojim papa Stjepan VI. pozivlje Teodozija u Rim i obećaje mu podijeliti pallium, koji Teodozij bijaše od pape zaprosio: *Pallium et eius usus, quem rogitas, cum dei misericordia cooperante ipse ad apostolorum limina veneris, consultius dabitur, ut multiplici benedictione locupletatus letior ad propria redeas; quia ipsius usus non ad ponpe fastus, sed ad religionis attinet misterium.*[62]

Kada je Rački u Starinama objelodanio ova pisma opazio je u predgovoru: „Iz pisama na Teodosija doznajemo, uz ostala, da je taj ninski biskup poslije smrti spljetskoga nadbiskupa Marina upravljao takodjer ovom crkvom, ka kojoj je g. 887.—888. potpunoma prešao. Odavle bismo zaključili, da će se u rimskom imeniku spljetskih nadbiskupa poslije Marina ime „Theodorus“ krivo čitati mjesto „Theodosius“.[63]

U Škematizmu spljetske biskupije nije bilo prihvaćeno mnijenje Račkijevo, nego se je ostavilo na svojemu mjestu Teodora a megju njim i Marinom uvrstilo se je Teodozija. (Vidi prilog A).

Mi se ne slažemo ni s Račkijem, ni spljetskim Škematizmom, pa ni Kaerom, koji zadnji iza Marina bilježi Teodora, Leona a za ovim Teodozija.[64]

---

[60] *Starine* XII. str. 219; Duchesne u *Le Provincial Romain* itd. str. 103 sl.

[61] Smičiklas, o. c. I. str. 194. sl.; Klaić, o. c. I. str. 64. — Ritig, *Povijest i pravo slovenštine u crkvenom bogoslužju sa osobitim obzirom na Hrvatsku*. I. str. 125 sl.

[62] *Starine*, XII. str. 219.

[63] *Starine* XII. str. 210.

[64] Kaer, *Šematizam spljetsko-makarske biskupije. Primjetbe i isprave.* 1893. str. 16.

Ne prihvaćamo mnijenje Račkijevo, jer nama je sada jasno, kako i odakle je Teodor ušao megju spljetske biskupe. Nego ni Teodor, pa ni Leo nijesu bili spljetski biskupi, a za Teodozija Katalozi nijesu tada ni znali.[65] S ovog razloga ne može se odo-

[65] Sva je prilika, da sastavljači Kataloga nijesu navlaš htjeli uvrstiti Teodozija megju spljetske nadbiskupe, jer on, kao biskup Hrvata u Ninu, zasio je na spljetsku stolicu proti volji klera latinskoga, koji je tada prianjao uz Bizant, i uslijed premoći Hrvata na političkom polju. — Rački, *Docum.* str. 10 sl. 12, 13 sl. — Ritig o. c. p. 131 sl. — J. Gopić, *Recenzija Ritigova dijela u Nastavnom Vijesniku* 1913. siječanj, str. 375. — Jireček, *die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters* str. 47. sl. — Nekoji pisci govoreći o biskupu Teodoziju, dotakli su se i pitanja njegova posvećenja. Jireček (*Die Romanen* str. 48) mnijenja je, da ga je redio raskolnički patrijarha Akvilejski Walbert. Ovo mnijenje u opće povjesničari oslanjaju na pismo pape Stjepana VI., koji je god. 886. ili 887. istomu Teodoziju pisao: *„Nam cum pie memorie decessor tuus hominem excessisse dicitur, ad Aquilegensem diceris convolasse ecclesiam et exinde consecrationem suscepisse, quam in sede beati Petri ab apostolicis debueras manibus petere“*. (Starine XII. str. 219). Ovdje je jasno, da Stjepan VI. prigovara Teodoziju, da je bio posvećen od akvilejskoga patrijarhe. Je li baš ovo ovako u istinu bilo, ili se je papa prevario te spočitnuo Teodoziju ono, što je imao komu drugomu biskupu spočitnuti? Isti papa Stjepan VI. piše (885.—891.) Walbertu patrijarki Akvileje, i zamjera mu što je posvetio biskupa za solinsku crkvu . . .“ *qui transgressis terminis tibi commissis in ecclesia Salonensi episcopum ordinare ad indecentiam sedis apostolicae praesumpsisti“*. (Docum. str. 187). Ovdje papa jasno kaže, da je Walbert redio biskupa za solinsku crkvu. Ali je opaziti, da Teodozija nije trebalo rediti, jer je on već god. 880. bio posvećen za biskupa i to ninskoga biskupa. Ovaj prikor papin ne može se dakle odnositi na Teodozija.

Teodozij, kao biskup ninski, nije bio posvećen od patrijarke Akvileje, nego od pape Ivana VIII. Iz pisma od 17. VI. 879., koje Ivan VIII. upravi diakonu Teodoziju proizlazi, da je on već bio izabran za ninskoga biskupa. Papa hvali njegovu odanost svetoj Stolici i zove ga u Rim na regjenje i posvećenje, jer je on još djakon bio (Docum. str. 12). Godinu kasnije isti papa upravlja pismo hrvatskomu banu Branimiru, iz koga pisma doznajemo, da je Teodozij u Rimu *„Audita per Theodosium venerabilem episcopum vestrum“*. . . a malo dalje . . . *„Qua propter mandamus, ut revertente ad vos dilecto episcopo vestro“* . . . Ovaki odnošaji megju papom i ninskim biskupom ne mogu se ni pomisliti u početku Teodozijeva biskupovanja, da on bude bio posvećen od patrijarke Akvileje. Za to cijenimo, da se je papa Stjepan VI. prevario, kad je zamjerio Teodoziju, što se je dao rediti od akvilejskoga patrijarke. Uopće se vidi, da je papa Stjepan VI. bio veoma slabo obavješten o Teodoziju. U jednom pismu napokon mu piše: *„Nunquidne duabus simul sponsis nubere barbaricam gentem instruis? Nunquidne sacramentum ecclesiae exponentem apostolum non legisti: erunt duo in carne una? an forsitan tui codices falso tres in carne una asserunt?* (Docum. str. 186). U doba raskola i razmirica političkih i

briti ni ispravak spljetskog Škematizma, pa ni onaj predložen od Kaera. Dakle iza Marina ima se u Kronotaksi spljetskih nadbiskupa ubilježiti neposredno Teodozija.

Nije nam poznato do kada je on biskupovao. Znamo samo da je g. 892. bio drugi biskup u Spljetu. Jeli Teodozij mnogo godina prije umro, iii neposredno pred spomenutom godinom 892., nije moguće tačnije označiti. Životopisci Teodozijevi kažu da je preminuo god. 890.[66] Ali ova data nema nikakva stalna temelja u povijesti, pa ju se ne može sigurnošću uzeti, i ako bi po sebi mogla biti vjerojatna.

Petar II. (III.) nadbiskup.

Po Rimskom Katalogu Teodora naslijedi Leo III. Kako ni o Teodoru, tako ni o Leonu povijest ne zna ništa. Farlati piše: *De Theodoro et Leone nihil reliqui fecit vetustas, preter nomen, et Pontificatum Spalatensem* (III. str. 80). Za Teodora ovo ne stoji. Njega ne ubraja povijest megju spljetske biskupe, nego samo megju solinske, a tako isto i Leona.

Leona naslijedi Petar. Ovako Rimski Katalog i bilježi njegovo biskupovanje godine 892. i u ovoj godini stavlja početak i svršetak njegova biskupovanja.

Ni ovoga biskupa ne spominje niti Toma Arcidjakon niti Begnin Katalog. Ipak imamo za nj drugo nedvojbeno svjedočanstvo, iz kojega proizlazi, da je on bio biskup spljetski i to baš god. 892.

Ove godine na 28. rujna sastade se na Bihaćima u Kaštelanskom polju veliki zbor hrvatske gospode svjetovne i crkvene ruke, a na čelu im ban Mutimir. Dogjoše na sud pred ovu gospodu biskup spljetski i ninski. Jedan i drugi svojatali su naime selo sv. Jurja „in Putalo“ (Kaštel Sućurac), koje bijaše darovao ban Trpimir. Spljetski biskup tvrdio je, da dobra ovoga sela

crkvenih megju Latinima i Hrvatima nijesu se birala sredstva, da se protivniku škodi. Navedeni prigovor pak papin nije bio bez temelja, samo što je on u osobi pogriješen. Walbert je bio redio raskolnika Martina, spljetskoga biskupa. Martin je postao biskupom g. 881. a Walbert bijaše biskup još od god. 875. (Gams p. 770.). Mogao je dakle njega rediti. U to doba gradovi dalmatinski prijanjahu uz Bizant, pa je naravno, da se je prvostolnik spljetski dao posvetiti od patrijarke akvilejskoga, koji takogjer bijaše pristaša Bizanta i njegova patrijarhe Focija.

[66] *Illyr. Sacr.* IV. str. 207.

pripadaju spljetskoj crkvi, jer da je njoj Trpimir darovao ova dobra: ...»*dicente Petro spalatensium archiepiscopo: »hanc, quam dicitis ecclesiam donatam a praefato duce et priuilegii statuto roboratam, in nostrae iuris ecclesiae sub testimoniorum notitia mancipatam habemus*« (Docum. str. 15). Adalfred pak biskup ninski, nije htio to priznati, već je samo dopuštao da su dobra na Putalju bila privremeno dana na uživanje ondašnjem biskupu spljetskom, a ne crkvi sv. mučenika Dujma i Staša: »*Respondens Aldefreda nonensis ecclesiae praesul dicebat: »non ita habetur, sed nostrae potius ecclesiae dominio detinetur; quoniam non in ecclesia sanctorum Domnii et Anasthasii, ut dicitis, possidenda; sed ipsius praesuli fruenda ad tempus tradita est*« (Id. Ibid).

Karakteristično je prokletstvo, koje Mutimir baca na sve one, koji bi se usudili oteti spljetskomu biskupu rečena dobra na Putalju, te ga stoga ovdje donosimo: „Tko bi pak htio poslije ovoga, uspaljen zubljom lakomstva i uzdignut na rogovima oholosti, ne mareći za naše odredbe, oteti gore rečenu crkvu ispod vlasti svetih mučenika Dujma i Staša, ili koji bi pokušao na koji god prevejani način naškoditi rečenoj darovštini: neka se obori na nj srdžba svemožnoga Boga, vladara nebeskoga, spasitelja svijeta; i neka ga sapne kletva svih svetih — trista i osamnaest njih, svetih otaca! — nerazrješivom sponom! Neka padne na nj i na kuću njegovu i na njegove ortake deset biča, što no bješe pritisnuli Misir! I guba Naamana Sirjanca neka ih nikada ne ostavi! Neka ih proždre zemlja kakono Datana i Abirona! I na sudnjem danu, jer će im sveci biti dušmani, neka budu nagragjeni s vragom i strahovitim njegovim angjelima i s Judom Iškarjotom u jazu paklenomu, gdje oganj ne dogara i crvi ne ginu“.

Pred crkvom svete Marte u Bihaćima potvrgjena je dakle Trpimirova darovština i Kaštel Sućurac predan je biskupu spljetskom »*cum servis et ancillis*«.

Ovo je sve što znamo o biskupu Petru. Ovim je historična njegova osoba van sumnje; a drugo ništa o njemu ne znamo, ni o početku ni o svršetku njegova biskupovanja.

Po Katalogu Rimskomu on ne bi bio biskupovao nego godinu dana, te bi ga bio naslijedio Justin III. Ali ob ovom Justinu ništa se ne zna. Posve je lako, da je on podvostručeni Justin I. Evo što Farlati o njemu piše: . . .»*de quo nihil memoriae proditum est, unde nobis aliqua rerum series ac materia suppetat ad illustrandum*

illius Pontificatum sane diuturnum, quem ab anno 892. ad decimum quartum saeculi sequentis Catalogus Romanus perduxit«. (o. c. III. str. 84). Pošto za ovog Justina Katalozi ne znadu, moguće da je Petar biskupovao do g. 912. I ako perioda od 22 god. biskupovanja nije obična, ipak nije ni tako neobična, da ovo ne bi moglo biti barem vjerojatno.

Ivan II. nadbiskup.

Petra naslijedi Ivan. Ovako u povijesti, ali se s ovim ne slažu Katalozi. Rimski stavlja pred njim Justina, o kome kako vidjesmo, sam Farlati ne zna ništa.

Katalozi B. C. D. ne znadu za Ivana, dali samo za Januarija, za koga nemamo nikakvih podataka, a Farlati, pa tako i Rimski Katalog, cijene da stoji pogrešno napisano Januarius mjesto Joannes.

Za biskupa Ivana svjedoči u prvom redu Toma Arcidjakon. »*Johannes archiepiscopus fuit anno domini nongentesimo quarto decimo tempore Tamislavi ducis*«. (str. 36).

Tomislav vladaše u Hrvatskoj od g. 903.—928. Kroz ovo razdoblje bijaše Ivan biskup u Spljetu. Godina 914., koju spominje Toma, znači valjda dobu, kada je ovaj počeo biskupovati.

U Kronotaksi solinskih biskupa[67] spomenuli smo jedan dodatak u Barberinovu Kodeksu povijesti Tome Arcidjakona, koji se ne nalazi u drugim Kodeksima i koji nije napisan Tominom rukom. Po ovom dodatku držana su dva Koncila za nadbiskupa Honorija u Solinu, a u njemu su takogjer Akta dvaju Koncila držanih u Spljetu za nadbiskupa Ivana i neka pisma Papâ Ivana X. i Leona VI. Kako Akta Koncila solinskoga, tako i ova bijahu držana krivotvorenim. Lučić je prvi to izjavio, a za njime su se poveli i drugi. Kako smo na svojem mjestu obrazložili naše stanovište u pogledu Akata solinskih sabora, tako ćemo isto učiniti ovdje i za ove. Po njima postaje nam Ivanonova osoba skroz sigurna u Katalogu spljetskih biskupa.

Farlati piše: »*Mihi vero omnes in hisce Actis, et Epistolis insignitae notae veritatis apparent; nam tempora, personae, resque omnes inter se omnino consentiunt; hanc siquidem regulam Critici*

[67] *Bogoslovska Smotra* 1912. str. 141 sl; *Kronotaksa* itd. str. 51.

tradunt, ac certissimam esse existimant, qua vera et falsa judicentur ad eamque proinde caeteras revocari, et perpendi jubent«[68].

Možda jedna ili druga odluka Koncila nije ispravna; valjda je kasnije štogod bilo umetnuto, ali u svojoj cjelini papinske odluke Koncila nama se čine vjerodostojnim.

Prvi Koncil bijaše pozvan god. 924. od Pape Ivana X., ali po želji samog nadbiskupa spljetskog. Papa ovom prigodom posla dva pisma: jedno biskupu i njegovim sufraganejim, a drugo Tomislavu kralju hrvatskomu, Mihovilu banu Zahumlja, biskupu spljetskomu i ostalim biskupima, županima, svećenicima i ostalomu puku po Slavoniji i Dalmaciji. Kao odaslanike na ovaj Koncil posla papa Ivan X. biskupa Jakinskoga Ivana i biskupa Prenestinskoga Leona.

Kako je ovaj Koncil bio pozvan na želju nadbiskupa spljetskoga, tako je isto i na želju ostalog svećenstva i pučanstva latinskoga. U zadnje doba teritorijalna vlast Latina, pa i spljetskoga nadbiskupa, bijaše pala malne na ništa, na samu Dioklecijanovu Polaču. Ovomu je doprinijelo više razloga. Najprije Hrvati imali su svoga biskupa u Ninu, koji, kao jedini biskup Hrvat, koji je u narodnom jeziku vršio svoje svećeničke čine, imao je velikog upliva ne samo na dvoru kraljevu nego i u svemu hrvatskomu narodu, dakle u ogromnoj većini dalmatinskoga pučanstva. Vlast hrvatskoga biskupa bila je i s ovog uzroka u velike porasla. Spljetski nadbiskupi bijahu okrenuli legja Rimu, a obratili se Carigradu. Dakako da je u ovakim okolnostima Rim rado podupirao u svemu biskupa Hrvatâ, okolnost koja je ovoga podizala a nadbiskupa spljetskoga slabila. Narodni jezik u liturgiji, Rim i hrvatski biskup, i to samo jedan, okupljao je hrvatski narod u jedno kolo protiv Latina. Nadbiskup spljetski vidio je da ovako ne ide, te se obrati u Rim, da se s njime izmiri i zaželi Koncil sa papinim odaslanicima. Sada ili nikada bijaše čas, da se slomi premoć Hrvata na crkovnom, kada nije bilo moguće na političkom polju. Da se ovo postigne, moralo je po što po to nestati biskupa Hrvata i njihova jezika u liturgiji. Papa, koji je daleko bio, nije valjda shvatio kamo spljetski biskup cilja. Neredi, koji su se bili uvukli u crkvu megju vjernike i megju svećenike, bijahu takogjer na Koncilu pretresani, ali to sve kao nuzgredna stvar. Glavno je bilo

[68] Farlati, *Illyr. Sacr.* III. 84. — Rački, *Docum.* str. 187. — Ritig o. c. 134. sl. Nota 19. — *Bogoslovska Smotra* 1911. str. 118. Nota 10.

učvrstiti primat spljetske crkve nad svim ostalim crkvama, zabraniti glagoljicu i podložiti sebi biskupa Hrvata. Većina u Koncilu disala je latinskim duhom, a i papini odaslanici nagi-njali su bez dvojbe više spljetskomu nadbiskupu Latinu, nego li biskupu Hrvatu.

Svi zaključci Koncila bijahu dobri i lijepi i Latini su im se u velike radovali, ali na koncu ipak cilja ne postigli. Bilo je odregjeno, da spljetska crkva bude i za Latine i za Hrvate prvostolna, da se ne smije govoriti misa, niti ostale sakramente podijeljivati, u narodnom jeziku; dapače se zaključilo da i biskup Hrvata bude podložan spljetskom nadbiskupu[69]. Ma koliko ove odredbe bile jake, ipak nijesu slomile snagu hrvatskog življa, jer bijaše ostao u Ninu biskup Hrvata „episcopus Chroatorum.“ Kroz kratko vrijeme uvidiše i Latini, da su se u računima prevarili. Oko Grgura, tadašnjega biskupa Hrvata, okupilo se je sve što je hrvatski osjećalo i sve odredbe spljetskog Koncila ostadoše bez uspjeha. Trebalo je uništiti glavu, a tada bi se sve drugo bilo lako postiglo. Nakon same dvije godine latinska stranka zatraži da se opet pozove Koncil te da i na ovome bude prisutan papinski odaslanik, jer se Latini nijesu u svoje sile pouzdavali. Drugi Koncil držan je god. 926. ili 927. Megju ostalim odredbama bi prihvaćena i ova: »*Nonensis uero ecclesia non episcopum antiquitus sed archipraesbiterum sub (iuris)-ditione episcopi habuisse dignoscitur. Itaque ipse episcopus in qua libet ecclesia ex his ecclesiis, quae primis temporibus habuisse episcopos constat (et) omnibus patet, legitime praeponatur, siue in scardonitana ecclesia uel sisciana aut certe in delminensi ecclesia, cum sint utique omnes populatae et, deo adiuvante, sacerdotum et plebium copiam habentes. Quod si immensum pondus pontificii (muneris) subire eum delectat, et unam*

[69] Rački, *Docum.* p. 190. sl.

I. *Quum antiquitus beatus Domnius ab apostolo Petro praedicare Salonam missus est: constituetur, ut ipsa ecclesia et ciuitas, ubi sancta eius membra requiescunt, inter omnes ecclesias prouinciae huius primatum habeat, et metropolis nomen super omnes episcopatus legitime sortiatur, ita dumtaxat ut ad eius iussionem episcopi, qui per diuinam gratiam cathedram ipsam obtinuerint, et synodus celebretur et consecratio episcoporum (fiat); quia dicente domino: „ubi fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilae“. X. Ut nullum episcopus nostrae prouinciae audeat in quolibet gradu sclauinica lingua promouere; (poterit) tam(en) in clericatu et monachatu deo deseruire. Nec in sua ecclesia sinat eum missam facere; praeter si necessitatem sacerdotum haberet: per supplicationem a romano pontifice licentiam ei sacerdotalis ministerii tribuat . . . XI. Ut episcopus Chroatorum, sicut nos omnes, nostrae ecclesiae metropolitanae subesse se sciat.“*

sibi diocesium sufficere non uult: harum trium diocesium magnitudinem ponderis, ad interitum suum et earum suscipiat«. (Docum. str. 195).

Ne samo da je ovom odlukom bila ukinuta ninska biskupija, nego se još i podrugivalo biskupu Grguru, neka naime uzme i tri biskupije, ako hoće, samo neka se ninske odreče. Papa Leo VI., koji naslijedi Ivana X., pisa god. 928. pismo dalmatinskim biskupima, kojim potvrdi odredbe spljetskoga Koncila i zapovijedi im, da budu podložni spljetskomu nadbiskupu. ... »*spalatensem etiam archiepiscopum in C(h)roatorum terra uolumus ut propriam suam parochiam retineat, quemadmodum antiquitus salonitana ecclesia retinebat*«. O Grguru pak isto pismo kaže: »*Gregorium uero, qui (im)probitate temporis im Chroatorum terra episcopus effectus est, praecipimus in sola scardonitana eccelesia tantummodo ministrare.*« (Docum. st. 196).

Istim pismom javlja Papa da je podijelio pallium nadbiskupu spljetskomu Ivanu, komu hoće da se svi pokoravaju i da ga ljube kao svoga oca[70].

Ovo je sve što znamo o biskupu Ivanu, u koliko nam može služiti za datiranje njegova biskupovanja.

Po prvom pismu, što ga je papa Ivan VIII. upravio godine 924. nadbiskupu Ivanu, vidi se, da je ovaj nekoliko godina prije postao spljetskim biskupom. »*Cum religio uestrae dilectionis*«, piše Papa, »*per tot annorum curricula et mensium spatia sanctam romanam ecclesiam apostolicam atque uniuersalem, in cuius cathedra deo auctore nos praesidemus, uisitare neglexerit, omnino miramur*« ,.. (Docum. str. 188).

Iz ovoga je jasno, da je Ivan nekoliko godina prije Papina pisma, dakle prije 924., postao spljetskim biskupom: »*per tot annorum curricula et mensium spatia.*« Valjda desetak godina prije, još 914., kako nosi Rimski Katalog.

Rimski Katalog proteže Ivanovo biskupovanje do g. 940. Moguće je i to, ali za ovo nemamo nikakva pozitivna dokaza. Iz pisma pape Leona VI. može se samo ustvrditi, da je g. 928. bio još Ivan na životu. Za povjesničkoga biskupa, koji dolazi iza njega, isključeno je, da je mogao biti njegov neposredni nasljednik. Za ovoga ne znamo, kao što nam nije poznat ni pretšasnik Ivanov. I u IX. i u X. vijeku, u kojima su nam poznati mnogi spljetski biskupi, vlada ipak taka praznina, da

[70] Smičiklas o. c. I. str. 222. — Klaić o. c. I. str. 78 sl. — Ritig o. c. str. 126 sl.

je Toma Arcidjakon punim pravom dao naslov XIII. poglavlju svoje povijesti: *Cathalogus Archiepiscoporum de quibus extat memoria.* Kako smo do sada vidjeli, malo ih je ostalo, a Toma nije znao ni za sve ove, koji su sada nama poznati.

Martin I. (II.) nadbiskup.

Ivana naslijedi Frontinijan. Rimski Katalog bilježi njegovo biskupovanje od godine 940 do 970. Ali je sve ovo bez ikakva temelja. Farlati ob ovom biskupu ništa ne zna: »*De illius Pontificatu, praeter nomen ac tempus, nihil reliqui fecit vetustas, et omnia omnino, quae vel ipse gessit in regimine tam diuturno, vel Ecclesiae Spalatensi, et Dalmaticae per annos ipsos triginta, sive prospera, sive adversa acciderunt, oblivioni ac silentio tradidit.* (III. str. 109).

Nema dvojbe da je megju Ivanom i Martinom bilo biskupâ u Spljetu i to valjda više od jednoga. Po Rimskom Katalogu prošlo je megju jednim i drugim trideset godina, a sva je prilika da je i više. Vjerojatno je dakle, da je prije Martina bio neki drugi, nami nepoznati biskup. Nije nam moguće ustanoviti, kako se je taj biskup zvao; možda Frontinijan, kako nosi Rimski Katalog. Uspomena Frontinijana, biskupa solinskoga i raskolnika nije se sigurno bila izgubila u spljetskoj crkvi; za nj se znalo iz Kataloga solinskih biskupa. Sva je prilika da je dosta osoba ime ovo nosilo u Dalmaciji. Kako znamo, Frontinijan je bio osugjen i poslan u progonstvo (g. 554.) ali nije nestalo u našoj pokrajini njegovih pristaša. Grgur Veliki spominje ih u svojem pismu god. 602. na nadbiskupa Maksima: »*de Frontinianistis*« itd. Pošto biskupa Frontinijana nose i Katalozi B. C. D., držimo da je on u istinu opstojao. Ali kako rekosmo o drugima, tako opetujemo sada i o njemu; mi ga ne nosimo kao sigurna, jer o njemu ne jamči ni jedan dokumenat prvoga reda.

Nego ne možemo, a da ovdje ne istaknemo jednu poteškoću.

Rekli smo, da megju Ivanom i Martinom prolazi jedno trideset godina i da je kroz ovo razdoblje biskupovao ne samo jedan, nego sva je prilika više biskupa, najmanje dva. Po Katalozima dolaze dva biskupa, nama samo po imenu poznata u Kronotaksi solinskih biskupa: *Januarius* i *Frontinianus.* Jer su ova imena neobična u srednjemu vijeku[71], cijenimo da su valjda

[71] Jireček, *Die Romanen* itd. str. 66. sl.

krivnjom prepisivača iz solinskih biskupa amo došli. Pa zato, i ako ih nalazimo u jezgri Kataloga spljetskih biskupa, te bi ovdje dobro pristali, jer baš ovdje vlada praznina u Katalozima, po nama su jako sumnjivi. Uvrstit ćemo ih ipak u naš Popis znakom upita.

Za biskupa Martina ne znadu Katalozi izim Begnina. Mnogi doista bilježe Martina poslije Pavla u drugoj polovici XI. vijeka. Valjda je ova pometnja nastala krivnjom prepisivača, jer za nj imamo dokaza da je živio koncem X. vijeka, a možda je ovo drugi Martin, koji je biskupovao poslije Pavla.

Rimski Katalog nosi, da je Martin biskupovao od g. 970. do 1000. Da vidimo koliko ovo datiranje odgovara povjesničkim dokumentima.

Toma Arcidjakon piše: »*Martinus archiepiscopus fuit anno domini nongentesimo septuagesimo tempore Theodosii imperatoris et Dirsci(s)claui regis. Iste Martinus fuit Spalatinus natione. Hic fecit ecclesie unum calicem magnum cum sua patena de auro purissimo.* (Hist. Sal. str. 36).

Ob ovom Martinu govore nam takogjer dva dokumenta. Bugarin Pincius gradi u Solinu crkvu na počast sv. Mihovila, sv. Petra apoštola i sv. Martina biskupa[72]. U ovu svrhu sastavlja zakladno pismo, u kojemu megju ostalim kaže, da je sve uradio u dogovoru i sa savjetom nadbiskupa Martina: »*Et fecimus hoc cum consilio et consensu reverendissimi et dignissimi Martini archiepiscopi spalatensis*«. (Doc. str. 20, 24, 28). Ova je povelja dneva 7. veljače god. 994.

Isti Pincius dariva kasnijom poveljom mnoge zemlje, koje je pokupovao po Poljicima, po Klisu, po Solinu, po Kaštelanskom polju i dalje, crkvi sv. Mihovila Arhangjela. Ova povelja počinje ovako: »*In Christi nomine, amen. Anno natiuitatis eiusdem domini nostri Jesu Christi millesimo, indictione (decima) tercia. Regnantibus dominis nostris Basilio et Constantino magnis imperatoribus, in regno Chroaciae gubernante autem Dirzislauo, inclyto rege, residente etiam in sede beati Domnii Martino, reuerendissimo archiepiscopo, una cum domino Florino principe Spalati et Clisii*«. (Doc. str. 28).

Nego ovi dokumenti, pa i druga dva koja govore o Pinciju, vrlo su nepouzdana. Ima u njima nesumnjivih elemenata, s kojih se mora zaključiti, da je ovo falsifikat, najranije iz

[72] Rački *Docum.* str. 20, 24, 28.

druge polovice XIV. v.[73] U to doba nastala je valjda parnica radi nekog posjeda, što je ova crkva imala, pa da se dokaže, da je ovo pravi, legitimni posjed, skovale su se spomenute listine. Ne može se pomisliti, da bi u njima sve bilo iz temelja izmišljeno. Znamo iz jednog dokumenta iz godine 1328. da je crkva sv. Mihovila faktično u staro doba opstojala, te se zvala „ecclesia sancti Michaelis de Arena"[74]. Morala je opstojati tradicija, a valjda i kakav zapis, kojim je bilo posvjedočeno, da je crkva podignuta od Bugarina Pincija, za kralja Držislava i spljetskoga biskupa Martina. Na temelju ovoga i na temelju faktičnoga, i ako ne pravnog posjeda, barem ne za jedan dio ovih zemalja, sastavljene su spomenute isprave. Zato nam one mogu pomoći, da nam ustanove opstojanje nadbiskupa Martina, ali ne za datiranje njegova biskupovanja.

Tekom vremena iščeznuo je svaki spomen na crkvu sv. Mihovila i danas se od nje ne vidi ni traga. Ali zemlje neposredno oko solinske željezničke postaje za Šibenik zovu još dandanas stari Solinjani „zemlje sv. Mihovila" ili „sv. Mije".

Iz ovih dokumenata ne može se dakle zaključiti, da je Martin biskupovao do god. 1000 po Krstu.

Sva je prilika da data Tome Arcidjakona od god. 970. označuje vrijeme, kada je Martin počeo biskupovati, kako smo isto opazili i za biskupa Ivana.

U Peripteru spljetske stolne Crkve nalazi se i sada jedan sarkofag, koji nosi ime ovoga biskupa. Natpis glasi: Erat ille solu[s] sp(iritu)s astra petit. ...domno Martinus archiep(iscopu)s... mense Februario XXIIII. obitus eius fuit[75].

[73] Ove listine, koje je Rački (Doc. str. 20, 23, 28, 31.) uzeo za autentične i ako kasnije preragjene (charta retractata), imaju se ubrojiti megju falsifikate. Napomenut ćemo samo neke krupnije pogrješke. U listini od 9. veljače 994. spominje se Car Šisman, a dinastija Šismanova počela je vladati tek drugom polovicom XIV. v. Spominje se u istoj listini grad Trnovo, koji je istom XIV. postao bugarskom prijestolnicom. U listini od 1. kolovoza god. 1000. broje se godine *anno nativitatis*, dok je tada bilo u običaju brojiti *ab anno incarnationis*. Sve zemlje kupljene i navedene u ovoj listini, a ima ih mnogo, plaćene su sa *denarii*, dok je u ono doba bio u prometu i kolao *solidus*. Napokon se ovdje mjere zemlje na vretena, a ova je mjera uvedena tek koncem XII. v., a u običaju je XIII. v.

[74] Smičiklas, *Cod. Dipl.* sv. IX. str. 437.

[75] *Bull. Dalm.* 1908. str. 147. sl.

U ovom sarkofagu bijaše pokopana nepoznata osoba, koja je umrla na 28. veljače. Natpis ne kaže koje godine, ali znamo da se to dogodilo za nadbiskupa Martina. Natpis ove nepoznate osobe svršava pak ovim riječima: »*Huc quicu(m)que venis concorde corde sereno ipsius animae dic mis(erere) D(eu)s*«. Ovaj svršetak sliči mnogo svršetku natpisa hrvatske kraljice Jelene: »*hicque aspiciens vir animae dic miserere Deus*«. Natpis je kraljice Jelene iz g. 976.[76] Paleografija natpisa, miješanje kapitalnih i uncijalnih slova u ovom natpisu, način izražaja, kao i neke pogrješke iste u jednom i drugom natpisu, dokazom su, da je sarkofag nepoznate osobe iz konca X. v., dosljedno da je biskup Martin, koji se ovdje spominje, identičan sa biskupom, o kojemu mi sada govorimo.

Iz ovoga se dade zaključiti, da je biskup Martin u istinu opstojao i da nam za nj jamče ne samo listine, dali i savremeni natpis na kamenu.

Vidimo i po ovomu da je Rimski Katalog tačan ondje gdje je bilo dokumenata, koji su i Farlatu bili poznati. Gdje ovih dokumenata nema, tu se ni najmanje ne možemo osloniti na njegovo datiranje. Ne samo, dali oni dokumenti, koji su kasnije doprli do našeg znanja, ti nam jamče, da je sastavljač Rimskog Kataloga ishitrio godine biskupovanja solinskih i spljetskih biskupa. Da je on crpio godine na temelju rimskih T a b u l a e, bio bi vidio bar neke od onih dokumenata, koji su sada nama poznati, te bi prama njima bio udesio svoju kronologiju. Ali to nije mogao, jer ovih T a b u l â ni vidio nije.

* * *

Po Rimskom Katalogu, Martina je naslijedio Petar, koji je biskupovao od god. 1000. do 1015. Ovog Petra ostali Katalozi ne spominju, izim Begnina.

Toma arcidjakon piše: »*Petrus archiepiscopus fuit anno domini nongentesimo nonagesimo, tempore Tirpimiri et Muncimiri, filii eius*«. (str. 42). Ova godina nalazi se upisana i u Begninu Katalogu.

Ovo datiranje Tome Arcidjakona u svakom je pogledu pogrješno. Petar nije mogao biti biskup god. 990., jer je te godine biskupovao u Spljetu Martin. Nije takogjer mogao biti

[76] I z v j e š ć e V. i VI. „B i h a ć a“ str. 22 sl. — *U koljevci hrvatske povjesnice* str. 60 sl.

biskupom za vladanja Trpimira i Mutimira, jer su ovi banovali drugom polovicom IX. vijeka: Trpimir od 850. do 865., a Mutimir od 890. do 903.[77] Mi znamo za druga dva biskupa Petra, od kojih je Petar I. (II.) bio sigurno biskup god. 852., dakle za Trpimira, a Petar II. (III.) god. 892, dakle za bana Mutimira. Toma ne spominje ova dva Petra, a ovdje govori o Petru III. i o njemu kaže, kao da je biskupovao za doba Trpimira i Mutimira. Ovdje ima nešto istine, jer su faktično u ovo doba dva Petra biskupovala, a Toma sve to pomiješao tako, da se jedva pomoću drugih dokumenata može izvesti historična istina.

Kroničar Dandolo piše o pomorskoj navali na Dalmaciju mletačkoga dužda Petra Urseola II: *Hinc Spaletinam nobilissimam et validam urbem, quae tocius Dalmaciae metropolis constat, predictus princeps* (Petrus II. Urseolus) *advenit; quem Petrus archiepiscopus, sacro infulatus officio, cum urbana tam clericorum quam laicorum multitudine excepit, et missarum sollempnia incelebrans, ex voto iusiurandi fide eidem omnes placare satagerunt.*[78]

Može li se iz ovih dokumenata izvesti na čistac historična osoba Petra? Nama se čini da ne, a evo s kojih razloga. Navedosmo Tomu Arcidjakona, koji piše, da je Petar bio biskup za bana Trpimira i Mutimira. Vidismo, da su bila dva biskupa ovog imena, i to jedan za Trpimira (g. 852.), a drugi za Mutimira (892.). Od ovih dvaju biskupa imenom Petar, Toma učini jednoga. To je pogrješka, koja se lako mogla ušuljati. Ali nastaje pitanje, kako je on mogao ovog Petra, a s njime i banove, koji su vladali IX. v. prenijeti u X. v., i to baš pri koncu istoga. Ovo se dade protumačiti poveljom kralja Zvonimira iz god. 1076. Tom poveljom Zvonimir potvrgjuje nadbiskupu spljetskomu dobra sv. Jurja u Sućurcu (S. Georgii de Putalo) prama darovštini i potvrdi kraljeva njegovih prešastnika, Trpimira i Mutimira: *iuxta donacionem et confirmacionem regum predecesorum meorum uidelicet Tirpimir et Mucimir*[79]. Ovdje se dakle kaže, da su Trpimir i Mutimir bili kraljevi, a pošto sam Toma malo prije bijaše napisao da hrvatski kraljevi počimlju oko godine 970., t. j. od Držislava, to je u Registrima nadnevak god. 890. uzeo za 990. i prama tomu mislio, da treba u ovo doba staviti Trpimira i Mutimira, pa dosljedno i biskupa Petra. Toma

[77] Klaić o. c. I. str. 52, 67.
[78] Farlati, o. c. III. str. 116. — Rački, *Docum.* str. 427.
[79] Rački, Docum. str. 106.

je znao, da je biskupu Petru darovan sv. Juraj na Putalu, a po Zvonimirovoj povelji znao je takogjer, da je to bilo darovano crkvi od Trpimira i Mutimira, zato ih je metnuo skupa. Dakako, da Toma nije ovo znanje crpio iz originalnih savremenih listina, jer tada ne bi on bio pogriješio u godinama, niti bi Trpimira i Mutimira ubrojio megju kraljeve, nego je on ovu vijest crpio iz kojega Registra kasnijih vremena. Ne smijemo se čuditi ovomu neznanju Tominu, ili bolje njegovoj nemarnosti, što on, Arcidjakon spljetske crkve, pišući njezinu poviiest, nije se obazreo na dokumente, koji su bili u Arkivu Kaptola iste crkve. U povijesti Toma ne navagja, dapače ni ne spominje za ovo doba ni jedan dokumenat, a ipak ih je bilo. Neki doprješe do nas, a sigurno ih je daleko više bilo za Tome Arcidjakona.

Može se pronaći takogjer razlog, s kojeg je Dandolo pisao, da je biskup Petar dočekao u Spljetu dužda Petra Urseola. Ovo ime nije on crpio iz savremenih dokumenata. Ivan, savremeni mletački kroničar i tajnik istoga dužda, ne nosi ime nadbiskupa spljetskoga, koji je pozdravio spomenutog dužda, nego ga samo spominje Dandolo, kroničar XIV. v., koji je u pisanju imao pred očima Tomu Arcidjakona. U ovom pitanju našao je kod Tome da je god. 990. bio biskup u Spljetu Petar, a da je stopro god. 1015. bio nadbiskup Pavao, pa je usljed toga uzeo, da je Pavao neposredni nasljednik Petra i dosljedno, da je Petar bio onaj biskup, koji je u doba dužde Petra Urseola biskupovao u Spljetu i njega sa klerom dočekao i pozdravio.

Pošto samo Toma Arcidjakon i kroničar Dandolo nose, da je u ovo doba biskupovao biskup Petar; a pošto su oba kroničara baš u ovom pitanju jako sumnjiva i mi znamo što ih je zavelo u ovu pogrješku, usljed koje ovaj je Petar došao megju spljetske biskupe, to ne možemo uzeti ovog Petra za pravog spljetskog biskupa, te ga brišemo iz Kataloga istih. Dakako da je u ovo doba, t. j. megju Martinom i Pavlom morao biskupovati u Spljetu neki drugi biskup. Od god. 970. do 1030., dakle za punih 60 godina nije vjerojatno da su biskupovala samo dva biskupa, t. j. Martin i Pavao. Biti će najmanje tri, ali mi ne znamo nego za ova dva imena[80].

[80] Glede ovoga biskupa Petra istoga je mnijenja sveuč. prof. F. pl. Šišić, kako nam je to usmeno rekao.

Pavao nadbiskup.

Petra III. naslijedi Pavao. Tako Rimski Katalog. Begnin Katalog E bilježi takogjer Pavla iza Petra, a tako i Toma Arcidjakon koji piše: *Paulus archiepiscopus fuit anno domini millesimo quintodecimo, tempore Basilii et Constantini imperatorum et Cresimiri eorum patritii et regis Chroatorum. Pater vero eiusdem archiepiscopi vocabatur Praestantius, qui eodem tempore primarius erat, hoc est rector, ciuitatis spalatinae.«* (str. 42.)

Bizantinski carevi Bazilij II. i Konstantin VIII. vladali su od god. 976 do 1023. Krešimir II. bijaše pak vladarem u Hrvatskoj od 1000 do 1035. Biskupovanje dakle Pavlovo, koje je započelo god. 1015 po Kr. spada uprav u doba vladanja pomenutih careva i hrvatskog kralja Krešimira.

Opstoji još jedan spomen na mramornom stupu (br. 38. A Bihać Tabl. XXXII.), koji nam svjedoči za jednoga biskupa Pavla u Spljetu. Natpis ima 13 brazda, ali je u prvim tako jako oštećen, te su čitljive samo neke riječi.

Iz ovoga se natpisa dade razabrati, da su za nadbiskupa Pavla bile nastale u Spljetu teške borbe izmegju dviju stranaka, od kojih je jedna vojevala pod križem sa Pavlom na čelu, a u drugoj bio vogja neki odmetnik *vir apostata* Sedeh. Na zadnju pobijedi nadbiskup Pavao i prikaza svoju pobjedonosnu zastavu Krstu, okolo kojega je natpis urezan: *Domno Paulus presulus ofert vexillu(m) istu(m).*

Po paleografiji ne bismo mogli sa sigurnošću staviti ovaj nedatirani natpis u XI. v. Mogao biti koji vijek raniji ili koji kasniji. Ali obzirom na to, da megju spljetskim biskupima ne nalazimo ni prije ni kasnije ni jednoga biskupa po imenu Pavla — osim ovoga o komu govorimo — a da se ovdje govori o nekom biskupu Pavlu *(Paulus presulus)*, možemo ustvrditi da se ovo odnosi na ovoga biskupa Pavla.

Dokumenti nam takogjer spominju ovoga biskupa. Spljetski djakon Petar, dozvolom svoje žene, zakalugjeri se i darova jedan dio svoga imanja manastiru sv. Stjepana „de pinis" u Spljetu. U povelji se kaže da je to bilo učinjeno za Pavla nadbiskupa: *Facta sunt hec tempore Pauli archiepiscopi et Nicodemi prioris, in presentia horum testium* . . . Rački datira ovaj dokumenat oko god. 1020. (Doc. str. 37.) U oporuci pak istoga nadbiskupa Pavla čita se: *In nomine Christi. Anno eiusdem incarnationis mil-*

lesimo XX. indictione III., residente in sede beati Domnii domno Paulo archiepiscopo et priore domno Prestantio, ejusdem patre.[81]

Ova je oporuka iz god. 1020. U ovoj godini bijaše dakle nadbiskup Pavao još na životu, ali veoma slab i satrven, kako sam priznaje: »*Ego supra dictus archiepiscopus infirmus quidem corpore, sanus tamen mente et spiritu, cum lecto affixus essem annis aggrauatus et non habendo facultates aut pecunias ita ut nemo inueniretur, qui mei curam susciperet preter Praestantium priorem.*« On dariva spomenutomu Prestanciju, svome otcu, razne zemlje, a megju ovim i crkvu Gospe od Poljuda, koju bijaše on sagradio »*quam ad honorem sancte Marie de Paludo edificavi*«. Dvije godine kasnije dariva Prestancij ovu istu crkvu sa okolnim zemljama svomu sinu Črni (Doc. str. 40.). Sva ova dobra dopala su kasnije Dabra opata sv. Stjepana kod Spljeta, a ovaj ih godine 1078. darova istomu manastiru, uz opazku da su to bila nekoč dobra Pavla nadbiskupa: *Et fuerat nostrorum maiorum, primo quidem Pauli archiepiscopi.* (Doc. str. 121.).

[81] Izvornika ovog dokumenta ne posjedujemo, nego samo talijanski prevod, koji Farlati kaže (*Illyr. Sac.* III. str. 117.) da ga je Riceputi preveo sa latinskog izvornika, a on ga opet prenio na latinski. U talijanskom prevodu stoji napisano g. *1002. ind. 3.* Farlati je bio mnijenja, da je godina pogriješena, jer je Pavao stoprv god. 1015. postao spljetskim nadbiskupom, te da mjesto 1002. ima stati 1020., u kojoj zadnjoj godini uprav pada *indikcija III.* (sr. Mas Latrie *Trésor de Chronologie* str. 129.), kako stoji u dokumentu. Rački pak je promjenio i godinu i indikciju, te datirao dokumenat godinom 1030. indikcijom XIII. (Doc. str. 39.). Rački se je sklonuo na ovaj ispravak, jer u oporuci sam nadbiskup Pavao o sebi piše: *cum lecto affixus essem, annis aggrauatus* . . . pa je cijenio da je iza ove oporuke on morao kroz kratko vrijeme umrijeti. U Tome Arcidjakona pak stoji, da je Pavao umro, da ga je Dabral naslijedio i da je to bilo god. 1030. Rački je iz ovoga zaključio, da je oporuka iz god. 1030., pa je prema tomu godinu i dosljedno indikciju promijenio. Rački se takogjer pozivlje na dva, tri imena, koja se nalaze i u jednoj drugoj povelji iz god. 1040., pa cijeni i s ovog razloga da se ne može ova oporuka staviti prije god. 1030. I ako ovi dokazi Račkijevi imadu nešto za se, ipak nijesu tako jaki, da se radi njih mora u jednom dokumentu, pa i ne bio on originalan, promijeniti i godina i indikcija. Toma nije tako vjerodostojan, da se njegove date i njegov poregjaj biskupa mora uzeti kao stvar izvan svake sumnje. Ni ona tri imena jednaka u jednoj i u drugoj spomenutoj povelji ne odlučuju ništa, jer su iste osobe mogle u razmaku od dvadeset godina biti svjedoci jednom činu, a opet bi to mogla biti imena različitih ljudi, tim više, što je u prvoj povelji Dabro *presbiter,* a drugoj *diaconus*. Stoga smo mi mnijenja, da nema nikakva razloga mijenjati indikciju, te da ima ostati *ind. III.*, a po tom da ima biti godina 1020. Prevodilac lako je mogao nehoteć pogriješiti godinu napisavši 1002. mjesto 1020.

U Zagrebačkoj nadbiskupskoj Knjižnici sačuvao se je jedan rukopis iz XI. v., napisan od nekog djakona Maja za nadbiskupa Pavla. Bijaše to Psaltir sa homilijama o psalmim. U tomu se rukopisu čita: »*Arbiter eterne, solus mirum qui finxerat globum, jube hunc volumen tuo sacro sereno aspicere vultu, quod pro suam adque suis debita obtulit domno Paulus, venerabilis archiepiscopus, hoc librum psalmorum ad laudem sanctorum martirum: Domnii, Anastasi atque sanctorum Cosmas et Damiani. Sed et vos quoque, studiosi lectores, obnixe precamur, ut cuique manu venerit, in vestris precibus me commemoretis. Rex regum, dicite cuncti, Christe deus, abde ei scelus. Me simul infirmus diacono Maioni scriptore, ut et vos deum habeatis adiutorem et in evum feliciter letetis.*[82]

Toma arcidjakon nosi da je Pavao umro god. 1030. i da ga je naslijedio Dabral: »*Mortuo denique Paulo archiepiscopo, substitutus est Dabralis anno domini millesimo tricesimo, temporibus principum predictorum* (str. 43.).

Ovu vijest Tominu u godini smrti nadbiskupa Pavla i o njegovu neposrednom nasljedniku Dabralu ne možemo usvojiti. Mi držimo, da je megju jednim i drugim bio još jedan biskup.

Katalog Rimski nosi da su Pavao i njegov pretšasnik Petar imali pomoćnika, u osobi biskupa Martina: *Martinus V. praefuit Coadiutor Petri noni et Pauli archiepiscoporum Spalatensium ab anno c. 1000 usque ad an. c. 1024.* I Farlati se ovim slaže, jedino što on cijeni, da je Martin bio samo pomoćnik Pavlov, a ne i Martinov (III. str. 117.). Ovo mišljenje oslanja se na spomenitoj darovštini Petra djakona, učinjenoj na korist samostana sv. Stjepana „de pinis". U istoj darovnici se kaže, da je ovo uragjeno za nadbiskupa Pavla i za priora Nikodema, a da je pak Petar djakon ušao u manastir dozvolom svoje žene i savjetom svoje majke i svoga prečasnoga brata Martina. *nam dei inspiratione et permissione uxoris mee, de consilio uero matris et fratris mei reuerendissimi domni Martini.*« (Doc. str. 36.)

Izraz *reverendissimus* rabio se je u ono doba samo za biskupe i po tomu Farlati je zaključio, da je ovaj Martin bio biskup i to još u životu, kada je u Spljetu biskupovao Pavao. Dva biskupa nijesu mogla u isto doba biti u Spljetu, i ako su bila, jedan je samo mogao biti nadbiskup, a drugi njegov pomoćnik. U ovo doba imamo jednog biskupa po imenu Martina

[82] *Starine VII.* — Rački, *Pismeni spomenik iz dobe hrvatskoga kralja Krešimira II.* str. 47. si. — Rački, *Docum.* str. 433.

u Rabu, pa bi moglo biti, da je ovaj baš bio brat djakona Petra. Ali ova hipoteza nije vjerojatna. Da je Martin rabski bio brat djakona Petra, sva je prilika da bi ovaj to bio istaknuo u darovnici, pošto se je radilo o jednom vanjskom biskupu. A opet je teško vjerovati, da bi Rabljani, koji su kao i drugi gradovi imalo pravo da biraju biskupa, bili izabrali jednoga stranca, Spljećanina. Ovo bi bili samo indirektni dokazi; da je Martin bio biskup-pomoćnik, ali imamo i direktnih.

Nadbiskup Pavao u svojoj oporuci piše, kako smo vidjeli, da je star, bolešću privezan uz postelju i da pošto nema ni imanja, ni novca, da nema nikoga koji bi se za nj brinuo: »*et non habendo facultates aut pecunias ita ut nemo inveniretur, qui mei curam susciperet*«.

Da je Pavao u ovo doba još vršio svoju nadbiskupsku službu, ne bi bio mogao reći da nema ni imanja ni novaca i da stoga nema tko bi se za nj starao. Kao nadbiskup, on je posjedovao velika imanja, koja bijahu darovali spljetskoj crkvi hrvatski vladari. Imao je dakle odakle i da živе. A kada nadbiskup Pavao tvrdi da nema, to je dokaz, da je ovo imanje bilo prešlo u druge ruke, t. j. u ruke njegova pomoćnika Martina.

Jedan dokaz da je Martin bio u ovo doba biskup u Spljetu imamo donekle i u Katalozima.

Katalozi B. C. D., pa i ostali, koji su napisani bez predrasuda, nose iza Pavla jednog biskupa, po imenu Martina. Istina je, da bi ovaj mogao biti onaj Martin pred Petrom, koga na njegovu pravomu mjestu ne nalazimo, i da je krivnjom prepisivača došao na drugo mjesto. Ali je valjda prvi Martin izostavljen, kako su izostavljeni i neki drugi biskupi u spomenutim Katalozima, a da je ovo onaj, koji je baš bio pomoćnik Pavlov i njega, i ako za kratko vrijeme, naslijedio na biskupskoj stolici. Uzev ukupno sve ovo, mnenja smo i mi, da je Martin bio pomoćnik nadbiskupa Pavla, ali samo Pavla, i da je njega, bar za kratko vrijeme, naslijedio. Pošto o njemu nemamo dokaza prvoga reda, to ćemo ga u našem Popisu donijeti sa znakom upita.

I s ovim dolazimo do polovice XI. v., do nadbiskupa Dabrala, kojim ulazimo u puni Srednji vijek. Pisanje povijesti nije više ograničeno samo na neke crkovne ljude i na izdavanje povelja, nego se bavi i mjesnim dogagjajima. Vijesti o pojedinim važnijim osobama, a tako i o biskupima pojedinih mjesta, postaju češće,

obilatije i sigurnije. U kronologiji spljetskih biskupa, od sada unapreda, ima nekih prijepornih pitanja, ali ta su nuzgredna i manje važnosti. U glavnom opstojanje pojedinih nadbiskupa ustanovljeno je i ograničeno je doba njihova biskupovanja. S toga naša zadaća, — Kronotaksa spljetskih nadbiskupa — svršava sa nadbiskupom Dabralom.

Tešku zadaću ima da vrši povijest u kulturi čovječanstva Njezina je dužnost da prikaže ljude, koji pretstavljaju svjetske dogagjaje i njihova djela, u svjetlosti istine.

Toliko u Kronotaksi solinskih, koliko u ovoj spljetskih nadbiskupa, naša je zadaća bila, da — za sada — prikažemo opstojanje ovih ljudi, u svjetlosti istine i dogagjaja, koji su se okolo njih zbili, u koliko je bilo potrebito, da se utvrdi njihova povjesnička osoba. U ovomu smo radu iščupali ovdje i ondje troskot, što se bio obavio okolo nekojih, i njihove osobe donekle izobličio. Mi smo uništili nekoje legende, koje su bile zastrle osobe utemeljitelja solinske i spljetske Crkve, otrgnuli smo po koji listak s aureole, kojom im ovjenčaše glavu pozniji vijekovi, da ih prikažu u sjaju, koji nije njihov. Jer, i ako je legenda poezija života Svetaca i velikih ljudi, nije ona povijest. Nu mi smo ih zato prikazali u prostomu ruhu povjesničke istine. Pa i u ovomu ruhu oni visoko otskaču pred našim očima.

Ali i iznad ove legende, u ovoj prostoj povjesničkoj istini, ima nešto lijepa i velika, što podiže naš duh, što nas nuka, da zadovoljstvom i radošću pozdravimo rezultate svoga hladnoga, objektivnoga, povjesničkoga istraživanja.

Utemeljitelji Crkve solinske, prikazani ovako u svjetlu povjesničke istine, jasno nam izniješe sliku kršćanske vjere, koju oni uniješe u naše zemlje, one vjere, koju oni i zapečatiše svojom krvlju. Vidimo zatim kako njihovi nasljednici na solinskoj biskupskoj stolici šire vjeru i kršćansku kulturu po našim zemljama. Usprkos manama, koje se zatim gdjegdje pomoliše, oni se, uza sav vrtlog strasti onih dalekih vremena, ipak očuvaše uzvišeni u krćanskim idealima.

I nadbiskupu utemeljitelju crkve Spljetske digosmo aureolu legende, koja se okolo njegove glave bila obavila, i prikazasmo ga u svjetlosti povjesničke istine. Ali opet vidjesmo, kako on i

njegovi nasljednici šire i učvršćuju Krstovu vjeru megju našim narodom, što se bijaše još VII. vijeka doselio u ovu novu popostojbinu, i kako ga oni uvedoše u kolo kulturnih naroda Europe.

Istina, nije svaki poglavica na nadbiskupskoj spljetskoj stolici shvatio uvijek važnost svoje kulturne misije u hrvatskomu narodu: nastadoše u neka doba trvenja megju narodom i pretstavnicima crkvene vlasti, prouzrokovana od razmirica megju Istokom i Zapadom, ali se ipak i ove utišaše. Znao je hrvatski narod i u prkos kojekakvim neprilikama vojštiti i izvojštiti svoja prava, a opet je znao u svojoj kršćanskoj nepomućenoj krotkosti stišavati svoje prkose i darovštinama opsipavati i crkvu i svećenike svoje za njihove zasluge, pa ih time poticati, da uspješno promiču svoju kulturnu zadaću u njegovim zemljama. Megju Crkvom spljetskom — ovom »*metropolis usque ripam Danubii et pene per totum regnum Chroatorum*«[83] — i megju narodom hrvatskim nastadoše topli odnošaji, učvršćeni tisućljetnim vezom, koji se ne dadu tako lako ni razvezati ni pretrg-

[83] Ovdje je mjesto da se pridoda jedna opaska, koja bi bila valjda bolje pristala na drugom mjestu, ali i ovdje ima razloga da ju se umetne. Navedeni dokumenti govore o metropolitanskoj vlasti spljetske crkve, koja se je IX. v. pa i dalje protezala sve do obala Dunava. U doba rimsko nije solinska Metropolija, u prvim vijekovima svoga opstanka, sizala tako daleko; ona je tada obuhvaćala samo rimsku Dalmaciju i na sjeveru graničila je sa gornjom i dolnjom Panonijom (*Pannonia superior et inferior).* Nego polovicom V. vijeka kada jedna i druga Panonija bi od barbara opljačkana i glavni grad donje Panonije, Srijem (Sirmium), bi od Huna oko g. 441. porušen, tada svjetovna i crkovna vlast ove Metropolije bi prenesena u Solun (Thessalonica). „*Apennius praefectus praetorio de Sirmiana civitate in Thessalonicam profugus venerat, tunc ipsam praefecturam et sacerdotalis honor secutus est.*“ (Justinian. Novell 11.; CIL. III. p. 418.) Ovom prigodom bila je razdijeljena srijemska metropolija. Sisak (Siscia) glavni grad gornje Panonije, koji je njoj do tada pripadao, morao je potpasti pod drugu metropoliju. Akvileja bila je daleko, a uz to, skoro u isto doba (god. 452.) pala je i ona pod udarcima Huna. Ostali sjeverni gradovi bijahu već odavna u vlasti barbara. Nije ostajalo nego da sisačka biskupija bude pripojena metropoliji solinskoj, koja je i relativno blizu bila. (Farlati V. str. 319.) S ovog razloga nalazimo g. 530. i 533. dva sisačka biskupa prisutna dvama crkovnim pokrajinskim Koncilima u Solinu. („Bogosl. Smotra“ 1912. str. 561.; Kronotaksa str. 51. sl. Kada pak Hrvati u VII. v. naseliše ove krajeve, te se pokrstiše i kada bi podignuta spljetska nadbiskupija, koja je baštinila i ime i sve povlastice solinske metropolije, tada je ona zadržala svu svoju vlast u cijelome starom opsegu i ovo je rado isticala. Stoga se u spomenutoj povelji naglasiva da spljetska biskupija siže *usque ripam Danubii.* U Koncilu držanu god. 926.—7. u Spljetu (v. str. 162.) nugjaju latinski biskupi ninskomu biskupu Grguru na izbor tri biskupske stolice, megju kojima je i sisačka biskupija. Kasnije bi Sisak porušen od Magjara, a XI. v., kad bi utemeljena zagrebačka biskupija, Sisak je pripao istoj i Zagreb se smatra u crkvenom pogledu nasljednikom i baštinikom stare sisačke nadbiskupije. (Farlati o. c. str. 330.)

nuti ni s jedne, ni s druge strane; oni baš i jesu integrantni dio hrvatske povjesnice. U skladnosti ovih odnošaja, u megjusobnom razumijevanju i otvorenoj iskrenosti Crkve i Naroda leži i sada glavni uvjet životu, napretku i sreći naroda našega. Crkvi spljetskoj, jednom solinskoj i Narodu hrvatskomu od srca želimo da i unaprijeda — pa kako god bila burna vremena i zamamljive napasti nedoglednih uspjeha — budu mogli i znali gojiti i učvršćivati ove veze u megjusobnoj snošljivosti i ljubavi, na svoju korist moralnu i materijalnu, na svoj napredak i na slavu svoju!

Priglavljujući ovu Kronotaksu, dajemo, prema našem istraživanju, u slijedećem obrascu Popis Spljetskih Nadbiskupa.

POPIS SPLJETSKIH NADBISKUPA

po rezultatima kritičnog istraživanja kamenih i pisanih dokumenata.

Redni broj.	Godina izbora.	Nadbiskupi	Godina smrti.
1.		Ivan I. Ravenjanin	
2.		? Petar I.	
3.		? Marijan	
4.		? Martin I.	
5.		? Leo	
6.	c. 840.	Petar I. (II.)	c. 860.
7.	c. 860.	Justin	c. 879.
8.	881.	Marin	c. 886.
9.	887.	Teodozij	c. 890.
10.	892.	Petar II. (III.)	c. 912.
11.	914.	Ivan II.	c. 928.
12.		? Januarij	
13.		? Frontinijan	
14.	970.	Martin I. (II.)	1000.
15.	1015.	Pavao	c. 1030.
16.		? Martin III.	
17.	1030.	Dabral	1050.

Prilog A.

„SERIES CHRONOLOGICA“

Antistitum Ecclesiarum quibus hodierna Dioecesis Spalatensis et Makarskensis decoratur.

Extracta e Codicibus Romanis, annalibus pontif. Salonarum et Cathalogis Script. Ecclesiae.

Prospectus II.

b) Ecclesia spalatensis olim salonitana.

Num.	Annus Elect.	ARCHIEPISCOPI	Num.	Annus Elect.	ARCHIEPISCOPI
1	650	Joannes Ravennates	17		Ursus
2	680	Petrus	18	832	Petrus III.
3		Marianus	19	840	Justinus
4		Martinus	20	860	Georgius II.
5		Martinus II.	21	879	Marinus
6		Firminus	22	886	Theodosius
7		Gregorius	23	889	Theodorus II.
8		Joannes II.	24		Leo II.
9		Vernaculus	25	892	Petrus IV.
10		Dometus	26	891	Justinus
11		Theodorus	27	914	Joannes III.
12		Vitalis	28	940	Frontinianus
13		Georgius	29	970	Martinus III. Spalat.
14	774	Vitalis II.	30	1000	Petrus V.
15		Petrus II.	31	1015	Paulus
16		Leo	32	1030	Dabralis

Prilog B.

MEMORIAE ARCHIEPISCOPORUM

Salonitanae ecclesiae ex codice Sac. Cong. de Propaganda, qui inscribitur Servia, Albania, Illyricum, Dalmatia pag. 606. (Farlati, Illyricum Sacrum Tom. I. p. 320.—21.)

Joannes primus Archiep. Spalatensis, patria Ravennas 63

Petrus	64
Marianus	65
Martinus	66
Leo	67
Petrus	68
Justinus	69
Januarius	70
Frontinianus	71
Paullus	72
Martinus	73
Drabalis	74

MEMORIA ARCHIEPISCOPORUM

Salonitanae, & Spalatinae Ecclesiae, ex historia de Gestis civium Spalatinorum, Auctore N. N. A Cutheis.
(Farlati, Illyricum Sacrum Tom. I. p. 324.)

62. Joannes primus Archiepiscopus in Spalato. Iste fecit templum argenteum, & aedificavit ecclesiam S. Michaelis de Mari, tumulatus est in ecclesia S. Matthaei.

63. Petrus
64. Marianus
65. Martinus
66. Leo
67. Petrus
68. Justinus
69. Januarius
70. Fruntinianus
71. Paullus

72. Martinus. Iste fecit calicem magnum aureum. Iste fuit Spalatensis, & pater ejus fuit Comes istius Civit.

73. Drabalis. Etiam iste fuit Spal., & fuit depositus, quia habebat uxorem, & filios, in Domo Archiepiscopali.

Prilog D.

NOMINA ARCHIEPISCOPORUM

olim Salonitanae, nunc Spalatensis Ecclesiae, ex Collectaneis Mss. Sfortiae Ponzoni Archiep. Spalatensis.
(Farlati, Illyricum Sacrum Tom. I. 327.—28.)

59. Joannes Ravennas, hic primus in Spalato sedem fixit.

60.	Petrus 6.	66.	Januarius 2.
61.	Marianus.	67.	Fruntinianus 3.
62.	Martinus 3.	68.	Paullus
63.	Leo 3.	69.	Martinus 4. Spalat. an. 970.
64.	Petrus 7.		
65.	Justinus 2. an. 940.	70.	Drabalis Spalat.

Prilog E.

Ex Collectaneis Reverendissimi D. Simonis Bengnii Episcopi Modrusiensis, qui habuit orationem in sexta Sessione Concilii Lateranensis sub Leone X. anno MDXIII.

(Farlati, Illyricum Sacrum Tom. I. p. 345.)

25. Theodorus in obsidione urbis obiit.

Diu sedes vacat.

26. Joannes patria Ravennas, qui Cathedram, Salona excisa, Spalatum transtulit.
27. Justinus sedebat an. 890.
28. Martinus
29. Joannes sedebat anno 914., cui Joannes X. duas dedit epistolas, & formam credendi pro Croatis transmisit.
30. Martinus Spalatensis anno 970. electus.
31. Petrus sedebat anno 990.
32. Paullus Spalatensis filius Praestantii Civitatis Rectoris electus 1015.
33. Drabalis natione Spalatensis, electus anno 1030.

Prilog F.

PONTIFICES SALONITANI

et Spalatenses a quodam Dalmata ex Archivis Romanis collecti. (Farlati Illyricum Sacrum Tom I. p. 333.—34.)

PARS SECUNDA.

Joannes Antistes hujus nominis VI. Salonitanam Sedem Spalatum translatam primus obtinuit ab an. 650. usque ad an. c. 680. sedentibus Martino I. Eugenio I. Vitaliano I. Adeodato II. Dono I. Agathone I. imperante Constantino III. Constante II. Constantino IV. Pogonato, regnante in Dalmatia Orient. sive Servia Selimiro, Budimiro; Ducibus Dalmatiae Occident. sive Croatiae Corbato, Porino.

Petrus V. Marianus Martinus II. et Martinus III. Forminus, seu Forminius, Gregorius I. Joannes VII. Vernaculus, Dometus, Theodorus IV. Vitalis I. Georgius II. Vitalis II. Spalatenses Archiepiscopi, qui proxime ab S. Joanne sedem deinceps obtinuere, atque quondam Salonitani, ac Dalmatiae, & Croatiae Primates nuncupabantur. Praefuerunt ab anno c. 680. usque ad an. 774 sedentibus Leone II. Benedicto II. Joanne V. Conone I. Sergio I. Joanne VI. Joanne VII. Sisinio I. Constantino I. Gregorio II. Gregorio III. Zacharia I. Stephano II. Paulo I. Stephano III. Adriano I. imperantibus Constantino Pogonato, Justiniano II. Leontio Patritio, Tiberio Absimero, Philippico, Anastasio II. Theodosio III. Leone Isaurio, Constantino Copronymo; regnantibus in Servia Svetolico, Uladislavo, Thomislavo, Sebeslao, Rabisuoyo, Uladimiro: Ducum Croatiae neque nomen, neque numerus constat.

Petrus VI. Leo II. & Ursus Archiepiscopi Spalatenses decimus quintus, decimus sextus, & decimus septimus. Salonitan etiam appellati. Praefuerunt inter annos circiter 774. & circ. 830 sedentibus Adriano I. Leone III. Stephano IV. Pasquale I. Eugenio II. Valentino I. imperantibus in Oriente Constantino Copronymo, Leone IV. vulgo III. Constantino VI. Irene matre, Ni-

cephoro, Michaele I. Curopalata, alias Rengabe, Leone Armeno Michaele Balbo, seu Armorico, Theopilo; imperantibus in Occidente Carolo Magno, Ludovico Pio; regnantibus in Servia Chanimero, Tuardislavo, Tolymiro, Pribislao, Crepimiro; Ducibus in Croatia N. Borna, Ladasclao, Mislao.

Petrus VII. Archiepiscopus Spalatensis decimus octavus. Praefuit ab anno c. 830. usque ad an. 840. sedente Gregorio IV. imperantibus in Oriente Theophilo, in Occidente Ludovico Pio; regnantibus in Servia Svetozaro, Rodoslao; Ducibus in Croatia Mislao, Trepimiro.

Justinus II. Archiepiscopus Spalatensis decimus nonus. Praefuit inter an. 840. & 860. circ. sedentibus Gregorio IV. Sergio II. Leone IV. Benedicto III. Nicolao I. imperantibus in Oriente Theophilo Iconomacho, Michaele Porphyrogenito; in Occidente Lothario, Ludovico II. regnantibus in Servia Rodoslao, Ciaslao, post quem Interregnum; Ducibus in Croatia Tirpimiro I. Dioduro & Unusclavo.

Georgius III. Archiepiscopus Spalatensis vicesimus. Praefuit inter an. 860. & 879. sedentibus Nicolao I. Adriano II' Joanne VIII. imperantibus in Oriente Michaele Porphyrogenito, & Basilio Macedone; in Occidente Ludovico II. Carolo Calvo, Ludovico III. Balbo.

Marinus III. aliis Maximus V. Archiepiscopus Spalatensis vicesimus primus. Praefuit ab an. 879. ad an. c. 880.

Theodorus V. & Leo III. Archiepiscopi Spalatenses vicesimus secundus, & vicesimus tertius. Praefuerunt inter annos 880. & 892. sedentibus Joanne VIII. Martino II. seu Marino, Adriano III. Stephano V. Formoso; imperantibus in Oriente Basilio Macedone, & Leone VI. Sapiente; regno Serviae vacante usque ad an. 889. dein ibi regnante Paullomiro; Ducibus Croatiae Branimiro, Michaele aliis Myroslabo.

Petrus VIII. Archiepiscopus Spalatensis vicesimus IV. Praeerat an. 892. sedente Bonifacio VI. imperante in Oriente Basilio Macedone; regnante in Servia Paullomiro; Duce Croatiae Mucimiro.

Justinus III. Archiepiscopus Spalatensis vicesimus quintus. Praefuit inter an. 892. & 914. sedentibus Bonifacio VI. Stephano VI. Romano I. Theodoro II. Joanne IX. Benedicto IV. Leone V. Christophoro I. Sergio III. Anastasio III. Lando I. imperantibus in Oriente Leone Sapiente, Alexandro, Constantino

Porphyrogenito; regnantibus in Servia Paullomiro, Tiescimiro; Ducibus in Croatia Mucimiro, Michaele.

Joannes VIII. aliis Januarius II. Archiepiscopus Spalatensis vicesimus sextus. Praefuit ab an. 914. usque ad an. c. 940. sedentibus Joanne X. Leone VI. Stephano VII. Jo anne XI. Leone VII Stephano VIII. imperante in Oriente Constantino Porphyrogenito cum Romano Lecapeno; regnante in Servia Tiscimiro, Ducibus in Croatia Michaele, Cidomiro, aliis Tirpimiro II. deinde in eadem Croatia regnante Cresimiro I.

Fruntinianus IV. Archiepiscopus Spalatensis vicesimus septimus. Praefuit inter annos 940. & 970. sedentibus Stephano VIII. Martino III. vel Marino II. Agapito II. Joanne XII, Leone VIII. Benedicto V. Joanne XIII. imperantibus in Oriente Constantino Porphyrogenito, Romano, Nicephoro Phoca, Joanne I. Zemnisce; regnante in Croatia Cresimiro I.

Martinus IV. Archiepiscopus Spalatensis vicesimus octavus. Praefuit ab an. 970. usque ad an. 1000; sedentibus Joanne XIII. Benedicto VI. Dono II. Benedicto VII. Bonifacio VII. Joanne XIV. Joanne XV. Gregorio V. Silvestro II. imperante in Oriente Joanne Zemnisce, Basilio cum fratre Constantino; regnante in Croatia Dircislao.

Petrus IX. Archiepiscopus Spalatensis vicesimus nonus. Praefuit ab an. 1000. usque ad an. 1015. sedentibus Silvestro II. Joanne XVII. Joanne XVIII. Sergio IV. Benedicto VII. Joanne XIX. imperantibus simul in Oriente Basilio, & Constantino fratribus; regnantibus in Croatia Dircislao, Cresimiro II. Patritio, aliis Surigna; Duce Venetorum Petro II. Urseolo, Othone Urseolo.

Martinus V. praefuit Coadiutor Petri noni, & Pauli Archiepiscoporum Spalatensium ab an. c. 1000 usque ad an. c. 1024.

Paulus I. Archiepiscopus Spalatensis tricesimus. Praefuit ab anno 1015. usque ad an. circ. 1030. sedentibus Benedicto VIII. Joanne XX. imperantibus in Oriente Basilio, & Constantino simul, Constantino solo, Romano III. cum Zoè, regnante in Croatia Cresimiro II. Ducibus Venetorum Othone Urseolo, Petro Salomonio.

Dabralis Archiepiscopus Spalatensis tricesimus primus. Praefuit ab an. 1030. usque ad an. 1050. sedentibus Joanne XX. Benedicto IX. Gregorio VI. Clemente II. Leone IX. imperantibus Michaele Paphlagone, Michaele Calephate, Constantino Monomacho; in Croatia regnante Stephano; Ducibus Venetorum Petro Salomonio, Urso Urseolo, qui & Patriarcha Gradensis, Dominico Flabanico, Dominico Contareno.

Kazalo

za „Kronataksu solinskih biskupa“:

Kazalo

za „Kronotaksu spljetskih nadbiskupa“:

Ispravljamo samo neke krupnije pogrješke, koje su se pri tiskanju potkrale:

Na str. 115. redak 6.: na str. 342. čitaj: na str. 73.

Na str. 123. opaska redak 2.: dodaj: u Kronotaksi itd. str. 14.

Na str. 134. redak 31.: god. 860. čitaj 886.

Na str. 139. redak 25.: na str. 87. čitaj: na str. 72. — U opasci prvi redak dodaj: u Kronotaksi itd. str. 87. sl.

Na str. 142. u drugoj opasci redak 7.: izostavi riječi: iz ovoga časopisa god. 1912.

Ordinariatus Archidioecesis Zagrabiensis.

Nr. 4112.

Nihil obstat.

Dr. Iosephus Pazman,
censor.

Imprimatur.

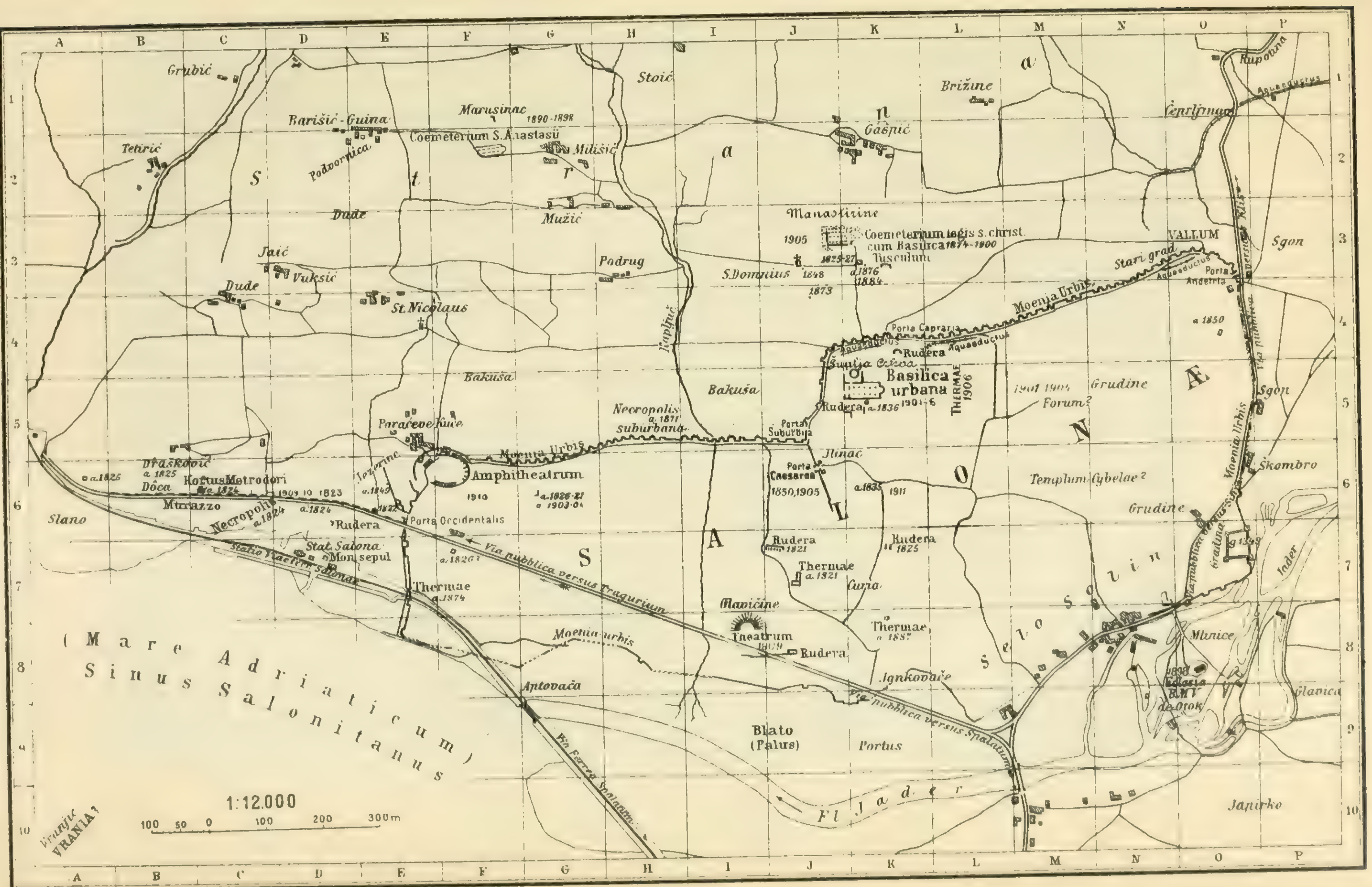
Datum Zagrabiae, die 3. Iulii 1913.

† Antonius m. p.
Archiep. Coadjutor.

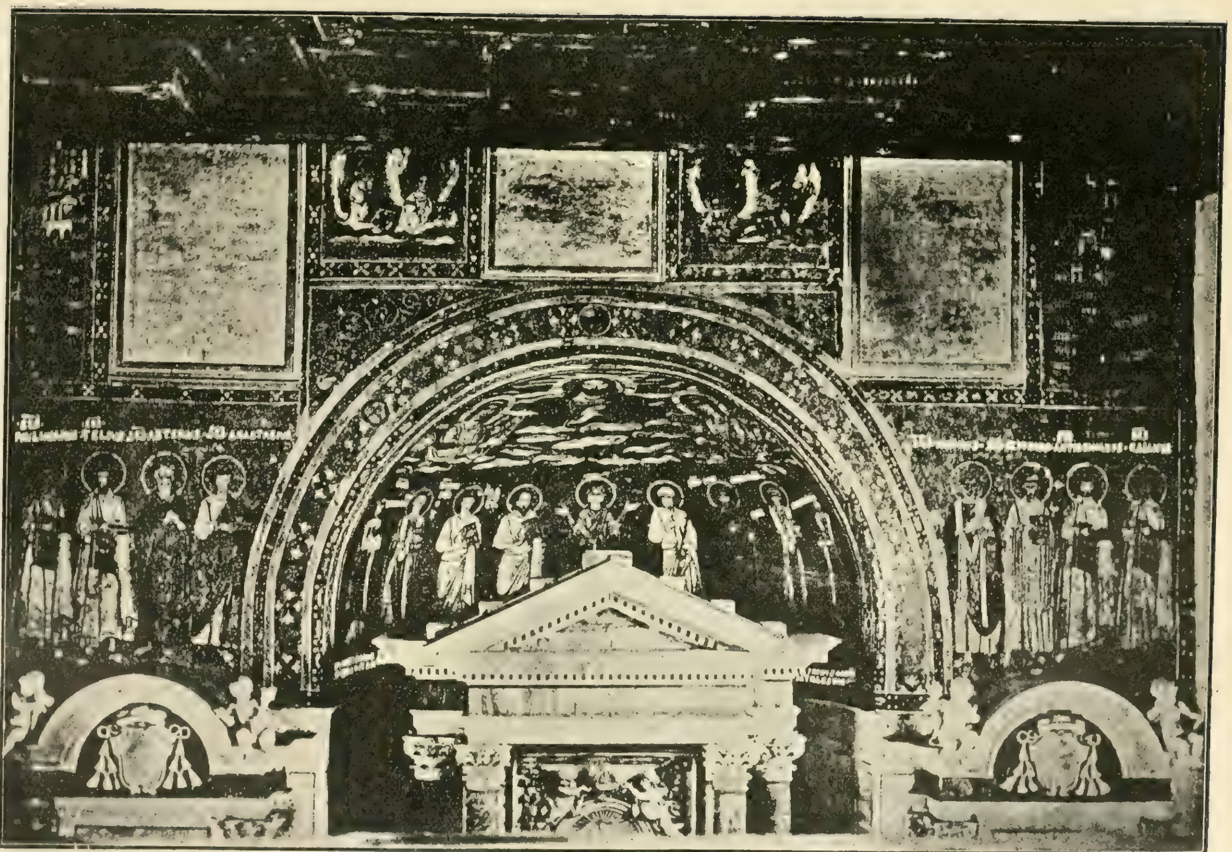
TLORIS GRADA SOLINA

(PIANTA DELLA CITTÀ DI SALONA)

Tab. I.

Tab. II.

Kapela sv. Venancija u Rimu u baptisteru lateranskomu sa solinskim mučenicima.

Mozaik lateranski sa slik

S. Pauli nianus. S. Tellius. S. Asterius. S. Anastasius.

Papa Joannes IV.

S. Venantius. S. Joannes Evangelista. S. Paulus. B. V

(vel

MARTIRIBUS XPI DNI PIA VOTA IOHANNES

AC SACRI FONTIS SIMILI FVLGENTE METALLO

OVO QVISQVIS GRADIENS ET XPM PRONVS ADORANS

na solinskih mučenika. Tab. III.

S. Maurus. S. Septimius. S. Antiochianus. S. Gaianus.

ria S. Petrus. St. Joannes Baptista. Papa Theodorus. S. Domnio.

EDDIDIT ANTISTES SANCTIFICANTE D̄O
ROVIDVS INSTANTER HOC COPVLAVIT OPVS
FFVSASQVE PRECES MITTIT AD AETHRA SVAS.

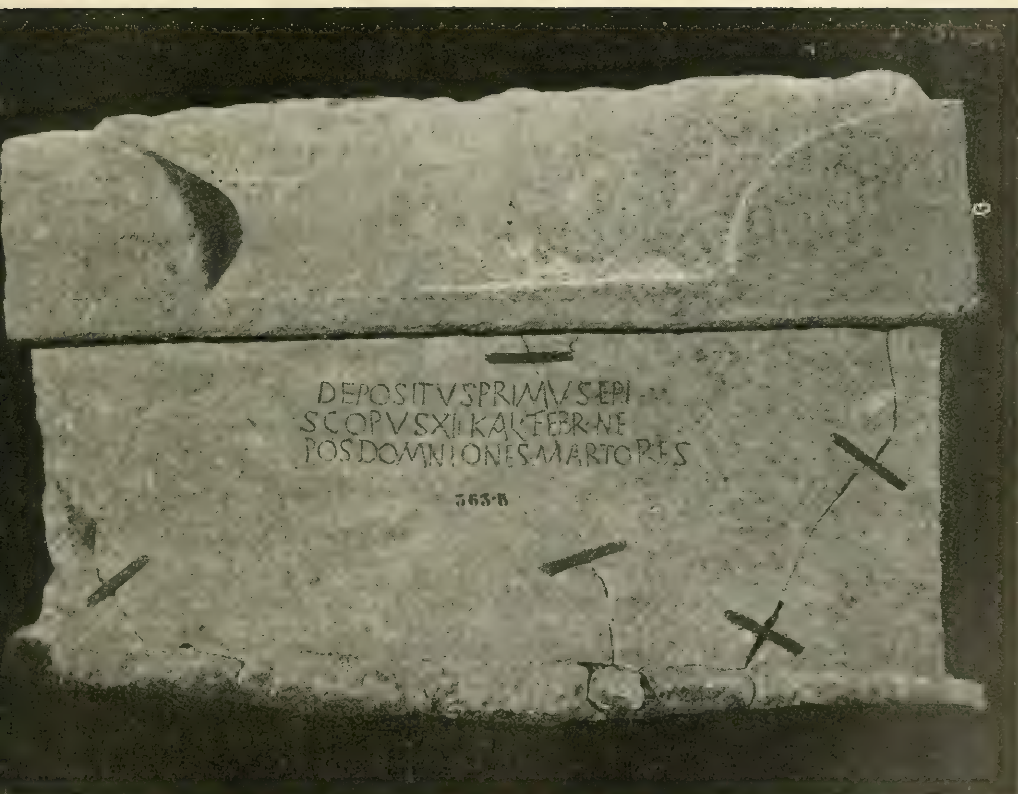

Groblje mučenika okolo bazilike na Manastirinama.

Groblje i bazilika mučenika na Manastirinama.

Tab. VI.

Sarkofag s natpisom biskupa Primus-a

Groblje i bazilika sv. Anastazija u Marusincu.

Natpis sv. Dujma, biskupa i mučenika.

Tab. IX.

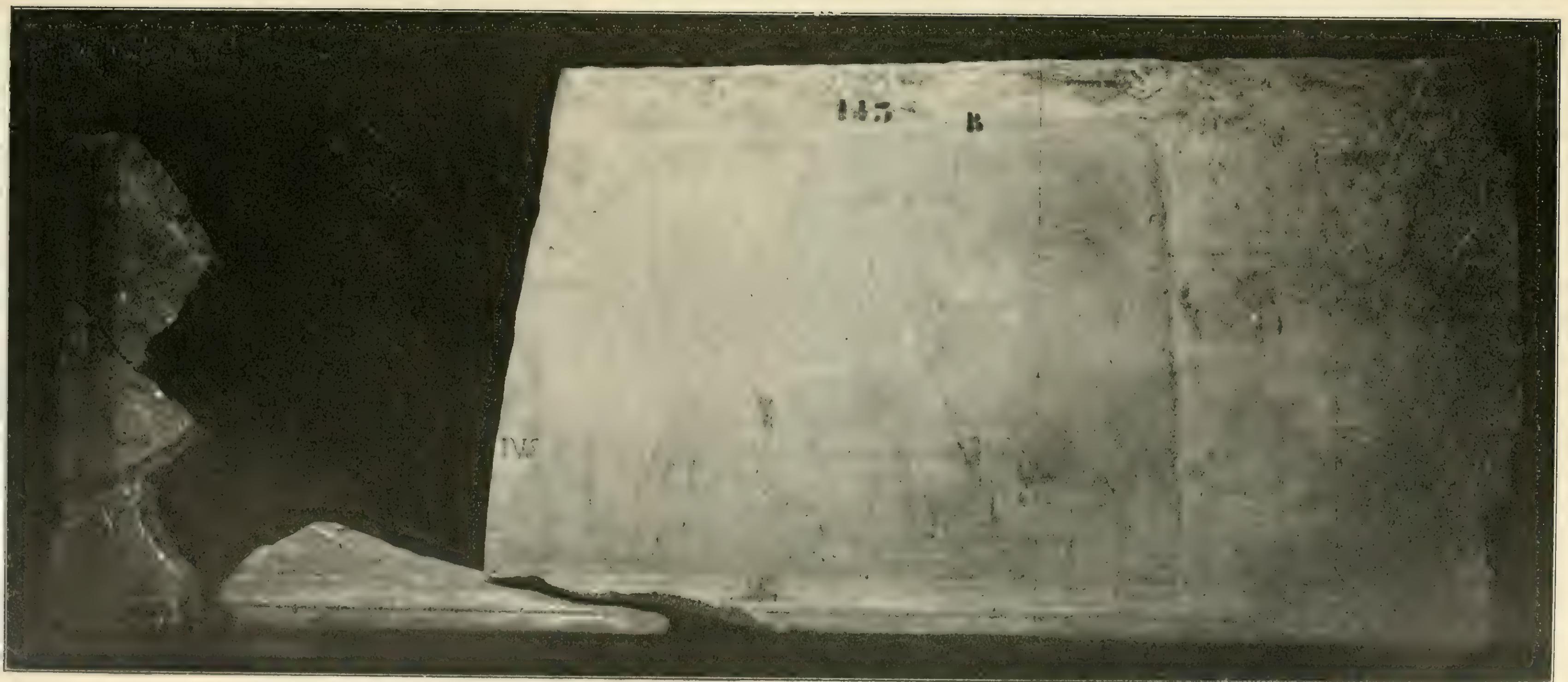

Sl. 1. Plutej s natpisom Sv. Dujma.

Sl. 2. Nadgrobni natpis biskupa Gajana.

Tab. X.

Plutej s natpisom sv. Venancija biskupa i mučenika.

Tab. XI.

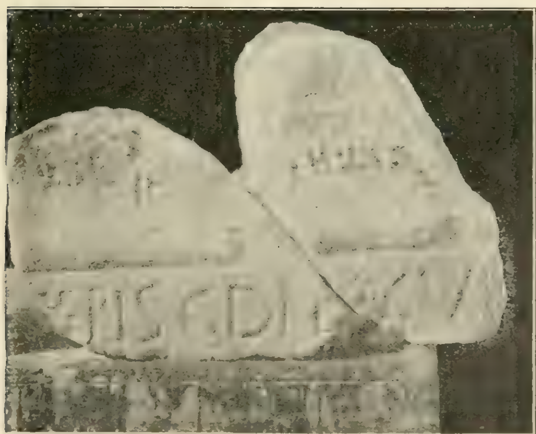
Sl. 1. Sarkofag Gajana u groblju na Manastirinama.

Sl. 2. Monogrami na sarkofagu Gajana.

Sl. 1. Ulomak pluteja s natpisom petorice solinskih mučenika.

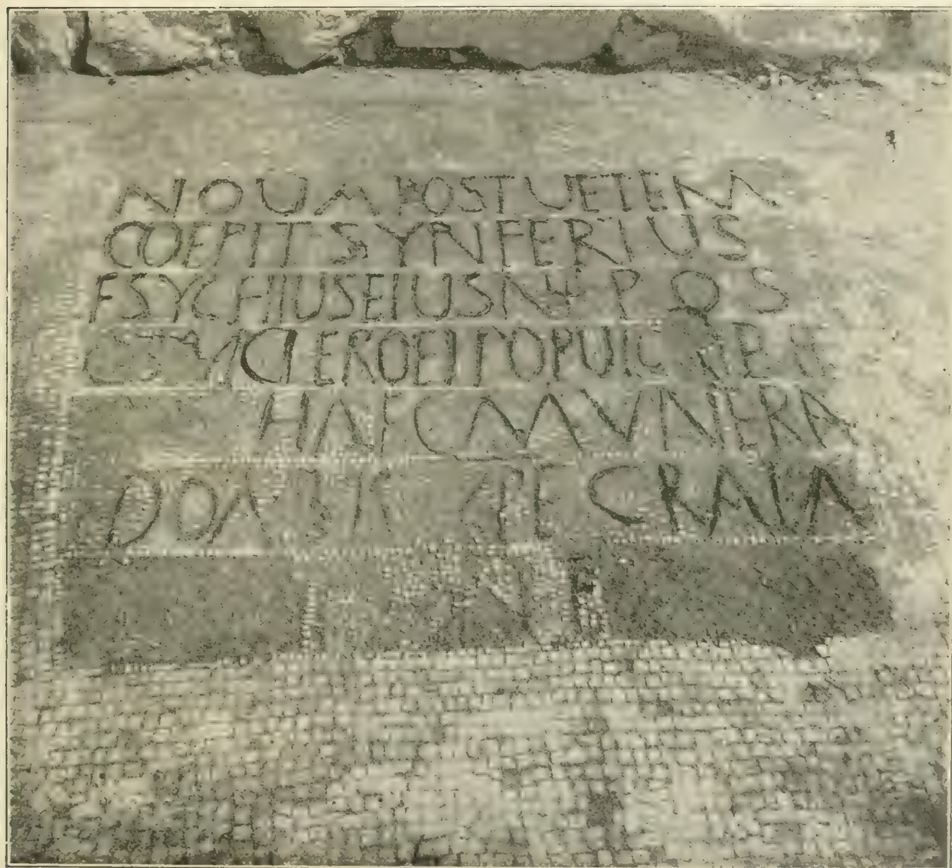
Sl. 2. Ulomak natpisa jednoga biskupa solinskoga.

Tab. XIII.

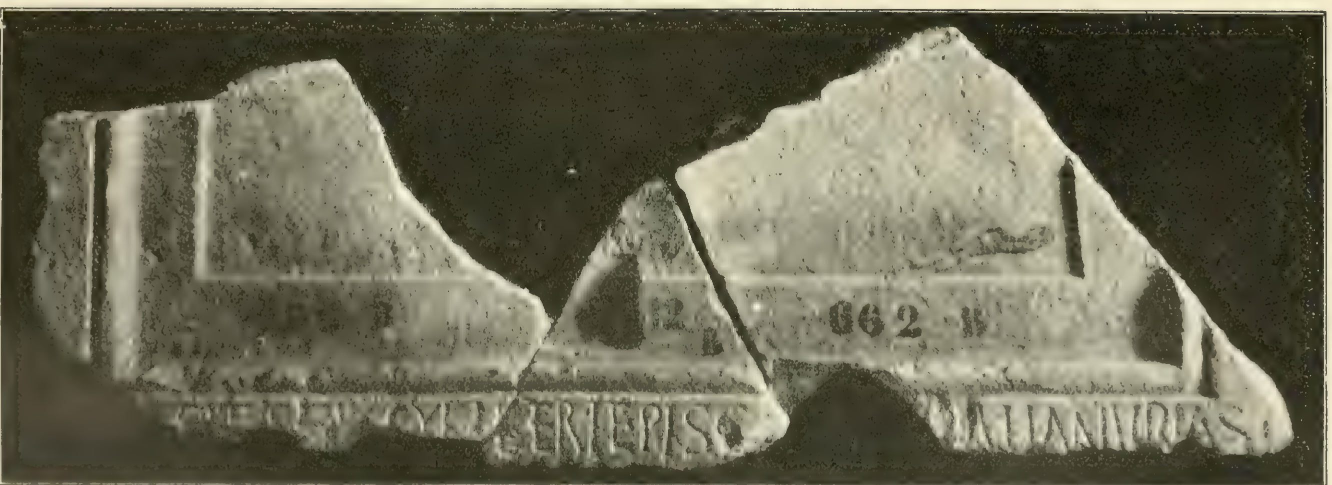

Nadgrobni natpis biskupa Esychija.

Tab. XIV.

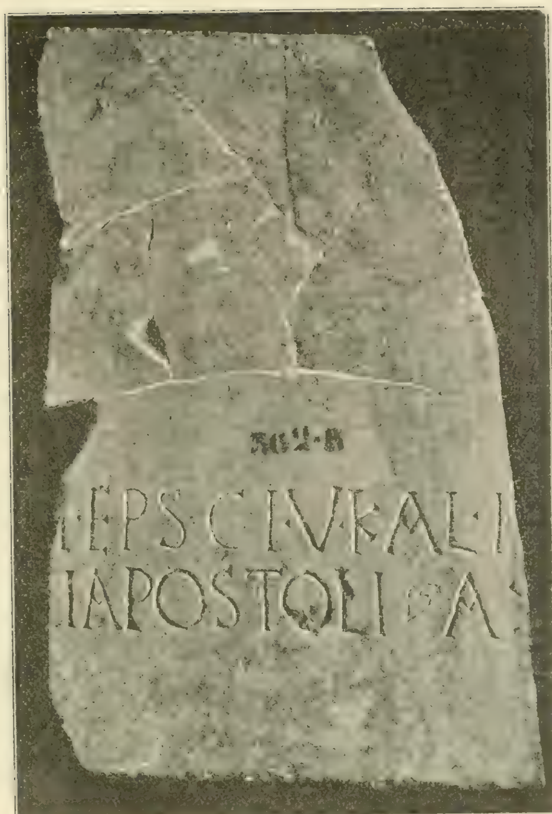
Natpis biskupa Symferija i Esychija.

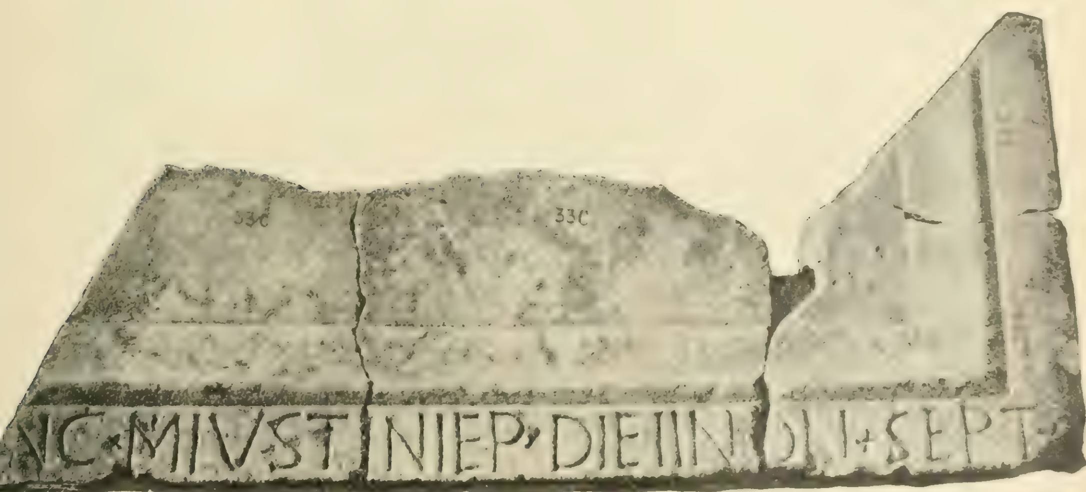
Nadgrobni natpis biskupa Symferija.

Nadgrobni natpis biskupa Paschasija.

Sl. 1. Ulomak natpisa jednoga solinskoga biskupa.
(Per manus apostolorum).

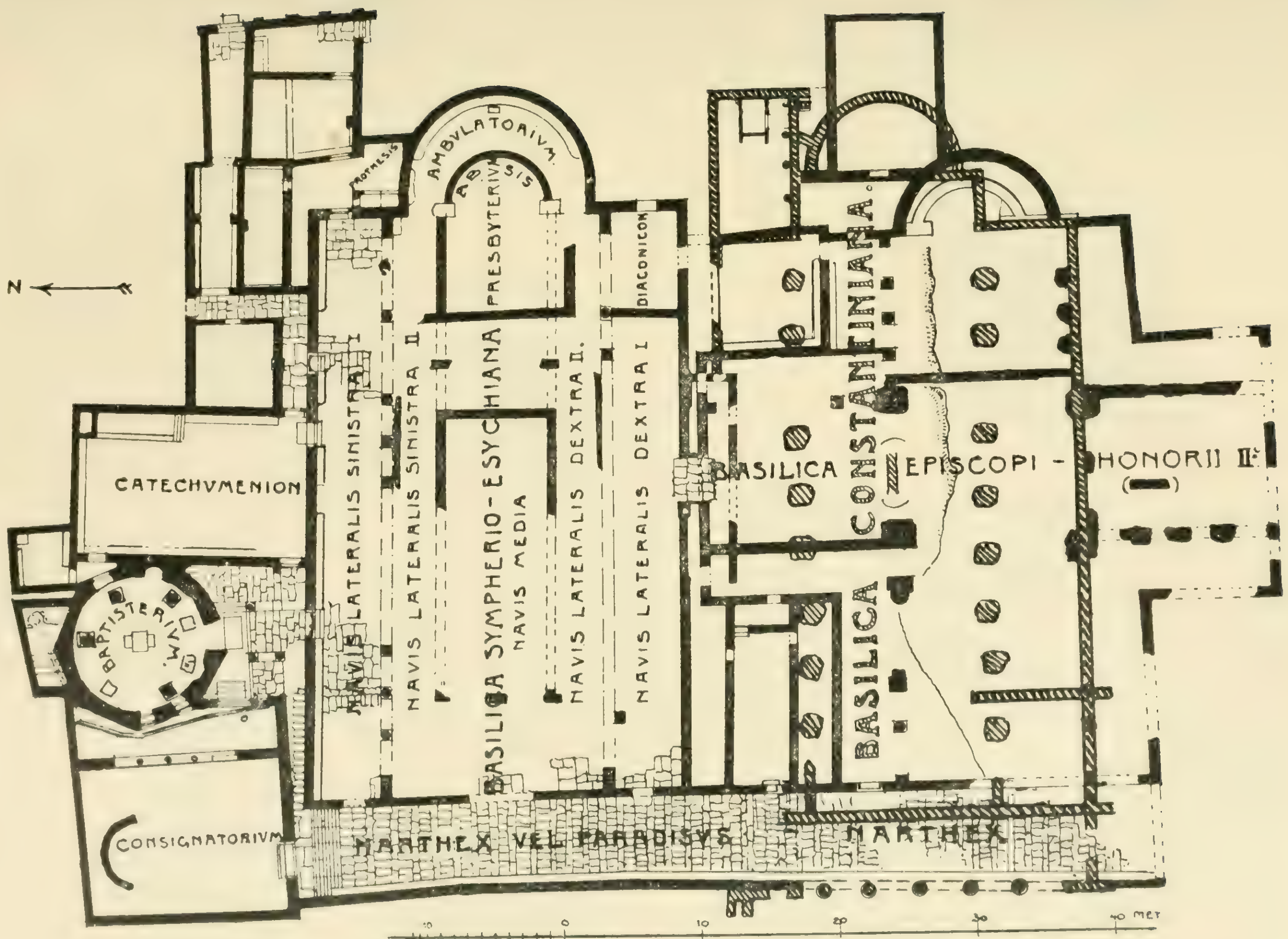

Sl. 2. Nadgrobni natpis biskupa Justina.

Monogramatični natpisi biskupa Honorija.

Basilicae urbanae vel episcopales-Salonis.

Slika 1.

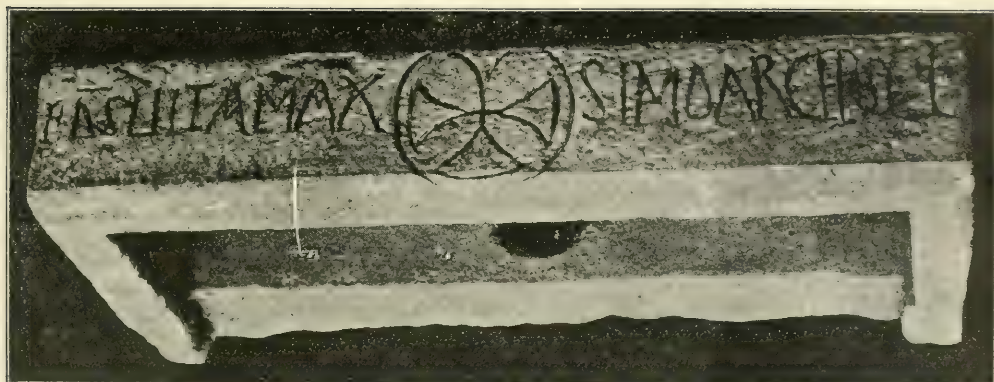

Slika 2.

Slika 3.

Monogrami i natpis biskupa Petra.

Sl. 1. Natpis nadbiskupa Maxima.

Sl. 2. Natpis Chorepiskopa Eugrafa.

Tab. XXII.

[illegible]

1. [illegible]
2. [illegible]
3. [illegible]
4. [illegible]
5. [illegible]
6. Venantius.
7. Honorius.
8. Maximus.
9. Paulinus
10. Gaianus.
11. Justinus.
12. Glicerius 474.
13. Honorius 493.
14. Januarius 5[illegible].
15. Stephanus 527.
16. Honorius III. 540.
17. Frontinus 555.
18. Petrus.
19. Probinus
20. Honorius IV.
21. Damianus. 569.
22. Natalis. ob. 593.
23. Maximo ob.
24. Sabinus ob. 645.
25. Joann. Raven: ob. — —

Katalog solinskih biskupa k str. 346. br. 7.

Tab. XXIII.

Catalogus [illegible]

135

1. S. Domnius. [illegible]
2. Gaianus. vel Galanus vel Gagenus, vel [illegible] vel [illegible]
3. Symphorius. vel [illegible]
4. Hyrzinus. vel [illegible] vel [illegible]
5. Velentius. vel [illegible]
6. [illegible] vel Honorius. vel [illegible]
7. Maximus.
8. Paschasius.
9. Cesarius.
10. [illegible] [illegible]
11. Constantinus
12. Maximus.
13. [illegible] Amalis. vel [illegible]
14. Joannes
15. Georgius.
16. Theodorus.
17. Joannes.
18. Frontinianus.
19. Joannes.
20. Petrus

Katalog solinskih biskupa k str. 346. br. 8.

ex Antonio ... pag. ...

... Archiepiscopi olim Salonitanae nunc Spalaten. Eccles.

N.B. ... [illegible]

S. Domnius Syrus S.ti Petri discipulus

II S. Gajanus.

III Symphorius

IIII Isicius I.s

Isicius 2dus

Venantius

Domnius

Maximus p.s

Pascasius

Caesarius

Justinus p.s

Glycerius

Domnius 2dus

Januarius p.s

Stephanus p.s

Domnius 3.us

Frontinianus p.s

Petrus p.s

Sabinianus

Domnius 4.us

Damianus

Natalis

Maximus 2dus

Frontinianus 2dus

Theodorus p.s

Justinianus

Ca. a: 418 quo Baronius refert Epta Zosimi Papae ad Hesichium Salonit. Epum. Fuit ... Aug. eiusque habetur mentio 1/20 de Civit. Dei de ... charactere ... vivus manus.

N.B. La confusione nasque ... di questi ... [illegible] ... Ex Sar. ... fit Salonae Epus 477 ... circa 493 quo a Baron. ... ad ... Epum in Dalm.a Eccl. ... circa an: 577 ... Baronius ... [illegible]

De hoc vide ... 74 ... circa an: 592 ... de hoc ... 63 ... Salonitanae et ... 93 ... 11. 9. 3 ... 2. 9. 5 ... 24. 9. 3 ... 5 ... circa an: 600 ... [illegible]

Katalog solinskih biskupa k str. 346. br. 14.

Katalog solinskih biskupa k str. 347. br. 20.

Rukopis Riceputiev k str. 96.

Pacificus Bizza Miseratione Divina, et S. Apostolicae Sedis
Gratia Archiepiscopus Spalatensis, alias Salonitanus,
Dalmatiae, ac totius Croatiae Primas.

Dilecto Nobis in Xpo Rdo Philippo Bacotich de [illegible] Parochiali [illegible] Conventus Spalatensis Nostrae Dioecesis Salutem in Dno. Cum [illegible] tis, ac tuae devotionis, et [illegible], [illegible] B.M.V. [illegible]; Min: Obser: [illegible] [illegible], a Nobis [illegible] dimissoriales [illegible] inclinati petitam licentiam in Conventu antelatorum Religiosorum moram continuam trahendi, Missasque, attento antedicto [illegible], celebrandi concedimus, [illegible], ac [illegible] ejusdem Conventus commendantes [illegible]

Dat. Spalati ex Nostra Archiepali Canc.ria die Decima Martii 1751 [illegible]

Pacificus Archiepus

[illegible] Cancellarius
Canc. Archiepalis

Potpis nadbiskupa Bizze k str. 352.

Tab. XXVIII.

Sarkofag spljetskog nadbiskupa Ivana.

Sarkofag spljetskog Priora Petra.

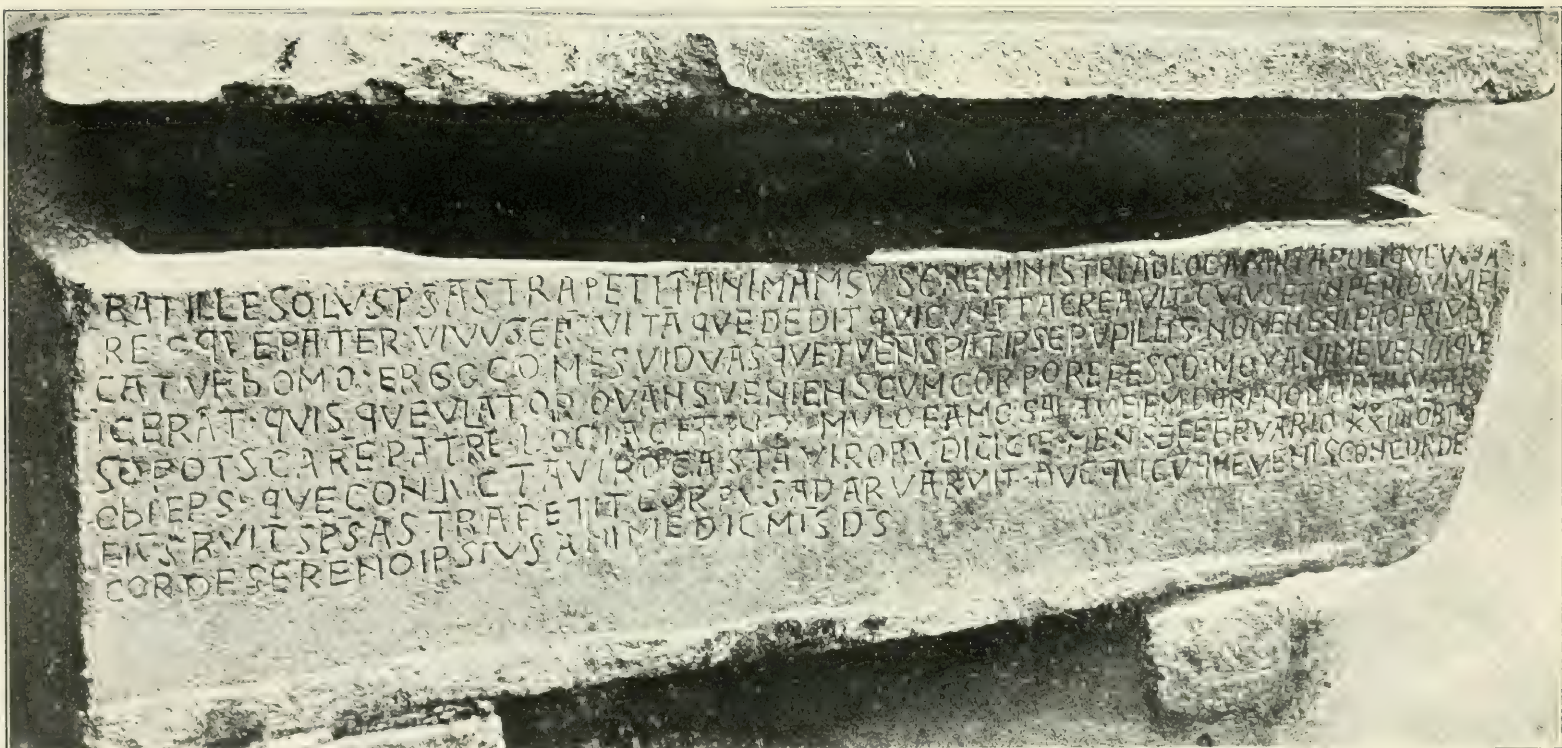
Nel medesimo tempo che morirono l'Imperatore Eraclio, il Re Suinintila, e 'l Duca Dorino, ascese lo stato di Papa Giovanni IV. il quale essendo passato al Cielo nell' Ottobre dell' 642. e credendosi che avesse il contento di vedere purgata la sua Dalmazia dal contagio degli Avari prima di chiuder gli occhi alla vita. Il suo successore Teodoro I. essendo di natione Greco, e perciò quasi Dalmata anch'esso, non ebbe minor sollecitudine di riparare li danni di questa afflitta provincia, di ciò che avesse Giovanni.

Nel primo anno adunque del suo Pontificato mandò in Dalmatia un suo Legato apostolico, di nome Giovanni, e di patria Ravennate, il quale a dirittura portatosi a Spalato, e vedendo che ivi pensavasi con decoro erigere, e stabilire la Cattedra [illegible] Salonitana, per la [illegible] facoltà che in ciò aveva dal sommo Pontefice, comandò ~~[illegible]~~ i Spalatini che ragunatosi il Clero secondo che praticavasi in Salona venissero all'elezione d'un Pastore [illegible] il tempo ed il luogo.

Non sapendo vedersi ~~[illegible]~~ Elettori soggetto più adattato dello stesso Legato si unirono coi loro suffragi nella di lui persona, con grande compiacimento del Sommo Pontefice, dal quale indi incoraggito si trasferì per essere consecrato. E perchè avesse più splendido carattere dell' antico, comandò che si chiamasse non più Vescovo, come li suoi precessori Salonitani, ma Arcivescovo di Salona, nome che poi col tempo si cangiò in quello di Arcivescovo di Spalato. Di questo titolo non ~~[illegible]~~ solo delli Arcivescovi Spalatensi, ma anco de' [illegible] si ha notizia. Il quale inoltre mostrò, che la spedizione di questo nuovo Arcivescovo nella Dalmazia fosse fatta da Teodoro ad istanza di

e confermandogli tutti li privilegi, e prerogative singolari che avevano avuti la Sede Salonitana sinchè durò nel suo posto.

Ven: Joannes de Ravenna.
Ex Primas II. 193. sub Honorio [illegible] 86.
[illegible] III. 127.
Consecrat [illegible] III. 206. 231. VI. 79. III. 205. 208. 223. 231.
Vir a Senioribus laudabilis. IV. 112
Plures Joannes Ravennates [illegible] IV. 202
[illegible] Spalatum V. ~~79~~ 789. vel 815
Metropolitia ex [illegible] VI. 34.
Alia de Jo: Rave: [illegible] IX. 12.
De [illegible] L. 463. [illegible] 133. 146. 147. 171.
Olim Epis [illegible] VI. 479. 8. 9. VII. 127. 128. 206. 277. 533. VIII. 1. vel 4. vel 16. VIII. 126. 127. 156. 202. 203. 461.
[illegible] Joanni IV. [illegible] VI. 91
Joannis IV. [illegible] VI. 96.
Salona [illegible] VI. 210. V. 492.
Alius [illegible] apud Diocle: am Vrbem V. 507.
[illegible] Salonae desolatores. VI. 210.
[illegible] Spalatum VI. 210.
S. [illegible] IV. VIII. 178.
Joan: Rav: [illegible] XXV. 55.
[illegible] XXIV. 127. 243. 4
[illegible] Salonitanus [illegible] Metropolitana VI: 364.
[illegible] pag. 112. 4

Natpis na sarkofagu nepoznate osobe iz konca X. v. u kojemu se spominje nadbiskup Martin.

